

ชุดโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทย ลำดับที่ 1



วรรณกรรมปริทัศน์เรื่อง

**กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ :  
การคืน “อำนาจ” แก่  
เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน**

ศูนย์วิจัยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดย

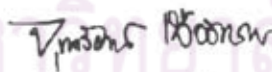
จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย

## คำนำ

งานวิจัยเชิงวรรณกรรมปริทัศน์เรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน "อำนาจ" แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัยเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทย" ที่โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ให้การสนับสนุน โดยงานวิจัยชุดนี้เป็นงานทางวิชาการเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ชุดแรกของสังคมไทยนับตั้งแต่แนวคิดเรื่องนี้ได้ถูกนำเข้าสู่การวิชาการด้านกฎหมายและอาชญาวิทยาของไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา

ผู้วิจัยขอขอบคุณโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของการขับเคลื่อนกลไกการปฏิรูประบบยุติธรรมของไทยด้วยการเคลื่อนองค์ความรู้ให้แก่สังคมซึ่งเป็น "อำนาจ" อย่างหนึ่งขอขอบคุณ ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ อธิบดีกรมคุมประพฤติ และผู้ประสานงานโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทยที่ให้นาม "restorative justice" ว่า "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" ทำให้ แผนภาพทางเดินของกิจกรรมเชิงสันติวิธีในระบบยุติธรรมมีความชัดเจนและเป็นจริงเป็นจิ่งขึ้นสำหรับเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนในการที่จะได้รับ 'อำนาจ' ที่เคยสูญเสียไปกลับคืนมาอีกครั้ง อย่างน้อยที่สุดก็คือ การมีพื้นที่เพิ่มขึ้นในเวทีทางวิชาการ และงานการศึกษาวิจัยของไทย รวมทั้งมีความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติจริงมากยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป เมื่อสังคมมีความเข้าใจและเปลี่ยนวิธีคิดวิธีปฏิบัติมากขึ้นเป็นลำดับ

ขอขอบคุณสำหรับคำแนะนำและข้อสังเกตของท่านต่อการปริทัศน์วรรณกรรมครั้งนี้



ผศ.ดร. จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย

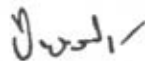
รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

## คำนำ

### สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

วรรณกรรมปริทัศน์ เรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน “อำนาจ” แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน” นี้เป็นงานวิจัยเอกสารเรื่องแรกในชุดโครงการวิจัย เรื่อง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทย ประกอบด้วยโครงการวิจัยภาคสนามร่วมอีก 2 เรื่อง คือ โครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับการระงับข้อพิพาทในท้องถิ่นไทย และ โครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในสังคมไทย ซึ่งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ให้การสนับสนุนผ่านทางโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย โครงการในสังกัดของฝ่ายชุมชนและสังคม (ฝ่าย 4) ซึ่งเป็นโครงการวิจัยชุดแรกที่บุกเบิกแนวความคิดการนำกระบวนการทศน์เชิงเหยื่อวยาและสมานฉันท์มาใช้กับระบบงานยุติธรรมสมัยใหม่ของสังคมไทย โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยในเชิงปริทัศน์วรรณกรรมครั้งนี้มีสาระสำคัญครบถ้วนสมบูรณ์สามารถใช้เป็นหลักฐานทางวิชาการในการอ้างอิงและศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวางต่อไปได้

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนสนับสนุนประเด็นทางวิชาการเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาโดยตลอดนับตั้งแต่การจัดเวทีทางวิชาการครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2545 รวมทั้งได้มีโอกาสสนับสนุนการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้เรื่องนี้ จนกระทั่งมีการนำไปใช้ปฏิบัติกันอย่างจริงจังในกระบวนการยุติธรรมไทย ซึ่งต้องขอขอบคุณ ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ อธิบดีกรมคุมประพฤติในฐานะผู้ประสานงานโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย ผู้เล็งเห็นความสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีต่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย ทำให้สามารถขับเคลื่อนประเด็นสังคมที่สำคัญๆ ได้โดยใช้องค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยนำร่องทั้งยังมีผลกระทบในวงกว้างต่อความสนใจของบรรดาหน่วยงานต่างๆ ในการนำไปปฏิบัติจริง โดยเฉพาะเรื่องที่เป็นประโยชน์ ยังให้เกิดความสันติสุขยุติธรรมแก่สังคมไทยที่ยั่งยืนต่อไป ดังเช่นเรื่องของ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” นี้



(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวัตติ บุญ-หลง)

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย



## โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย (สกว.)

สังคมไทยรู้จักคำว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (restorative justice) ครั้งแรกจากเวทีวิชาการเพื่อพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทยเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2543 และต่อมาคำดังกล่าวปรากฏอยู่ในหนังสือชุด “ปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม” ลำดับที่ 2 เรื่อง “ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย” ของโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ทำให้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณชนในฐานะกระบวนการที่คนใหม่ที่ใช้เป็นทางออกของปัญหาวิกฤตยุติธรรมได้ทางหนึ่ง ในขณะนั้นเนื่องจากจุดเด่นของปรัชญาของแนวคิดนี้มุ่งคำนึงถึงผลสุดท้ายที่จะนำไปสู่ความสมานฉันท์ในสังคม (social harmony)

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นทั้งแนวคิดและวิธีการที่สามารถนำมาซึ่งความปรองดองโดยไม่ต้องเข้าสู่ระบบยุติธรรม หรือหากคดีความเข้าสู่ระบบยุติธรรมแล้วกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็สามารถช่วยให้เกิดความยุติธรรมที่เหมาะสม มีการแสดงออกซึ่งความรับผิดชอบและเป็นประโยชน์กับทุกฝ่าย แม้กระทั่งในขั้นของการดำเนินการหลังจากพิพากษาแล้ว การที่จะกลับสู่สังคมเพื่อตั้งต้นชีวิตใหม่ของนักโทษที่พ้นโทษแล้ว ผู้เสียหายควรมีโอกาสได้รับรู้จากการพบกันในการประชุมเชิงสมานฉันท์ว่าสภาพขณะนี้ผู้กระทำผิดกำลังได้รับโทษไปแล้ว เขาสำนึกผิดแล้วเพียงไร รวมทั้งชุมชนควรได้รับรู้ที่ผู้กระทำผิดกำลังจะกลับออกมาสู่ชุมชนแล้วไปพร้อมๆ กัน ซึ่งจะได้ช่วยกันโอบอุ้มดูแลในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน ความสมานฉันท์ที่จะเกิดขึ้นได้แก่สังคมส่วนรวมต่อไป

เมื่อกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีแนวคิดที่น่าสนใจเช่นนี้ จึงมีการเคลื่อนไหวทางวิชาการเกิดขึ้นในลักษณะเวทีความคิดผ่านทางกิจกรรมการประชุมสัมมนาทางวิชาการต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา โดยเริ่มจากเวทีการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการ



การยุติธรรมไทย" เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2545 ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล ซึ่งพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา เสด็จเข้าร่วมการสัมมนาในครั้งนั้น ต่อมา มีการจัดกิจกรรมทางวิชาการอีกหลายครั้ง อาทิเช่น การเสวนาเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สำหรับคดีความรุนแรงในครอบครัว: ความเป็นไปได้ของโครงการโรงซ่อมสามมิโนสังคมไทย" เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2545 การประชุมเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทย" เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม 2546 และ ในปีถัดมาได้จัดให้มีเวทีการสัมมนาทางวิชาการโดยวิทยากรต่างประเทศ เรื่อง "Restorative Justice: Practices in Restorative Conference" (กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: แนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการประชุมกลุ่มเพื่อความสมานฉันท์ระหว่างผู้เสียหายกับผู้กระทำผิด) เมื่อวันที่ 7 มกราคม 2547 เรื่อง "Restorative Justice Practices in Canada and Selected Countries in Asia" (แนวทางการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในระบบงานยุติธรรมของประเทศแคนาดาและบางประเทศในเอเชีย) วันที่ 12 มกราคม 2547 และ "โครงการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในงานคุมประพฤติ" วันที่ 13 มกราคม 2547 ตามลำดับ

นอกจากนี้ ในระยะต่อมาแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เริ่มได้รับความสนใจจากสังคมและมีเครือข่ายพันธมิตรร่วมจัดเวทีขยายแนวความคิดเหล่านี้ ออกไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2546 กระทรวงยุติธรรมจัดการประชุมทางวิชาการระดับชาติว่าด้วยงานยุติธรรม ครั้งที่ 1 เรื่อง กระบวนทัศน์ใหม่ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด (The 1<sup>st</sup> National Symposium of Justice Administration on New Paradigms of Criminal Justice for Treatment of Offenders) เมื่อวันที่ 17-18 กรกฎาคม 2546 ณ ศูนย์การประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมร่วมการประชุมครั้งนี้ ประมาณ 1,500 คน นับเป็นครั้งแรกที่กระทรวงยุติธรรมจัดการสัมมนาทางวิชาการเชิงรุกในฐานะผู้รับนโยบายอาญาของรัฐมาบริหารจัดการในภาพรวมซึ่งหนึ่งในหัวข้อการประชุมกลุ่มย่อยครั้งนั้น คือ "วิธีการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" นอกจากนี้ เวทีของสถาบันพระปกเกล้าที่เกี่ยวกับเรื่องสันติวิธีก็ได้ให้ความสนใจจัดเสวนาทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องนี้ในหัวข้อ "ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) และยุติธรรมชุมชน (Community

Justice) : มิติใหม่ของกระบวนการยุติธรรมไทย" เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2547 รวมทั้งในการสัมมนาครบรอบ 20 ปี มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) เรื่อง "เหลียวหลังแลหน้า: ยี่สิบปีเศรษฐกิจสังคมไทย" (Looking Back and Gazing Forward: 20 Years of Economic and Social Development) เมื่อวันที่ 27-28 พฤศจิกายน 2547 ก็ให้ความสนใจกับเรื่องของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และยุติธรรมชุมชนในฐานะที่เป็น "ระบบความยุติธรรมแห่งอนาคตกับสันติสุขในสังคมและชุมชน" เช่นกัน และที่สำคัญคือเวทีการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญา ครั้งที่ 11 (The 11<sup>th</sup> United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice) ซึ่งประเทศไทยเป็นเจ้าภาพ เมื่อวันที่ 18-25 เมษายน พ.ศ. 2548 นั้น มีหัวข้ออภิปรายสำหรับการประชุมกลุ่มหัวข้อหนึ่งคือเรื่อง "การส่งเสริมความร่วมมือในการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญารวมถึงกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" (Enhancing Criminal Justice Reform including Restorative Justice) ซึ่งทำให้ผู้แทนจากประเทศไทยได้มีโอกาสนำเสนอความก้าวหน้าของความเคลื่อนไหวทางสังคมที่เป็นระบบและมีกิจกรรมเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่หลากหลาย เป็นตัวอย่างของความสำเร็จสำหรับนานาประเทศต่อไป

พร้อมๆ กับการเคลื่อนไหวทางวิชาการ ในการกำหนดนโยบายและแผนงานของภาครัฐปรากฏว่าได้เกิดกระแสการยอมรับและเห็นความสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จนกระทั่งมีการนำไปบรรจุไว้เป็นแผนงานหนึ่งในแผนแม่บทกระบวนการยุติธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2547-2549) ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติแผนแม่บทฉบับดังกล่าว เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547 ทั้งยังมีความเคลื่อนไหวต่อเนื่องเพื่อออกกฎหมายร่างพระราชบัญญัติชะลอการฟ้อง พ.ศ. ... ที่มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์โดยมีกฎหมายรองรับต่อไป ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติรับหลักการร่างกฎหมายดังกล่าวเมื่อวันที่ 21 กันยายน 2547 และในเปิดต่อมา หน่วยงานหลายแห่งได้พัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อนำวิธีการไกล่เกลี่ยสมานฉันท์หรือวิธีการที่มีความเป็นทางการน้อยกว่ามาใช้อย่างกว้างขวางมากขึ้นอีกระดับหนึ่ง เช่น ร่างพ.ร.บ. ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญาในชั้นสอบสวน พ.ศ. ... ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เป็นต้น

ที่น่าสนใจไปกว่านั้น คือ การนำแนวคิดกระบวนการการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปปฏิบัติจริงในสังคมไทย โดยหน่วยงานต่างๆ ที่มีความพร้อมได้เริ่มต้นนำมาทดลองใช้กันอย่างกว้างขวางได้ผลเป็นรูปธรรม อาทิเช่น ในชั้นศาลผู้พิพากษาที่สนใจในแนวคิดเรื่องของการเยียวยา เช่นที่ศาลจังหวัดนนทบุรี แผนกคดีเยาวชนและครอบครัวได้นำแนวคิดเรื่องกระบวนการประชุมกลุ่มเยียวยา โดยผู้พิพากษาสมทบ ได้เชิญผู้ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ผู้ปกครอง มาทำแผนเพื่อเยียวยาเด็กแล้วนำแผนนั้นไปประกอบดุลพินิจการพิพากษาของผู้พิพากษา ในชั้นอัยการสำนักงานอัยการสูงสุดร่วมกับกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนได้นำโครงการกระบวนการการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนกระทำผิดตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2546 เป็นต้นมา จำนวนกว่า 5,000 ราย ซึ่งประสบความสำเร็จด้วยดี ส่วนกรมคุมประพฤติได้นำไปใช้ในงานคุมประพฤติในชั้นสืบเสาะและพินิจในสำนักงานทดลอง 11 แห่ง ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2547 เป็นต้นมา รวมทั้งจัดให้มีโครงการเรื่องของความรุนแรงในครอบครัว คือเป็นเรื่องที่บาดหมางทะเลาะกันแต่ไม่อยากให้สามิตติดคุก ซึ่งเดิมสื่อมวลชนตั้งชื่อให้ว่า "โรงซอมสามี" และได้เปลี่ยนเป็น "ครอบครัวสมานฉันท์" ในเวลาต่อมา โดยได้เริ่มทดลองใช้แล้วในชั้นตำรวจ ด้วยความร่วมมือของเครือข่าย ได้แก่ กองบัญชาการตำรวจนครบาล โรงพยาบาลวชิราวุธ บำบัดถูกเงิน มูลนิธิเพื่อนหญิง และกรมคุมประพฤติ เฉพาะในพื้นที่กรุงเทพมหานคร เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2548 เป็นต้นมา ส่วนเมื่อเร็วๆ นี้ "คดีเจ็ลล้าง" กับ "คดีพริกป่น" ได้กลายเป็น "talk of the town" เมื่อท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม สุวัจน์ ลิปตพัลลภ ได้เข้ามาช่วยดำเนินการไกล่เกลี่ยเพื่อเป็นตัวอย่างการสมานฉันท์ให้แก่สังคม และเป็นการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดวิธีการปฏิบัติของหน่วยงานปฏิบัติที่เกี่ยวข้องไปสู่การใช้กลไกแบบแผนที่ลดความยุ่งยากซับซ้อนและมีผลลัพธ์ในทางบวกแก่สังคมมากขึ้น

ในทางคู่ขนานกับเวทีความคิดทางวิชาการและภาคปฏิบัติ เมื่อแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้รับความสนใจจากสังคมเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจึงถึงเวลาอันสมควรที่จะต้องทำการศึกษาวิจัยกันอย่างจริงจังเพื่อเป็นการกำหนดองค์ความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องนี้ในสังคมไทยให้มีความชัดเจน เป็นหลักฐาน และสามารถใช้อ้างอิงได้ โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทยจึงได้ประสานงานและจัดให้มีการประชุมเพื่อนำเสนอชุดโครงการวิจัยเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทย"

ชุดโครงการวิจัยดังกล่าวนี้ประกอบด้วยโครงการวิจัยเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน "อำนาจ" แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน" โดยมี ผศ.ดร. จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นหัวหน้าคณะโครงการวิจัยเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับวัฒนธรรมการระงับข้อพิพาทในท้องถิ่นไทย" โดย ดร.อังคณา บุญสิทธิ์ กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม เป็นหัวหน้าคณะ และโครงการวิจัยเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในสังคมไทย" โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นหัวหน้าคณะ ซึ่งจะทยอยนำเสนอให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมต่อไป ที่สำคัญคือ ชุดโครงการวิจัยเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทย" นี้ เป็นโครงการที่มีลักษณะปลายเปิดซึ่งยังมีพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมรองรับโครงการวิจัยในมิติต่างๆ เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้อีกในอนาคต

สำหรับหนังสือเล่มนี้เป็นผลงานการวิจัยเรื่องแรกในชุดโครงการวิจัยชุดนี้ เป็นการทบทวนวรรณกรรมว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามแนวคิดสากลและสืบค้นภูมิหลังความเป็นมาในสังคมไทยผ่านทางกฎหมายโบราณ ที่ ผศ.ดร. จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย ใช้วิธีการเขียนในรูปแบบเอกสารอ้างอิงทางวิชาการโดยมีเนื้อหาสาระครบถ้วนเล่มแรกของไทย ซึ่งโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทยรู้ลึกภูมิใจที่ได้เป็นส่วนสำคัญผลักดันให้เกิดการเคลื่อนที่ทางความคิดบนเส้นทางการพัฒนากระบวนการยุติธรรมสู่การวางรากฐานระบบยุติธรรมแห่งอนาคตสำหรับสังคมไทย

ขอขอบคุณ ผศ.ดร. จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และทีมงานที่ทุ่มเทกำลังสติปัญญาและเวลาให้กับงานวิจัยชิ้นนี้อย่างเต็มที่จนสำเร็จเป็นชิ้นงานที่มากกว่าเป็นแฉ่งงานวิจัยทั่วไปเพราะล้วนเป็นแนวร่วมทางอุดมการณ์ที่เชื่อมั่นในวิถีแห่งสันติวิธีและสมานฉันท์ ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ปิยะวัต บุญหลง ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ผู้มีคุณูปการต่อการรังสรรค์แนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้เป็นหลักเป็นฐานในสังคมไทย และขอขอบคุณบรรดาผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่ให้การสนับสนุนและให้คำติชมแก่งานของโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทยในเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์



กับสังคมไทยนี้ รวมทั้งขอให้การพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทยบรรลุเป้าหมายแห่ง  
การทำให้สังคมเกิดความสมานฉันท์อันเป็นผลลัพธ์สุดท้ายร่วมกัน



*(Handwritten signature)*

(ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์)

อธิบดีกรมคุมประพฤติ

ผู้ประสานงานโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย  
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำนำ	ผู้วิจัย	
คำนำ	ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย	
คำนำ	ผู้ประสานโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย	
สารบัญ		
บทนำ		
<b>ภาคแรก ว่าด้วยภาพรวมของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์</b>		<b>19</b>
บทที่		
1	หลักการและความสำคัญ	22
2	ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ความหมายและแนวคิดข้างเคียง	38
3	ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับเครือข่ายทฤษฎีรองรับ	65
4	ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ความเป็นมาและความเป็นไป	73
5	พัฒนาการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ร่วมสมัย	88
6	ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์	115
7	นานาทรรศนะเกี่ยวกับยุติธรรมเชิงสมานฉันท์	126
<b>ภาคสอง ว่าด้วยระบบรูปแบบและวิธีการปฏิบัติ</b>		<b>144</b>
8	รูปแบบของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์	145
9	กระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์	157
<b>ภาคสาม สืบค้นกรอบทัศน์แม่บทและภูมิหลังยุติธรรมเชิงสมานฉันท์</b>		
	<b>ในสังคม</b>	<b>168</b>
10	สารัตถะแห่งสัมพันธภาพเชิงอำนาจระหว่างเหยื่ออาชญากรรม-- ผู้กระทำความผิด-รัฐและสังคมไทย	181
11	กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสังคมไทยร่วมสมัย	207

บทสรุป: กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน 'อำนาจ' แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน	224
ภาคผนวก	232
ผนวก ก.	233
ผนวก ข.	249
บรรณานุกรม	271
ประวัติผู้วิจัย	283



ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่	หน้า
1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหน้าที่ของบุคคลที่สาม กับระดับความเป็นทางการในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง	63
2 แสดงเครือข่ายทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์	72
3 แสดงภาพ Mark Yantzi พนักงานคุมประพฤติผู้ริเริ่มยุติธรรม เชิงสมานฉันท์ครั้งแรกที่เมือง Kitchener มลรัฐออนแทรีโอ ประเทศแคนาดา	90
4 แสดงการเปรียบเทียบจำนวนครั้งในการจัดประชุมสมานฉันท์ เหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) ของประเทศในยุโรป	104
5 แสดงการเปรียบเทียบจำนวนครั้งในการจัดการประชุมสมานฉันท์ เหยื่อ-ผู้กระทำผิดในทวีปยุโรปต่อประชากร 10,000 คน	105
6 แสดงการเปรียบเทียบจำนวนครั้งในการจัดการประชุมกลุ่มครอบครัว (FGC) ในประเทศนิวซีแลนด์และออสเตรเลีย	106
7 แสดงการเปรียบเทียบจำนวนครั้งในการจัดการประชุมกลุ่มครอบครัว ในนิวซีแลนด์และออสเตรเลียต่อประชากร 10,000 คน	107
8 แสดงดุลยภาพของผู้รับบริการที่ได้รับจากกระบวนการยุติธรรม เชิงสมานฉันท์	124
9 แสดงการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในฐานะกระบวนการ ยุติธรรมทางเลือกในขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรม	156
10 แสดงทางเลือก 4 วิธี ในการจัดการความขัดแย้งของ Ron Claassen	163
11 แสดงผู้มีส่วนได้เสียและรับผลกระทบจากอาชญากรรม	226
12 แสดงปฏิกิริยาของทุกภาคส่วนเมื่อมีอาชญากรรมเกิดขึ้นเชิงเปรียบเทียบ	230
13 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด-- ชุมชนกับระดับความเข้มข้นของกิจกรรมเชิงสมานฉันท์	231



# สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แสดงกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับกฎหมายและผลกรทำงาน ของประเทศต่างๆ ในสังคมโลก	97
2 แสดงการเปรียบเทียบสาระสำคัญของวิธีการสมานฉันท์เหนือ-- ผู้กระทำผิด (VOM) และการประชุมกลุ่มครอบครัว (FGC)	100
3 แสดงการเปรียบเทียบทัศนะแม่บทกระบวนการยุติธรรมแบบแยกส่วน และแบบบูรณาการ	176
4 แสดงสถิติคดีเด็กและเยาวชนกระทำผิดที่มีการใช้กระบวนการยุติธรรม เชิงสมานฉันท์ ระหว่างวันที่ 1 มิถุนายน 2546 ถึงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2548	219

ศูนย์วิทย์ทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นับเนื่องถึงปัจจุบัน “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (restorative justice) กลายเป็นประติศูกรรมทางสังคมด้านงานยุติธรรมที่มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางทั่วโลกทั้งในทวีปอเมริกาเหนือ-ใต้ ยุโรป ออสเตรเลีย แอฟริกา และเอเชียบางประเทศ ซึ่งประเทศไทยก็เป็นหนึ่งในประเทศเหล่านั้นที่เริ่มรู้จักเมื่อ พ.ศ. 2543 เริ่มเข้าใจและนำนวัตกรรมยุติธรรมนี้มาทดลองใช้ในฐานะกระบวนการยุติธรรมทางเลือกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา ภายหลังจากที่แนวคิดนี้ได้รับการรื้อฟื้นและแนะนำเข้าสู่สังคมโลกเมื่อสามทศวรรษที่ผ่านมา

แนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นสมบัติของสังคมโลก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพชนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์สร้างขึ้นเพื่อใช้ควบคุมสังคมของตนในการลดทอนความรุนแรงอันเกิดจากความขัดแย้งทางความคิดหรือพฤติกรรมในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมตามธรรมชาติของมวลมนุษยชาติ ดังเช่นที่ชาวฮินดูในอินเดียโบราณกล่าวว่า “ใครผู้ซึ่งชดใช้เยียวยาแล้วควรได้รับการให้อภัย” (He who atones is forgiven.) (Schafer, 1960: 3; Weitekamp, 1989; Van Ness, 1986: 64) และในสังคมไทยโบราณก็มีการใช้วิธีการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งบางลักษณะตามธรรมเนียมวัฒนธรรมในขณะนั้น รวมทั้งปัจจุบันยังมีการใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์ในชุมชนหมู่บ้านชาวอีสานของไทยด้วยเช่นกันโดยผู้ใหญ่ที่ได้รับความเคารพนับถือในชุมชนที่รู้จักกันในนามของ “สภาผู้เฒ่า” หรือบางแห่งเรียกว่า “เจ้าโคตร” ฯลฯ

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในฐานะกระบวนการยุติธรรมแบบไม่เป็นการ (nontraditional criminal justice) เป็นทางสายกลางระหว่างการใช้โทษจำคุกแก่ผู้กระทำผิดที่มีผลกระทบต่อการบริหารงานยุติธรรมทั้งระบบกับการใช้วิธีการนอกกระบวน และเป็นทางออกสำหรับปัญหาคดีสันศาล-คนล้นคุกในหลายๆ ประเทศ เช่น ประเทศอินเดียมีอัตรานักโทษในเรือนจำเพิ่มขึ้นจาก 25 เป็น 558 รายต่อจำนวนประชากรทุก 100,000 คน (Luyt, 2003: 1) เช่นเดียวกันกับประเทศรัสเซียในปี พ.ศ. 2546 ที่มีสัดส่วนนักโทษในเรือนจำ 628 ราย ประเทศเซาท์แอฟริกาจำนวน 400 ราย

และมากที่สุดคือประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีจำนวน 702 ราย ขณะที่อังกฤษและเวลส์ แห่งประเทศสหราชอาณาจักรมีจำนวนนักโทษเพียง 139 ราย แคนาดาจำนวน 116 ราย และออสเตรเลียจำนวน 112 ราย ส่วนประเทศญี่ปุ่นมีจำนวนนักโทษน้อยที่สุดเพียง 53 รายต่อจำนวนประชากรทุก 100,000 คน (Mauer, 2003: 2) สำหรับประเทศไทยจัดอยู่ในกลุ่มที่มีนักโทษในเรือนจำจำนวนมากคือ 314 รายต่อจำนวนประชากรทุก 100,000 คน (กรมราชทัณฑ์, 2547) ประเทศเหล่านี้ต่างก็ใช้ระบบยุติธรรมแบบตะวันตกที่เดินทางมาถึงยุคสมัยที่เกิดปัญหาความไม่แน่ใจว่ากระบวนการดังกล่าวทำให้ คู่กรณีเข้าถึงความยุติธรรมร่วมกันได้อย่างแท้จริงหรือไม่ โดยต่างก็ประสบปัญหาคดีล้นศาล คนล้นคุก ละเลยเหยื่ออาชญากรรมหรือไม่ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของชุมชนอย่างหนึ่งอย่างใดหรือทุกเหตุผลรวมกัน จึงได้เริ่มปรับเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับ กระบวนการยุติธรรมใหม่ด้วยการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา ยกเว้นประเทศญี่ปุ่นที่มีการใช้ชุมชนเป็นรากฐานในการ ป้องกันอาชญากรรมและปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดอยู่แล้วแต่ก็ให้ความสนใจกับแนวคิด ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของสากลโลกเช่นเดียวกัน

วิธีการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถใช้ได้ในทุกที่ที่มีปัญหาความขัดแย้งหรือ พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์เกิดขึ้นในสังคมทุกระดับ ได้แก่ ความขัดแย้งระดับข้ามชาติ ข้ามสถาบันทางสังคม รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์และปัจเจกบุคคล ในสถานศึกษา ที่ทำงาน หรือระหว่างเพื่อนบ้านใกล้เคียง ซึ่งก็สามารถนำกระบวนการ ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ได้ในช่วงก่อนก่อนคดีความเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม เป็น การป้องกันปัญหาก่อนที่จะเกิดความขัดแย้งรุนแรงบานปลายกลายเป็นเมสเสจพันธุ์ อาชญากรรมและการกระทำผิดในเวลาต่อมา กรณีนี้เรียกว่าเป็นการนำกระบวนการ ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในฐานะเป็นโครงการหนึ่งของแนวคิดยุติธรรมชุมชน (community justice) ที่มีเป้าหมายสำคัญในการป้องกันอาชญากรรมที่ระดับรากหญ้าของ สังคมอย่างแท้จริง

เมื่อกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ซึ่งมีรากฐานความคิดมาจากสังคม โบราณถูกนำมาใช้และกล่าวขวัญถึงด้วยความประหลาดใจในพลังการเยียวยาความ เสียหายเชิงสันติวิธีในสังคมปัจจุบันอันจะส่งผลให้เติบโตแพร่หลายต่อไปในอนาคตเช่น นี้ และสังคมไทยก็ให้ความสนใจมีการทบทวนหรือฟื้นฟูแนวคิดยุติธรรมเชิงจารีตใน อดีตกาลมาทำการศึกษาค้นคว้าอีกครั้ง รวมทั้งเรียนรู้วิธีคิดใหม่ๆ ที่สังคมโลกสร้างขึ้นตลอด

ช่วงเวลา 30 ปีที่ปรากฏการณ์ทางสังคมเรื่องนี้เกิดและเติบโตขึ้น ประกอบกับในปัจจุบันยังมีตำราและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ในสังคมไทยน้อยมาก ดังนั้น จึงเป็นโอกาสดีของนักวิชาการไทยที่จะมีการศึกษาวิจัยเชิงทบทวนวรรณกรรมถึงปรัชญา แนวคิด หลักการ กระบวนการทำงาน พัฒนาการในสังคมโลก และวิธีปฏิบัติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อย่างเป็นระบบเพื่อเป็นเอกสารพื้นฐานในการศึกษาทำความเข้าใจร่วมกันของสังคม ประการหนึ่ง เพื่อสืบค้นภูมิหลัง วิเคราะห์ ตั้งคำถาม และทำความเข้าใจนโยบายของวิธิตัด ว่าด้วยความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ รวมทั้งวิเคราะห์และตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การ “คืนอำนาจ” และ “เสริมพลัง” แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนในสังคมไทย อีกประการหนึ่ง และเพื่อเปิดประเด็นให้มีเวทีถกเถียงความคิดทางวิชาการในแง่มุมต่างๆ เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อย่างกว้างขวางต่อไปอันเป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยเอกสารครั้งนี้

อนึ่ง มีศัพท์บางคำที่จะกล่าวถึงในช่วงต้นนี้เพื่อเป็นฐานคิดการทำทำความเข้าใจร่วมกันในเรื่องที่ศึกษา คำสำคัญเหล่านั้น ได้แก่

**การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (conciliation)** หมายถึง การบรรเทาผลกระทบและการทำความเข้าใจหรือความเข้าใจ บางครั้งเป็นการบำบัดเพื่อบรรเทาปัญหาทางอารมณ์หรือทางร่างกายและเพื่อปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งการประนอมข้อพิพาทอาจเกี่ยวข้องกับการให้คำปรึกษาแนะนำและเกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยไปพร้อมกัน ในการประนอมข้อพิพาทนั้นบุคคลที่สามมีส่วนร่วมเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ในการเจรจาสูงมากและมีบทบาทที่ไม่จำกัดอยู่เพียงการเป็นผู้ประสานงาน (facilitator) ในการไกล่เกลี่ยเท่านั้น (Chart, 1985; Ministry of Justice, New Zealand, 2000: 5)

**การไกล่เกลี่ย (Mediation)** เป็นรูปแบบหนึ่งของการแก้ปัญหาความขัดแย้ง (dispute resolution) ซึ่งบุคคลที่สามที่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง (impartial third-party) ประสานงานจัดให้มีการเจรจาต่อรองระหว่างบุคคลคู่กรณีสองฝ่ายที่ขัดแย้งกันขึ้น กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่คู่กรณีสามารถควบคุมอยู่เหนือความขัดแย้งและแสวงหาทางแก้ไขที่สามารถยอมรับได้ทั้งสองฝ่ายร่วมกัน มักนำเทคนิคการแก้ปัญหามาใช้ในเวทีที่คู่กรณีสามารถจะคืนดีกันได้ถ้าเขาพิจารณาว่าวิธีนั้นจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ที่ดีที่สุดต่อทั้งสองฝ่าย โดยทั่วไปแล้ว ผู้ไกล่เกลี่ย (mediators) จะไม่ให้คำแนะนำหรือ



ให้ข้อเสนอแนะใดๆ ซึ่งการไกล่เกลี่ยโดยทั่วๆ ไปจะใช้ทั้งผู้ที่เป็นอาสาสมัครและได้รับความไว้วางใจส่วนการบรรลุถึงข้อตกลงนั้นอาจไม่ผูกมัดเกี่ยวพันตามกฎหมายใดๆ โดยขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละเทคนิคที่นำมาใช้

การปรองดองกัน หรือ การสมานไมตรี (reconciliation) เป็นเรื่องของการตกลงคืนดีภายหลังจากทะเลาะกัน หรือการสานต่อมิตรภาพและความสัมพันธ์ขึ้นใหม่กับใครบางคนหลังจากที่บาดหมางกันไป คำนี้เป็นที่นิยมใช้เป็นเป้าหมายของหลักสูตรการไกล่เกลี่ยเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดหลักสูตรต่างๆ ในทวีปอเมริกาเหนือ และเป็นจุดเน้นเบื้องต้นแห่งกระบวนการสมานความสัมพันธ์ระหว่างเหยื่ออาชญากรรมกับผู้กระทำผิดตามแนวคิดของ Zehr (1990)

**การชดใช้เยียวยา** (reparation) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่ผู้กระทำผิดคืนบางสิ่งบางอย่างให้แก่เหยื่ออาชญากรรมเป็นค่าสินไหมทดแทน (compensation) สำหรับสิ่งที่สูญหายหรือสิ่งที่ได้รับความเสียหาย การชดใช้เยียวยาอาจจ่ายเป็นเงินหรือชดใช้ในรูปแบบอื่น เช่น ทำงานให้เหยื่ออาชญากรรมหรือทำงานบริการสาธารณะ ประโยชน์ญาติให้แก่เหยื่ออาชญากรรม บางครั้งอาจกระทำในรูปของการขอโทษ (apology) โดยไม่จำเป็นต้องใช้บริบทของการตัดสินอย่างเป็นทางการในการสั่งให้ชดใช้เยียวยาแก่กัน

สำหรับเนื้อหาสาระของการศึกษาเพื่อทบทวนวรรณกรรมว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้แบ่งออกเป็น 3 ภาค แต่ละภาคแบ่งออกเป็นบทต่างๆ เพื่อให้สามารถแจกแจงความคิดรวบยอดในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้อย่างกว้างขวางครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดยมีบทต่างๆ รวมทั้งสิ้น 11 บท ไม่รวมบทนำและบทสรุป กล่าวโดยสรุปในภาพรวมแล้ววรรณกรรมปริทัศน์ครั้งนี้ประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังนี้

### **ภาคแรก ภาพรวมของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์**

กล่าวถึงหลักการและความสำคัญ นิยามและความหมาย แนวคิดทฤษฎีที่อยู่เบื้องหลังความเป็นมาและความเป็นไป พัฒนาการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ร่วมสมัย การเสริมพลังเหยื่ออาชญากรรม มุมมองและความต้องการของผู้กระทำผิดในยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ การคืนอำนาจแก่ชุมชน บทบาทและความสำคัญของผู้ประสานงาน รัฐ กฎหมาย และกระบวนการยุติธรรม และนานาชาติที่เกี่ยวกับยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

### ภาคที่สอง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภาคปฏิบัติ

กล่าวถึงระบบ รูปแบบ วิธีการทำงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์รูปแบบสากลที่ใช้ได้กับทั้งนักเรียน เพื่อนร่วมงาน รวมทั้งเด็กและเยาวชนกระทำผิดและผู้ใหญ่

### ภาคที่สาม สืบค้นภูมิหลังแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสังคมไทย

กล่าวถึงพัฒนาการแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสัมพันธภาพเชิงอำนาจระหว่างรัฐ-สังคม-กฎหมายและกระบวนการยุติธรรม กลุ่มหนึ่ง และระหว่างเหยื่อ อาชญากรรม-ผู้กระทำผิด-ชุมชนและกระบวนการยุติธรรม อีกกลุ่มหนึ่ง โดยทำการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ผ่านกฎหมายโบราณของไทย เพื่ออธิบายถึงการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ทางสังคมนี้ในบริบทสังคมไทย



ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

## ภาคแรก:

### ภาพรวมของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

อาชญากรรมและการลงโทษเป็นสิ่งสองสิ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาช้านาน แม้แต่ในนิยามคำว่า “อาชญากรรม” ก็จะต้องมี “การลงโทษ” รวมอยู่ด้วย ดังที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า “อาชญากรรมเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายที่ผู้กระทำจะต้องถูกลงโทษ” แต่นิยามนี้ไม่เป็นจริงเสมอไป นิยามนี้เป็นนิยามที่ใช้ได้ในเวลาหนึ่งและในบริบทวัฒนธรรมหนึ่งๆ เท่านั้น และเมื่ออาชญากรรมเกิดขึ้นแล้ว ความรับผิดชอบต่ออาชญากรรมที่ควรกระทำให้บังเกิดขึ้นตามมาเป็นลำดับแรกก็คือ “การเยียวยาสมานฉันท์” (restorative) ซึ่งหมายถึงการที่ผู้กระทำผิดสร้างบางสิ่งขึ้นทดแทนบางสิ่งที่เขาได้กระทำลงไป (Wright, 1996: 11) กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ผู้กระทำผิดควรทำการเยียวยาสมานฉันท์แก่ผู้ที่เขาได้กระทำการล่วงละเมิดไปเป็นลำดับแรก ส่วนที่จะทำการชดเชยทดแทนต่อรัฐด้วยประการใดๆ นั้นควรเป็นลำดับรองลงไป เว้นแต่เป็นอาชญากรรมที่เป็นความผิดต่อรัฐโดยตรง เช่น ความผิดฐานกบฏต่อราชอาณาจักรซึ่งมิใช่ความผิดต่อบุคคล นอกจากนี้ ยังมีอาชญากรรมจำนวนมากเกิดขึ้นจากความขัดแย้ง (conflict) ระหว่างบุคคล ดังเช่น เมื่อมีข้อพิพาทกันและข้อพิพาทนั้นนำไปสู่การต่อสู้ทำร้ายร่างกายหรือการกระทำผิดอื่นๆ ตามมา หรือกรณีภายหลังจากที่คู่สมรสแยกทางกันแล้ว ฝ่ายหนึ่งบุกรุกเข้าไปนำทรัพย์สินบางอย่างที่อ้างว่าเป็นของตนออกมาจากบ้านของอีกฝ่ายหนึ่ง หรือแม้แต่อาชญากรรมที่เกิดขึ้นโดยคนแปลกหน้าก็อาจจัดว่าเป็น “ความขัดแย้ง” ได้เช่นกัน เช่น เมื่อมีบุคคลมาถิกกันหรือแย่งสิทธิของบุคคลอื่น ชูบังคับเขาหรือหลอนโดยเจตนาหรือฉ้อฉล เป็นต้น เมื่ออาชญากรรมคือความขัดแย้งรูปแบบหนึ่ง และอาชญากรรมส่วนหนึ่งที่มีสาเหตุมาจากความขัดแย้งระหว่างบุคคลเป็นเงาอยู่เบื้องหลังแล้ว อาชญากรรมลักษณะนั้นจึงควรถูกจัดการกับด้วยวิธีการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งมากกว่าจะจัดการด้วยวิธีการแบบเหมารวมราวกับว่าอาชญากรรมทุกประเภทมีรูปแบบเพียงรูปแบบเดียว

ในส่วนของเหยื่ออาชญากรรมนั้น ปรากฏว่ามีวิถีชีวิตที่ขึ้นๆ ลงๆ โดยเหยื่ออาชญากรรมไม่ได้รับการปฏิบัติดีนัก จากการสืบค้นในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาพบว่า ช่วงหนึ่งในศตวรรษที่ 18 ในประเทศสหราชอาณาจักรปรากฏว่าเหยื่ออาชญากรรมถึงกับต้องจ่ายเงินส่วนตัวเป็นค่าดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีในคดีที่ตนเป็นผู้เสียหาย (Wright, 1996: 11) และนับตั้งแต่ที่รัฐรับเอาภาระงานยุติธรรมไปจัดการเป็นต้นมานั้น ผลปรากฏว่าเหยื่ออาชญากรรมถูกทิ้งให้กลายเป็นคนชายขอบกระบวนการยุติธรรม (margin man of criminal justice process) จนกระทั่งเมื่อประมาณ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา เหยื่ออาชญากรรมจึงเริ่มได้รับคำสนทนาใหม่ทดแทนเพียงเล็กน้อย หรือบ้างก็ไม่ได้รับเลย รวมทั้งไม่เคยได้รับทราบว่าการพิจารณาคดีจะมีขึ้นเมื่อไร เว้นแต่เหยื่ออาชญากรรมจะถูกต้องการตัวเพื่อไปเป็นพยานศาลในคดีที่เขาเป็นโจทก์ร่วมโดยไม่สนใจว่าเขาจะสะดวกใจ ทนทุกข์ทรมาน หรืออาจได้รับอันตรายแต่อย่างใด

กิจการของรัฐลักษณะดังกล่าวเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ทราบโดยทั่วกัน และเป็นเรื่องที่ต้องปรับปรุงแก้ไข ขณะที่ผู้กระทำผิดไม่ค่อยจะมี "โอกาส" ซึ่งควรจะเรียกว่ามี "สิทธิ" มากกว่าในการชดเชย (amends) เพราะเรื่องของการลงโทษโดยรัฐจะต้องมาก่อน ทำให้การกระทำเชิงสร้างสรรค์ที่เขาควรกระทำการชดเชยต่ออันตรายที่เขากระทำขึ้นแก่ผู้อื่นนั้นถูกปิดกั้นไป

ชุมชน เป็นผู้มีส่วนได้เสียอีกฝ่ายหนึ่งในเรื่องของอาชญากรรมที่ไม่อาจละเลยที่จะกล่าวถึงได้ โดยชุมชนเป็นทั้งสถานที่เกิดเหตุ สถานที่แก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และเป็นสถานที่เยียวยาเหยื่ออาชญากรรมรวมทั้งให้การบำบัดฟื้นฟูพฤติกรรมและจิตใจของผู้กระทำผิดเพื่อกลับคืนมาใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนอีกครั้ง เพราะชุมชนเป็นแหล่งทรัพยากรที่มั่งคั่งทั้งในด้านภูมิปัญญา ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรท้องถิ่นด้านการสังคมสงเคราะห์ นอกจากนี้ชุมชนส่วนใหญ่ยังเป็นแหล่งที่ผู้คนมาอาศัยอยู่ร่วมกัน จึงมีความสัมพันธ์กันตามพื้นที่ (geography community) ขณะที่ชุมชนในเมืองอาจเป็นชุมชนในมิติใหม่ที่มีลักษณะเชิงซ้อนแตกต่างจากชุมชนตามพื้นที่ คือมีความสัมพันธ์กันแบบชุมชนตามหน้าที่ (functional community) แทนโดยติดต่อสื่อสารกันด้วยเครือข่าย บางลักษณะ เช่น ใช้คลื่นวิทยุหรือเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

ความสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้เสียในระบบงานยุติธรรมของสังคมที่เสียสมดุลไป ช่วงเวลาหนึ่งนั้น เริ่มถูกตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์ รื้อฟื้นและศึกษาวิจัยโดยบรรดา







# บทที่ 1

## หลักการและความสำคัญ

เมื่อกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ร่วมสมัยได้ถูกแนะนำเข้าสู่สังคมโลกเมื่อปี ค.ศ. 1974 และบรรดานักวิชาการตะวันตกได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับหลักการแนวคิดในแง่มุมต่างๆ เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาระยะหนึ่งคือช่วง 20 ปีแรก นั้น Zehr (1995; Van Ness and Strong, 1997: 1) นักวิชาการผู้บุกเบิกกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสหรัฐอเมริกาได้กล่าวถึงความคิดที่ตกผลึกของเขาเกี่ยวกับหลักการสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไว้อย่างชัดเจนว่า “ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไม่ใช่เป็นเพียงแนวความคิดทางวิชาการที่นำไปใช้ปฏิบัติได้เท่านั้นแต่ยังเป็นแนวคิดที่มีลักษณะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนอีกด้วยและไม่ใช่แค่แนวคิดเชิงปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมเท่านั้นแต่เป็นหนทางในการปฏิรูประบบกฎหมาย เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในครอบครัว ที่ทำงาน รวมทั้งระบบการเมืองภาคปฏิบัติเช่นกัน” กล่าวอีกนัยหนึ่งวิสัยทัศน์สำหรับยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในอนาคตนั้นเป็นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงองค์รวมการอำนวยความสะดวกความยุติธรรมในโลกนี้ทั้งระบบเลยทีเดียว

เหตุที่ต้องมีการพัฒนาแนวคิดกระบวนการยุติธรรมทางเลือกโดยเฉพาะกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เกิดมาจากจุดอ่อนของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก (Barton, 2000: 18-25) ดังนี้คือ

ประการแรก หน่วยงานต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรมมิได้สนองความต้องการของทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำผิดได้อย่างเป็นที่เข้าใจและสอดคล้องกับสถานการณ์แวดล้อมที่เกิดขึ้น แต่ชุมชน ครอบครัว กลุ่มเพื่อน ญาติพี่น้องต่างหากที่จะสามารถตอบสนองความต้องการของทั้งสองฝ่ายได้อย่างถูกต้องตรงประเด็น

ประการที่สอง หน่วยงานต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรมได้แต่ปฏิบัติตามตัวบทกฎหมาย ทำให้ล้มเหลวในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมที่แท้จริงให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรม ผลก็คือ การระงับข้อพิพาทหรือการลงโทษมิได้ช่วยให้ผู้เสียหายหรือผู้สูญเสียมีความรู้สึกที่มั่นคงปลอดภัย

ประการที่สาม การตัดสินใจใดๆ ของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมมิได้ก่อให้เกิดความพึงพอใจที่แท้จริง เนื่องจากฝ่ายที่เกี่ยวข้องมิได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั้นๆ

ประการที่สี่ กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักมิได้ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายที่มีข้อพิพาทกันนั้นมาร่วมกันหาทางออก ดังนั้นความรู้สึกโกรธ เกลียด และกลัวจะยังคงมีต่อไป

ประการที่ห้า ทุกๆ ที่เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายเป็นฝ่ายแรกที่กระบวนการยุติธรรมควรให้ความสำคัญ แต่กลับเป็นผู้กระทำผิดที่เป็นฝ่ายสำคัญ ดังนั้นในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักจึงให้ความสำคัญกับเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้กระทำผิดน้อยเกินไป

เมื่อกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักมีจุดอ่อน จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการปรับกระบวนการทัศน์ดังกล่าว ในบทนี้เริ่มต้นจากการทำความเข้าใจกับความหมายของ "อาชญากรรม" ซึ่งเป็นปัญหาสังคมใกล้ตัวทุกคนในทุกสังคม ไปจนถึงการรื้อถอนโครงสร้างความคิดและตั้งคำถามต่อ "กระบวนการยุติธรรม" ซึ่งเป็นระบบการควบคุมสังคมอย่างเป็นทางการที่มีส่วนกำหนดแบบแผนพฤติกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคมของประชาชนเป็นลำดับไป

## เข้าใจความหมายของ “อาชญากรรม” ในมิติใหม่

ตามธรรมดาแล้ว อาชญากรรมถูกจัดว่าเป็นพฤติกรรมพิเศษ (exceptional type of behavior) หรือพฤติกรรมที่มีข้อยกเว้นเนื่องจากมีคุณสมบัติแตกต่างจากการกระทำปกติโดยเป็นการกระทำผิดที่เป็นอันตรายต่อผู้อื่น ทั้งๆ ที่เวลาผ่านล่วงเลยไปหลายศตวรรษแล้วที่อำนาจในสังคมตะวันตกได้เคลื่อนย้ายจากศาสนจักรมาสู่อำนาจของบ้านเมือง แต่นิยามอาชญากรรมก็ยังคงแสดงนัยกรรมต่อสาธารณชนบ่งบอกว่า “อาชญากรรมคือพฤติกรรมเบี่ยงเบนที่สิ้นคลอนระเบียบซึ่งผู้มีอำนาจกำหนดบังคับเหนือผู้คนในรัฐของตนและต้องได้รับการลงโทษ” ดังนั้น จึงมีการกำหนดสมมติฐานจนเป็นที่รู้กันอย่างกว้างขวางว่าอาชญากรรมเป็นเรื่องที่ไม่สามารถตัดสิ้นใจกันอย่างง่าย ๆ ด้วย “การขอโทษ” ต่อบุคคลหรือต่อกลุ่มที่ถูกทำร้ายหรือถูกกระทำการล่วงละเมิดรวมทั้งไม่สามารถยุติได้ด้วยการเยียวยาความเสียหายและการให้คำมั่นว่าจะหลีกเลี่ยงที่จะกระทำผิดขึ้นอีกในอนาคต ขณะเดียวกัน ในทางตรงกันข้ามกลับดูเหมือนว่าจะเป็นการรับรองกันว่าอาชญากรรมจะสามารถระงับและลบล้างไปได้อย่างดีโดยการส่งผ่านเข้าไปสู่ “การทำให้ทนทุกข์ทรมาน” (purgatorial suffering) โดยการลงโทษจำคุก (Gorringe, 1996; Johnstone, 2003: 8)

ความเข้าใจทั่วไปในความหมายของอาชญากรรมของสาธารณชนมีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือความเข้าใจนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับ “เหยื่ออาชญากรรม” ทำให้แนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตกอยู่ในฐานะลำบากในช่วงที่ผ่านมา เพราะอาชญากรรมถูกมองจากสังคมว่าเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายหรือกฎหมายที่สมควรได้รับโทษมากกว่าจะมองอาชญากรรมจากมุมมองของเหยื่ออาชญากรรมว่าเป็นพฤติกรรมที่นำมาซึ่งความเจ็บปวดชอกช้ำ (traumatic) และลดทอนศักดิ์ศรีของเพื่อนมนุษย์ (dehumanizing attacking upon their person) ดังนั้น จึงเป็นที่ประจักษ์อย่างกว้างขวางว่าเหยื่ออาชญากรรมถูกละเลยไปจากกระบวนการยุติธรรมร่วมสมัยซึ่งก็เป็นแนวเดียวกันกับที่อาชญากรเข้าใจและได้ให้นิยามแก่อาชญากรรมเช่นกัน

ลักษณะเด่นที่เป็นความยากลำบากอีกอย่างหนึ่งก็คือ วิธีการที่ความเข้าใจของผู้คนโดยทั่วไป ไปสร้างขอบเขตประดิษฐกรรมรอบๆ อาชญากรรมขึ้น (artificial borders around crime) (Kennedy, 1990: 1; Johnstone, 2003: 8) สิ่งเหล่านี้ไม่ส่งเสริมสนับสนุนให้สังคมให้ความสำคัญตรงไปที่การกำหนดว่า “อะไรคือความขัดแย้ง ปัญหา



สังคม และการแบ่งพรรคแบ่งพวกทางสังคม” (social disparity) ที่อาจนำไปสู่เหตุการณ์อาชญากรรม และจำเป็นต้องจัดการกับความไม่เพียงพอในการตอบสนองทางสังคมต่อเรื่องที่น่าเศร้าเหล่านั้น นอกจากนี้ยังบั่นทอนประชาชนจากการคิดค้นหาวิธีการจัดการกับพฤติกรรมรุนแรงบางอย่างที่ไม่อาจนิยามว่าเป็นอาชญากรรมได้ (เช่น ความรุนแรงในครอบครัว การกระทำผิดของเด็กและเยาวชน ฯลฯ) โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการชดเชยเยียวยาแก่อีกฝ่ายหนึ่งและเชื่อมโยงการควบคุมและการสนับสนุนทางสังคมมาให้บริการแก่อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งอาจเหมาะสมกว่าการเข้าไปจัดการกับอาชญากรรมแต่เพียงอย่างเดียว

ดังนั้น ความโดดเด่นของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ประการหนึ่งคือ ต้องการให้เราเข้าใจอาชญากรรมว่าเป็นพฤติกรรมที่

- ก่อให้เกิดอันตรายต่อสัมพันธภาพระหว่างคนในสังคมและต่อประชาชนอย่างมากเป็นอันดับแรกอย่างเห็นได้ชัดก่อนที่จะกำหนดว่าเป็นการกระทำที่สิ้นคลอนกฎระเบียบของสังคม

- สามารถเข้าใจได้ถ้าพิจารณาว่าอาชญากรรมมีรากเหง้าเดียวกันกับความขัดแย้งทางสังคม ปัญหาสังคม และการแบ่งพรรคแบ่งพวกทางสังคม แต่มีขอบเขตจำกัดและมีความลึกซึ้งมากกว่าความขัดแย้งทางสังคมทั่วไป

จำเป็นที่สังคมจะต้องมีการตอบสนอง ตอบโต้ แต่ไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการตามกฎหมายอย่างเป็นทางการในระดับเดียวกับที่อย่างเดียวกันต่อพฤติกรรมที่อาจเป็นอันตรายแต่มิใช่อาชญากรรม คือ จำแนกระดับความรุนแรงของการกระทำที่เป็นความขัดแย้ง พฤติกรรมกึ่งอาชญากรรม และพฤติกรรมอาชญากรรมออกจากกัน และใช้วิธีการจัดการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกัน

### เข้าใจความหมายของ “ความยุติธรรม” ในมิติใหม่

ทั้งกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักและกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ต่างเข้าใจตรงกันว่าอาชญากรรมเป็นชนวนให้เกิดความโกรธและความขุ่นเคืองขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดอาชญากรรมได้สร้าง “ความรู้สึกอยุติธรรม” ให้เกิดขึ้นแก่เหยื่ออาชญากรรมของเขาและแก่ผู้คนจำนวนหนึ่งในสังคมบริเวณที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังคงเข้าใจเช่นเดียวกันต่อไปว่าในนามของความยุติธรรมจะต้องมีการทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อระบายตอบโต้ต่อความโกรธและความขุ่นเคืองดังกล่าวนี้



และเพื่อฟื้นฟูความรู้สึกยุติธรรมขึ้น อย่างไรก็ตาม ความโดดเด่นของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ถูกทำให้เราคิดแตกต่างออกไปในบางประเด็น คือ

สมมติฐานทั่วไประบุว่าผู้ที่ถูกพิพากษาว่ากระทำผิดจริงตามฟ้องมักได้รับความทุกข์ทรมานเป็นผลกรรมตอบสนอง เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงปฏิกริยาโต้กลับที่รุนแรง และวงจรความรุนแรงที่แก่งัดกันไปมา รัฐจึงรับภาระเป็นผู้มอบความทุกข์ทรมานดังกล่าวนี้ให้เอง โดยมีหลักการที่ประกาศให้ทราบทั่วกันและมีกฎหมายรองรับ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นคือ “รัฐเป็นผู้เสนอการลงโทษเชิงแก้แค้นทดแทนให้แก่ผู้กระทำผิด” เสียเอง

ขณะที่ ความโดดเด่นของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์คือการตั้งคำถามว่า “การที่รัฐลงโทษนั้นเป็นการกระทำที่เพียงพอ (sufficient) หรือ การกระทำเท่าที่จำเป็น (necessary) ที่จะทำให้ประชาชนได้รับความยุติธรรมแล้วหรือไม่” พวกเขาโต้แย้งว่าแม้ว่าประชาชนเรียกร้องให้มีการลงโทษเนื่องจาก “การลงโทษ” เป็นวิธีการเดียวที่จัดไว้ใช้ในงานยุติธรรมทางอาญาและยังคงใช้อยู่ แต่การลงโทษโดยรัฐสร้างให้เกิดความรู้สึกสั้นๆ เพียงชั่วขณะหนึ่งว่าได้รับบรรลุถึงความยุติธรรมแล้ว ในทางกลับกันกลับล้มเหลวที่จะทำให้เหยื่ออาชญากรรมมีประสบการณ์ที่คงทนถาวรและพร้อมพรั่งในความรู้สึกว่าได้รับความยุติธรรมเพราะความยุติธรรมชั่วขณะดังกล่าวล้มเหลวที่จะตอบสนองความต้องการของเหยื่ออาชญากรรม เพราะเหยื่ออาชญากรรมต้องการ “กระบวนการที่รับฟังความรู้สึกและความคิดเห็นของเขา ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารและมีส่วนร่วมในคดีความของตน ได้รับเกียรติ ได้รับการสงเคราะห์ด้านวัตถุบางอย่างและได้รับความเห็นอกเห็นใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (Strang, 2002; Johnstone, 2003: 9) และเพื่อให้ความต้องการเหล่านี้บรรลุผลจึงต้องการบางสิ่งบางอย่างนอกเหนือไปจาก “การลงโทษโดยรัฐ” ซึ่งอาจจะเป็นการประชุมกลุ่มครอบครัว (ซึ่งทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมประชุมร่วมกันเป็นวงกลมเพื่อสนทนากันว่าเขาต่างก็ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมอย่างไรและทำอะไรบางอย่างเพื่อให้บรรลุข้อตกลงบางประการที่จะทำให้สิ่งต่างๆ ถูกต้องเข้าที่เข้าทาง) ตามด้วยการกระทำเพื่อเยียวยาที่ตรงกับความต้องการของประชาชน เมื่อนั้น ความยุติธรรม (เชิงสมานฉันท์) จะบรรลุผลซึ่งมิใช่การกระทำบางสิ่งบางอย่างที่เป็นลบแก่ผู้กระทำผิดแต่เมื่อกระทำการบางสิ่งบางอย่างที่เป็นบวกแก่ทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมต่างหาก

ยิ่งกว่านั้น มีการกล่าวถึงความโดดเด่นของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ว่า เมื่อความต้องการของเหยื่ออาชญากรรมกับชุมชนมาบรรจบกันในกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์นั้นในทางกลับกันได้ทำให้ความประสงค์ที่มุ่งจะลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนดูเหมือนจะบรรเทาลงไป ด้วยเหตุนี้ เมื่อใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แล้วการลงโทษผู้กระทำผิดจึงอาจจะไม่จำเป็นเท่ากับแบบวิธีที่กระทำกันโดยทั่วไปตามที่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้ตั้งสมมติฐานไว้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นต้องใช้แก่ผู้กระทำผิดเพื่อให้ผู้ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมมีประสบการณ์ว่าได้เข้าถึงความยุติธรรมแล้วเพราะผู้กระทำผิดได้รับการลงโทษอย่างสาสมแล้ว

การรื้อถอนแนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมตามแบบที่ติดยึดแน่นมาช้านานวิธีการหนึ่งก็คือ การถากกลับไปสู่รากฐานความยุติธรรมตามหลักศีลธรรมจรรยาตามธรรมชาติที่เป็นสากล เพราะการลงโทษโดยรัฐดูจะเป็นสิ่งที่คุ้นเคยสำหรับทุกคนจนทำให้ลืมตระหนักว่าการลงโทษเป็นเพียงธรรมเนียมปฏิบัติทางสังคม (social convention) และเป็นร่องรอยที่ชาวตะวันตกทิ้งไว้ให้และสังคมก็รับมาใช้เมื่อหลายศตวรรษที่ผ่านมาเท่านั้น (Zehr, 1990: 97; Johnstone, 2003: 10)

ด้วยเหตุนี้ ในการที่จะเลือกสรรว่าคดีใดควรใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้น ต้องเข้าใจก่อนว่าในอดีตกาลแล้วการสมานฉันท์เป็นบรรทัดฐานที่สังคมและชุมชนมีการทำหน้าที่กันอย่างดีโดยปราศจากการลงโทษโดยรัฐมาก่อนมิใช่หรือ แต่สำหรับสถานการณ์ร่วมสมัยในปัจจุบันอาจพบว่าเป็นการยากที่ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้อย่างเต็มที่ทุกคดีจนกว่าจะยอมรับการใช้งานของวิธีกรรมนี้ในสังคมประวัติศาสตร์และพัฒนาแนวคิดเพื่อให้เกิดการยอมรับอย่างกว้างขวางในชุมชนร่วมสมัยทั้งในปัจจุบันและอนาคตเสียก่อน

### ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับกระบวนการยุติธรรม: กิจกรรมที่แตกต่างกัน

ถ้าจะถามถึงความต้องการของเหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และชุมชนจะพบว่ามีความเป็นไปได้อย่างมากที่เหยื่ออาชญากรรมมีความต้องการบางอย่างที่ไม่ได้รับการตอบสนองจากการจัดบริการของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา ความประสงค์ของผู้รับบริการและความสามารถในการตอบสนองสิ่งเหล่านั้นของกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ทำให้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มี

ความแตกต่างจากกระบวนการพิจารณาแบบอื่นๆ (Johnstone, 2003: 6) กล่าวคือ **ประการแรก** ผู้กระทำผิดอาจต้องการมีส่วนร่วมในการประชุมกับเหยื่อ อาชญากรรม หรือผู้แทนของเหยื่ออาชญากรรม และบางครั้งคนอื่นๆ ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากอาชญากรรม เช่น คนในครอบครัวของเหยื่ออาชญากรรมและคนในครอบครัวของผู้กระทำผิดก็อาจประสงค์จะเข้าร่วมประชุมด้วย ในการประชุมดังกล่าว ผู้กระทำผิดอาจถูกขอร้องให้รับฟังอย่างตั้งใจเมื่อเหยื่ออาชญากรรมของเขา พรรณนาถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่าเขาได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนเพียงใด และผู้กระทำผิดอาจถูกคาดหวังให้ตอบคำถามบางประการที่เหยื่ออาชญากรรมประสงค์จะทราบ ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงมีความแตกต่างตรงที่ต้องการให้ผู้กระทำผิดกล้าเผชิญหน้าพูดคุยกับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำของเขาโดยตรง และผูกพันรับผิดชอบในสิ่งที่ตนก่อขึ้นอย่างเอาใจใส่

**ประการที่สอง** ผู้กระทำผิดอาจประสงค์จะกล่าวคำขอโทษ ขอภัย และยอมรับภาระการชดใช้เยียวยา ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงต่างจากกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีแบบอื่นๆ ตรงที่ผู้กระทำผิดจะถูกคาดหวังให้ “ชำระชดใช้” สำหรับอาชญากรรมที่เขาทำขึ้นโดยผ่านช่องทางที่เจ็บปวดเสียใจ (เรียนรู้เชิงตระหนัก) และในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ผู้กระทำผิดทำการชดใช้เยียวยาต่ออาชญากรรมที่ตนก่อขึ้นโดยการกระทำเชิงสร้างสรรค์ที่มีเจตนาอันวัยประโยชน์ให้แก่เหยื่ออาชญากรรมแทน

**ประการที่สาม** วิธีการที่ตรงที่สุดที่ผู้กระทำผิดจะทำการชดใช้เยียวยาไม่ใช่โดยผ่านการพิจารณาของบรรดาผู้ประกอบวิชาชีพทั้งหลายในการอำนวยความสะดวกแต่โดยเหยื่ออาชญากรรมกับผู้กระทำผิดและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลายที่ร่วมอยู่ในการประชุมโดยมีเป้าหมายเพื่อให้ทุกฝ่ายตกลงร่วมกันว่าสมควรจะอย่างไรต่อไปต่อเรื่องที่เกิดขึ้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงได้ชื่อว่าเป็นกระบวนการไกล่เกลี่ยแบบไม่เป็นทางการโดยใช้ชุมชนเป็นรากฐานสำคัญ ซึ่งผู้ช่วยไกล่เกลี่ย (lay mediators) พยายามสร้างความตกลงระหว่างคู่กรณีที่มีความขัดแย้งโดยปราศจากการยึดติดปิดกันด้วยข้อกำหนดตามกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะมีขอบเขตสำหรับประชาชนที่จะสร้างวิธีการเยียวยาความเสียหายที่สมเหตุสมผลสำหรับพวกเขา สิ่งที่ปรากฏว่าเป็นเรื่องมีนัยสำคัญสำหรับสิ่งที่ตกลงกันนั้นจะต้องไม่ฝ่าฝืนต่อหลักสิทธิมนุษยชนตามสามัญสำนึก และการกระทำเพื่อเยียวยาใดๆ (restoration action) นั้น ผู้กระทำผิดจะต้อง

ยินยอมรับสภาพเสมือนหนึ่งการยอมรับการลงโทษที่อยู่นอกเหนือจากขอบเขตที่ศาล และระบบกฎหมายจะลงโทษเขาตามความเหมาะสมกับประเภทและพฤติการณ์ในการประกอบอาชญากรรมที่เขากระทำลงไปด้วย

## ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับกระบวนการยุติธรรม:

### จุดเน้นที่แตกต่างกัน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีจุดเน้นแตกต่างจากกระบวนการยุติธรรมในเรื่องสำคัญๆ คือ (Ministry of Justice, New Zealand, 2000: 9-10)

#### ความผิด (guilt)

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เน้นที่ "ความรับผิดชอบของผู้กระทำผิดต่อการกระทำของเขา" ขณะที่กระบวนการยุติธรรมเน้นที่ "การค้นหาว່ว่าพฤติกรรมนั้นเข้าองค์ประกอบความผิดใดตามที่กฎหมายกำหนด" ในการพิสูจน์ความผิดดังกล่าวนี้ กฎหมายกำหนดให้ศาลยุติธรรมใช้วิธีพิจารณาความอาญาซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรมการทำงานของพนักงานสอบสวน การฟ้องคดีของพนักงานอัยการ และการแนะนำในทางคดีของทนายความ ทั้งกระบวนการในการดำเนินกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์จะมีการสอบถามผู้กระทำผิดว่าจะรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นหรือไม่ ซึ่งแตกต่างจากการดำเนินกระบวนการพิจารณาที่จะถามว่า จำเลยยอมรับว่ากระทำผิดจริงตามฟ้องหรือไม่

ความแตกต่างระหว่าง "การยอมรับผิดชอบ" (accepting responsibility) กับ "ความผิด" (guilty) เป็นหลักการสำคัญที่จะทำให้เกิดความเข้าใจกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ชัดเจนขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการวิธีพิจารณา กล่าวคือ ขณะที่จำเลยอาจยอม "แสดงความรับผิดชอบ" (responsibility) ต่อสิ่งที่เขากระทำลงไป ศาลอาญากลับสนใจใน "เจตนา" (intention) ในการกระทำผิดของเขาแทน

บางกรณี ผู้กระทำผิดอาจยอมรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นและประสงค์ที่จะชดใช้เหยี่ยวยาให้แก่เหยื่ออาชญากรรม แต่ขณะเดียวกันก็ปฏิเสธต่อความผิดที่ระบุ เพราะเขามีได้มีเจตนาประกอบอาชญากรรม (criminal intention) หรืออาจเป็นเพราะการบรรยายฟ้องของพนักงานอัยการระบุว่าเกิดเหตุอะไรขึ้นตามองค์ประกอบของกฎหมายแต่อาจจะไม่ได้บรรยายว่าผู้กระทำผิดสำคัญผิดคิดว่าเกิดเหตุอะไรขึ้นในขณะนั้น



### อารมณ์ (emotion)

กระบวนการยุติธรรมพยายามสนองความต้องการแก้แค้นทดแทนของสาธารณชนโดยอ้างถึงหลักการและเงื่อนไขก่อนหน้านี้นี้ที่ต้องปฏิบัติบนพื้นฐานของสิ่งที่ควรพินิจพิจารณา ในศาลอาญาโอกาสที่จะแสดงอารมณ์เป็นเรื่องที่ถูกจำกัดโดยแบบแผนพิธีการของบรรดาผู้แทนทนายความและผู้แทนในการเขียนรายงานต่างๆ ที่พรรณนาผลกระทบที่เกิดขึ้นร่างกาย อารมณ์ และทรัพย์สินเงินทองที่เกิดอาชญากรรมแก่เหยื่ออาชญากรรม

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตระหนักถึงผลกระทบทางอารมณ์ของอาชญากรรมที่มีต่อเหยื่ออาชญากรรม ต่อผู้กระทำผิดเอง และต่อชุมชน สิ่งเหล่านี้เป็นผลกระทบเชิงปฏิบัติที่เกี่ยวโยงถึงหน้าที่ ความสัมพันธ์ การแก้ไขฟื้นฟู และความสุขของการมีชีวิต กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ค้นหาเพื่อเยียวยาอารมณ์ ร่างกาย และผลกระทบทางทรัพย์สินเงินทองที่เกิดจากอาชญากรรมโดยถือว่าเป็นส่วนสำคัญ และเป็นการกระทำสิ่งที่ถูกแทนสิ่งที่ผิดด้วยการรับฟังการแสดงความเสียหายทางอารมณ์ ร่างกายและทรัพย์สินเงินทองเพื่อโยงสู่การแสดงความรับผิดชอบของผู้กระทำผิด ถ้าปราศจากการเข้าใจผลกระทบของพฤติกรรมของพวกเขาอย่างจริงจังแล้วก็ดูเหมือนว่าผู้กระทำผิดไม่น่าจะสามารถรับผิดชอบต่อการกระทำผิดและผลที่เกิดตามมาได้อย่างแท้จริง

### กระบวนการ (process)

กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักใช้เวลาส่วนใหญ่พุ่งตรงไปที่กระบวนการวิธีพิจารณาเพื่อกำหนดพฤติกรรมการกระทำผิดว่าเจตนาหรือไม่เพียงใดไม่ว่าจำเลยจะยอมรับสารภาพหรือไม่ก็ตาม กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของทุกฝ่ายโดยการเปลี่ยนจุดเน้นจาก “ความผิด” (guilty) มาสู่ “ความรับผิดชอบ” (responsibility) ด้วยการเป็นทางเลือกอื่นในการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อกรณีที่เกิดขึ้น

ดูเหมือนว่าจะมีพิธีการเพียงเล็กน้อยในกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ ซึ่ง Van Ness (1990) แนะนำให้ใช้ระบบคู่ (two track system) ที่ดำเนินการโดยการไกล่เกลี่ยทางหนึ่ง และโดยแบบแผนพิธีการของศาลอีกทางหนึ่ง ในระบบคู่นี้ คู่กรณีสามารถยกเลิกเปลี่ยนกลับไปใช้การพิจารณาในศาลได้ตลอดเวลา



### สัมพันธภาพ (relationship)

กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักซึ่งนำบทบาทของรัฐในการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ส่วนบทบาทหลักของเหยื่ออาชญากรรมเป็นเพียงใจที่ร่วมและเป็นพยาน และบางครั้งก็ดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยเหยื่ออาชญากรรมไม่ต้องเข้าร่วมเกี่ยวข้องแต่อย่างใด

อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ภาระงานส่วนใหญ่ของศาลยุติธรรมนั้นทำงานโดยตรงกับผู้กระทำผิดขณะที่ไม่มีส่วนใดทำงานกับเหยื่ออาชญากรรมหรือเพื่อเหยื่ออาชญากรรมโดยตรง แม้ว่าช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นโดยเหยื่ออาชญากรรมเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักก็ยังไม่มีความคิดที่จะกำหนดให้เหยื่ออาชญากรรมมีบทบาทอย่างหนึ่งอย่างใดหรือได้รับความช่วยเหลือให้มีสิทธิในศาลแต่อย่างไร (Victims' Task Force, 1993) โดยในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก รัฐมีบทบาทเป็นตัวแทนทั้งฝ่ายของเหยื่ออาชญากรรมและฝ่ายชุมชน ขณะที่ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ผู้กระทำผิดถูกเรียกร้องให้แสดงความรับผิดชอบต่อเหยื่ออาชญากรรมและชุมชน ซึ่งผู้แทนชุมชนอาจสามารถให้การช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมแก้ไขฟื้นฟูในระยะยาวได้อีกทางหนึ่งด้วย

### หลักการสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

หลักการสำคัญ 4 ประการต่อไปนี้ เป็นหลักการเชิงคุณค่าซึ่งทำให้เข้าใจกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ดียิ่งขึ้น หลักการดังกล่าวได้แก่ (Roche, 2003: 26-32)

#### หลักบุคคลนิยม (personalism)

จุดเริ่มต้นของแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ทำให้หันเหไปจากแนวคิดกระบวนการยุติธรรมตามธรรมเนียมก็คือ กระบวนทัศน์ในการมอง "อาชญากรรม" ที่เปลี่ยนแปลงไปจากกระบวนทัศน์เดิมโดยแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มองว่า "อาชญากรรมเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อบุคคลและสัมพันธภาพของบุคคลเป็นลำดับแรกก่อนที่จะเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายเป็นลำดับถัดมา" ดังเช่นที่ Zehr (1990: 181; Roche, 2003: 26) อธิบายว่า เราควรเข้าใจอาชญากรรมว่าเป็นพฤติกรรมที่ทำร้ายและล่วงละเมิดต่อผู้คนอย่างเป็นรูปธรรมมากกว่า มิใช่พยายามจะอธิบายเพื่อให้เข้าใจ

อาชญากรรมในความหมายเชิงนามธรรม เพราะ “อาการบาดเจ็บและความรุนแรง” ที่ได้รับจากอาชญากรรมนั้นทำให้เหยื่ออาชญากรรมต้องทนทุกข์ทรมานทั้งกายและใจ และนำความทุกข์ยากเดือดร้อนรวมถึงผลกระทบทั้งหลายไปสู่ครอบครัวของเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดรวมทั้งชุมชนที่เกี่ยวข้องอีกด้วย

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้เก็บรวมสาระสำคัญเหล่านี้ไว้โดยใช้หลักธรรมชาติของบุคคล การใช้ “หลักธรรมชาติของบุคคล” ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แตกต่างจาก “หลักความไม่เป็นธรรมชาติของบุคคล” ในระบบงานยุติธรรมสมัยใหม่ในทุกขั้นตอน กล่าวคือ กระบวนการยุติธรรมตอบสนองต่ออาชญากรรมด้วยวิธีการทางกฎหมายและการใช้บุคลากรผู้ประกอบวิชาชีพเข้ามาบริหารจัดการ ผู้กระทำผิดไม่ได้ถูกกล่าวหาว่าทำร้ายหรือทำให้เกิดอันตรายใดต่อเหยื่ออาชญากรรมแต่ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดต่อกฎหมายใดมาตราใด การดำเนินกระบวนการพิจารณาเกิดขึ้นโดยตำรวจและอัยการและในนามของรัฐมิใช่โดยเหยื่ออาชญากรรมและในนามของเหยื่ออาชญากรรม ถ้าผู้กระทำผิดกระทำผิดจริงตามฟ้อง การพิพากษาจะถูกพิจารณาโดยยี่ตอกหรือแนวคำพิพากษาฎีกาที่กระทำมาก่อนหน้านี้มิใช่โดยสภารัดตะแห่งความเป็นบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะของเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด และการอุทธรณ์ก็มีใช้จะกระทำบนพื้นฐานของความรู้สึกของเหยื่ออาชญากรรมต่อคำพิพากษาศาลชั้นต้นแต่โดยป้องกันแก้ไขความผิดพลาดบกพร่องของศาลชั้นต้น ผลที่เกิดตามมาประการหนึ่งสำหรับการใช้กระบวนการวิธีรูปแบบนี้ก็คือ ความเสียหายทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ความรู้สึกที่ได้รับจากอาชญากรรมไม่ได้ถูกจัดหรือระงับไปเพราะสิ่งเหล่านั้นไม่ได้รับการใส่ใจคำนึงถึงอย่างจริงจัง

#### การชดใช้ค่าทำขวัญ (reparation)

เป้าหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในการจัดการกับอาชญากรรมคือเพื่อเยียวยาอันตรายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรม เมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะถามคำถามที่ว่า “จะทำอย่างไรให้สิ่งต่างๆ กลับเข้าที่เข้าทาง” และ “จะทำอะไรบ้างเพื่อแก้ไขเยียวยาความเสียหายเหล่านั้น” ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงเริ่มต้นจากการรับรู้อย่างเปิดเผยถึงอันตรายและความทุกข์ทรมานที่เหยื่ออาชญากรรมได้รับ และสิ่งที่จำเป็นต้องได้รับการเยียวยาจึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์แวดล้อมของอาชญากรรมที่เกิดขึ้นแต่ละกรณี โดยเฉพาะธรรมชาติ

ของการสูญเสียและอาการบาดเจ็บเสียหายที่เหยื่ออาชญากรรมได้รับ ซึ่งเป็นข้อจำกัดของกระบวนการพิจารณาคดีแบบเป็นทางการที่มักจะให้ความสนใจเพียงความเสียหายทางทรัพย์สินและอาการบาดเจ็บทางร่างกายของเหยื่ออาชญากรรมเท่านั้น แต่สำหรับเหยื่ออาชญากรรมหลายต่อหลายคนเขารู้สึกว่าเขาได้รับความเสียหายอย่างมหาศาลทางอารมณ์และจิตใจที่ถูกกระทบกระเทือนรวมทั้งรู้สึกเสียเกียรติยศชื่อเสียง ความสงบสุข ความเชื่อมั่นในเพื่อนมนุษย์ ความปลอดภัย อำนาจบารมี และความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองที่ไม่อาจมองเห็นได้เหมือนอาการบาดเจ็บทางร่างกาย

ประเด็นเหล่านี้ทำให้นักวิชาการส่วนใหญ่ เช่น Zehr (1990: 81; Consedine, 1999) ยกย่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ว่าเป็น “กระบวนการยุติธรรมทางเลือกแทนการลงโทษ” หรือ กระบวนการยุติธรรมเชิงชดใช้เหยียวยยา” (alternative to punishment หรือ reparative justice) โดยให้สมญานามกระบวนการยุติธรรมตามธรรมเนียมที่ใช้กันอยู่เป็น “กระบวนการยุติธรรมเชิงแก้แค้นทดแทน” (retributive justice)

นอกจากนี้ ยังมีการเชื่อมโยงการชดใช้เหยียวยยากับธรรมเนียมความยุติธรรมตามหลักศาสนาอีกด้วย โดย Archbishop Desmond Tutu (1999: 51; Roche, 2003: 27) กล่าวยกย่องว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีคุณลักษณะของหลักพระธรรมศาสตร์ตามธรรมเนียมของชาวแอฟริกัน ซึ่งเป็นแกนกลางในจิตวิญญาณของ ubuntu ที่ไม่ได้มุ่งแก้แค้นทดแทนหรือลงโทษแต่มุ่งเหยียวยยาความบาดหมาง แก้ไขความไม่สมดุลง และบูรณาการสัมพันธ์ภาพที่แตกร้าว

### การกลับคืนสู่สังคม (reintegration)

ในการตอบสนองต่อการกระทำความผิด กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีเป้าหมายเพื่อเหยียวยยาความเสียหายของเหยื่ออาชญากรรมไปพร้อมๆ กับประสานงานเพื่อให้ผู้กระทำผิดบูรณาการกลับคืนสู่สังคมด้วย เช่นเดียวกับการชดใช้เหยียวยยาเหยื่ออาชญากรรมที่การกลับคืนสู่สังคมของผู้กระทำผิดภายหลังเกิดความขัดแย้งขึ้นนั้น ดูเหมือนจะเป็นอุดมคติสำคัญของแนวคิดยุคก่อนใช้กระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่ที่เดียว กลุ่มผู้สนับสนุนกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงกล่าวโทษว่าระบบงานยุติธรรมกระแสหลักถ่วงการกลับคืนสู่สังคมของผู้กระทำผิดมากกว่าช่วยให้กลับคืนสู่สังคม โดยเรื้อนจำเป็นยุทธวิธีที่ปฏิเสธการกลับคืนสู่สังคมที่ร้ายแรงที่สุด ที่ทำให้

ผู้กระทำผิดเกิดการแยกตัวอยู่โดดเดี่ยวและแปลกแยกจากสังคม มีเพียงทางเลือกเล็กๆ น้อยๆ ที่ต่อเชื่อมผู้คนเหล่านี้กลับสู่สังคมได้ เช่น การทำงานบริการสังคมหรือ คุมประพฤติ เป็นต้น

ในทางตรงกันข้าม กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เน้นความสำคัญของการผูกโยงผู้กระทำผิดไว้กับชุมชนท้องถิ่นของตนอย่างเข้มแข็ง โดยเริ่มต้นจากการที่ผู้กระทำผิดตระหนักถึงสิ่งที่เขาได้กระทำผิดพลาดไปซึ่งเขาก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน แต่เป็นส่วนที่ทำความผิดกฎหมายและตามมาด้วยการยอมรับบรรทัดฐานพฤติกรรมตามแบบที่ชุมชนยอมรับได้ในเวลาต่อมา พร้อมกันนี้ผู้กระทำผิดจะสามารถช่วยตนเองให้กลับคืนสู่สังคมได้ด้วยการแก้ไขข้อผิดพลาด โดยเปรียบเสมือนเป็นการถอนสิ่งกระตุ้นความโกรธออกไปจากเหยื่ออาชญากรรมอันทำให้เกิดการยอมรับจากชุมชนอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

กระนั้นก็ตาม การกลับคืนสู่สังคมมิใช่จะเป็นการโยนภาระการแก้ไขเหตุการณ์ให้แก่ผู้กระทำผิดเท่านั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มอบภาระรับผิดชอบนี้ให้แก่ชุมชนในวงกว้างด้วยเช่นกัน ซึ่งในทางอุดมคติแล้วเรียกได้ว่าเป็นการสร้างสรรคความสมานฉันท์ของชุมชนขึ้นใหม่ด้วยความช่วยเหลือของผู้กระทำผิดเท่าๆ กับเหยื่ออาชญากรรมทีเดียว

### **การมีส่วนร่วม (participation)**

ประการสุดท้าย กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนทางตรงและที่ใกล้ชิดที่สุดคือกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม ได้แก่ เหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และชุมชนของพวกเขาในการแสวงหาทางออกต่ออาชญากรรมซึ่งทำให้เกิด "การแตกแยก" ขึ้นนั้น แนวคิด "การมีส่วนร่วม" นับว่าเป็นจุดวิกฤตของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และชื่อของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เองก็เป็นชื่อที่ตั้งอยู่บนจุดวิกฤตดังกล่าวนี้ กล่าวคือ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้เสียในการกระทำผิดได้มารวมกันเพื่อกระทำการแก้ไขปัญหาร่วมกันว่าจะจัดการอย่างไรต่อความผิดที่เกิดขึ้นแล้วและจะจัดการอย่างไรต่อสิ่งที่ควรจะทำต่อไปในอนาคตเป็นการแก้เกมความขัดแย้งที่เกิดขึ้นราวกับคู่ตรงข้าม (Marshall, 1996: 37)



ด้วยเหตุนี้ กระบวนวิธีเชิงสมานฉันท์ที่เกิดตามมาจากแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงมีลักษณะใกล้เคียงธรรมชาติมากที่สุดไม่ว่าจะเป็นเรื่องของรูปแบบการประชุมแบบวงกลม และมีผู้ไกล่เกลี่ยหรือมีการพิจารณาคดีแบบชนเผ่าก็ตาม รวมทั้งผู้กระทำผิดเองก็ต้องถูกแยกตัวออกไปยืนอยู่อย่างโดดเดี่ยวขณะที่คนอื่น ๆ กำลังพิจารณาชะตากรรมของพวกเขาโดยเขาสามารถร่วมสนทนาอยู่ในกลุ่มนั้นด้วยว่าจะแก้ไขสิ่งต่างๆ ให้ถูกต้องเข้าที่เข้าทางได้อย่างไรโดยเคารพในการตัดสินใจเลือกทางออกที่เหมาะสมสำหรับตัวเขาเองที่ทำให้เขายังคงมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อยู่ รวมทั้งมีเวทีและโอกาสที่จะแสดงการขอโทษขอภัยต่อการกระทำของตนที่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นด้วย

Richard Rorty (1998: 167; Roche, 2003: 32) เรียกเวทีที่เหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรื่องราวระหว่างกันนี้ว่าเป็น “การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้สึกของภาษาใจ” หรือ “การแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบเจาะใจ” (sentimental education) ซึ่งเป็นวิธีการเรียนรู้เช่นเดียวกับการเรียนรู้ศีลธรรมจรรยาที่ดึงดูดจิตใจของผู้คนให้โน้มนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความคิดและนิสัยความประพฤติตามมา โดยวิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบเจาะใจนี้ประกอบด้วยการเล่นเรื่องยาวที่โสกเศร้าของเหยื่ออาชญากรรมและของผู้กระทำผิดในบางกรณี

### เป้าหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

เป้าหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มี 3 ประการ (Zehr, 2002) คือ

- (1) เพื่อมอบการตัดสินใจหลักให้เป็นของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมมากที่สุด
- (2) เพื่อทำกระบวนการยุติธรรมให้เป็นกระบวนการเยียวยามากขึ้นและพัฒนาไปสู่อุดมคติที่ต้องการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและกรอบความคิดของกระบวนการยุติธรรมให้มากขึ้น
- (3) เพื่อลดความเป็นไปได้ในการเกิดการกระทำผิดซ้ำในอนาคต



ส่วนการที่จะทำให้บรรลุป่าหมายดังกล่าวได้จะต้องดำเนินการดังนี้

(1) ให้เหยื่ออาชญากรรมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการและมีความพอใจกับผลของการดำเนินการตามกระบวนการนั้น

(2) ผู้กระทำผิดเข้าใจได้ว่าการกระทำของเขามีผลกระทบต่อบุคคลอื่นอย่างไรบ้างและมีความรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น

(3) ผลที่ออกมาจากกระบวนการนั้นจะช่วยแก้ไขความเสียหายที่เกิดขึ้นและได้พิจารณาดูแลแก้ไขสาเหตุที่ทำให้เกิดการกระทำผิดนั้น (โดยมีการจัดทำแผนในการแก้ไขการกระทำผิดแต่ละรายเป็นการเฉพาะ ซึ่งแต่ละแผนนั้นมีการจัดทำขึ้นเพื่อให้สอดคล้องและสนองต่อความต้องการของเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำความผิด) และ

(4) ทั้งเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำความผิดต่างได้รับความรู้สึกว่สิ่งที่เลวร้ายได้สิ้นสุดลงแล้วและทั้งสองฝ่ายได้กลับคืนเข้าสู่ชุมชนและใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุข

### คุณลักษณะพิเศษของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

- ไม่ครอบงำแสดงอำนาจเหนือ (non-domination)
- เสริมพลัง (empowerment)
- ใช้กฎหมายอย่างมีศีลธรรมเจาะจงเหนือความจำกัดของการบังคับโทษ (honoring legally specific upper limits on sanctions)
- การฟังอย่างให้เกียรติ (respectful listening)
- แสดงความห่วงใยต่อผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย (equal concern for all stakeholders)
- แสดงความรับผิดชอบ ความสามารถในการร้องขอความปรานี ให้เกียรติแก่สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน มุ่งสู่ปฏิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน รวมทั้งปฏิญญาว่าด้วยหลักการพื้นฐานแห่งสหประชาชาติเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากอาชญากรรมและการใช้อำนาจหน้าที่โดยไม่ถูกต้อง (UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power)

## ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แนวคิดที่ท้าทายกระบวนการ ยุติธรรมกระแสหลัก

มาตรการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นตัวแทนปรัชญาและกระบวนการที่ตระหนักถึงความสำคัญที่ว่า “บุคคลผู้กระทำอันตรายใดๆ ให้เกิดขึ้นนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อตนเองและบุคคลอื่นๆ ด้วย” เพราะเป็นการทำร้ายชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่และทำร้ายสมาชิกชุมชนซึ่งรวมทั้งตนเองด้วยเช่นกัน


เมื่อมีการใช้มาตรการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จึงเป็นความพยายามกระทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อเยียวยาความเสียหายที่เกิดจากการกระทำของใครบางคนต่อคนอื่นฯ และต่อชุมชน ดังนั้นจึงเป็นการเยียวยาสมานฉันท์สำหรับทุกคน

กรณีที่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ถูกนำไปใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งในโรงเรียนนั้น ครูในโรงเรียนก็มีเครื่องมืออื่นๆ ที่ใช้กับเด็กนักเรียนเพื่อเยียวยาแก่คู่กรณี และขณะเดียวกันก็เป็นการสอนให้เด็กคนอื่นฯ ได้เรียนรู้ทักษะในการแก้ปัญหาความขัดแย้งไปพร้อมๆ กัน

ดังนั้น ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงเป็นมาตรการที่ยินยอมให้ทุกคนก้าวข้ามปริมณฑลของปัจเจกบุคคลเพื่อเยียวยาความเสียหายของกลุ่มคนที่เกิดขึ้นจากการล่วงละเมิดต่อกัน โดยทุกคนแสดงบทบาทเชิงบวกในกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์นี้

เมื่อตระหนักถึงความสำคัญของการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพทางสังคมที่ยืดหยุ่นสมาชิกทุกประเภทไว้ด้วยกัน และเปลี่ยนแปลงกรอบทัศนคติไปจากเดิม โดยเฉพาะการมองดูเด็กและเยาวชนของเราด้วยสายตาที่เห็นว่าเด็กและเยาวชนเป็นทรัพยากรมากกว่าเป็นปัญหา ตลอดจนปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดการกับผู้ที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบจากการลงโทษสู่การเยียวยาสมานฉันท์ (from punitive to restorative) ย่อมทำให้มองเห็นความสำเร็จของการบูรณาการความขัดแย้งในสังคมทุกระดับได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



## บทที่ 2

### ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ความหมายและแนวคิดข้างเคียง

#### นิยามและความหมายของ restorative justice

ในการกำหนดคำนิยามให้แก่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ นั้น บรรดานักวิชาการต่างระบุตรงกันว่า “ไม่มีทางลัดสำหรับความพยายามในการให้นิยามแก่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เพราะโดยองค์ความรู้ของผู้คนซึ่งคุ้นเคยกับกระบวนการที่สิ้นเชิงแก่แค้นทดแทนที่ครอบครองวิถีคิดของสังคมโลกตลอดเวลาหลายศตวรรษที่ผ่านมาทำให้ความพยายามอธิบายความหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นไม่สามารถกระทำได้โดยใช้ถ้อยคำเพียงสั้นๆ เพื่ออธิบายในทัศนะของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้เข้าใจได้อย่างชัดเจน ครบถ้วนและครอบคลุมความลึกซึ้งของแนวคิดเรื่องนี้

แต่เดิมมาในประวัติศาสตร์มีการใช้คำอื่นๆ แทนคำว่า “restorative justice” มาก่อน คือ ใช้คำว่า restitution, reparation, compensation, reconciliation, atonement, redress, community service, mediation และ indemnification (Weitekamp, 2000: 99) ต่อมา Barnett นักวิชาการชาวอเมริกัน (1977; Wright, 1999; Marshall, 1999: 7; จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548) เป็นคนแรกที่เรียกชื่อแนวคิดนี้ว่า “restorative justice” ในการอธิบายแนวคิดเชิงทดลองการไกล่เกลี่ยระหว่างเหยื่อกับผู้กระทำผิดในสหรัฐอเมริกา ต่อมากลายเป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมโลก ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไปสามทศวรรษ นิยามของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสังคมโลกเริ่มมีลักษณะตกลึกมากยิ่งขึ้นกว่าคำจำกัดความในยุคแรกๆ รวมทั้งมีการให้คำนิยามขององค์การสหประชาชาติเกิดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางหลักที่มีลักษณะกลางๆ สำหรับทุกสังคมวัฒนธรรม

บรรดานักวิชาการและผู้บุกเบิกกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในแต่ละบทบาทต่างก็ให้คำนิยามแก่ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ตามแนวคิดของตนไว้ดังนี้

Van Ness (Van Ness & Crocker, 2003) หนึ่งในผู้ประสานงานองค์กรภาคเอกชนชาวอเมริกันที่มีบทบาทเคลื่อนไหวเรื่องของ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ในระดับนานาชาติ ผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากองค์การสหประชาชาติให้เขียนร่างหลักเกณฑ์ที่พื้นฐานว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เสนอต่อที่ประชุมกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ (UN Expert Group) ก่อนที่จะได้ข้อสรุปเสนอเป็นหลักการพื้นฐานว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญา (Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters) ได้ให้คำจำกัดความของ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ว่าหมายถึง วิธีการตอบสนองความขัดแย้ง พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และอาชญากรรมด้วยการทำให้สิ่งต่างๆ ถูกต้องมากที่สุดเท่าที่จะทำได้สำหรับผู้ที่ได้รับผลกระทบ โดยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตระหนักถึงความขัดแย้งหรือความเสียหายที่เกิดขึ้น ยื้อยวาทความเสียหายทั้งทางร่างกายและความสัมพันธ์ให้มากที่สุดและสร้างความรับผิดชอบหรือข้อตกลงที่จะป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์เช่นเดียวกันนี้ขึ้นอีก กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์หมายรวมถึงโครงการ กระบวนการ และกระบวนการวิธีที่ดำเนินการตามหลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ด้วย

Marshall (1996: 37) ผู้จัดทำรายงานการวิจัยเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในนามของกระทรวงมหาดไทย ประเทศสหราชอาณาจักร อธิบายว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้เสียในการกระทำผิดที่เกิดขึ้นได้มารวมกันเพื่อกระทำการแก้ไขปัญหาร่วมกันว่าจะจัดการอย่างไรต่อความผิดนั้นและสิ่งที่จะต้องจัดการต่อไปในอนาคต”

Marshall (1999: 5) อธิบายต่อไปว่าประเทศสหราชอาณาจักรเคยใช้คำอื่นๆ ที่มีความหมายทำนองเดียวกันนี้มาก่อน เช่น “ความยุติธรรมเชิงสัมพันธ์” (relational justice) และ “ความยุติธรรมเชิงบูรณาการ” (reintegrative justice) ส่วนคำว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (restorative justice) ไม่ใช่จะมีความหมายชัดเจนกว่าคำอื่นๆ ที่กล่าวมา แต่คำว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นคำที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เป็นคำที่นานาชาติยอมรับใช้เป็นคำสากลและเป็นที่ยอมรับได้ง่าย

Braithwaite (1998b: 323-344) ศาสตราจารย์ด้านอาชญาวิทยาชาวออสเตรเลียกล่าวว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หมายถึง การบรรเทาความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมให้กลับสู่สภาพดีดังเดิม ทำให้เหยื่อเป็นศูนย์กลางของกระบวนการยุติธรรม ขณะเดียวกันกับบูรณาการผู้กระทำผิดและสังคมเข้าด้วยกัน โดยสิ่งที่ต้องคำนึงถึงเป็นประการแรก คือ การบรรเทาความเสียหายแก่เหยื่อ ซึ่งหมายถึงการที่เหยื่อได้รับการชดเชยทดแทนมูลค่าของทรัพย์สินที่เสียหายรวมทั้งความเสียหายส่วนบุคคลอื่นๆ และโดยรวมแล้วหมายถึงการเยียวยาสมานฉันท์ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยให้กลับคืนมาอีกครั้ง

Roach (2000: 256) ให้นิยามว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการประชุมกลุ่มครอบครัว (family conferences) โครงการเยียวยาเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (victim offender reconciliation programs) หรือ การประชุมวงกลม (aboriginal healing circles) หมายถึง วงจรรูปแบบของความยุติธรรมที่มีเจตนาร่วมกันในอันที่จะลดความเป็นขั้นตอนความเป็นแบบแผนพิธีการและลำดับชั้น และพยายามที่จะสมานฉันท์ความเสมอภาค (equality) ที่ถูกกระทำจากอาชญากรรม และเพื่อนำองค์รวมไปสู่ประสบการณ์ตรงทั้งของ “การกระทำผิด” (offending) และ “การตกเป็นเหยื่อ” (victimization) วงจรนี้ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตามเกี่ยวข้องกับสวัสดิการของทั้งเหยื่อและผู้กระทำผิด (welfare of both offenders and victims)



การลงโทษอย่างไม่เป็นทางการ (informal non-punitive approach) และการมีส่วนร่วมจากชุมชนอย่างกว้างขวาง (wide community participation) ประกอบกัน

Ministry of Justice, New Zealand (2000: 4) ระบุว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นกระบวนการยุติธรรมรูปแบบหนึ่งที่ตั้งอยู่บนฐานคติการชดใช้เยียวยาเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นการกระทำที่พยายามจะทดแทนความเสียหายที่เกิดจากอาชญากรรมทั้งโดยแบบที่เป็นวัตถุและที่เป็นสัญลักษณ์ และแบบที่จ่ายเป็นตัวเงิน กับแบบที่ผู้กระทำผิดยินยอมเข้ารับการบำบัดฟื้นฟูและฝึกหัดอบรมในโปรแกรมต่างๆ ตามความเหมาะสม

Ted Wachtel (1999: 4) ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาการอำนวยความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นานาชาติ สหรัฐอเมริกา ได้ให้นิยามว่า “ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เป็น “ปรัชญา” (philosophy) มี “ตัวแบบ” (model) และมีลักษณะเป็นกรอบทัศนะในการนำร่องวิธีการปฏิบัติทั้งองค์ภาพไปสู่ปรัชญานี้

ในทัศนะของ Susan Sharpe (2001) อธิบายว่า ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative justice) เป็นแนวความคิดที่มีรากฐานแตกต่างจากยุติธรรมเชิงแก้แค้นทดแทน (retributive justice) โดยมุ่งให้ความสำคัญกับสิ่งซึ่งจำเป็นต้องได้รับการเยียวยา (สำหรับเหยื่อ) สิ่งซึ่งควรแก้ไขปรับปรุง (สำหรับผู้กระทำผิด) และสิ่งซึ่งควรเรียนรู้เมื่อมีอาชญากรรมเกิดขึ้นในสังคม (สำหรับชุมชน) แนวคิดนี้ทำให้ “เหยื่ออาชญากรรม” เป็นศูนย์กลางของกระบวนการให้คำนิยามเกี่ยวกับ “อันตรายและการชดใช้เยียวยา” กล่าวคือเหยื่ออาชญากรรมเป็นผู้กำหนดว่าอันตรายที่ตนได้รับคืออะไร และการชดใช้เยียวยาที่เหมาะสมสำหรับตนจะมีขนาดเท่าใด ขณะที่ ‘ชุมชน’ สามารถเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในกิจกรรมการเรียกร้องความรับผิดชอบจากผู้กระทำผิดให้การสนับสนุนเหยื่ออาชญากรรม และประกันโอกาสในการแก้ไขฟื้นฟูตนเองของผู้กระทำผิด

นอกจากนี้ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้สะท้อนความเชื่อที่ว่า “ความยุติธรรม” เป็นสิ่งที่เข้าถึงได้และบรรลุถึงได้มากที่สุดหากสามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายที่ว่า

(1) มีการเห็นพ้องต้องกันเกิดขึ้นระหว่าง “เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน” ในเวทีที่จัดให้ทุกฝ่ายได้แสดงการมีส่วนร่วมกันต่อ “อาชญากรรม” ที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

(2) สิ่งที่แตกต่างกันสะท้อนใจได้รับการเยียวยา

(3) ได้บรรลุถึงการแสดงความรับผิดชอบและสำนึกผิดต่อการกระทำผิดที่

เกิดขึ้น

(4) โยงยึดผูกพันสิ่งที่แตกแยกให้กลับคืนสมานฉันท์กันอีกครั้งและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในการป้องกันอาชญากรรมที่อาจเกิดขึ้นในครั้งต่อไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า มีการให้นิยามแก่นวัตคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อย่างกว้างขวางหลากหลายซึ่งรวมเอาความหมายของสิ่งต่อไปนี้ทั้งหมดไว้ด้วยกัน (Miller and Blackler 1998: 77; Miers, 2001: 11) คือ

(1) การประชุมปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างเหยื่อ-ผู้กระทำผิดในเรื่องของการอำนวยความสะดวกต่อปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้น

(2) การริเริ่มพัฒนาความสามารถตัดสินใจและแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาความไม่ลงรอยในระหว่างประชาชนด้วยกันเอง

(3) การมีเวทีแก้ปัญหาความขัดแย้งในบริบทที่จัดระบบโครงสร้างไว้

(4) การใช้ทีมปฏิบัติงานแบบมืออาชีพที่สร้างขึ้นเพื่อการนี้

(5) การให้บริการปรึกษาแนะนำและจัดหาด้านทรัพยากรที่จำเป็น

(6) การให้คำแนะนำแก่บิดามารดาและตักเตือนเยาวชนที่มีพฤติกรรมผิดพลาดไป

(7) ทำการขอโทษขอภัยต่อความผิดที่ได้กระทำลงไปในเวทีที่เป็นทางการที่จัดขึ้น

จากช่องทางที่หลายหลากดังกล่าวทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จากจุดยืนต่างๆ ที่มีความหลากหลายได้ด้วยลักษณะของกระบวนการทำงานของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่สามารถบรรลุถึงผลลัพธ์ที่ดีกว่าในการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยมีหลักฐานสนับสนุนแสดงถึงความพึงพอใจของเหยื่อที่ได้รับการเยียวยาจากผู้กระทำผิดในเวทีที่พบปะกันเป็นสำคัญ

ต่อมา restorative justice จึงได้รับการพัฒนาจากคำที่มีประวัติความเป็นมายาวนานซึ่งนานาชาติให้การยอมรับใช้เป็นคำสากลและเป็นที่ยอมรับได้ง่ายไปสู่คำที่องค์การสหประชาชาติเสนอให้ใช้ตรงกันทั่วโลก โดยกำหนดคำจำกัดความไว้ในหลักการพื้นฐานว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญา (Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters) (คำแปลโดย กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, ชาติ ชัยเดชสุริยะ และ ณัฐวสา ฉัตรไพฑูริย์, 2547: 262) ว่า

“โครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” หมายถึงโครงการใดๆ ซึ่งใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์และมุ่งหมายที่จะให้บรรลุผลในทางสมานฉันท์

“กระบวนการเชิงสมานฉันท์” หมายถึงวิธีการใดๆ ซึ่งผู้เสียหายและผู้กระทำความผิด และในกรณีที่สมควรอาจมีบุคคลอื่นๆ หรือสมาชิกคนอื่นๆ ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมนั้น ได้เข้ามามีส่วนร่วมกันอย่างจริงจังในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรม โดยทั่วไปแล้วอาจมีการช่วยเหลือโดย “ผู้ประสานงาน” กระบวนการการเชิงสมานฉันท์อาจได้แก่การไกล่เกลี่ย การประนีประนอมข้อพิพาท การประชุมกลุ่ม และการพิพากษาโดยการประชุมล้อมวง

“ผลในทางสมานฉันท์” หมายถึงข้อตกลงที่เป็นผลมาจากกระบวนการเชิงสมานฉันท์ ผลในทางสมานฉันท์ได้แก่การตอบสนองและโครงการเช่น การฟื้นฟู การเยียวยา และการทำงานบริการสังคมโดยมุ่งหมายเพื่อให้ตรงกับความต้องการและความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลและความต้องการและความรับผิดชอบร่วมกันของคู่กรณี และเพื่อให้บรรลุผลในการทำให้ผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดได้กลับคืนมาด้วยความสัมพันธ์ใหม่ที่ดียิ่งขึ้น

“คู่กรณี” หมายถึงผู้เสียหาย ผู้กระทำความผิด และบุคคลอื่นๆ หรือสมาชิกคนอื่นๆ ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม ซึ่งอาจมีส่วนร่วมในโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้น

“ผู้ประสานงาน” หมายถึงบุคคลซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือสนับสนุนการมีส่วนร่วมของคู่กรณีในโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยมีความยุติธรรมและเป็นกลาง

## นิยามและความหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

สังคมไทยรู้จักคำว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2543 โดย ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ผู้อำนวยการสถาบันกฎหมายอาญา (ตำแหน่งในขณะนั้น) ได้กล่าวถึงคำว่า “restorative justice” โดยใช้คำภาษาไทยว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ในเวทีวิชาการเพื่อพัฒนาระบบการยุติธรรมไทย และ ต่อมาคำดังกล่าวปรากฏอยู่ในหนังสือชุด “ปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม” ลำดับที่ 2 เรื่อง “ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย” ของโครงการ

พัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2544: 57) ทำให้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณชนในฐานะกระบวนการที่คนใหม่ที่ใช้เป็นทางออกของปัญหาวิกฤตยุติธรรมได้ทางหนึ่ง

ต่อมา กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2545: 180) อธิบายเหตุผลที่ใช้คำภาษาไทยเช่นนี้ว่า เนื่องจากในขณะนั้น restorative justice เป็นแนวคิดใหม่สำหรับวงการกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมและมีผู้ใช้ศัพท์ภาษาไทยหลากหลาย อาทิเช่น "ความยุติธรรมเชิงสร้างสรรค์" "การฟื้นฟูความยุติธรรม" เป็นต้น แต่เนื่องจากว่าการแปลตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษอาจจะไม่สามารถสื่อความหมายชัดเจน จึงใช้คำว่า "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" โดยคำนึงปรัชญาของแนวคิดนี้และผลสุดท้ายที่จะนำไปสู่ความสมานฉันท์ในสังคม (social harmony)

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 46) อธิบายต่อไปว่า เมื่อครั้งที่เป็นผู้แทนประเทศเข้าร่วมประชุม UN expert groups in restorative justice ที่ประเทศแคนาดา เมื่อปี พ.ศ. 2544 ได้หยิบยกประเด็นชื่อ "restorative justice" ขึ้นมาหารือกันว่าการเปลี่ยนชื่อตามตัวอักษรนั้นอาจไม่สื่อความหมายชัดเจนเท่าที่ควรและไม่ดึงดูดหรือทำให้ไม่น่าสนใจเมื่อนำไปใช้ขยายผล ซึ่งผู้แทนหลายประเทศต่างเห็นพ้องด้วยว่าเป็นเช่นนั้น กิตติพงษ์ จึงเสนอให้ใช้คำที่นำความคิดไปสู่เป้าหมายสุดท้ายร่วมกันว่า "social harmony" จากประสบการณ์ที่ใช้คำว่า "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" ในสังคมไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ซึ่งที่ประชุมเห็นชอบด้วยและได้ระบุคำว่า "social harmony" ไว้ในวรรคที่สามของ preamble ของ Basic Principles on the Use of restorative justice Programmes in Criminal Matters.

อย่างไรก็ตาม คำว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ นั้น เมื่อตีความตามตัวอักษรสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 คำ คือคำว่า "กระบวนการยุติธรรม" และคำว่า "สมานฉันท์" (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 36, 800)

"กระบวนการยุติธรรม" หมายถึง วิธีดำเนินการให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและให้ความเป็นธรรมในทางกฎหมายแก่บุคคลโดยบุคคลากรและองค์กรหรือสถาบันต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่บริหารงานยุติธรรม ได้แก่ พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ ทนายความ ศาล กระทรวงยุติธรรม และกรมราชทัณฑ์



ส่วนคำว่า “สมานฉันท์” หมายถึง ความพอใจร่วมกัน ความเห็นพ้องกัน เพราะคำว่า “สมาน” เพียงคำเดียวนั้นแปลว่า เชื่อม ผูกพัน เช่น สมานไมตรี เป็นต้น

ซึ่งเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” แล้วพบว่า การแปลความหมายตามตัวอักษรโดยนำคำสองคำมารวมกันนั้นไม่สามารถสื่อความหมายถึงการผูกพันสมานไมตรีที่ครอบคลุมถึงเหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด และชุมชนตามนัยแห่งคำว่า “restorative justice” ที่สหประชาชาติกำหนดไว้ได้ คงแปลความหมายได้เพียง “การสมานไมตรีบุคคลากรและองค์กรซึ่งมีหน้าที่บริหารงานยุติธรรม” ซึ่งไม่น่าจะเป็นความหมายของ restorative justice แต่อย่างใด เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากองค์ความรู้เรื่องกระบวนการยุติธรรมในบริบทสังคมไทยเมื่อประมาณปีพุทธศักราช 2525 นั้น ยังคงกำหนดวิธีดำเนินการให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและให้ความเป็นธรรมแก่สังคมโดยสงวนไว้เพียงช่องทางเดียวคือ “วิธีดำเนินการในทางกฎหมายแก่บุคคล” และโดยบุคคลหรือองค์กรกลุ่มเดียวคือ “บุคลากรและองค์กรหรือสถาบันต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่บริหารงานยุติธรรม ได้แก่ พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ ทนายความ ศาล กระทรวงยุติธรรม และกรมราชทัณฑ์” ดังระบุไว้ในคำนิยาม ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้คนในสังคมไทยเข้าใจว่าช่องทาง การเข้าถึงความยุติธรรมเมื่อมีปัญหาความขัดแย้ง พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และเมื่อมีการกระทำผิดบางอย่างเกิดขึ้นนั้น มีเพียงช่องทางเดียว คือ การใช้กระบวนการยุติธรรม กระแสหลักจัดการกับปัญหาเหล่านั้น แต่ต่อมาภายหลังเรื่องของ “กระบวนการยุติธรรมทางเลือก” (alternative dispute resolutions หรือ ADRs) เริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้นและได้รับความนิยมสูงขึ้น ดังนั้น เมื่อมีการกล่าวถึงแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในระยะต่อมาเป็นคำที่เข้าใจได้ง่ายขึ้น และกลายเป็นคำใหม่ที่จำเป็นต้องกำหนดนิยามให้ใหม่โดยไม่อาจตีความตามตัวอักษรได้

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยขอให้อ่านคำจำกัดความ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (restorative justice) ว่าหมายถึง ปรัชญาแนวคิดและกระบวนการวิธีปฏิบัติต่อความขัดแย้ง พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ การกระทำกึ่งอาชญากรรม และอาชญากรรม ด้วยการคำนึงถึงเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนผู้ที่ได้รับผลกระทบเป็นศูนย์กลางโดยกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ (restorative justice process) จะสร้างความตระหนักต่อความขัดแย้งหรือความเสียหาย เยียวยาความเสียหายทั้งทางร่างกายทรัพย์สินและ

ความสัมพันธ์รวมทั้งสร้างแผนความรับผิดชอบหรือข้อตกลงเชิงป้องกันที่เป็นไปได้อันนำไปสู่ผลลัพธ์แห่งความสมานฉันท์ของสังคม (จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 47)

การที่ผู้วิจัยกำหนดว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีลักษณะเป็นทั้งปรัชญา แนวคิดและกระบวนการวิธีปฏิบัติ” นั้น เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นแนวคิดที่อธิบายได้ด้วยหลักแห่งความรู้และความจริงว่าด้วย “ความยุติธรรม” และ “การเข้าถึงความยุติธรรม” ซึ่งเป็นเรื่องของความรู้และความจริงที่มีลักษณะ “ข้ามพ้นสหวิทยาการ” (trans-disciplinary) ไม่จำกัดอยู่ ณ เวลาและสถานะหนึ่งๆ “ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” จัดว่าเป็นความยุติธรรมประเภท ความยุติธรรมในการแลกเปลี่ยนทดแทน (commutative justice) อันเป็นความยุติธรรมในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนในการแลกเปลี่ยนอย่างเป็นธรรมในเรื่องการชดใช้ค่าเสียหายระหว่างผู้กระทำผิดที่ชดใช้เยียวยาให้แก่เหยื่ออาชญากรรมตามความเหมาะสม (พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2543: 53) ซึ่งเป็นความยุติธรรมลำดับแรกสุดที่กระบวนการยุติธรรมควรจัดให้มีขึ้นก่อนที่จะจัดให้ผู้กระทำผิดรับโทษตามกฎหมายที่รัฐกำหนดไว้ต่อไป

ส่วนที่ว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นกระบวนการวิธีปฏิบัติด้วยนั้น จัดว่าเป็นคุณลักษณะพิเศษของแนวคิดนี้ทีเดียว เพราะมีแนวคิดไม่มากนักที่มีความลุ่มลึกถึงขั้นปรัชญาและยังสามารถทอนลงสู่ขั้นของการปฏิบัติได้อย่างชัดเจนอีกด้วย คือนอกจากจะเป็นทั้งปรัชญา แนวคิดและเข้าถึงทฤษฎีความยุติธรรมและเป้าหมายแห่งความสันติสุขของสังคมแล้วยังสามารถประยุกต์นำมาใช้ได้จริง (praxis) มิใช่จะเป็นได้เพียงแค่แนวคิดทฤษฎีเท่านั้น

สำหรับเป้าหมายที่นำกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์มาใช้ คือ เพื่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง พฤติกรรมไม่พึงประสงค์ พฤติกรรมกึ่งอาชญากรรม หรืออาชญากรรม นั้น ยิ่งแสดงให้เห็นถึงความลาด-ลุ่ม-ลึกของวิธีการเชิงสมานฉันท์ที่สามารถใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งได้หลายระดับ ได้แก่

ความขัดแย้ง (conflict) คือ อาการของความไม่ลงรอยกันทางความคิดที่อาจแสดงออกเป็นความคิดเห็นหรือพฤติกรรม ความขัดแย้งเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปอยู่ร่วมกันในสังคม ประเด็นความขัดแย้งอาจเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ระหว่างเพื่อนบ้านไปจนถึงเรื่องราวที่ใหญ่โตมีความสัมพันธ์โยงใยซับซ้อนเป็นอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น

พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ (unpleasant behavior) คือ การกระทำหรือการแสดงออกของบุคคลในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมระดับใดๆ ก็ตามที่ขัดหรือแย้งกับความประสงค์ของบุคคลอื่นๆ หรือกฎ ระเบียบและบรรทัดฐานของสังคม โดยเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกอย่างไม่ถูกไม่ควรตามกาลเทศะนั้นๆ ความผิดในลักษณะพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ระดับสูงสุดในสังคม คือ ความผิดที่กฎหมายกำหนดไว้ว่าเป็นความผิด (mala prohibita)

การกระทำกึ่งอาชญากรรม (quasi-criminal) คือ การกระทำผิดกฎหมายบางลักษณะที่ไม่มีความชั่วร้ายรุนแรงเช่นเดียวกับอาชญากรรม เป็นการกระทำไม่พึงประสงค์ที่มีระดับความรุนแรงสูงกว่าพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ทั่วไปขณะเดียวกันก็มีระดับความรุนแรงต่ำกว่าพฤติกรรมการกระทำผิดหรืออาชญากรรม ได้แก่ ความผิดที่มีโทษเพียงเล็กน้อยซึ่งกระทำโดยเด็กและเยาวชน ความรุนแรงในครอบครัวบางลักษณะที่เป็นปัญหาสังคมกึ่งอาชญากรรม การกระทำผิดต่อบุคคล การกระทำโดยประมาท และคดีอาญาที่ยอมความกันได้

ส่วน อาชญากรรมหรือการกระทำผิด (crime or offending behavior) นั้นเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคลรูปแบบหนึ่ง และในบางกรณีความขัดแย้งนั้นก็มิสาเหตุมาจากพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ด้วยเช่นกัน แต่ที่เรียกว่าเป็นอาชญากรรมเนื่องจากการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายและบรรทัดฐานของสังคม รัฐจึงกำหนดไว้ว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด

ด้วยเหตุนี้จึงกำหนดนิยามในลักษณะที่มองกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีลักษณะของปรัชญาแนวคิดและทฤษฎีหรือเป็นทัศนคติแบบทศหรือ กระบวนทัศน์ที่มีกรอบแนวคิดเชิงนามธรรมแต่สามารถบรรลุถึงเป้าหมายนั้นได้ด้วย "กระบวนวิธีเชิงสมานฉันท์" ซึ่งเป็นวิธีการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมใช้เป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้หลายระดับรวมทั้งระดับที่มีการดำเนินคดีในกระบวนการยุติธรรมซึ่งเป็นขั้นที่มีระดับความขัดแย้งสูงสุดในสังคม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

## ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับยุติธรรมชุมชน

“ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (restorative justice) กับ “ยุติธรรมชุมชน” (community justice) ต่างก็มีวิวัฒนาการมาจากแนวคิดเกี่ยวกับ “ความยุติธรรม” เดียวกัน แต่มีการนำไปใช้แตกต่างกันโดยหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม หน่วยสนับสนุนเหยื่อ อาชญากรรม นักเคลื่อนไหววรากหญ้าและนักวิจัย ทั้งยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และยุติธรรมชุมชนต่างก็เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในประเทศตะวันตก แต่กระนั้นก็ดี เมื่อพิจารณาถึงเรื่องของความหมาย เนื้อหาสาระ และความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันแล้วจะพบความจริงที่ว่าแนวคิดทั้งสองมีความเกี่ยวข้องระหว่างกันน้อยมาก

มีการจัดแนวคิดทั้งสองและโครงการที่สังกัดแนวคิดทั้งสองไว้หลายแบบ คือ รูปแบบแรก ใช้คำว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับยุติธรรมชุมชนราวกับว่าเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกันในการอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมแบบไม่เป็นทางการหรือการบังคับโทษแบบไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นในชุมชนแทนที่จะกระทำกันในคุกหรือเรือนจำ ดังนั้น จึงมีการจัดโปรแกรมการบำบัดฟื้นฟูที่บ้าน (residential treatment) รูปแบบต่างๆ เข้าไว้ในกลุ่มเดียวกันนี้ ได้แก่ โครงการเพื่อนบ้านเตือนภัย (neighborhood watch) โครงการแยกแยะและคัดสรร (weed and seed) การคุมประพฤติแบบเข้มข้น (intensive probation) โทษปรับ (fines) การทำงานบริการสังคม (community service) และการชดใช้ความเสียหาย (restitution) (e.g., Hahn, 1998) ทั้งๆ ที่โครงการเหล่านี้เป็นโครงการที่มีการใช้งานมาก่อนที่แนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และยุติธรรมชุมชนจะได้รับความนิยมเสียอีก

รูปแบบที่สอง ใช้แนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นหลัก โดยรวบรวมบริการต่างๆ ที่จัดให้แก่เหยื่ออาชญากรรมไว้ด้วยกัน รวมทั้งการประกาศข้อสังเกตเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรทางเพศ ผลกระทบในการพิจารณาคดีต่อเหยื่ออาชญากรรม และสิทธิการเป็นพยานในการประหารชีวิตของครอบครัวเหยื่ออาชญากรรมที่ถูกฆาตกรรม (e.g., Fattah, 1997; Carey, 1998; Presser and Gunnison, 1999; Kurki, 2000: 235-303)

รูปแบบที่สาม ใช้แนวคิดยุติธรรมชุมชน (community justice) เป็นหลัก โดยจัดให้แนวคิดริเริ่มใดที่มีลักษณะเน้นการให้ความสำคัญกับชุมชนหรือใช้ชุมชนเป็นฐานไว้ในกลุ่มนี้ร่วมกัน ได้แก่ การบำบัดฟื้นฟูที่บ้าน (residential treatment) การป้องกัน



อาชญากรรมโดยชุมชน (community crime prevention) การบังคับโทษระดับกลาง (intermediate sanctions) การบริการแก่เหยื่ออาชญากรรม (victims services) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative justice) และ หน่วยปฏิบัติการของหน่วยงานต่างๆ ในกระบวนการยุติธรรม (Barajas, 1997; Clear and Karp, 1998, 1999; Kurki, 2000: 235-303)

แม้ว่าแนวคิดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และยุติธรรมชุมชน จะกำกวมและทับซ้อนกัน แต่ละแนวคิดกลับมีองค์ประกอบหลักแตกต่างกัน กล่าวคือ องค์ประกอบหลักของแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์<sup>11)</sup> บ่งบอกนัยว่ารัฐบาลควรยอมแพ้แก่การผูกขาดการตอบสนองต่ออาชญากรรมให้แก่กลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง คือ เหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และชุมชน เป้าหมายคือเพื่อเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมและชุมชน และเพื่อสมานสัมพันธ์ภาพขึ้นใหม่ (rebuild ruptured relationships) ในกระบวนการที่ยอมให้ผู้เกี่ยวข้องทั้งสามฝ่ายมีส่วนร่วม (e.g., Zehr, 1990; Van Ness and Heetderks Strong, 1997; Braithwaite, 1998; Bazemore and Walgrave, 1999; Kurki, 2000: 235-303)

องค์ประกอบร่วมกันของแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และยุติธรรมชุมชน คือ เรื่องการเสริมพลังและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีจุดร่วมกันคือ การทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งเมื่อประชาชนมีโอกาสมากขึ้นในการปฏิสัมพันธ์ สร้างสัมพันธ์ภาพส่วนบุคคล และทำกิจกรรมการควบคุมสังคมแบบไม่เป็นทางการร่วมกัน อย่างไรก็ตาม

1) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตั้งอยู่บนกลุ่มฐานคติที่สนับสนุนการเยียวยา การชดใช้ความเสียหาย การดูแลรักษาและสร้างสัมพันธ์ภาพขึ้นใหม่ระหว่างเหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และชุมชน (e.g., Consedine, 1995; Kurki, 2000: 235-303) ดังนั้น ในระยะยาวแล้วฐานคติและแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับกระบวนการ

<sup>11)</sup> ในการนำเสนอครั้งนี้จะอภิปรายถึง restorative justice ในฐานะที่นำมาใช้ตอบสนองต่ออาชญากรรมเป็นหลัก เนื่องจากแนวคิด restorative justice สามารถใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งอื่นๆ ได้มากกว่าความขัดแย้งในเรื่องอาชญากรรม เช่น ปัญหาความขัดแย้งในโรงเรียน (เกเรหนีโรงเรียน) ความขัดแย้งในที่ทำงาน (ใกล้เกลี่ยข้อพิพาทเรื่องแรงงาน การคุกคามทางเพศในที่ทำงาน) และความขัดแย้งในครอบครัว (การจัดสรรสวัสดิการบุตร ความรุนแรงในครอบครัว)

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไม่ปรากฏว่ามีความสอดคล้องหรือรวมอยู่ในเส้นทางเดียวกันกับ ทฤษฎียุติธรรมชุมชนแต่อย่างใด (Pranis, 1998b: 38-39; Kurki, 2000: 235-303) ผลลัพธ์ก็คือโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ส่วนใหญ่เน้นที่ชุมชนและ อาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก แต่สำหรับโครงการยุติธรรมชุมชนแล้วมี เพียงส่วนน้อยที่เกี่ยวข้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับฐานคติกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ยิ่งกว่านั้น

2) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มอบหมายบทบาทให้กับเหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิดและชุมชนอย่างเท่าเทียมกันในการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจ ขณะที่แนวคิดของยุติธรรมชุมชนจะมีลักษณะอย่างที่เราเข้าใจกันอยู่คือมุ่งตอบสนองบทบาทของเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด แต่เน้นการป้องกันก่อนเกิดอาชญากรรมเป็นสิ่งสำคัญ

แนวคิดยุติธรรมชุมชนร่วมอยู่ในหลักการพื้นฐานที่ว่า

1) อาชญากรรมไม่เพียงแต่จะเป็นเหตุที่อุบัติขึ้น มีตัวผู้กระทำผิด หรือเป็น คดีความที่ต้องดำเนินเรื่องไปตามกระบวนการเท่านั้น แต่ยังเป็นปัญหาสังคมที่มี ผลกระทบต่อชีวิตผู้คนในสังคมและชุมชนอีกด้วย แทนที่จะเน้นที่การจับกุม การฟ้อง ร้องดำเนินคดี การพิจารณาพิพากษาคดี การลงโทษหรือแก้ไขฟื้นฟูภายหลังพิพากษา คดีเท่านั้น หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมควรแสวงหาหนทางที่จะป้องกันอาชญา กรรมด้วย

2) ยุติธรรมชุมชนแนะนำว่างานที่จำเป็นอย่างยิ่งและสำคัญมากของหน่วยงาน ในกระบวนการยุติธรรม คือการป้องกันอาชญากรรมควรมีลักษณะของการสร้าง "ความ เป็นชุมชน" จากโครงการเชิงทักษะหรือบริการที่อิงกับกิจกรรมของชาวชุมชน หรือช่อง ทางที่เปิดสู่ครอบครัว โรงเรียน หรือเพื่อนบ้าน

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากความเข้าใจพื้นฐานที่ว่าอาชญากรรมก็เป็นปัญหา สังคมด้วยแล้วยังมีทฤษฎีอีกหลายทฤษฎีที่เป็นพื้นฐานของแนวคิดยุติธรรมชุมชน และ ยังขึ้นอยู่กับจุดยืน ยุทธศาสตร์ และการนำไปปฏิบัติอย่างมีนัยสำคัญอีกด้วย

### ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับยุติธรรมชุมชน

เพื่อให้เห็นภาพของยุติธรรมชุมชนชัดเจนมากยิ่งขึ้นว่าแตกต่างจากยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อย่างไร จึงนำเสนอทฤษฎีสำคัญๆ ที่อยู่เบื้องหลังแนวคิดยุติธรรมชุมชน ดังนี้

## ทฤษฎีการเสริมพลังและการมีส่วนร่วมของชุมชน (community empowerment and participation)

ทฤษฎีการเสริมพลังและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นทฤษฎีพื้นฐานที่ได้รับการอ้างอิงบ่อยที่สุด โดยทฤษฎีตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า "การที่ชาวชุมชนร่วมกันมีส่วนในการป้องกันอาชญากรรมและแสดงความพยายามฟื้นฟูสัมพันธ์ภาพที่ฉีกขาดระหว่างเพื่อนบ้านของตนนั้นจะช่วยลดอาชญากรรมและความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมได้โดยตรง รวมทั้งเพิ่มปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการควบคุมสังคมทางอ้อมได้" ดังนั้น หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการเสริมพลังชุมชน จึงควรทำงานกับกลุ่มผู้พักอาศัยและชุมชนในการแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรม โดยควรมีการกำหนดเป้าหมายเพื่อปรับปรุงความสัมพันธ์กับชุมชนและเพื่อเพิ่มความพึงพอใจของสาธารณชนต่อการทำงานของหน่วยงาน เพราะในทางปฏิบัติ หากผู้ปฏิบัติไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทชุมชนแล้วจะเป็นการยากที่จะสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนขึ้นมาเพราะประชาชนทั่วไปมักจะมีโอกาสน้อยมากที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือดำเนินการ ซึ่งตำรวจชุมชนและอัยการส่วนใหญ่มักจะใช้ชุมชนเพียง "เป็นหูเป็นตา" เป็นสัญลักษณ์ของผู้ให้สนับสนุนหรือเพื่อหาเงินทุนสนับสนุนเท่านั้น (Buerger, 1994; Kurki, 2000: 235-303)

## ทฤษฎีหน้าต่างชำรุด (theory of broken windows)

Wilson and Kelling (1982; Taylor, 1999) ผู้สร้างทฤษฎีหน้าต่างชำรุดอธิบายว่าทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีพื้นฐานที่มีอิทธิพลมากที่สุดทฤษฎีหนึ่ง ซึ่งระบุว่าความไม่เป็นระเบียบเล็กๆ น้อยๆ ถ้าไม่ใส่ใจกำหนดรู้อย่างจริงจังจะลุกลามขยายวงกลายเป็นความขัดแย้ง อาชญากรรม ความหวาดกลัว และสูญเสียสัมพันธ์ภาพระหว่างเพื่อนบ้านในที่สุด ชุมชนจึงควรมีการจัดระเบียบและควบคุมตรวจตราตามถนนหนทางตรอกซอกซอยอย่างหนัก เพื่อเป็นการป้องกันก่อนเกิดปัญหาความขัดแย้งใดๆ ขึ้น

## ทฤษฎีการแก้ปัญหา (problem solving)

Goldstein (1979; Kurki, 2000: 235-303) เป็นผู้นำเสนอทฤษฎีการแก้ปัญหา โดย ครั้งแรกใช้ทฤษฎีการแก้ปัญหาในมิติของกิจการตำรวจ ซึ่งเป็นการเริ่มต้นเปิดฉากการแก้ปัญหาจากสถานการณ์ต่างๆ เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในชุมชนเพื่อที่จะลดโอกาสในการที่ปัญหาเหล่านั้นอาจลุกลามขยายตัวเกิดเป็นอาชญากรรมต่อไป ในบริบทของ

ยุติธรรมชุมชนการแก้ปัญหาที่มีความหมายกว้างขวาง คือ

(1) เป็นนัยบังคับบอกความพยายามร่วมมือกันในการสร้าง "หุ้นส่วน" (partnerships) ระหว่างหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมกับหน่วยงานอื่นๆ ของรัฐและระหว่างหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมกับชุมชนท้องถิ่น

(2) ต้องตระหนักว่าอาชญากรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากสภาวะเงื่อนไขทางสังคมที่ซับซ้อนและพยายามที่จะกำหนดปัญหาสังคมบางปัญหาที่สำคัญออกมาเพื่อจัดการให้เข้าที่เข้าทางตั้งแต่ต้น เช่น การบังคับใช้กฎหมายป้องปรามการไตร่ตรอง กฎหมายปรามการส่งเสียงเอะอะอีกทีกับบริเวณชุมชน กฎระเบียบในการรักษาความสะอาดถนนหนทางที่สาธารณะ หรืออำนาจในการออกใบอนุญาตต่างๆ รวมทั้งใบอนุญาตขับขี่ยานพาหนะ ฯลฯ เป็นต้น ส่วนแนวคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการป้องกันปัญหาได้แก่ การสร้างโปรแกรมการป้องกันอาชญากรรมในครอบครัวที่เน้นการฝึกหัดทักษะแก่แม่และเด็กตั้งแต่เริ่มแรก เป็นต้น

### **ทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับสภาพทางภูมิศาสตร์ (geographical focus)**

เป็นทฤษฎีที่สนับสนุนแนวคิดยุติธรรมชุมชนที่แยกออกมาเป็นเอกเทศไม่เกี่ยวข้องกับสามทฤษฎีที่กล่าวมาแล้ว ทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับสภาพทางภูมิศาสตร์ตั้งอยู่บนฐานแนวคิดเกี่ยวกับสถานที่ตั้งโดยหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมควรจะเข้ามาช่วยบริหารจัดการหรือมีหน้าที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่นด้วย เช่น หน่วยงานแก้ไขฟื้นฟูในชุมชนซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการบังคับโทษที่เกิดขึ้นในชุมชนแทนที่จะใช้คุกหรือตาราง หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องควรเปิดสำนักงานสาขาในลักษณะสำนักงานเพื่อนบ้าน (neighborhood office) เพื่อให้การช่วยเหลือด้านยุติธรรมชุมชนแก่ชาวชุมชนโดยจัดชั่วโมงการทำงานและการให้บริการให้มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้นๆ และบริการจัดหาข้อมูลสำคัญๆ ต่างๆ ให้กับชาวชุมชน เป็นต้น

แนวคิดยุติธรรมชุมชนนี้ไม่ใช่แนวคิดที่เกิดขึ้นใหม่ เนื่องจากคณะกรรมการแห่งประธานาธิบดีว่าด้วยการบังคับใช้กฎหมายและการบริหารงานยุติธรรม (President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice) ประเทศสหรัฐอเมริกาเคยมีการเสนอแนวคิดนี้มาก่อนแล้ว โดยคณะกรรมการดังกล่าวแนะนำว่าทั้งหน่วยงานตำรวจและราชทัณฑ์ควรจะสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับชุมชน ยอมรับความจำกัดของบทบาทในการกำหนดปัญหาว่าปัญหาใดเป็นปัญหาของชุมชนและ



ตระหนักว่าชุมชนมีทรัพยากรสำคัญสำหรับการนี้อยู่แล้ว ดังนั้น ในปีคริสตศตวรรษ 1970s จึงเริ่มนำหลักการพื้นฐาน 4 ข้อนี้มาใช้ โดยเริ่มจากการจัดทีมสายตรวจและเดินเท้า ใช้โครงการที่สนับสนุนต่อวิธีการแก้ปัญหา (problem-solving) อันนำไปสู่นวนคิดทฤษฎีการซ่อมแซมหน้าต่างชำรุด (theory of broken windows) จากนั้นแนวคิดดังกล่าวได้เคลื่อนที่ไปสู่แนวคิดที่ว่าชุมชนเองควรจะต้องมีศักยภาพสามารถมีส่วนร่วมในการปรับปรุงสภาพเงื่อนไขที่นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งต่อเพื่อนบ้านด้วยกันได้ตามลำดับ

### กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับแนวคิดข้างเคียง

คำว่า “restorative justice” หรือ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เป็นแนวคิดที่ได้รับการนิยามขึ้นใหม่ในสังคมโลกและสังคมไทย ซึ่งมีแนวคิดต่างๆ ที่เคยใช้กันมาก่อนหน้าที่มีความหมายใกล้เคียงกัน (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 48-57) ได้แก่

#### การประนีประนอมยอมความ (compromise)

การประนีประนอมยอมความเป็นวิธีการระงับ “ข้อพิพาททางอาญา”<sup>(2)</sup> นอกศาลวิธีหนึ่ง ซึ่งคู่กรณีทั้งสองฝ่ายทำการเจรจาตกลงกันเอง การตัดสินใจต่างๆ อยู่กับคู่กรณี โดยไม่มีบุคคลที่สามมาชี้แนะชี้้นำในการตัดสินใจแต่เกิดจากความสมัครใจของคู่กรณีที่จะเจรจาตกลงระงับข้อพิพาทกันเอง ซึ่งการระงับข้อพิพาทโดยวิธีนี้จะทำให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายสามารถรักษาสัมพันธภาพที่มีต่อกันได้หากตกลงกันสำเร็จ (กระทรวงยุติธรรม, 2544: 3-4) สำหรับประเทศไทยมีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติเรื่องนี้ไว้ตามมาตรา 39(2) ว่า “ในคดีความผิดต่อส่วนตัว เมื่อได้ถอนคำร้องทุกข์ ถอนฟ้องหรือยอมความกันโดยถูกต้องตามกฎหมาย สิทธินำคดีอาญามาฟ้องย่อมระงับไป” ดังนั้น การประนีประนอมยอมความในทางอาญาจึงสามารถกระทำได้ตามกฎหมาย

<sup>(2)</sup> ข้อพิพาททางอาญา หมายถึง การกระทำที่ฝ่าฝืนกฎหมายอาญาซึ่งรัฐเห็นว่าการกระทำนั้นกระทบกระเทือนต่อความสงบสุขของสังคมส่วนรวมและรัฐออกกฎหมายเพื่อห้ามการกระทำดังกล่าวและกำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนเอาไว้ ดังนั้น ในกรณีที่มีการกระทำความผิดซึ่งมีกฎหมายบัญญัติให้ต้องรับโทษในทางอาญา อาจกำหนดไว้ในประมวลกฎหมายอาญาหรือในกฎหมายอื่นที่มีโทษในทางอาญา

### การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (conciliation)

นักวิชาการนำคำว่า การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (conciliation)<sup>(3)</sup> มาให้คำนิยามเป็นภาษาไทยแตกต่างกัน แต่ส่วนใหญ่มีเนื้อหาสาระของคำอธิบายสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน เช่น กองนโยบายและแผน กระทรวงยุติธรรม (2544: 3-4) ใช้คำว่า “การระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยหรือประนีประนอมข้อพิพาท” ซึ่งหมายถึง การระงับข้อพิพาทที่ต้องมีคนกลางหรือบุคคลที่สามเข้ามามีบทบาทร่วมในการชักจูงคู่พิพาทให้หันหน้าเข้าหากัน ตลอดจนอาจจะต้องเป็นผู้เสนอแนะแนวทางแก้ไขข้อพิพาทซึ่งเป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่าย บุคคลที่เข้ามาทำหน้าที่นี้เรียกว่า “ผู้ไกล่เกลี่ย” โดย ผู้ไกล่เกลี่ยอาจเป็นบุคคลหรือองค์กรก็ได้ขึ้นอยู่กับความยินยอมของคู่กรณีและระบบกฎหมายที่ใช้อยู่ว่าจะเปิดโอกาสให้เพียงใด โดยคู่พิพาททั้งสองฝ่ายยอมผ่อนผันข้อเรียกร้องของตนและแต่ละฝ่ายจะได้สิทธิตามที่ไกล่เกลี่ยหรือประนีประนอมความกันนั้นแทน และการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมีลักษณะสำคัญ คือ ผู้ไกล่เกลี่ยจะไม่เข้าไปตัดสินชี้ขาดข้อพิพาท แต่อาจเข้าร่วมเจรจาประนีประนอมด้วยหรือเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมให้คู่พิพาทตัดสินใจกันเอง ข้อเสนอของผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีผลผูกพันคู่พิพาทที่จะต้องปฏิบัติตาม (กระทรวงยุติธรรม, 2544: 3-4; ศิริศักดิ์ ตียะพรรณ, 2534: 13)

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษานิยามศัพท์คำว่า conciliation โดย กระทรวงยุติธรรมประเทศนิวซีแลนด์ (Chart, 1985; Ministry of Justice, New Zealand, 2000: 5) ซึ่งราชบัณฑิตยสถานบัญญัติคำแปลภาษาไทยไว้ว่า “การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท” นั้น พบว่ากระทรวงยุติธรรมประเทศนิวซีแลนด์ระบุนความหมายของ conciliation ว่า หมายถึง การบรรเทาผลกระทบและการทำความเข้าใจ บางครั้งเป็นการบำบัดเพื่อบรรเทาปัญหาทางอารมณ์หรือทางร่างกายและเพื่อปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอาจเกี่ยวข้องกับการให้คำปรึกษาแนะนำและเกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยไปพร้อมกัน ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นบุคคลที่สามมีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ในการเจรจาสูงมากและมีบทบาทที่ไม่จำกัดอยู่เพียงการเป็นผู้ประสานงาน (facilitator) ในการไกล่เกลี่ยเท่านั้น

<sup>(3)</sup> ศัพท์บัญญัติราชบัณฑิตยสถาน สาขานิติศาสตร์ เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2545.

อนึ่ง สุภัทรา กรอุไร (2543: 2-3) ได้เสนอประเทศอินเดียเป็นตัวอย่างของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดังกล่าว โดยระบุว่า กรณีมีข้อพิพาทจากบุคคลในครอบครัวเดียวกันหรือเครือญาติอาจให้สมาชิกผู้อาวุโสเป็นผู้ไกล่เกลี่ย เป็นต้น ส่วนในประเทศไทยนั้น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540: 3-4) ได้ทำการสืบค้นเรื่องเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีตพบว่า ในสังคมไทยดั้งเดิม สภาพหมู่บ้านไทยมีการปกครองตัวเองและมีการตัดสินข้อพิพาทด้วยชุมชนมาแต่ครั้งบรรพกาล ลักษณะการปกครองเช่นนี้ยังปรากฏร่องรอยเหลืออยู่ในระบบ “สภาผู้เฒ่า” ของบางหมู่บ้านในภาคอีสาน คือที่หมู่บ้านนาหว้าได้กิ่งอำเภอโศก จังหวัดอุบลราชธานี หากมีการวิวาทกัน เช่น เรื่องครอบครัว เรื่องชู้สาว หรือการทำมาหากิน จะถือว่าเป็นเรื่องลูกหลานทะเลาะกัน แต่ละฝ่ายจะหาผู้เฒ่ามาฝ่ายละ 4-5 คน สภาผู้เฒ่าจะปรึกษากันแล้วตัดสินโดยให้คารวะขอโทษกันแล้วปรับไหม แล้วอบรมสิ่งสมณมิให้ประทุพติมิดีอีกซึ่งยังมีใช้จนถึงทุกวันนี้

#### การไกล่เกลี่ย (mediation)<sup>(4)</sup>

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ (2528: 26) เรียก mediation ว่า การประนอมข้อพิพาท โดยอธิบายว่าเป็นการระงับข้อพิพาทอีกวิธีหนึ่งซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับการประนอมข้อพิพาทโดยผู้ไกล่เกลี่ย (conciliator) ต่างกันตรงที่เป็นวิธีที่มีความเป็นทางการมากกว่า กล่าวคือ จะมีการตั้งเป็นกรรมการหรืออาจจะมีระเบียบมีกฎเกณฑ์หรือมีกฎหมายรองรับให้ทำหน้าที่ ตัวอย่างเช่น ประเทศโปแลนด์ มีการจัดตั้งคณะกรรมการเรียกว่า “ศาลสังคม” (social court) เป็นกลไกของสังคมทำหน้าที่ประนอมข้อพิพาท ซึ่งเป็นคนละองค์กรกับศาลยุติธรรม หรือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ประเทศฟิลิปปินส์มี “Lupong Tagayaps” เป็นหน่วยงานประนอมข้อพิพาท โดย “Lupong” ทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ย

ส่วนในประเทศไทย นั้น พบว่า “โครงการประนอมข้อพิพาทระดับหมู่บ้าน” ของสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (สคช.) สำนักงานอัยการสูงสุด เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์ให้ “คณะกรรมการหมู่บ้าน” ทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทตามรูปแบบที่คณะกรรมการประนอมข้อพิพาทกำหนดไว้ และนอกจากนี้ในส่วนของพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 ก็มีการกำหนด

<sup>(4)</sup> ศัพท์บัญญัติราชบัณฑิตยสถาน สาขานิติศาสตร์ เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2545.

ให้ใช้ “การประนอมข้อพิพาทแรงงาน” (mediation) ในการไกล่เกลี่ยโดยพนักงานซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งในกรณีมีการยื่นข้อเรียกร้องแล้วไม่ได้เจรจากันภายในกำหนดเวลาไว้ด้วยเช่นกัน

สำหรับนิยามศัพท์คำว่า mediation ซึ่งราชบัณฑิตยสถานบัญญัติคำแปลภาษาไทยไว้ว่า “การไกล่เกลี่ย” ก็เช่นกันที่กระทรวงยุติธรรมประเทศนิวซีแลนด์ (Chart, 1985; Ministry of Justice, New Zealand, 2000: 5) ระบุความหมายของ mediation ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการแก้ปัญหาความขัดแย้ง (dispute resolution) ซึ่งบุคคลที่สามที่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง (impartial third-party) ประสานงานจัดให้มีการเจรจาต่อรองระหว่างบุคคลคู่กรณีสองฝ่ายที่ขัดแย้งกันขึ้น กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่คู่กรณีสามารถควบคุมอยู่เหนือความขัดแย้งและแสวงหาทางแก้ไขที่สามารถยอมรับร่วมกันได้ทั้งสองฝ่าย และมักมีการนำเทคนิคการแก้ปัญหามาใช้ในเวทีที่คู่กรณีสามารถจะคืนดีกันได้ถ้าเขาพิจารณาว่าวิธีนั้นจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ที่ดีที่สุดต่อทั้งสองฝ่าย โดยทั่วไปแล้ว ผู้ไกล่เกลี่ย (mediators) จะไม่ให้คำแนะนำหรือให้ข้อเสนอแนะใดๆ ซึ่งการไกล่เกลี่ยโดยทั่วๆ ไปจะใช้ทั้งผู้ที่เป็นอาสาสมัครและได้รับความไว้วางใจส่วนการบรรลุถึงข้อตกลงนั้นอาจไม่ผูกมัดเกี่ยวพันตามกฎหมายใดๆ โดยขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละเทคนิคที่นำมาใช้

อนึ่ง จะเห็นได้ว่าในเรื่องของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีการใช้รูปแบบวิธีการที่เรียกว่า “การไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด” หรือ “victim-offender mediation” นั้น เป็นชื่อที่บ่งบอกความหมายในตัวเองของวิธีการไกล่เกลี่ยที่ใช้ตามแบบของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ว่าเน้นเรื่องของการใช้วิธีการแบบ “การไกล่เกลี่ย (mediation)” เป็นสำคัญ คือผู้ไกล่เกลี่ย (mediators) จะไม่ให้คำแนะนำหรือให้ข้อเสนอแนะใดๆ โดยปล่อยให้คู่กรณีมีอำนาจจัดการแก้ปัญหาความขัดแย้งกันเอง แต่จะให้คำแนะนำในเชิงรูปแบบวิธีการทำสัญญาข้อตกลง และการบริหารจัดการอื่นๆมากกว่า

### อนุญาโตตุลาการ (arbitration)

อนุญาโตตุลาการ<sup>(5)</sup> เป็นวิธีการระงับข้อพิพาทที่คู่กรณีต้องตกลงกันแต่งตั้งบุคคลที่สามที่เป็นกลางคนเดียวหรือหลายคนซึ่งเรียกว่า “อนุญาโตตุลาการ” เป็น

<sup>(5)</sup> ศัพท์บัญญัติราชบัณฑิตยสถาน สาขานิติศาสตร์ เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2545.



ผู้ตัดสินปัญหาข้อพิพาทให้โดยไม่ใช่การพิจารณาคดีในศาล อนุญาตตุลาการเป็นวิธีการระงับข้อพิพาททางแพ่งซึ่งคู่กรณีสามารถตกลงกันล่วงหน้าก่อนที่มีข้อพิพาทได้ว่าหากมีข้อพิพาทเกิดขึ้นให้ใช้วิธีการอนุญาตตุลาการตัดสินปัญหากี่ได้ (กระทรวงยุติธรรม, 2544: 3-4; บรรลือ คงจันทร์ และปัทมา เผ่าสังข์ทอง, 2544: 3)

### การประนอมข้อพิพาททางอาญา (criminal mediation)

การประนอมข้อพิพาททางอาญา หมายถึงกระบวนการที่ให้คนกลางหรือบุคคลที่สามแทรกเข้ามาเป็นตัวกลางระหว่างคู่กรณีพิพาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะช่วยชักนำ ส่งเสริมและสนับสนุนให้คู่กรณีพิพาทซึ่งมีกรณีพิพาททางอาญาประเภทที่กฎหมายเปิดช่องให้คู่กรณีสามารถระงับข้อพิพาทตนเองได้โดยไม่ต้องนำคดีเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม หรือประเภทที่ต้องถูกบังคับโดยกฎหมายให้เข้ามาสู่กระบวนการยุติธรรมแต่หากได้มีการพบและเจรจาและตกลงกันระหว่างผู้กระทำผิดและผู้เสียหายจากการกระทำนั้นแล้วก็อาจทำให้คดีความตามข้อพิพาทสามารถระงับลงได้โดยเร็วและเป็นประโยชน์โดยตรงกับคู่กรณีพิพาทที่ได้มาพบและเจรจาปรับความเข้าใจกันภายใต้บรรยากาศที่มีความเป็นมิตรโดยบุคคลที่มีความเป็นกลางและมีคุณสมบัติที่เหมาะสมเป็นที่ยอมรับของคู่กรณีพิพาทที่เข้ามาช่วยทำหน้าที่เข้าร่วมเจรจาหรือช่วยเสนอวิธีการ แนวทาง หรือข้อตกลงที่เหมาะสมให้คู่กรณีพิจารณาตัดสินใจ ข้อเสนอของบุคคลดังกล่าวไม่มีผลผูกพันที่คู่พิพาทจะต้องปฏิบัติตาม ทั้งนี้เพื่อให้คู่กรณีพิพาทมีโอกาสกลับมารองคองกันได้อีกครั้ง (สุภัทรา กรอุไร, 2543: 22-23)

สุภัทรา กรอุไร อธิบายต่อไปว่า ผลจากการได้พบและเจรจากันจะช่วยลดความไม่พอใจและความแค้นเคืองของฝ่ายผู้เสียหายมาเป็นการให้อภัยและยกโทษให้แก่ผู้กระทำการฝ่าฝืนกฎหมายอาญา และผลของการเจรจາอาจทำให้เงื่อนไขของการดำเนินคดีหมดไปในความผิดต่อส่วนตัวหรือความผิดอันยอมความกันได้ หรืออาจเป็นเหตุให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีในชั้นตำรวจ พนักงานอัยการ และศาลยุติธรรมสามารถระงับลงได้อย่างรวดเร็วกว่าการดำเนินกระบวนการพิจารณาตามขั้นตอนปกติของกระบวนการยุติธรรม

### การดำเนินคดีอาญาอย่างไม่เป็นทางการ (informal justice)

วิยะดา วัจวรรณรัตน์ (2543: 5) อธิบายว่า วิธีดำเนินคดีอาญาอย่างไม่เป็นทางการเป็นทางออกที่ถูกนำมาใช้เพื่อผ่อนคลายผลกระทบอันเกิดจากความเคร่งครัดของ

วิธีการดำเนินคดีอย่างเต็มรูปและพยายามหลีกเลี่ยงผลร้ายที่เกิดจากความบกพร่องของการดำเนินคดีตามกฎหมายและระเบียบวิธีพิจารณาคดีที่เคร่งครัดของระบบ กล่าวหา โดยเน้นการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดและบรรเทาความทุกข์ทรมานอันเกิดจากผลของการดำเนินคดีอย่างเต็มรูปและวัตถุประสงค์ของการลงโทษที่มุ่งก่อให้เกิดผลร้ายแก่ผู้กระทำผิดอันนำไปสู่โทษจำคุก และให้ความสนใจกับความเสียหายและผู้เสียหายมากขึ้น นอกจากนี้วิธีการนี้ยังทำให้เกิดการบรรลุวัตถุประสงค์ของการดำเนินคดีได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการยุติธรรมอย่างเต็มรูปซึ่งต้องปรับให้เหมาะสมกับปัจจัยทางสังคมจารีตประเพณีวัฒนธรรมและการยอมรับของคนในสังคมต่อไป

Richard Abel (1982; วิทยะดา วังวรรณรัตน์, 2543: 5) ตั้งข้อสังเกตว่าการดำเนินคดีอาญาอย่างไม่เป็นทางการปรากฏให้เห็นบ่อยครั้งในรูปแบบของการจัดตั้งองค์กรหรือสถาบันรูปแบบใหม่หรือรูปแบบเดิมที่มีลักษณะสำคัญๆ คือ แยกตัวจากหน่วยงานของรัฐ (unofficial) หลีกเลี่ยงการใช้อำนาจบังคับ (non-coercive) พยายามให้เกิดการประนีประนอมกันมากกว่ารวมไปถึงการแยกตัวจากทางราชการ (non-bureaucratic) มีลักษณะของการกระจายอำนาจ (decentralized) มุ่งเน้นให้ประชาชนคนสามัญเข้าใจและจัดการเองได้จึงใช้วิธีการที่คล้ายคลึงกับการดำเนินชีวิตประจำวัน (relatively undifferentiated) โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยทนายความหรือมืออาชีพ (non-professional) จึงมีลักษณะยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพการณ์และตามความเหมาะสมจำเป็นเพื่อบรรลุผลในการระงับข้อพิพาทความขัดแย้งและคดีความ

**กระบวนการยุติธรรมทางเลือก (alternative dispute resolutions หรือ ADRs)**

"กระบวนการยุติธรรมทางเลือก" หรือที่ พิชัยศักดิ์ หรยางกูร นักวิชาการด้านกฎหมายจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2544: 1) เรียกว่า "การระงับข้อพิพาทโดยไม่ใช้ศาล" และ สม อินทร์พยุง (2543: 3) เรียกว่า "ทางเลือกอื่นในการระงับข้อพิพาทนอกศาล" เป็นวิธีการที่ใช้หลากหลายทั้งคดีแพ่ง คดีแรงงาน และคดีอาญาลักษณะที่พิจารณาได้ว่าเป็นข้อขัดแย้งหรือข้อพิพาทหรืออาชญากรรมในคดีเล็กๆ น้อยๆ กระบวนการยุติธรรมทางเลือก หมายถึง ทางเลือกในการยุติข้อพิพาทโดยไม่เข้าสู่ระบบยุติธรรมด้วยการใช้วิธีการไกล่เกลี่ยหรือประนีประนอมยอมความหรือระบบอนุญาโตตุลาการนอกศาล (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2544: 53) คือเลือกที่จะไม่ใช้ศาลในการระงับข้อ

พิพาทแต่ในบางกรณีอาจต้องไปศาลก่อน ซึ่งอาจมีบุคคลที่สามเกี่ยวข้องแต่โดยปกติ บุคคลนั้นต้องเป็นกลางและเกิดจากความยินยอมของคู่กรณี (พิชัยศักดิ์ หรยางกูร, 2544: 1)

### กระบวนกรายุติธรรมคู่ขนาน (diversion)

ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ และคณะ (2529: 6-1) อธิบายว่า กระบวนกรายุติธรรมคู่ขนาน หมายถึง วิธีดำเนินการต่อผู้กระทำความผิดโดยไม่ใช้วิธีตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2477 หรืออีกนัยหนึ่งคือ การไม่ทำตามขั้นตอนของกระบวนกรายุติธรรมตามปกติ อันได้แก่ การจับกุม สอบสวน ฟ้องร้อง และลงโทษ อันเป็นบทบาทของเอกชนและรัฐที่ดำเนินการต่อผู้กระทำความผิดที่ไม่เป็นไปตามกฎหมายและมีจุดมุ่งหมายในการป้องกันและแก้ไขอาชญากรรมพื้นฐานของสังคมไทย

### ข้อสังเกตจากการประมวลกลุ่มแนวคิดที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกระบวนกรายุติธรรมเชิงสมานฉันท์

จากความหลากหลายของคำนิยามการประนอมข้อพิพาทในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ที่นักวิชาการได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากปรากฏการณ์ทางสังคมเรื่องเดียวกัน แต่พยายามอธิบาย และให้คำจำกัดความแตกต่างกันไปในรายละเอียดปลีกย่อย นั้น ผู้วิจัยมีข้อสังเกตบางประการว่า

**ประการแรก** การกำหนดนิยามของ “อาชญากรรม” (crime) นั้น กำหนดว่า “อาชญากรรม หมายถึง การกระทำที่กฎหมายแห่งรัฐบัญญัติไว้ว่าเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ตามกฎหมาย” ซึ่งนิยามดังกล่าวมีลักษณะที่กำหนดไว้กว้างๆ ครอบคลุมความขัดแย้ง (conflict) ข้อพิพาท (dispute) ความผิดที่เห็นได้ในตัวเอง (mala in se) และความผิดที่รัฐกำหนด (mala prohibita) หรือ ความผิดต่อรัฐรวมเข้าไว้ด้วยกัน จึงทำให้สังคมเกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนและมีทัศนคติต่ออาชญากรรมในลักษณะเหมารวม (stereotype) ว่ามีความชั่วร้ายไปทั้งหมดทั้งๆ ที่ความขัดแย้งและข้อพิพาททางอาญาบางลักษณะเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายก็จริงอยู่แต่เป็นความผิดเล็กน้อยๆ ที่อาจลั้งเผลอเกิดขึ้นได้กับคนในสังคมทั่วไป ซึ่งมีลักษณะแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากความผิดที่เห็นได้ในตัวเองว่ามีลักษณะชั่วร้ายเป็นอาชญากรรมอย่างแท้จริง

**ประการที่สอง** ข้อพิพาททางอาญาที่เข้าสู่กระบวนการประนอมหรือระงับโดยวิธีการประนอมข้อพิพาททางอาญา (criminal mediation) หรือ การดำเนินคดีอาญาอย่างไม่เป็นทางการ (informal justice) หรือ กระบวนการยุติธรรมคู่ขนาน (diversion) หรือ กระบวนการยุติธรรมทางเลือก (alternative dispute resolutions หรือ ADRs) นั้น มีลักษณะสำคัญร่วมกันคือเป็นวิธีการระงับข้อพิพาทโดยพยายามไม่ใช้กระบวนการยุติธรรม หรือ ลดความรุนแรงจากการใช้กระบวนการยุติธรรม (harm deduction in using criminal justice) ซึ่งกรณีข้อพิพาททางอาญาที่เข้าข่ายใช้วิธีการเหล่านี้ควรเป็นความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่มีลักษณะเป็น "อาชญากรรม" คือไม่มีผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมมากไปกว่าผลกระทบต่อผู้เสียหาย

**ประการที่สาม** การประนอมข้อพิพาททางอาญาที่มีชื่อเรียกต่างๆ กันเหล่านี้มิได้เป็นกระบวนการยุติธรรมตามกฎหมายอาญา หรือ กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก (mainstream criminal justice) แต่เป็นเพียงมาตรการนอกกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่มีส่วนช่วยในการระงับข้อพิพาททางอาญาโดยไม่จำเป็นต้องนำข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการพิจารณาตามขั้นตอนของกฎหมาย (ยกเว้นการยอมความตามกฎหมายและการไกล่เกลี่ยบางลักษณะ) ซึ่งการที่ระบบการบริหารงานยุติธรรมสมัยใหม่ยอมรับหลักการระงับข้อพิพาทในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการมากขึ้นเนื่องจากพิจารณาแล้วเห็นว่ามีความประโยชน์ต่อรัฐ ผู้เสียหาย และผู้กระทำผิดไม่น้อยกว่ากระบวนการยุติธรรมตามกฎหมาย โดยระบบดังกล่าวใช้เป็นมาตรการเสริมในระบบงานยุติธรรมเพื่อสร้างความสงบสุข ความเป็นธรรมในการระงับข้อพิพาท รักษาและคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหาย เปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดแสดงความรับผิดชอบ และลดปริมาณคดีที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

**ประการที่สี่** ต้องได้รับความยินยอมโดยสมัครใจจากคู่กรณีในการใช้มาตรการนี้

**ประการที่ห้า** ยังเป็นข้อถกเถียงทางวิชาการว่าการระงับข้อพิพาททางอาญาในลักษณะของกระบวนการยุติธรรมทางเลือกเหล่านี้ควรมีการจัดองค์กร กำหนดระบบ รูปแบบวิธีการจัดการ รวมทั้งออกกฎหมายระเบียบข้อบังคับเพื่อควบคุมการดำเนินการให้เป็นรูปแบบเดียวกันหรือไม่เพียงใด ซึ่ง สุภัทรา กรอุไร (2543: (1)-(2)) เสนอแนะว่ารัฐควรกำหนดขอบเขตและขั้นตอนให้เป็นรูปธรรม คือ



(1) กำหนดรูปแบบขององค์การประណอมข้อพิพาทให้เป็นหน่วยงานอิสระของรัฐที่มีหน้าที่ในการประណอมข้อพิพาททางอาญาโดยตรง

(2) กำหนดประเภทคดีความผิดที่เข้าสู่การประណอมโดยเพิ่มขอบเขตความผิดประเภทยอมความกันได้ให้มากขึ้น

(3) กำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลในการเสนอข้อพิพาททางอาญาเข้าสู่กระบวนการประណอมข้อพิพาทโดยเป็นสิทธิของคู่กรณีและเป็นหน้าที่ขององค์การในกระบวนการยุติธรรมที่ต้องส่งคดีเข้าสู่กระบวนการประណอมข้อพิพาทก่อน ส่วนความผิดอาญาต่อแผ่นดินให้เป็นหน้าที่ของอัยการใช้ดุลพินิจตามสมควร

(4) กำหนดโครงสร้างและขั้นตอนของกระบวนการประណอมข้อพิพาททางอาญาโดยคัดเลือกผู้ทำหน้าที่อย่างเหมาะสม ให้ความรู้ สร้างกระบวนการตรวจสอบ และกำหนดให้ผลของการประណอมบังคับได้โดยไม่จำเป็นต้องมาฟ้องร้องบังคับกันเป็นคดีใหม่

ขณะที่ชาญเชาวน์ ไชยานุกิจ<sup>(6)</sup> แย้งว่าวิธีการระงับข้อพิพาทโดยไม่ใช้กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักมีจุดเด่นตรงที่ “ความมีรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ” ดังนั้น การควบคุมวิธีการระงับข้อพิพาทโดยไม่ใช้กระบวนการยุติธรรมด้วยระบบรูปแบบที่เป็นทางการใดๆ ก็ตามย่อมจะกลายเป็นการสร้างรูปแบบที่เป็นทางการรูปแบบใหม่ขึ้นภายใต้กฎระเบียบชุดใหม่ซึ่งน่าจะไม่ได้ช่วยให้เกิดทางออกที่แตกต่างไปจากเดิม จึงเป็นประเด็นทางวิชาการที่ควรศึกษาความเหมาะสมของการนำเรื่องนี้ไปใช้ในบริบทสังคมไทยต่อไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า วิธีการระงับข้อพิพาทโดยไม่ใช้กระบวนการยุติธรรมที่หลากหลายดังกล่าวข้างต้นมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อแบ่งเบาภาระคดีออกจากระบบงานยุติธรรม และพยายามใช้กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักให้น้อยลงโดยกลุ่มแนวคิดดังกล่าวมีการกล่าวถึง “เหยื่ออาชญากรรม” หรือ “ผู้เสียหาย” ที่เป็นคู่กรณีหรือคู่พิพาทบ้างในลักษณะที่เสริมความคิดในการใช้กระบวนการยุติธรรมอย่างไม่เป็นทางการแต่

<sup>(6)</sup> โปรดอ่านเพิ่มเติมในประมวลข้อสรุปจากการเสวนาทางวิชาการเรื่องแนวทางการพัฒนาการยุติข้อพิพาทโดยกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในประเทศไทย จัดโดยศูนย์สันติวิธีเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย สถาบันพระปกเกล้า และโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) วันที่ 19 เมษายน 2545

ยังไม่ได้ให้บทบาทความสำคัญมากนัก รวมทั้งยังไม่มีกรกล่าวถึงความสำคัญของ “ชุมชน” ในฐานะเป็นแหล่งทรัพยากรที่อุดมไปด้วยบุคคลที่ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการระงับและประนีประนอมข้อพิพาทเชิงจารีตอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งทั้งเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนนี้เป็นสาระสำคัญของความสำเร็จในการใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่ยั่งยืนต่อไป ขณะที่ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” มีลักษณะสำคัญตรงที่นอกจากจะเป็น “กระบวนการยุติธรรมทางเลือก” ที่รวมคุณลักษณะสำคัญๆ ข้างต้นไว้ทั้งหมดแล้วยังให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทั้งสองส่วนคือเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนเป็นอย่างมาก ดังจะกล่าวถึงในส่วนของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในมิติของแนวคิดเชิงคุณค่าและเชิงปฏิบัติการต่อไป

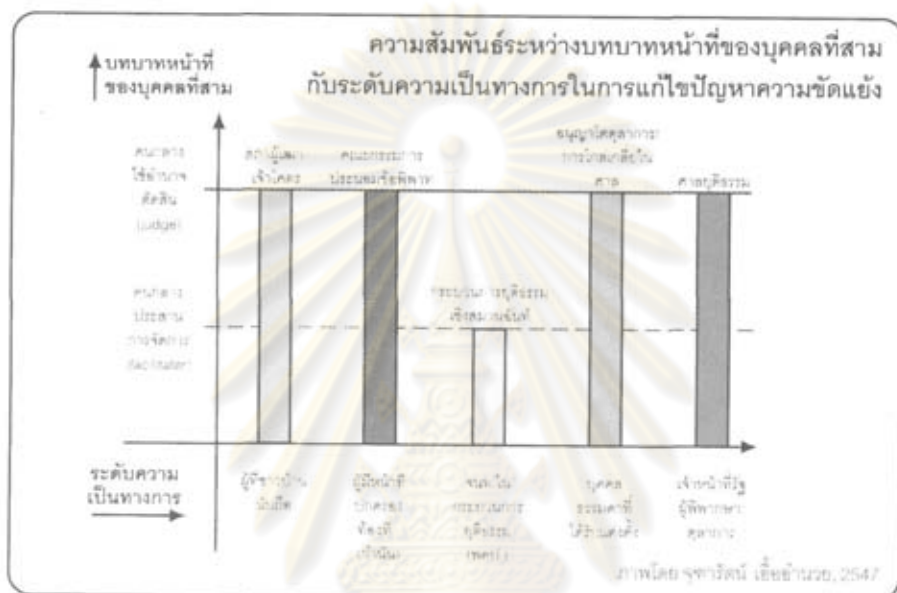
### วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหน้าที่ของบุคคลที่สามกับระดับความเป็นทางการในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง

บุคคลที่สามในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ซึ่งหมายถึง ผู้ประสานงาน (facilitator) หรือ ผู้ไกล่เกลี่ย (mediator) ในบางกรณี กับระดับความเป็นทางการในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งเป็นตัวแปรสองตัวที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ทำให้เกิดวิธีการไกล่เกลี่ยรูปแบบต่างๆ ที่มีความแตกต่างกันไปตามความสัมพันธ์ของตัวแปรทั้งสองนี้ และเมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหน้าที่ของบุคคลที่สามที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง และระดับความเป็นทางการในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งแล้ว สามารถสร้างตารางแสดงความสัมพันธ์ได้ ดังภาพที่ 1

ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

## ภาพที่ 1

แสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหน้าที่ของบุคคลที่สามกับระดับความเป็นทางการในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง



จากภาพแสดงให้เห็นว่า เมื่อพิจารณาบทบาทหน้าที่ของบุคคลที่สามที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนที่คนกลางใช้อำนาจตัดสิน (make decision) ซึ่งเป็นบทบาทที่ทำให้คู่กรณีมีอำนาจน้อยที่สุดเพราะอำนาจทั้งหมดอยู่ที่คนกลาง กับ บทบาทหน้าที่ที่คนกลางเป็นผู้ประสานการจัดการ (facilitator) ซึ่งอำนาจการตัดสินใจแก้ปัญหาคือความขัดแย้งยังคงอยู่ที่คู่กรณีแล้ว พบว่า ผู้ประสานงานในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีลักษณะที่ไม่ได้เข้าไปแทรกแซงการใช้อำนาจตัดสินใจของคู่กรณีแต่อย่างใด

ขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงระดับความเป็นทางการตั้งแต่ระดับความเป็นทางการน้อยที่สุด คือ การใช้ผู้ที่ชาวบ้านเคยพบเจอช่วยไกล่เกลี่ย ไปจนถึงระดับที่มีความเป็นทางการสูงสุด คือ การใช้เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้พิพากษา ตุลาการเป็นผู้ทำหน้าที่ตัดสินอย่างเป็นทางการแล้ว พบว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีลักษณะที่อยู่ตรงกลาง คือ ใช้เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมเป็นผู้ประสานงานซึ่งมีลักษณะกึ่งทาง

การ (quasi official) ระหว่างการใช้คนในชุมชนที่อาจมีการตั้งข้อสังเกตเรื่องระบบอุปถัมภ์และการแทรกแซงของผู้มีอิทธิพลตามมากับการใช้กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่มีความเป็นแบบแผนพิธีการสูงสุด

กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ลักษณะที่เป็นวิธิต่างสายกลางของ “การแทรกแซงหรือไม่แทรกแซงเข้าไปใช้อำนาจตัดสินใจแก้ปัญหาความขัดแย้ง” กับ “บทบาทกึ่งทางการของผู้ประสานงาน” ในการใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งนี้เป็นจุดเด่นประการหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์



ศูนย์วิจัยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย





## บทที่ 3

### ยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์กับเครือข่ายทฤษฎีรองรับ

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นปรากฏการณ์สังคมที่มีแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาและอาชญาวิทยาหลายทฤษฎี สามารถใช้ในการอธิบายเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจน เช่น ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (structural-functional theory) ทฤษฎีการควบคุมและยับยั้งอาชญากรรม (control and deterrence theory) ทฤษฎีความละอายเชิงบูรณาการ (theory of reintegrative shaming) และทฤษฎีการพรรณนาความรู้สึก (narrative theory) ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

#### ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (structural-functional theory)

Radcliffe-Brown (1968: 179-188; จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 88-89) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ กล่าวถึงสังคมกับความสัมพันธ์ทางสังคมว่า สังคมส่วนรวมเป็นระบบหนึ่งที่ประกอบด้วยระบบย่อยๆ ยึดเหนี่ยวและมีความสัมพันธ์กัน การ

เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกส่วนย่อมส่งผลสะท้อนไปยังส่วนอื่นๆ ซึ่งต้องถูกกระทบกระเทือนไปด้วยแต่ระบบสังคมนี้จำเป็นต้องดำรงอยู่ต่อไปแม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงก็ตาม ดังนั้นสังคมจะต้องมีโครงสร้างเพื่อทำหน้าที่ (functions) สำคัญๆ ในสังคมเพื่อความดำรงอยู่ของแต่ละสังคม ในการนี้ส่วนย่อยต่างๆ จะทำงานประสานต่อเนื่องกันเพื่อมุ่งสู่เป้าหมายรวมของสังคม คือความอยู่รอด ระบบเหล่านี้จะทำหน้าที่ของตนให้สอดคล้องกับการทำหน้าที่ของระบบย่อยอื่นๆ อันเป็นผลให้สังคมดำรงอยู่ได้ ระบบย่อยเหล่านี้ได้แก่ ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง ความเชื่อ ศาสนา ฯลฯ ส่วนอาชญากรรมที่เกิดขึ้นนั้น จัดว่าเป็นการละเมิดธรรมเนียมปฏิบัติของสังคมที่ทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านไปในทางลบ

ดังนั้น ภายใต้กรอบความคิดทางทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ จึงสามารถวิเคราะห์หรืออธิบายเรื่องของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ ว่า

**ประการแรก** ความสัมพันธ์ระหว่างเหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด-ชุมชนนั้น เป็นระบบความสัมพันธ์ที่ประชาชนมีต่อกันในเรื่องการควบคุมสังคมเมื่อมีความขัดแย้งที่เรียกว่าอาชญากรรมเกิดขึ้น และระบบนี้ก็มีความสัมพันธ์ต่อระบบสังคมอื่นๆ ด้วย ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างที่ทำหน้าที่อย่างมีระเบียบแบบแผนในตัวเอง มีการคงอยู่ และการสืบเนื่องของแบบแผนโครงสร้างหน้าที่ทางสังคมว่าด้วยการยุติปัญหาความขัดแย้ง เพื่อสร้างเสถียรภาพของสังคม

**ประการที่สอง** ความสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดจากการกระทำระหว่างกันทางสังคม มีอยู่ระหว่างบุคคลที่มีความผูกพันกันทางสังคมแต่มีความขัดแย้งในความสัมพันธ์กัน ซึ่งในที่นี้คือเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ในฐานะที่เป็นกลไกหนึ่งของสังคมจะเป็นตัวกำหนดหน้าที่ให้มีการทำงานร่วมกันเกิดขึ้นในสังคมนั้นๆ ระหว่างคู่กรณีและผู้เกี่ยวข้อง คือระหว่าง “เหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด-ชุมชน” และรวมถึงผู้สนับสนุนของทั้งสองฝ่ายเพื่อให้ทุกฝ่ายในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ ยอมรับว่ามีความขัดแย้ง เอาเปรียบ หรือล่วงละเมิดกันเกิดขึ้น และจัดการกับความขัดแย้งนั้นร่วมกันอย่างจริงจัง ทำให้ความขัดแย้งยุติลง มีผู้รับผิดชอบ มีการชดใช้เยียวยาและส่งผลให้เกิดความสมานฉันท์ในชุมชนนั้น ณ ขณะเดียวกันนั่นเอง

**ประการที่สาม** เมื่อสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น และรัฐโดยกระบวนการยุติธรรมเชิงสถาบันเข้ามารับหน้าที่การยุติข้อขัดแย้งที่เรียกว่าอาชญากรรมแทนระบบ

ความสัมพันธ์ระหว่างเหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด-ชุมชนที่ใช้อยู่เดิมโดยให้ความสำคัญกับผู้กระทำผิดในฐานะประธานของระบบคิดย่อมทำให้คุณภาพความสัมพันธ์ระหว่าง "เหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด-ชุมชน" เสียไปเพราะองค์ประกอบสำคัญอีกสองส่วนของระบบความสัมพันธ์นี้คือเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนถูกละเลยไปจากกรอบความคิดหลัก ระบบที่สูญเสียระเบียบและความสม่ำเสมอจึงไม่อาจดำรงอยู่ต่อไปได้ ดังนั้นหากไม่มีการปรับตัว ระบบนี้ก็อาจจะล่มสลายไปในที่สุดหรืออาจเกิดระบบใหม่ขึ้นมาแทนเพื่อสร้างความสมดุลให้กลับคืนมาอีกครั้ง

เมื่อใช้ "หน้าที่" เป็นตัวยืน ส่วน "โครงสร้าง" นั้นเป็นตัวแปรผันไปตามลักษณะของแต่ละสังคมและยุคสมัย สามารถวิเคราะห์กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้อีกมิติหนึ่งว่า (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 90)

**ประการแรก** กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทุกยุคทุกสมัยจะมีโครงสร้าง (structure) ของตนเอง ซึ่งโครงสร้างนี้อาจจะคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันไปในแต่ละระบบสังคมและวัฒนธรรมและแต่ละยุคสมัยแห่งกาลเวลา (time and space) และยังมี ความแตกต่างกันในองค์ประกอบย่อยๆ ของโครงสร้างดังกล่าวด้วย ดังเช่นโครงสร้างของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์บางรูปแบบอาจมีองค์ประกอบบางอย่าง เช่น คนกลาง ไกล่เกลี่ย หรือบางรูปแบบอาจมีเพียงบางอย่างเช่นมีผู้ประสานงาน (facilitators) เป็นต้น แต่โครงสร้างบางอย่างจะต้องมีอยู่ในทุกระบบ คือ ผู้กระทำผิดกับผู้เสียหาย หรือ ผู้ละเมิดกับผู้ถูกละเมิด และ การชดใช้ค่าเสียหายกับการสำนึกกับผิดชอบต่อการกระทำผิดของผู้กระทำผิด เป็นต้น

**ประการที่สอง** ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในทุกสังคมจะทำหน้าที่ (functions) อย่างเดียวกันแม้ว่าโครงสร้างที่ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่อาจแตกต่างกัน เช่น หน้าที่ในการเยียวยาสมานฉันท์ความขัดแย้งในสังคมที่เกิดจากอาชญากรรมโดยคนในชุมชนด้วยกันเอง หน้าที่ในการร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมรับรู้ความทุกข์ยากเดือดร้อนของเหยื่ออาชญากรรมของคนในชุมชน หน้าที่ในการรักษาภาวะเรียบของสังคม หน้าที่ในการป้องกันอาชญากรรมและหน้าที่ในการเคารพกฎ กติกาของสังคม ขณะเดียวกัน กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะทำหน้าที่ "เรียกร้องสิทธิ" (claim) ให้กับปัจเจกบุคคลและความเป็นชุมชนไปพร้อมๆ กัน คือ เรียกร้องสิทธิของเหยื่ออาชญากรรมที่สูญเสียไปเมื่อเกิดอาชญากรรมคืนมา เรียกร้องสิทธิที่ควรได้รับการชดใช้จากผู้กระทำผิดในฐานะผู้กระทำละเมิดและเรียกร้องสิทธิจากรัฐในฐานะที่มีความบกพร่องในการ

คุ้มครองความปลอดภัยแก่ประชาชนและสังคม รวมทั้งเรียกร้องสิทธิให้กับชุมชนโดยการทำหน้าที่ร่วมกันของปัจเจกบุคคล

**ประการที่สาม** โครงสร้างกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แต่ละอย่างจะทำหน้าที่หลายอย่าง (multifunction) เช่น “ชุมชน” นอกจากจะทำหน้าที่ในเชิงของการป้องกันอาชญากรรมแล้ว ยังต้องทำหน้าที่ในเชิงแก้ไขปัญหาอาชญากรรมโดยวิธีสมานฉันท์ด้วยการเป็นคนกลางอีกด้วย ซึ่งหน้าที่ในเชิงของการป้องกันอาชญากรรมเปรียบได้กับหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ขณะที่หน้าที่ การเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยเยียวยาเป็นหน้าที่ของตุลาการซึ่งมีลักษณะงานแตกต่างกัน ทั้งบางครั้งชุมชนยังทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนให้กำลังใจแก่เหยื่ออาชญากรรมซึ่งเป็นบทบาทของนักจิตวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์อีกด้วย ที่สำคัญคือกรณีเด็กและเยาวชนกระทำผิดที่ครอบครัวบกพร่องในการทำหน้าที่ของตน ชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็ต้องทำหน้าที่ดูแลสนับสนุนเด็ก หาพ่อแม่บุญธรรมให้เด็กแทนครอบครัวที่แท้จริงของเด็กอีกด้วย เช่นเดียวกับเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดที่ต่างก็ทำหน้าที่หลายอย่างของตน โดยเหยื่ออาชญากรรมอาจทำหน้าที่เป็นตัวอย่างบทเรียนอาชญากรรมให้กับผู้อื่น ขณะที่ผู้กระทำผิดก็เป็นผู้ทำหน้าที่เป็นตัวเปรียบเทียบให้เห็นผลกระทบที่ได้รับจากการกระทำเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้อื่นในสังคมต่อไป

**ประการที่สี่** เมื่อพิจารณาความคิดในมิติทางวัฒนธรรม กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทุกระบบทุกยุคสมัยจะเป็นระบบผสม (mixed system) คือ ไม่มีระบบใดเป็นระบบสมัยใหม่หรือเป็นระบบของสังคมโบราณโดยสิ้นเชิงแต่จะผสมผสานกันระหว่างการแก้แค้น การสมานฉันท์ และนำศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ การใช้วิถีวิธีและสันติวิธีควบคู่กัน

### ทฤษฎีการควบคุมและยับยั้งอาชญากรรม (control and deterrence theory)

ทฤษฎีการควบคุมเป็นทฤษฎีที่สนใจเกี่ยวกับผู้กระทำผิดกับแรงจูงใจในการกระทำผิดโดยตั้งคำถามว่า “ทำไมผู้คนส่วนใหญ่จึงปฏิบัติตามกฎหมาย” (Hirschi, 1969; McGarrell and friends, 2000: 7) ซึ่งคำตอบที่ได้รับก็คือผู้คนส่วนใหญ่ได้รับการขัดเกลาให้เชื่อในระบบคุณธรรมและความถูกต้องชอบธรรมของกฎหมายและเลือกที่จะไม่ทำการใดๆ อันเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายเพราะเขามีต้นทุนทางสังคมที่ต้อง



เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และมีโอกาสทางสังคมในเรื่องต่างๆ กล่าวอีกนัยหนึ่ง บังคับบุคคลเหล่านี้เชื่อมั่นในความถูกต้องชอบธรรมของกฎหมายและมีพันธะผูกพันกับความเคร่งที่เข้มแข็งรวมทั้งสถาบันทางสังคมต่างๆ พวกเขาจึง “ถูกควบคุม” และจะไม่กระทำผิดใดๆ ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลไม่มีความเชื่ออย่างเหนียวแน่นเกี่ยวกับความถูกต้องชอบธรรมของกฎหมายและไม่ใส่ใจกับสายใยทางครอบครัวหรือไม่กลัวเสียโอกาสชีวิตหากกระทำผิดเสียแล้วพวกเขาก็จะรู้สึกเป็นอิสระมากกว่าที่จะกระทำการใดๆ เพื่อสนองความต้องการโดยปราศจากการบังคับควบคุมและความคาดหวังว่าเป็นคนดีของใครๆ

ส่วนทฤษฎีการยับยั้งอาชญากรรมแย้งว่า ที่จริงแล้วอาชญากรรมเป็นผลลัพธ์ที่ผู้กระทำผิดคาดคำนวณซึ่งนำหน้ากว่าผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบอาชญากรรมจะมากหรือน้อยกว่าการที่กระทำผิดแล้วถูกจับได้ต่างหาก (Beccaria, 1963; Comish and Clarke, 1986; McGarrell and friends, 2000: 7)

ปรากฏการณ์คดีล้นกระบวนกรยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนเป็นปรากฏการณ์ที่ทั้งทฤษฎีการควบคุมและยับยั้งอาชญากรรมต่างก็หยิกยกมาวิพากษ์วิจารณ์กัน เพราะคดีที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นเร่งให้ศาลต้องทำงานกันอย่างรวดเร็วทั้งคดีเล็กน้อยๆ ทั่วๆ ไปและคดีอุกฉกรรจ์ทั้งหลายนี้ทำให้ผลกระทบที่ควรได้รับตามมาจากการกระทำผิดลดลงและเกิดคำถามต่อความชอบธรรมของกฎหมาย ซึ่งไม่เพียงแต่เรื่องที่ขาดการลงโทษอย่างรวดเร็วตามความรู้สึกทั่วๆ ไปแต่รวมถึงเรื่องที่เกิดกันเหนืออาชญากรรมออกไปเป็นคนนอก และดำเนินคดีโดยนักกฎหมายที่ตัดโอกาสเด็กเยาวชนในการที่จะสามารถฟังได้อย่างเข้าใจในความซับซ้อนของภาษาและระบบการจัดการต่างๆ ซึ่งทำให้เด็กไม่สามารถเรียนรู้โดยตรงเกี่ยวกับอันตรายที่คนอื่น ๆ ในสังคมได้รับจากการกระทำของเขา

## ทฤษฎีความละอายเชิงบูรณาการ

(theory of reintegrative shaming)

ทฤษฎีบูรณาการความละอายของ John Braithwaite (1989) ชาวออสเตรเลียสามารถตอบคำถามที่ว่า “ทำไมผู้คนส่วนใหญ่จึงปฏิบัติตามกฎหมาย” ได้ โดยโต้แย้งว่าผู้คนโดยทั่วไปยับยั้งซึ่งใจที่จะลงมือประกอบอาชญากรรมโดยวิธีการควบคุมสังคมแบบไม่เป็นทางการ 2 วิธี วิธีแรก คือ ความกลัวการไม่ยอมรับของสังคม (fear of

social disapproval) และวิธีที่สอง คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี หรือหิริ โอตตัปปะ (conscience)

Braithwaite อธิบายต่อไปว่า การลงโทษและการชดใช้ค่าทำขวัญโดยบิดามารดา ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงหรือคนอื่น ๆ ที่มีความสำคัญต่อผู้กระทำผิดแล้วแต่มีผลกระทบต่อจิตใจของผู้กระทำผิดมากกว่าการลงโทษโดยสถาบันทางกฎหมายและหน่วยงานยุติธรรมใดๆ สำหรับคนส่วนใหญ่แล้วความกลัวที่จะละอายใจต่อคนที่เขารักใคร่ห่วงใยเป็นสิ่งยับยั้งป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำผิดได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากความคิดเห็นของครอบครัวและเพื่อนที่มีต่อเขามีความหมายมากกว่าความเห็นของพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจในกระบวนการยุติธรรมที่เขาไม่รู้จักมากมายนัก เช่นกันที่ใครก็ตามซึ่งใกล้ชิดสนิทสนมกับเยาวชนผู้กระทำผิดจะเป็นผู้ที่สามารถสอดแทรกความรู้สึกละอายแก่ใจเกี่ยวกับพฤติกรรมและการกระทำผิดให้เขาได้อย่างแนบเนียนมากที่สุด

ความละอาย (shaming) เกิดขึ้นได้หลายทาง หลายรูปแบบ และหลากหลายวิธีการ ความละอายสามารถถ่ายทอดจากพ่อแม่หรือเพื่อนฝูงสู่กันและกันได้ รวมทั้งสามารถถ่ายทอดได้ราวกับภาษาฯ หนึ่งด้วยวิธีการง่ายๆ คือ การปฏิบัติตามกัน นอกจากนี้ ความละอายสามารถตีพิมพ์เป็นเรื่องราวในหนังสือพิมพ์หรือถ่ายทอดผ่านวงสนทนา ระหว่างกลุ่มเพื่อนฝูงในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการได้อีกด้วย ทั้งอาจถ่ายทอดในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น การร่วมใจกันตราหน้าผู้กระทำผิดว่าเป็นอาชญากร คนหนักแผ่นดิน ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้น ความละอายจึงมีลักษณะเป็น "วัฒนธรรมเฉพาะ" (culturally specific) รูปแบบหนึ่ง

Braithwaite เชื่อมโยงข้อสังเกตจากการควบคุมและการยับยั้งเหล่านี้กับแนวคิดเรื่อง "รอยมลทิน" (stigmatization) โดยแสดงความแตกต่างกันระหว่าง "การละอายเชิงแตกแยก" (disintegrative shaming) กับ "การละอายเชิงบูรณาการ" (reintegrative shaming) ว่า

- การละอายเชิงแตกแยก เป็นการแสดงความดูหมิ่น เหยียดหยามที่กระทำเพื่อขับไล่นุคคลที่ไม่ควรคบหาสมาคมด้วยออกจากชุมชนของเขา ผลการตอบสนองของการใช้วิธีการนี้ต่อผู้กระทำผิดปรากฏว่ามีผลในการทำลายที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำผิดกับบุคคลอื่นๆ ทั่วไปหยุดยั้งลงและผลต่อมาก็คือมีผลทำให้พันธะทางสังคม (social bonds) อ่อนแอลงไป

- การละอายเชิงบูรณาการ ในทางตรงกันข้าม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความพยายามให้ผู้กระทำผิดใช้จิตสำนึกอย่างมีสติในการตระหนักถึงความละอายใจต่อการกระทำผิดของตนแต่มีไช้ต่อตัวผู้กระทำผิดเองโดยการแสดงความไม่พอใจหรือแสดงการรังเกียจต่อ "การกระทำ" มิใช่ต่อ "ตัวบุคคล" และยังคงให้การเคารพนับถือต่อตัวตนของผู้กระทำผิดในระดับเดิม ญุณแจสำคัญที่ทำให้การละอายทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพคือ การเกรงกลัวต่อความผิดบาปที่กระทำแต่มีไช้ต่อบุคคลผู้กระทำบาป

ทฤษฎีการละอายเชิงบูรณาการนี้ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการแสดงความรับผิดชอบ (accountability) และการยกย่องนับถือ (respect) ซึ่งเป็นญุณแจในการโยงยึดและบูรณาการผู้กระทำผิดไว้กับชุมชนโดยไม่ผลักไสผู้ที่กระทำผิดพลัดไปให้กลายเป็นคนนอกชุมชนอีกด้วย (Braithwaite, 1993)

อย่างไรก็ตาม Braithwaite (2002: 75) ระบุว่า ทฤษฎีการละอายเชิงบูรณาการ (reintegrative shaming theory) ไม่ใช่แนวคิดใหม่ โดยพบว่ามีการกล่าวถึงไว้ในปรัชญาความยุติธรรมของชาวเมารี (Maori philosophy of justice) ชาวพื้นเมืองในประเทศนิวซีแลนด์ ชาวเมารีมีระบบคิดเกี่ยวกับ "whanau conference" โดยใช้คำว่า "shame" (whanau) ในการเยียวยาหรือทำให้เกิดความละอายแก่ใจเช่นเดียวกับที่ Braithwaite's shame and reintegration กล่าวไว้

### ทฤษฎีการพรรณนาความรู้สึก (narrative theory)

John Gehr, (1998: 19-23; จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 85-86) นำทฤษฎีการพรรณนาความรู้สึก (narrative theory) มาใช้เป็นกรอบทฤษฎีในการอธิบายการเปิดโอกาสให้เหยื่ออาชญากรรมเล่าเรื่องราวที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมซึ่งเกิดขึ้นแก่พวกเขาโดย "การเล่าเรื่อง" ซึ่งเป็นกระบวนการบำบัดเยียวยาอย่างหนึ่งและเป็นสื่อไปสู่การตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง (self-awareness) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ Freud และ Jung ในกรณีที่เหยื่ออาชญากรรมได้มีโอกาสพรรณนาเรื่องราวและระบายความรู้สึกที่เกิดขึ้นในกระบวนการวิชีเชิงสมานฉันท์นี้ทำให้เหยื่ออาชญากรรมรู้สึกได้รับ "อำนาจ" ที่สูญเสียไปคืนมาอีกครั้ง เพราะการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมทำให้เขารู้สึกสูญเสียการควบคุมไป ดังนั้น การพูดถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นอีกครั้งจึงทำให้เหยื่ออาชญากรรมเรียนรู้ที่จะคิดถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในมุมมองที่แตกต่างออกไปจากเดิม คือในฐานะ "ผู้เล่าเรื่อง" มิใช่ในฐานะ "เหยื่อผู้ถูกกระทำ" โดยเรียนรู้จากปฏิกิริยาตอบสนองของกลุ่มผู้ฟังที่ร่วมแบ่งปันและเยียวยาความรู้สึกแก่กัน

Chatman (1978; Gehm, 1998: 19-22; จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 90) อธิบายว่า “การพรรณนา” เป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเหยื่ออาชญากรรมใน 2 ระดับ คือ ระดับเรื่องราวพื้นผิว (surface story) ที่เหมือนๆ กัน เช่นบ้านถูกจี้ได้รับความเสียหาย ทรัพย์สินถูกทำลาย ฯลฯ และ ระดับลึก (deeper story) ซึ่งมีลักษณะเป็น “นัยกรรม” (discourse) คือเป็นเรื่องราวที่แต่ละคนเข้าไปรับรู้ให้ค่าความสำคัญและตีความสิ่งนั้นตามอัตลักษณ์และความผูกพันของตน ดังนั้นความหมายของ “บ้าน” “ทรัพย์สิน” และ “ความโกรธ” ของเหยื่ออาชญากรรมแต่ละคนจึงแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ การพรรณนาความรู้สึกจึงทำให้กระบวนการวิเชิงสมานชั้นที่เข้าถึงนัยสำคัญที่อยู่เบื้องหลังความเสียหายของทรัพย์สิน เข้าใจถึงคุณค่าของสิ่งที่สูญเสียไปที่มีความผูกพันเฉพาะบุคคล และนำไปสู่การชดเชยเยียวยาได้เหมาะสมกับเหยื่ออาชญากรรมแต่ละรายได้อย่างยุติธรรมยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานชั้นที่เหล่านี้เป็นทฤษฎีที่สำคัญ ที่ช่วยอธิบายเรื่องราวของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานชั้นที่ได้ในระดับหนึ่ง โดยทฤษฎีเหล่านี้สามารถใช้อธิบายแนวคิดเหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน อันเป็นหัวใจสำคัญของ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานชั้นที่ได้ดังกล่าวต่อไปนี้

## ภาพที่ 2

แสดงเครือข่ายทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานชั้นที่







## บทที่ 4

### ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ความเป็นมาและความเป็นไป

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีรากฐานความเป็นมาฝังลึกอยู่ในประวัติศาสตร์ของมวลมนุษยชาติทุกเผ่าพันธุ์แห่งสังคมโลก (Braithwaite, 1997: 2; Sutter, 2003: 20-22) จากการสืบค้นทางประวัติศาสตร์พบว่าก่อนการเปลี่ยนแปลงหักเหทางวัฒนธรรมของชาวยุโรป แอฟริกัน เอเชียและชนชาติทั้งหลายที่ตกเป็นอาณานิคมนั้น สังคมเหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นวิถีทางในการประนีประนอมความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งสิ้น โดยยังคงทิ้งร่องรอยสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมลักษณะนี้ไว้ทุกหนทุกแห่งทั่วโลก ความยุติธรรมลักษณะนี้กล่าวได้ว่าเป็น "ยุติธรรมชุมชน" (community justice) ที่ให้ความสำคัญกับการกำหนดความยุติธรรมว่ามีเป้าหมายหลักอยู่ที่การเยียวยาแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าความขัดแย้งเหล่านั้นจะเกิดขึ้นเมื่อไรและที่ไหนก็ตาม และเปิดโอกาสให้เหยื่ออาชญากรรมมีพื้นที่อยู่ในกระบวนการยุติธรรมอย่างชัดเจน

ในทางตรงกันข้ามกับความเป็มาอันยาวนานทางประวัติศาสตร์และรากเหง้าทางพหุวัฒนธรรมของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ความยุติธรรมเชิงลงโทษ (punitive justice) กลับมีพัฒนาการที่เกิดขึ้นภายหลังในวัฒนธรรมตะวันตก โดยความยุติธรรมเชิงลงโทษเริ่มต้นขึ้นเมื่อศตวรรษที่ 11 แต่เริ่มปักหลักตั้งฐานโดดเด่นอย่างชัดเจนเมื่อศตวรรษที่ 19 (Zehr, 1990; Bianchi, 1994; Sutter, 2003: 20-22) โดยก่อนหน้าศตวรรษที่ 19 บทบาทของรัฐในการฟ้องคดีมีค่อนข้างน้อยเนื่องจากถูกพิจารณาว่าเป็นกิจการของชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชุมชนของตน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความขัดแย้งในประวัติศาสตร์ตะวันตกได้รับการจัดปัดเป่าและแก้ไขโดยใช้ "ยุติธรรมชุมชน" ตลอดมา และชุมชนเองก็ได้แก้ไขความขัดแย้งเบื้องต้นโดยใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยต่อรองที่ให้ความสำคัญกับการรักษาสัมพันธ์ภาพและการเยียวยาสมานฉันท์เช่นกัน

### ทบทวนภาพเหตุการณ์ในอดีต

ในการสืบค้นภูมิหลังของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องของการชดใช้ทำให้กลับคืนสภาพเดิม (restitution) ในรูปของการจ่ายสินไหมทดแทน (compensation) และการทำงานบริการสังคม (community service) รวมทั้งศึกษาถึงที่มาแห่งการชดเชยค่าเสียหายโดยรัฐ โดยเรื่องราวเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายหลังจากการเกิดอาชญากรรม และเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้กระทำผิดและเหยื่ออาชญากรรมเป็นสำคัญ โดยมีชุมชน รัฐ กฎหมายและกระบวนการตีความยุติธรรมเชิงลงโทษเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยตามแต่ช่วงเปลี่ยนผ่านของกาลเวลาจะนำพาไปสัมพันธ์ โดยศึกษาจากประวัติศาสตร์กฎหมายอังกฤษที่ส่วนหนึ่งเป็นรากฐานที่มาแห่งความคิดของระบบกฎหมายไทยในปัจจุบันร่องรอยเท่าที่สืบค้นได้มีดังนี้

#### ยุคกฎหมายของชาวบาบิโลน (Babylonian Law)

การชดใช้ค่าเสียหายเป็นหลักการโบราณปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายฮัมมูราบี (The Code of Hammurabi) ประมาณปี 1902 ก่อนคริสต์ศักราช (Galaway, 1977: 57) โดยถ้อยคำในกฎหมายระบุว่า

“ถ้าผู้ใดก็ตามทำบาปและถูกกล่าวหาว่าฝ่าฝืนสัญญาไม่จงรักภักดี...ตลอดจนปล้นทรัพย์ผู้อื่น...เขาจะต้องชดใช้ค่าเสียหายเต็มจำนวนที่เสียหายและเพิ่มเติมอีกห้าเท่าให้แก่ใครก็ตามที่เป็นเจ้าของทรัพย์สินที่เสียหายนั้น” (Leviticus 6)

“ถ้าผู้ใดลักขโมยวัว...ถ้าวัวนั้นเป็นของพระเจ้าหรือพระราชวัง เขาจะต้องชดใช้คืนสามสิบเท่า...ถ้าวัวนั้นเป็นของคนชั่วจะต้องชดใช้คืนสิบเท่า...ถ้าผู้ลักขโมยไม่มีวิธีการใดจะชดใช้คืนได้เขาจะต้องถูกนำไปสู่ความตาย” (Code of Hammurabi, 2100 B.C.)

จากถ้อยคำในกฎหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้นกฎหมายโบราณเน้นการกำหนดอัตราค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายมากกว่าจะกำหนดอัตราโทษที่ผู้กระทำผิดควรได้รับเช่นที่กฎหมายสมัยนี้กำหนดไว้ (Childres, 1964; Fry, 1951; Laster, 1970; Schafer, 1970a; Tallack, 1990; Weitekamp, 2000: 99; จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 58)

ขณะเดียวกัน การใช้เงินสาธารณะเพื่อช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมก็มีรากฐานมาจากสมัยโบราณตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงบาบิโลนเช่นกัน โดยมีการบัญญัติกฎหมายฮัมมูราบี (c.1750 B.C.) เพิ่มความรับผิดชอบให้แก่ชุมชนเมื่อมีการกล่าวหาว่ามีคนกระทำ ความผิดเกิดขึ้น ถ้าเหยื่ออาชญากรรมถึงแก่ความตาย เมืองซึ่งเกิดอาชญากรรมนั้น จะต้องจ่ายชดใช้เป็นเงินจำนวนหนึ่งมินา (one mina of silver) ให้แก่ทายาทของผู้ถึงแก่กรรมและมีภาระโทษอื่นๆ แก่ผู้กระทำผิดด้วยเช่นกันโดยขึ้นอยู่กับสถานภาพของเหยื่ออาชญากรรมและธรรมชาติของผู้กระทำผิดเป็นสำคัญ (Kadish, 1983: 1605)

กิจกรรมและพันธะผูกพันภายหลังเกิดอาชญากรรมขึ้นในสังคมสมัยนั้นเป็นเรื่องของการเยียวยาชดใช้กันระหว่างคูกรณีที่มีความขัดแย้งกัน และคูกรณีกับชุมชนที่สังกัดเป็นสำคัญ

**ยุคกฎหมายแองโกล-แซกซัน (Anglo-Saxon) (ประมาณ ค.ศ. 600-1066)**

นักประวัติศาสตร์กฎหมายถือว่ากฎหมายอังกฤษเริ่มต้นขึ้นในยุคนี้พร้อมๆ กับการยอมรับคริสตศาสนาเป็นศาสนาของตน (อุกฤษ มงคลนาวิน, 2514: 40)

ในยุค Anglo-Saxon ภาพของอาชญากรรมในสังคมเปลี่ยนแปลงไปอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาของ Stephen (1883 I: 60; Wright, 1996: 13) ระบุว่า อาชญากรรมอุกฉกรรจ์ในยุคนั้นจะถูกตามแก้แค้นด้วยความอาฆาตโกรธเคืองเป็นการส่วนตัวอย่างมาก ทั้งทำสงครามครอบครัว ตามแก้แค้นแบบเลือดล้างเลือด และฆ่าล้างโคตร เป็นต้น กษัตริย์ Ine of Wessex (688-726) มองเห็นว่าควรหาวิธีการยุติการตามแก้แค้นกันเองดังกล่าวจึงกำหนดกฎหมายเพื่อลงโทษแก่ผู้ใดก็ตามที่ทำการแก้แค้นกันเองก่อนจะมีการร้องขอความยุติธรรม ซึ่งต่อมาสมัยกษัตริย์ Alfred (871-901) มีการประกาศว่า "ผู้เสียหายที่รู้ว่าใครเป็นผู้กระทำผิดจะต้องร้องขอความยุติธรรมต่อกษัตริย์ก่อน" จนเป็นที่กล่าวกันว่า การพิจารณาคดีโดยการต่อสู้กันของสองฝ่ายจึงเกิดขึ้นโดยพัฒนาตัดแปลงมาจากการแก้แค้นส่วนตัวในครั้งนั้น (Holdsworth 1956 II: 43-44)

ต่อมาเมื่อปลายยุคมืดในยุโรป อังกฤษมีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันโดยพวกนอร์แมน (Norman) ได้รับชัยชนะและเข้าทำการปกครอง (Van Ness, 1986: 66; Weitekamp, 1989; John Braithwaite, 1998b: 323) และได้ทำการพัฒนาอาณาจักรอังกฤษอย่างมาก โดยใช้วิธีการป้องกันอย่างมีส่วนร่วมด้วยการที่ประชาชนในหมู่บ้านสิบหลังคาเรือนหรือกว่านั้นต้องรวมตัวกัน (tithing of ten or more) ถ้าสมาชิกคนใดถูกกล่าวหาว่ากระทำผิด คนอื่นๆ จะต้องนำตัวผู้นั้นไปสู่กระบวนการพิจารณาคดีและต้องจ่ายค่าปรับใหม่ (compensation) อย่างสาสมกัน (Holdsworth 1956 I: 14-15; Wright, 1996: 12)

จากการศึกษาค้นคว้าของ Pollock and Maitland (1898 I: 46, 53; Wright, 1996: 12) ระบุว่า ยุคทองของเหยื่ออาชญากรรม คือยุคกฎหมาย Anglo-Saxon และ Germanic ที่มีแนวคิดว่า "ความผิดต่อบุคคลและเครือญาติเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นลำดับแรกและความผิดต่อสาธารณะเป็นเรื่องที่มีความสำคัญรองลงมาแม้ว่าจะเป็นความผิดอุกฉกรรจ์ก็ตาม" อย่างไรก็ตามปรากฏว่าการจ่ายค่าสินไหมทดแทนจะสามารถใช้การได้ดีกับคู่กรณีที่มีชนชั้นเท่าเทียมกัน ส่วนพวกขโมย ฆาตกร และอาชญากรทางเพศคดีซับซ้อนที่มีฐานะยากจนมักจะถูกแขวนคอ จับดองน้ำ หรือถูกลงโทษด้วยวิธีการต่างๆ ขณะที่คนร่ำรวยซึ่งกระทำความผิดเช่นเดียวกันสามารถจ่ายค่าสินไหมทดแทนได้โดยไม่มีการตั้งคำถามถึงความเท่าเทียมกันตามกฎหมายแต่อย่างใด



ซึ่ง Geis (1975: 150; Wright, 1996: 13) วิจัยพบว่า แม้ว่า การชดใช้ค่าทำขวัญ (reparation) จะเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบนี้แต่ก็ไม่อาจเทียบได้กับเรื่องของชนชั้นทางสังคมที่มีความสำคัญยิ่งกว่า ผลที่ตามมาคือพวกหัวขโมยเลือกที่จะฆ่าปิดปากเจ้าทรัพย์มากกว่าที่จะเสี่ยงให้เหยื่ออาชญากรรมมาชี้ตัวผู้กระทำผิดในกระบวนการพิจารณาภายหลัง

เช่นเดียวกับกฎหมายของชนเผ่า Germanic กฎหมาย Anglo-Saxon ยอมรับหลักการที่ว่า "ผู้กระทำผิดจะต้องจ่ายเงินค่าสินไหมทดแทนสองส่วน สำหรับเหยื่ออาชญากรรมที่ได้รับบาดเจ็บส่วนหนึ่งและอีกส่วนหนึ่งให้แก่กษัตริย์" (Pollock and Maitland, 1898 I: 451; Holdsworth, 1956 II: 47; Wright, 1996: 13) เป็นการชดใช้แก่ความผิดที่กระทำ

ต่อมาในยุคของ Cnut (1016-35) อำนาจศาลส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของเจ้าของที่ดิน รวมทั้งอำนาจในการลงโทษผู้กระทำผิดด้วย ซึ่งปรากฏว่าสามารถจ่ายเงินค่าสินไหมแทน การลงโทษอย่างทรมานได้ ซึ่งมีถ้อยคำบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภาพเหตุการณ์ทั่วไปในยุคสมัยนั้นว่า "ผู้ที่มีที่ดินเป็นผู้ทำการพิพากษาผู้ที่ไม่มียี่ดิน" (the man who had land judged the man who had not) (Jeffery, 1957/1969: 23; Pollock and Maitland, 1898 I: 43, 106-7; Wright, 1996: 14)

การที่กษัตริย์ทรงห่วงใยลักษณะความเป็นไปดังกล่าวนี้มีใช่เพียงเพราะว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เสียหายได้แก้แค้นผู้กระทำผิดเท่านั้นแต่เป็นเรื่องของอำนาจทางการเมือง การบริหารและเหตุผลทางปรัชญาอีกด้วย ในทางการเมืองกษัตริย์ควรเป็นผู้กุมอำนาจยุติธรรมโดยควรเป็นผู้กำหนดว่าอะไรคืออาชญากรรมอันเป็นความผิดต่อสาธารณะที่สิ้นคลอนราชบัลลังก์ซึ่งจะยอมละเว้นไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ Diamond (1951: 151; Wright, 1996: 15) จึงอธิบายเหตุผลว่า ทำให้ต่อมาการฆ่าคนจึงกลายมาเป็นความผิดต่อกษัตริย์และเป็นการทำร้ายชุมชนไปพร้อมๆ กัน

**ยุคการก่อตัวของกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) (ประมาณ ค.ศ. 1066-1485)**

การบริหารจัดการระบบการชดใช้ค่าทำขวัญและการปรับเป็นเรื่องที่ต้องสังขยาครั้งใหญ่เพราะเมื่อเวลาผ่านไประบบเริ่มมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น (Pollock and Maitland, 1898 I: 105-6; Wright, 1996: 15) ดังเช่นจำนวนเงินที่ผู้เสียหายเรียก

ร้องค่าเสียหายไม่สอดคล้องกับฐานะทางการเงินของผู้กระทำผิด ทำให้ผู้กระทำผิดหลายคนไม่มีเงินจ่ายและต้องตกเป็นทาสหรือกลายเป็นคนนอกกฎหมาย ดังนั้น ในศตวรรษที่ 12 จึงมีการกำหนดจำนวนเงินที่ตายตัวสำหรับลงโทษแต่ละกรณีแตกต่างกันไปตามความผิดและวิธีการกระทำความผิด โดยมีศาล (tribunal) เป็นผู้พิจารณา กำหนด (Pollock and Maitland, 1898 II: 458, 514-15, 522-3; Wright, 1996: 15) ในขั้นนี้ ดูจะเป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและไม่เปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลสามารถต่อรองใดๆ ได้โดยมิใช่ว่ากษัตริย์ปรารถนาเก็บเงินเหล่านั้นไว้เองแต่อย่างใด ทั้งยังได้ให้เงินเหล่านั้นแก่เหยื่ออาชญากรรมไปเป็นการชดใช้ค่าเสียหายของผู้กระทำผิดโดยผ่านทางกษัตริย์ซึ่งเป็นบุคคลที่สามแทนการชดใช้กันเองโดยตรงเช่นที่ผ่านมา ซึ่งสอดคล้องกับที่ Schafer (1970: 8) ระบุว่า "ในตอนปลายแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 12 กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็ได้ถูกทำให้สิ้นสุดลงอย่างสิ้นเชิง"

ต่อมาสมัยกษัตริย์ Henry II (1154-1189) สนับสนุนให้มีการปฏิรูประบบการศาลและการบริหารราชการแผ่นดินโดยสร้างระบบการศาลผูกไว้กับอำนาจกษัตริย์ (Green 1888: 111; Wright, 1996: 15) และในปี ค.ศ. 1178 ศาลยุติธรรมกลางที่ทำงานโดยผู้พิพากษามืออาชีพก็เริ่มต้นขึ้นโดยมีเขตอำนาจศาลอยู่เหนืออาชญากรรมสำคัญ ทั้งปวง เช่น ฆาตกรรม ปล้น และข่มขืน เป็นต้น ส่วนสิทธิในการเรียกร้องค่าเสียหายเปลี่ยนจากเครือญาติท้องถิ่นมาเป็นกษัตริย์ (Pollock and Maitland, 1898 II: 458; Wright, 1996: 15)

ตอนปลายศตวรรษที่ 12 สมัย Richard I หัวเมืองส่วนใหญ่ได้นำเงินค่าปรับในคดีฆาตกรรมมาให้กษัตริย์ (Pike, 1873 I: 201; Wright, 1996: 15) แต่ต่อมาในศตวรรษที่ 13 ปรากฏว่าระบบงานศาลยุติธรรมเป็นผู้เก็บเงินค่าปรับเหล่านั้นไว้แทน

ปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงคือ "ความผิดต่อปัจเจกบุคคลหมายรวมถึงบุคคลในครอบครัวด้วยนั้น กลายเป็นความผิดต่อชุมชนที่เขาเป็นสมาชิกและเป็นศัตรูต่อสาธารณชนเช่นกัน" (Pollock and Maitland, 1898 I: 47; Wright, 1996: 16) การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงในองค์กรสังคมอย่างมาก กษัตริย์โดยการสนับสนุนของกฎหมายได้กลายมาเป็นศูนย์กลางของทั้งชุมชน เมื่อมีการทำร้ายคนของกษัตริย์ในชุมชนนั้นเท่ากับทำร้ายกษัตริย์ และกษัตริย์ทรงไว้ซึ่งอำนาจที่ได้จากสัญญาประชาคมในการลงโทษพลเมืองของตนทำให้เกิดการพัฒนา

ความรู้สึกนึกคิดอย่างแรงกล้าขึ้นเป็นลำดับว่า อาชญากรรมมิใช่เป็นเพียงการทำให้เกิดอันตรายต่อบุคคลและเครือญาติเท่านั้น และ กษัตริย์กลายมาเป็นแหล่งประสาทความยุติธรรมแทนชุมชน (Holdworth, 1956 II: 257; Wright, 1996: 16) ต่อมาสมัย Edward I มีการพัฒนาแนวคิดนี้ล่วงล้ำเข้าไปในการกระทำกึ่งอาชญากรรม (quasi-criminal)<sup>(1)</sup> ด้วย ซึ่งการกระทำลักษณะกึ่งอาชญากรรมนี้เป็นเรื่องที่สามารถจ่ายค่าสินไหมทดแทนได้เท่าๆ กับการลงโทษ และเมื่อเวลาผ่านไป “การลงโทษ” จึงมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นวิธีการที่ใช้แก้แค้นผู้กระทำผิดแทนการจ่าย “ค่าสินไหมทดแทน” แก่เหยื่ออาชญากรรมอย่างเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ (Pollock and Maitland, 1898 II: 156; Wright, 1996: 16)

### ยุคกฎหมายอังกฤษปัจจุบัน

ในศตวรรษที่ 18 เหยื่ออาชญากรรมมีบทบาทโดดเด่นอีกครั้งหนึ่งในการบริหารงานยุติธรรมตั้งแต่เริ่มต้นฟ้องร้องจนกระทั่งตัดสินคดี แต่ก็เสียเวลาอย่างมากและต้องทนต่อการจ่ายค่าใช้จ่ายทั้งหมด (Stephen, 1883 I: 498; Wright, 1996: 18) ทำให้กฎหมายและระบบยุติธรรมในขณะนั้นทั้งระบบตกอยู่ในมือของชนชั้นปกครอง เพราะต้องมีทรัพย์สินเงินทองมากพอจึงจะทำการนี้ได้ ต่อมาในศตวรรษที่ 19 ศาลสามารถสั่งให้จ่ายค่าสินไหมได้และอยู่เหนือค่าปรับที่จ่ายแก่รัฐด้วย

สำหรับการชดใช้ค่าเสียหายในรูปของงานบริการสังคม (community service) นั้น จากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการชดใช้ค่าเสียหายย้อนหลังไปในศตวรรษที่ 16 พบว่า Thomas More (Chesney, Hudson and McLagen, 1978: 355-356; Galaway, 1977: 57) เป็น ผู้หนึ่งที่เคยให้คำแนะนำว่า “ผู้กระทำผิดควรทำการชดใช้ค่าเสียหายให้เหยื่ออาชญากรรมที่ตนกระทำการล่วงละเมิดเหล่านั้นและอุทิศแรงงานแก่โครงการทำงานสาธารณะทั้งหลายของชุมชนประกอบกัน” สองร้อยปีต่อมา Jeremy Bentham (Galaway, 1977: 57) ได้อธิบายเรื่องเดียวกันนี้ว่า “การชดใช้ค่าเสียหายเป็นทรัพย์สินเงินทองและการแลกเปลี่ยนทดแทนมูลค่าทรัพย์สินที่ถูกขโมยไปเป็นสิ่งที่เหมาะสมไปด้วยกันได้กับการลงโทษเมื่อมีการกระทำผิด” ส่วน Herbert Spencer (Galaway, 1977: 57) มีทัศนะว่า แรงงานนักโทษสามารถใช้เป็นวิธีการชดใช้ค่าเสียหาย

<sup>(1)</sup> คือการกระทำผิดกฎหมายบางลักษณะที่ไม่มีความชั่วร้ายรุนแรงเช่นเดียวกับอาชญากรรม



หายได้ และเขาสันนิษฐานให้นำมาใช้เพื่อเป็นการจ่ายคืนให้แก่ค่าของการจองจำ และเสนอว่า "ระยะเวลาการต้องโทษจำคุกควรขึ้นกับอัตราความเสียหายที่ได้กระทำลงไป ผนวกกับความสามารถในการทำงานชดใช้หนี้สินแก่เหยื่ออาชญากรรม" เป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ในปี 1891 เริ่มมีกระแสแนวคิดใหม่เกิดขึ้นในการใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือกแทนการลงโทษจำคุกระยะสั้นด้วยการชดใช้ค่าเสียหายตามคำสั่งศาลแทน แต่ยังมีผู้ให้ความสนใจในวงจำกัด ประมาณ 50 ปีต่อมา Margaret Fly นักปฏิรูประบบทัณฑ์ทิวทยาแห่งสหราชอาณาจักรได้พยายามรื้อฟื้นแนวคิดการชดใช้ค่าเสียหายโดยเสนอความคิดว่า ในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดนั้น การให้ผู้กระทำผิดชดใช้ค่าเสียหายต่อการกระทำของตนนั้นเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในสิ่งที่พึงกระทำเป็นลำดับแรกในการปรับพฤติกรรมที่คนเหล่านี้สมควรได้รับ แต่กรอบทัศนคติแบบแก้แค้นทดแทนโดยการลงโทษผู้กระทำผิดยังมีอิทธิพลอย่างมากต่อสังคมในยุคนั้น ดังที่มีงานวิจัยในปี 1958 ทำการสำรวจข้อมูลจาก 29 ประเทศทั่วโลกเปิดเผยว่า "การชดใช้ค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมยังคงไม่ได้รับการยอมรับและแทบจะไม่ปรากฏให้เห็นด้วยซ้ำไป" แต่ในช่วงต่อมาโปรแกรมการชดใช้ค่าเสียหายกลับได้รับความนิยมอีกครั้งตลอดทศวรรษที่ 1960s และในปัจจุบันนานาประเทศทั่วโลกได้จัดให้มีกระบวนการเกี่ยวกับการชดใช้ค่าเสียหายโดยหลายแห่งนำมาผูกโยงกับการทำงานบริการสังคมเพื่อเป็น "ทางเลือก" แทนการชดใช้ค่าเสียหายเป็นเงิน

ส่วนการช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมโดยรัฐเกิดขึ้นระหว่างศตวรรษที่ 19 จากการศึกษาที่ Jeremy Bentham แห่งประเทศสหราชอาณาจักร Raffael Garofalo และ Enrico Ferri แห่งอิตาลี ออกมาเรียกร้องให้มีการปรับปรุงนำการชดใช้ค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมออกมาใช้ใหม่นั้นยังไม่บังเกิดผลจนกระทั่งปีคริสต์ทศวรรษที่ 1960s แนวคิดนี้จึงมีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้น การเคลื่อนไหวเพื่อปฏิรูปงานยุติธรรมครั้งนั้นได้ทำให้เกิดมาตรการใหญ่โดย Margery Fry ซึ่งเป็นผู้เขียนบทความที่มีอิทธิพลสูงในลอนดอนและเป็นผู้สังเกตการณ์ภายนอกเสนอว่า "เหยื่ออาชญากรรมไม่ควรจะต้องเป็นผู้ฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายทางแพ่งอีกต่อไปถ้าความเสียหายนั้นเกิดเนื่องจากความรุนแรงแห่งอาชญากรรม" Fry อ้างถึงคำพิพากษาศาล ปี 1951 ที่ยอมให้ผู้กระทำผิดจ่ายเงินชดใช้จำนวน 11,500 ปอนด์ แก่เหยื่ออาชญากรรมที่ตาบอดอันเป็นผลจากการต่อสู้ทำร้ายร่างกายกัน โดยกำหนดให้จ่ายเงินสัปดาห์ละ 5 ชิลลิง ซึ่งต้องใช้เวลาประมาณ 442 ปี จึงจะครอบคลุมจำนวนความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่เหยื่ออาชญากรรม



Fry เขียนนิพากษ์วิจารณ์เรื่องนี้ว่า "วิธีการที่สมเหตุสมผลที่จะจัดการชดใช้ให้แก่เหยื่ออาชญากรรมผู้ได้รับการทำร้ายคือการเก็บภาษีจากผู้ใหญ่ทุกคนเพื่อที่จะให้ครอบคลุมความเสี่ยงที่แต่ละคนต้องเผชิญหน้าอยู่"

เหตุผลของการที่รัฐต้องจ่ายเงินชดเชยค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมตามโปรแกรมนี้ได้รับการสาปแช่งจากคนที่ศึกษาเรื่องราวเหล่านี้ ขณะที่เหยื่ออาชญากรรมเพียงอย่างเดียวได้รับการชดเชยค่าเสียหาย ขณะที่เหยื่ออื่นๆ ในสถานการณ์อื่นๆ ในขณะนั้นกลับไม่ได้รับการชดใช้ เช่น เหยื่อจากเหตุการณ์แผ่นดินไหว พายุฟ้า เกิดโรคระบาด ฯลฯ แต่โปรแกรมของรัฐไม่ครอบคลุมถึง บ้างก็มีการโต้แย้งให้เห็นว่าโปรแกรมการชดเชยค่าเสียหายนี้เป็นการจัดการเพื่อปกป้องผู้กระทำผิดแต่ล้มเหลวที่จะดูแลเหยื่ออาชญากรรมอย่างจริงจัง ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีความหมายกำหนดให้ต้องกระทำการชดใช้เช่นนั้น อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและเป็นประโยชน์ขณะนั้นคือการที่มีอาชญากรรมเกิดขึ้นชุกชุมมากซึ่งช่วยให้เหยื่ออาชญากรรมของพวกเขาเข้มแข็งดึงดูดความสนใจในทางการเมืองจนกระทั่งมีการจัดการช่วยเหลือให้เกิดความสมดุลแก่ทั้งสองฝ่ายคือได้จ่ายเงินชดเชยค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมรวมทั้งค่าใช้จ่ายในการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมผู้กระทำผิดด้วยอีกทางหนึ่ง

ส่วน การเสริมพลังเหยื่ออาชญากรรม นั้น พบว่า ปัจจุบันในอังกฤษมีการเสริมพลังเหยื่ออาชญากรรมอย่างกว้างขวางโดยชุมชน โดยมีองค์กรเอกชนกว่า 350 แห่ง ที่ให้ความช่วยเหลือแก่เหยื่ออาชญากรรมในด้านต่างๆ ครอบคลุมประชากรกว่าร้อยละ 94 และมีอาสาสมัครที่บริการอบรมอย่างดีกว่า 6,000 คน ให้บริการเพื่อสนับสนุนเหยื่ออาชญากรรมโดยได้รับเงินสนับสนุนจากภาครัฐ

นอกจากนี้ อังกฤษยังมีกฎหมายช่วยเหลือเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมและคุ้มครองสิทธิของเหยื่ออาชญากรรมตามกฎหมายทั้งในระดับประเทศและระดับภูมิภาค โดยเข้าร่วมในเครือข่ายของสมาพันธ์ยุโรปในการชดใช้ค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมระหว่างประเทศที่เข้าร่วมสมาพันธ์ เช่น เดนมาร์ก ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ ฯลฯ

อนึ่ง ศาลยุติธรรมแห่งอังกฤษก็มีส่วนช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมโดยใช้มาตรการชดใช้ค่าเสียหาย (compensation order) บังคับแก่จำเลยด้วยวิธีการผ่อนชำระเงินผ่านทางเจ้าหน้าที่ศาลหรือพนักงานคุมประพฤติที่ถูกต้องความประพฤติ โดยเฉพาะจำเลยที่ถูกลงโทษปรับนั้นจะต้องชดใช้เงินค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายก่อนจึงค่อยชำระค่าปรับแก่รัฐในภายหลัง มีตัวเลขยืนยันว่าในปี ค.ศ.1989-1990 ศาลใช้

มาตรการดังกล่าวแก่จำเลยถึง 38,600 ราย คิดเป็นเงินชดใช้ค่าเสียหายประมาณ 75 ล้านปอนด์ และเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมคดีอุกฉกรรจ์ในอังกฤษสามารถเรียกร้องเงินชดใช้ค่าเสียหายผ่านวิธีการนี้ได้ด้วย (Home Office Report, 1996: 9)

## นัยกรรมข้างหลังภาพความจริงในอดีต

อาจกล่าวได้ว่า ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาสังคมเคยให้ความหวังโยเยเหยื่ออาชญากรรมอย่างเห็นได้ประจักษ์ชัดจากการชดใช้ทำให้กลับคืนสภาพเดิม (restitution) โดยวิธีการที่ผู้กระทำผิดสามารถจ่ายค่าสินไหมทดแทนความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมของเขา<sup>12)</sup> และเมื่อมีการชดใช้ค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมแล้วก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องนำเรื่องเข้าสู่กระบวนการทางกฎหมายของรัฐอีกแต่อย่างใด ความก้าวร้าวรุนแรงที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคลหรือความผิดต่อบุคคลนั้นเป็นเรื่องที่สามารถชดใช้ค่าเสียหายให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้นี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในระบบยุติธรรมก่อนหน้านี้นี้

นัยกรรมต่อภาพความสัมพันธ์ของผู้กระทำผิด เหยื่ออาชญากรรม ชุมชน และผู้มีอำนาจจึงเป็นความจริงในอดีตได้ยั่วยู่ให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นต่างๆ ดังนี้

**ประการแรก** เหยื่ออาชญากรรมกับอำนาจที่ถูกริบไป Kirkham (1968: 1-2) ได้วิพากษ์วิจารณ์การที่เหยื่ออาชญากรรมถูกริบบทบาทความสำคัญในกระบวนการยุติธรรมและในสังคมไปอย่างสิ้นเชิงนี้ว่า เมื่อสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นแนวคิดของความผิดต่อระเบียบสาธารณะได้รับการยอมรับมากขึ้น ดังนั้น ในกฎหมาย Anglo-Saxon แบบอังกฤษจึงมีการบังคับให้ผู้กระทำผิดจ่ายสินไหมทดแทนไม่เพียงแต่ต่อเหยื่ออาชญากรรมเท่านั้นแต่ต้องจ่ายให้กับกษัตริย์แห่งบารอน (the King of Baron) ด้วย การจ่ายเงินชดใช้ค่าเสียหายจึงกระทำเพื่อสิ่งเว่ยต่อ "การรักษาความสงบของ

## จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>12)</sup> โปรดอ่านเพิ่มเติมใน Schaffer, chapter 1-2 ซึ่งได้ระบุตัวอย่างการชดใช้ค่าเสียหายว่ามีปรากฏอยู่ในกรีก ตุรกี อินเดีย และพวกอิบรูทั้งหมดก่อนสมัยคริสตกาล รวมทั้งปรากฏในกฎหมายฮัมมูราบี (ประมาณ 2250 B.C.) อีกด้วย

กษัตริย์ (King's peace) ความโลภของระบบอาณานิปไตยและผู้มีอำนาจในระยะต่อมา นำไปสู่การเรียกร้องให้เพิ่มจำนวนค่าปรับมากยิ่งขึ้นจนกระทั่งทำให้ผู้เสียหายซึ่งควรมีสติธิได้รับการชดใช้อย่างแท้จริงนั้นต้องเป็นอันคลาดแคล้วไม่ได้รับประโยชน์ไปทั้งที่มีความแตกต่างระหว่าง "การกระทำผิดต่อปัจเจกบุคคล" (trot) และ "อาชญากรรม" (crime) (ที่เป็นการกระทำผิดต่อรัฐ) ซึ่งอาจมองเห็นภาพได้ว่าสิทธิของพลเรือนผู้ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมจะเหลืออะไรบ้างหลังจากที่บรรดาผู้มีอำนาจต่างกิริบเขาทรัพย์สินเป็นค่าปรับไปจากผู้กระทำผิดจนหมดสิ้นแล้ว ดังนั้น เหยื่ออาชญากรรมผู้ซึ่งในประวัติศาสตร์อยู่ในฐานะที่ได้รับความเสียหายจากการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมที่มีความรุนแรงต้องกลับกลายมาเป็นผู้มีบทบาทรอง (second role) ในกระบวนการชดใช้ค่าเสียหายคือสำคัญลดลงไปจากเงินค่าปรับที่รัฐต้องเก็บไว้ในการรักษาความสงบความมั่นคงและการพัฒนาสังคม ดังที่ Schaffer กล่าวไว้ว่า "ประวัติศาสตร์เคยตั้งข้อสังเกตว่าเงินดอกผลที่เพิ่มพูนขึ้นในการปฏิรูปวิธีการจัดการเกี่ยวกับอาชญากรรมของรัฐมีนัยสำคัญต่อการลดการเอาใจใส่ดูแลเหยื่ออาชญากรรมลง"

พื้นฐานที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ได้รับการปฏิรูปใหม่ในช่วงศตวรรษที่ 19 โดยกลุ่มนักทฤษฎีทฤษฎีชาวอิตาเลียนที่เรียกร้องให้รัฐจัดตั้งเงินทุนสนับสนุนเหยื่ออาชญากรรมโดยแบ่งเงินค่าปรับและผลกำไรจากแรงงานนักโทษบางส่วนออกมา ชื่อเรียกร้องนี้ได้รับการต้อนรับอย่างยินดียิ่งแต่ถูกปฏิเสธราวกับเป็นเรื่องเพ้อฝันสำหรับเหยื่ออาชญากรรมโดยผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตามมาแทนที่เหยื่ออาชญากรรมจะได้รับการชดใช้จากผู้กระทำผิด เช่นในอดีตที่ผ่านมาพอๆ กับจำนวนที่ต้องจ่ายดอกเบี้ยแก่สังคม แต่กลับกลายเป็นว่ารัฐจะกลายเป็นฝ่ายจัดหาและชดใช้ค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมเสียเอง

อย่างไรก็ตาม สิทธิของประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในหลายปีต่อมาจนสามารถตอบสนองความต้องการอันลับซับซ้อนของประชาชนได้ และไม่เป็นการถูกต้องที่จะช่วงชิงตำแหน่งที่มีอภิสิทธิ์และได้รับผลประโยชน์ไปขณะที่ปล่อยให้ประชาชนต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่างๆ ตามลำพัง โดยการที่เหยื่ออาชญากรรมซึ่งครั้งหนึ่งเคยอยู่ในฐานะที่ได้รับการชดใช้ค่าเสียหายกลับต้องกลายมาเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะทางสังคมที่ไม่สามารถตัดสินใจที่จะเรียกร้องสิทธิที่จะได้รับการชดใช้ค่าเสียหายของตนได้ ซึ่งนักประวัติศาสตร์โต้แย้งว่ามีใช่ว่าการชดใช้ค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมจะเป็นเรื่องที่มีน้ำหนักไม่เพียงพอแต่อย่างใดเพราะในกฎหมายอาญาใดๆ ก็จะมีสามฝ่ายมาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ คือ อาชญากรฝ่ายหนึ่ง



เหยื่ออาชญากรรมฝ่ายหนึ่งและผู้ได้รับอำนาจจากรัฐซึ่งมีหน้าที่ตัดสินความระหว่างคู่กรณีโดยคำนึงถึงผลประโยชน์แห่งสาธารณชนเป็นที่ตั้งอีกฝ่ายหนึ่ง สังคมในอดีตได้แสดงให้เห็นว่าการพิจารณาคดีโน้มเอียงไปในทางที่เห็นด้วยกับเหยื่ออาชญากรรมและช่วยเหลือให้เรียกร้องการชดใช้ค่าเสียหายจากผู้กระทำผิด ขณะที่สังคมปัจจุบันได้เพิกถอนสิทธิดังกล่าวนี้และเข้าไปใช้สิทธิกระทำการเรียกร้องต่อผู้กระทำผิดแทน (Kirkham, 1968: 4)

เรื่องดังกล่าวนำมาสู่ข้อสรุปที่ว่าผลประโยชน์แห่งสาธารณชนในการลงโทษและแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดเป็นเรื่องสำคัญที่ควรคำนึงถึง ดังนั้นการที่จะพิจารณาในขอบเขตของการบริหารงานยุติธรรมเพื่อกลับไปให้ความสำคัญแก่เหยื่ออาชญากรรมในการเรียกร้องการชดใช้ค่าเสียหายอีกครั้งจึงเป็นเรื่องที่แทรกเข้ามารบกวนผลประโยชน์เหล่านี้ ซึ่งเป็นทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษยธรรมที่สังคมควรตระหนักถึงผลประโยชน์ของผู้กระทำผิดขณะเดียวกันก็ต้องไม่เพิกเฉยละเลยต่อผลประโยชน์ของเหยื่ออาชญากรรมผู้บริสุทธิ์อย่างสิ้นเชิง ไม่เพียงแต่เขาจะถูกปฏิเสธไม่ให้ความช่วยเหลือจากรัฐในการมีช่องทางนำมาสู่การเรียกร้องค่าเสียหายต่อผู้กระทำผิดแต่เขาได้รับการกีดกันขัดขวางอย่างตั้งใจจากการพิจารณาพิพากษาคดีและจากรัฐอย่างถอนรากถอนโคน ซึ่งความสามารถที่ผู้กระทำผิดจะจ่ายหนี้คืนให้กับเหยื่ออาชญากรรมและการกีดกันผู้กระทำผิดออกไปจากเหยื่ออาชญากรรมอาจตัดสินได้ว่าเป็นการรักษาผลประโยชน์ที่ดีที่สุดให้แก่ผู้กระทำผิดและกับสังคมส่วนรวมเช่นกัน แต่ในเรื่องของสวัสดิการสังคมแล้วเหยื่ออาชญากรรมผู้บริสุทธิ์ควรจะได้รับสิทธิเท่าเทียมกับหรือพอๆ กับผู้กระทำผิดมิใช่หรือ

**ประการที่สอง** การบรรเทา “การใช้อำนาจแก้แค้นทดแทน” (mitigation of revenge) นับตั้งแต่เหยื่ออาชญากรรมไม่ได้รับการบรรเทาผลร้ายจากอาชญากรรมผ่านกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี ความพึงพอใจทั้งหมดของพวกเขาจึงได้จากวิธีการเดียวคือ “การลงโทษผู้กระทำผิด” แต่สมมติฐานดังกล่าวนี้กำลังตอบสนองความพึงพอใจของเหยื่ออาชญากรรมลดลงเมื่อสังคมหันกลับมาใช้วิธีการแก้ไขฟื้นฟูแทนการลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อแก้แค้นทดแทนเช่นที่ผ่านมา ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ถ้าเหยื่ออาชญากรรมได้รับการชดใช้เหยี่ยวยาผลร้ายจากอาชญากรรมที่เกิดขึ้นแทนการจมปลักอยู่กับความรู้สึกไร้อำนาจและทนทุกข์ทรมานที่เผชิญหน้าอยู่แล้ว ความปรารถนาในการแก้แค้นของเขาคงจะได้รับการแทนที่และลดน้อยลง ซึ่งเท่ากับเป็นการลดผลกระทบ



ในการกระทำผิดอันมีมูลเหตุจริงใจเพื่อการแก้แค้นลงอีกด้วย ข้อโต้แย้งนี้เป็นอะไรที่ตรงไปตรงมาซึ่งถ้าทราบถึงจำนวนอาชญากรรมอันเกิดจากการแก้แค้นว่ามีจำนวนเท่าใดด้วยจะยิ่งชัดเจนมากขึ้น

**ประการที่สาม** การระงับความโกรธแค้นของสาธารณชน (appeasement of the public) กล่าวกันว่าการชดใช้ค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมอาจช่วยบรรเทาความโกรธแค้นของสาธารณชนและของเหยื่ออาชญากรรมต่ออาชญากรลงได้แทนการเรียกร้องให้ลงโทษอย่างสาสมและรุนแรงต่อผู้กระทำผิด และได้รับความสนใจมากขึ้น เมื่อนำวิธีการแก้ไขฟื้นฟูมาใช้กับผู้กระทำผิดซึ่งเป็นวิธีการที่มีมนุษยธรรมมากกว่า ดังที่ผู้พิพากษาท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า “การละเลยที่จะดูแลผลประโยชน์ให้เหยื่ออาชญากรรมที่มีความรุนแรง ทำให้เกิดความกดดันอย่างยิ่งต่อสาธารณชนและอาจกระตุ้นให้เกิดแรงปรารถนาที่จะแก้แค้น และอาจทำให้การสนับสนุนของสาธารณชนที่มีต่อนโยบายอาญาลดน้อยถอยลงไปด้วย”

**ประการที่สี่** การปรับปรุงการบังคับใช้กฎหมาย ข้อพิจารณาประเด็นต่อไปคือการคาดคะเนโฉมหน้าของการปรับปรุงกฎหมายที่ใช้ในการสอบสวนและที่นำมาบังคับใช้ ซึ่งเรื่องนี้เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลหลายประการ ได้แก่

- เหยื่ออาชญากรรมจะมีขวัญและกำลังใจอยากที่จะร้องทุกข์กล่าวโทษเมื่อเกิดอาชญากรรมมากขึ้นและสมัครใจที่จะมาให้อภัยค่าเป็นพยานมากขึ้น
- ประชาชนทั่วไปจะสมัครใจเข้ามีส่วนช่วยในการป้องกันอาชญากรรมมากขึ้น เนื่องจากได้รับข้อมูลเพิ่มเติมมาพิจารณาว่าอาชญากรรมใดก่อให้เกิดความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมมากน้อยเพียงใดซึ่งอาจจะช่วยกระตุ้นให้เกิดความสนใจเข้าร่วมในการป้องกันอาชญากรรมกันมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐไม่สามารถขัดขึ้นในการชดใช้เงินคืนแก่เหยื่ออาชญากรรมสำหรับค่าเสียหายที่เกิดขึ้น (Kirkham, 1968: 7) <sup>(3)</sup>

## จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>(3)</sup> เป้าหมายที่แท้จริงในการดึงดูดความสนใจของสาธารณชนในเรื่องนี้คือการสร้างความร่วมมือในการป้องกันอาชญากรรม ส่วนผลประโยชน์ตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นการกระตุ้นให้เหยื่ออาชญากรรมช่วยเป็นพยานมากขึ้นอันก่อให้เกิดผลดีทั้งต่อผู้กระทำผิดและเหยื่ออาชญากรรมเอง

ข้อโต้แย้งสำหรับกรณีแรกคือเรื่องนี้ยังเป็นตาบสองคมเพราะขณะที่เหยื่ออาชญากรรมได้รับการสนับสนุนให้พยายามกล่าวหาผู้กระทำผิดเพื่อหวังผลจากการได้รับการชดใช้ค่าเสียหาย อันตรายประการหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดคือการได้รับการชดใช้ค่าเสียหายอาจก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อเหยื่ออาชญากรรมในการใช้กระบวนการยุติธรรมเพื่อดำเนินการกับผู้กระทำผิดมากขึ้น เนื่องจากได้รับแรงจูงใจจากเงินรางวัลมากกว่าที่จะทำไปเพื่อแก้แค้นซึ่งประการหลังนี้ดูเหมือนว่าจะมีน้ำหนักอ่อนลง

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้แนะนำว่าประชาชนผู้ซึ่งเห็นช่องทางการเกิดอาชญากรรมจะถูกกระตุ้นด้วยผลประโยชน์จากการชดใช้ค่าเสียหายก็ควรจะคำนึงถึงมนุษยธรรมของคนประกอบด้วยเพราะในสถานการณ์เช่นนั้นเป็นเรื่องของความกลัวว่าจะเสียชีวิตหรือพิกลพิการมากกว่าที่จะให้เขากระทำเพื่อได้รับการชดใช้ค่าเสียหาย

ท้ายที่สุด ข้อโต้แย้งที่ว่าถ้าสังคมได้รับรู้ว่าอาชญากรทำให้เหยื่ออาชญากรรมเสียหายอย่างไรบ้างจะช่วยให้เกิดความน่าสนใจอย่างใหญ่หลวงในการป้องกันอาชญากรรมนั้นดูจะไม่สมเหตุสมผลเท่าไรนัก ซึ่งมีการทดลองในอังกฤษและนิวซีแลนด์โดยคณะกรรมการชดใช้ค่าเสียหายทำการศึกษาวิจัยพบว่า เงินชดเชยค่าเสียหายที่เหยื่ออาชญากรรมถูกทำร้ายร่างกายจากอาชญากรรมอุกฉกรรจ์นั้นไม่สูงเท่ากับความเชื่อที่คิดกันโดยทั่วไป

**ประการที่ห้า** ทฤษฎีหน้าที่ของรัฐ (the state-duty theory) มักจะกล่าวกันโดยทั่วไปว่า รัฐมีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องชดเชยค่าเสียหายและเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมซึ่งเป็นประเด็นที่กำลังอยู่ในความสนใจอย่างมากโดยทฤษฎีหน้าที่ของรัฐนี้ได้รับการเสนอครั้งแรกโดย Bentham (Kirkham, 1968: 8) ซึ่งมีเหตุผลว่า ธรรมเนียมของปัจเจกบุคคลนิยมทำให้เกิดกระบวนการคุ้มครองป้องกันสิทธิของตนเองขึ้น สิทธิที่เคยถูกรัฐยกเลิกเพิกถอนไปกลับแทนที่เข้ามาด้วยการบังคับใช้กฎหมายแทนการช่วยตนเองและได้เก็บภาษีเป็นเครื่องสนับสนุนการทำงานของรัฐ การที่รัฐให้การคุ้มครองป้องกันอาชญากรรมแทนนี้เมื่อประชาชนคนใดถูกคุกคามจากอาชญากรรมก็ตามย่อมเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องดูแลคุ้มครองเป็นการตอบแทน รวมทั้งการจ่ายเงินชดใช้ให้แก่เหยื่ออาชญากรรมแทนด้วย


ในมุมมองตรงกันข้ามนี้ชี้ให้เห็นว่าขณะที่รัฐได้บัญญัติสิทธิที่จะช่วยตนเองขึ้นมาก็ได้คำนึงถึงการป้องกันตนเองติดต่อกันไปด้วยในสถานการณ์ที่เหมาะสม ข้อบัญญัติดังกล่าวช่วยลดอาชญากรรมอุกฉกรรจ์ลงและสร้างความรู้สึกปลอดภัยให้เกิด

ขึ้น ยิ่งกว่านั้น รัฐไม่เคยชวนให้เข้าใจว่ารัฐจะให้ความมั่นใจร้อยละร้อยเปอร์เซ็นต์ว่า จะสามารถป้องกันอาชญากรรมได้ทุกกรณีซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ขณะที่สังคมและเจ้าหน้าที่เทคนิคทั้งหลายยังไม่ได้จัดให้มีหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายที่มีเครื่องมือ เครื่องมือ และความรู้เพียงพอที่จะป้องกันอาชญากรรมได้อย่างสมบูรณ์ รวมทั้งไม่มีประชาชนคนใดยินดีบริจาคเงินและกำลังอำนาจที่จำเป็นเพื่อการนี้ ดังนั้น จุดวิกฤตของทฤษฎีหน้าทึบของรัฐนี้สรุปได้ว่าเรื่องนี้เป็นทั้งเรื่องที่น่าจะกระทำโดยผิดหลักเหตุผล (fallacious) และเป็นอันตราย (dangerous) ไปพร้อมๆ กัน

อย่างไรก็ตาม เราควรเรียกร้องว่าอาชญากรรมทุกประเภทควรรับผิดชอบต่อรัฐ และต่อคู่กรณีด้วย และย่อมจะดีถ้ามีคนรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น โดยรัฐ รับผิดชอบต่อความบกพร่องที่ผิดพลาดซึ่งไม่ใช่เฉพาะแต่กรณีที่เป็นความบกพร่องผิดพลาดของเจ้าหน้าที่ตำรวจเท่านั้น และควรปฏิเสธแนวคิดที่ว่า เป็นสัญญาระหว่างรัฐ กับพลเมืองของรัฐที่ว่าพลเมืองได้ละทิ้งสิทธิที่จะป้องกันตนเองและจ่ายเงินภาษีให้กับรัฐเพื่อมั่นใจว่าจะมีเจ้าหน้าที่ตำรวจทำหน้าที่ป้องกันอาชญากรรมได้อย่างสมบูรณ์ เพราะเป็นนัยกรรมที่ลดทอนความสำคัญ และความรับผิดชอบของประชาชนที่มีต่อสังคมส่วนรวมอย่างสิ้นเชิง

## สรุป

การคงอยู่และการล่มสลายของแนวคิดการให้ผู้กระทำผิดชดใช้ค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมของเขาในสังคมโลกนี้มีลักษณะขึ้นๆ ลงๆ ในแต่ละยุคสมัย โดยในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา ทั้งๆ ที่ความสนใจของสังคมได้มุ่งไปที่การปฏิรูปการลงโทษ "ผู้กระทำผิด" ไปสู่วิธีการที่มีมนุษยธรรมมากขึ้น คือปรับจากการแก้แค้นทดแทน (retribution) เป็นการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรม (rehabilitation) แต่ในทางตรงกันข้าม การให้ความสำคัญและดูแลเอาใจใส่ "เหยื่ออาชญากรรม" กลับลดลง จนกระทั่งในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมากรอบทัศนคติกระบวนการยุติธรรมที่มุ่งเน้นการปฏิบัติต่อ "ผู้กระทำผิด" ไม่ว่าจะเป็นการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนหรือเพื่อแก้ไขฟื้นฟูเริ่มเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงไปสู่กรอบทัศนคติใหม่ที่ Lucia Zedner (1997: 603) เรียกว่า "กระบวนทัศน์แห่งการเยียวยา" (paradigm of reparation) โดยให้ความสำคัญกับเหยื่ออาชญากรรมและการปฏิบัติต่อเหยื่อด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มากขึ้น ซึ่งเป็นแนวโน้มที่มีพัฒนาการไปในทางที่ดีขึ้น



## บทที่ 5

### พัฒนาการของกระบวนการยุติธรรม เชิงสมานฉันท์ร่วมสมัย

การไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (victim-offenders mediation) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในปัจจุบัน นั้น เริ่มขึ้นครั้งแรกที่ยุโรปในช่วงตอนปลายของคริสต์ทศวรรษที่ 1960s ในรูปของกรอบแนวคิดทฤษฎีโดยนักวิชาการชาวยุโรป (Ivo Aertsen and Jolien Willemsens, 2001: 291) แต่ในทางปฏิบัติแล้ว Howard Zehr (1990: 158-159) ผู้ได้รับรางวัลกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นานาชาติ ปี ค.ศ. 2003 จาก Prison Fellowship International (PFI) Center for Justice and Reconciliation ในฐานะผู้มีคุณูปการต่อการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปปฏิบัติในสังคมโลก อธิบายว่า การทดลองดำเนินการใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์คดีแรกเกิดขึ้นที่เมืองคิซเซ่นเนอร์ (Kitchener) มลรัฐออนแทรีโอ ประเทศแคนาดา กล่าวคือ



เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 1974 เด็กหนุ่ม 2 คนจากเมืองเอลมิรา (Elmira) มลรัฐ ออนทาริโอ ประเทศแคนาดา รับสารภาพว่าได้ขีดเขียนทรัพย์สินจำนวน 22 แห่งทำให้เสียหาย<sup>(1)</sup> ไม่มีใครคาดเดาได้ว่าคดีนี้จะกลายเป็นคดีที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวแห่งมิตินานาชาติ

ก่อนหน้านั้นหลายวันกลุ่มคริสเตียนได้พบปะพูดคุยกันเกี่ยวกับความรับผิดชอบของชาวคริสเตียนต่อการลักทรัพย์ในห้างสรรพสินค้า กรณีของเมืองเอลมิราจึงได้รับความสนใจจากสาธารณชน และกลายเป็นประเด็นที่มีการอภิปรายถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง Mark Yantzi พนักงานคุมประพฤติที่ทำหน้าที่สืบเสาะและพินิจคดีนี้ เสนอว่า “จะเป็นการเหมาะสมสำหรับจำเลยหากได้พบกับเหยื่ออาชญากรรมผู้ได้รับความเสียหายหรือไม่?” เขารู้ว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้จึงได้ยกเลิกความคิดดังกล่าว

แต่ Dave Worth ผู้ประสานงานคณะกรรมการกลางอาสาสมัครงานสังคมสงเคราะห์แห่ง Mennonite (MCC) เมือง Kitchener มลรัฐออนทาริโอ ไม่ยอมละทิ้งความคิดนี้เนื่องจากเขารู้สึกเครียดกับการใช้ระบบงานยุติธรรมแบบที่ใช้กันอยู่ และสนใจในการสร้างสิ่งที่จะสามารถสร้างสันติสุขแทนที่ เขาประกาศว่าเขาพร้อมที่จะทดลอง Mark Yantzi ซึ่งมีหน้าที่สำรวจและแสวงหากระบวนการยุติธรรมทางเลือกอยู่แล้ว จึงดำเนินการเรื่องนี้ในสำนักงานคุมประพฤติด้วยความร่วมมือช่วยเหลือของ MCC โดยเสี่ยงเป็นผู้ดำเนินการสร้างสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีทั้งๆ ที่ไม่มีกฎหมายรองรับ แต่ได้ดำเนินการเสนอความเห็นในเรื่องนี้ต่อศาลว่าควรจะต้องจัดให้ผู้กระทำผิดพบกับเหยื่ออาชญากรรมเพื่อพูดคุยและชดใช้เหยื่อയാค่าเสียหายครั้งนี้

ในครั้งแรกศาลตอบว่า “เป็นเรื่องที่ทำไม่ได้” แต่ Mark Yantzi และ Dave Worth ต้องประหลาดใจเมื่อวันพิพากษามาถึง ศาลได้สั่งให้เหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดเผชิญหน้ากันเพื่อเจรจาเหยื่อชดใช้แก่กัน พนักงานคุมประพฤติดำเนินการประสานงานอาสาสมัคร ได้นำเด็กหนุ่มสองคนที่เป็นผู้กระทำผิดไปเยี่ยมเหยื่ออาชญากรรมสองคนที่บ้านของเหยื่ออาชญากรรมซึ่งย้ายไปจากเมืองนี้แล้ว การเจรจาต่อรองจึงเกิดขึ้นและมี

<sup>(1)</sup> John Bender บันทึกเรื่องนี้ไว้ใน “Peace Section Newsletter” 16, No.1 (January-February, 1986) pp.1-5. เช่นเดียวกับ Dean Peachey, “The Kitchener Experiment,” Mediation and Criminal Justice: Victims, Offenders, and Community, eds. Martin Wright and Burt Galaway, 14-26. (London: Sage Publications Ltd., 1989.

การชดใช้ค่าเสียหายกันเรียบร้อยในหลายเดือนถัดมา จากนั้นเป็นต้นมาคดีนี้ก็กลายเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเคลื่อนไหว "การสมานฉันท์เหยื่อ-ผู้กระทำผิด" ในประเทศ แคนาดา และเผยแพร่ไปทั่วโลกจนกระทั่งปัจจุบัน

### ภาพที่ 3

แสดง Mark Yantzi พนักงานคุมประพฤติผู้ริเริ่มยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ครั้งแรกที่เมือง Kitchener มลรัฐออนแทรีโอ ประเทศแคนาดา



กรณีของเมืองแอลมิราเป็นคดีที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน จัดว่าเป็นการกระทำที่ถึงอาชญากรรมที่เรามักจะใช้กระบวนการยุติธรรมเต็มรูปแบบปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเหล่านี้ อย่างแข็งกระด้าง มาร์คเล่าถึงความทรงจำของเขาต่อกรณียุติธรรมสมานฉันท์เรื่องแรกที่เกิดขึ้นเมื่อเป็นครั้งแรกที่เขาพบเห็นเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดที่กระทำการล่วงละเมิดต่อทรัพย์สินของเขาเผชิญหน้ากันว่า "เราเดินไปที่ประตู เด็กผู้ชายผู้กระทำผิดทั้งสองเคาะประตูและผู้เสียหายก็เปิดประตูออกมา ขณะที่พนักงานคุมประพฤติและอาสาสมัครยืนอยู่ด้านหลังพร้อมด้วยเอกสารจดบันทึก" นับได้ว่าเป็นความโชคดีที่การอย่างก้าวแรกสู่โครงการ "สมานฉันท์เหยื่อ-ผู้กระทำผิด" (victim offender reconciliation program or VORP) และการก้าวสู่ยุคสมัยแห่งกระบวนการทัศนยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ผ่านการพิสูจน์ตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา

## พัฒนาการของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในแคนาดา

ความก้าวหน้าของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในประเทศแคนาดาทั้งในทางปฏิบัติและการประชาสัมพันธ์เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วเมื่อโปรแกรมการเยียวยา "เหยื่อ-ผู้กระทำผิด" เริ่มต้นครั้งแรกที่เมืองคิเชนเนอร์ (Kitchener) ในปี ค.ศ. 1974 (Dittenhoffer and Ericson, 1983; Roach, 2000: 253-254) และประสบความสำเร็จในเวลาต่อมาคือปี ค.ศ. 1997 สภาคริสตจักรเพื่อการแก้ไขฟื้นฟู (Church Council on Corrections) ได้ให้การสนับสนุนอย่างดีจนกระทั่งสามารถจัดให้มีโครงการต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มากกว่า 100 โครงการทั่วประเทศแคนาดาที่พยายามดึงผู้กระทำผิด เหยื่ออาชญากรรม และชุมชนมาทำงานร่วมกันภายหลังเกิดอาชญากรรมขึ้น ในขณะเดียวกันก็มีโครงการกระบวนการยุติธรรมแบบชาวพื้นเมือง (Aboriginal justice projects) เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1980-1990 (Canada, 1996b; Roach, 2000: 253-254)

การรับรองความมีอยู่ของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของสาธารณชนเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1990 โดยในปี ค.ศ. 1969 Ouimet (Canada, 1969: 200-201; Roach, 2000: 253-254) รายงานอย่างสั้นๆ ถึงประสิทธิภาพของการแก้ไขเยียวยาด้วยวิธีนี้ และรายงานของคณะกรรมการว่าด้วยการพิจารณาคดีแห่งแคนาดา (the Canadian Sentencing Commission) ประจำปี 1987 ได้กล่าวนำถึงแนวคิดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไว้ซึ่งเป็นจุดสำคัญของเรื่อง ต่อมาคณะกรรมการของดอฟเน่ (The Daubney committee) (Canada, House of Commons, 1988; Roach, 2000: 253-254) ให้ความสนใจหยิบยกเรื่องของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ขึ้นพิจารณาเป็นการเร่งด่วน และในปี ค.ศ. 1994 บรรดาจังหวัดต่างๆ มลรัฐต่างๆ และกระทรวงยุติธรรมได้ตระหนักถึงการแก้ไขเยียวยาเหยื่อ-ผู้กระทำผิดเชิงบูรณาการ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการยุติธรรมแบบชาวพื้นเมืองว่าเป็นการปฏิรูปที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาในปี ค.ศ. 1996 มีการปฏิรูปกระบวนการพิจารณาคดีในส่วนของผู้ใหญ่โดยได้นำแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่เตรียมการเพื่ออนาคตสำหรับเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนมาเป็นเป้าหมายเชิงกฎหมายในการพิจารณาคดีอีกด้วย (Criminal Code: s. 718(e), (f); Roach, 2000: 253-254) ศาลฎีกาแห่งประเทศแคนาดารับเอากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้เนื่องจากจุดเด่นใน



เรื่องการใช้ยา การยอมรับในอันตรายที่เกิดขึ้นของผู้กระทำผิด การลงโทษโดยชุมชน และธรรมเนียมปฏิบัติของชาวพื้นเมืองว่าถูกกฎหมายและมีคุณค่าควรแก่การนำมาใช้ในการพิจารณาคดี (Gladue, 1999; Roach, 2000: 253-254) และศาลยุติธรรมได้ฝากเรื่องการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ต่อไปยังรัฐสภาโดยแสดงความหวังว่าควรลดการใช้โทษจำคุกและในทางตรงกันข้ามได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ประกอบการพิพากษาลงโทษอีกด้วย (Proulx, 2000; Roach, 2000: 253-254)

### พัฒนาการของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสหรัฐอเมริกา

ในประเทศสหรัฐอเมริกามีการเคลื่อนไหวเริ่มต้นโครงการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ครั้งแรกที่เมืองเอ๊กเฮิร์ต (Eikhart) มลรัฐอินเดียนาเมื่อประมาณปีคริสตศักราช 1978 โดยกลุ่มผู้บุกเบิกซึ่งเป็นองค์กรภาคเอกชนได้เริ่มดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เองก่อนที่รัฐบาลจะให้ความสนใจและให้การสนับสนุน ซึ่งเริ่มต้นจากการประสานงานกับศาลเยาวชนและครอบครัวเพื่อนำวิธีการประชุมกลุ่มครอบครัวมาใช้ ซึ่งในช่วงแรกยังไม่มีการใช้พนักงานคุมประพฤติซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็น "ผู้ประสานงาน" (facilitator) แต่อย่างใด ผู้ที่ทำหน้าที่นี้ในขณะนั้น คือ "องค์กรภาคเอกชน" โดยศาลมีคำสั่งให้องค์กรภาคเอกชนดำเนินการประชุมกลุ่มดังกล่าวได้ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงเกิดขึ้น จนกระทั่งประมาณปี ค.ศ. 1990 จึงมีการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มากำหนดเป็นโครงการในสำนักงานคุมประพฤติ และดำเนินการโดยพนักงานคุมประพฤติและอาสาสมัครคุมประพฤติร่วมกัน ซึ่งเน้นคดีเด็กและเยาวชนกระทำผิดและเริ่มใช้กับผู้กระทำผิดที่เป็นผู้ใหญ่มากขึ้น

จากนั้นมา "โครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" รูปแบบต่างๆ จึงเริ่มได้รับความสนใจจากภาครัฐ คือกระบวนการยุติธรรมของมลรัฐต่างๆ และรัฐบาลกลางของประเทศสหรัฐอเมริกาตามลำดับและขยายผลอย่างรวดเร็วในเวลาต่อมา โดยในปี 1991 นับเป็นช่วงที่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้รับการสนับสนุนมากที่สุดจากรัฐบาลโดยกลุ่มผู้สนับสนุนระบุว่าได้ทำการเคลื่อนไหวประสานงานเป็นการภายในจนได้รับความสนใจจากนาง Janet Reno อัยการสูงสุดในสมัยรัฐบาลของประธานาธิบดีคลินตันให้งบประมาณสนับสนุนในการขยายโครงการนี้อย่างมาก และในปี ค.ศ. 1993-1994 เนติบัณฑิตยสภาได้ออกมาให้คำแนะนำสนับสนุนให้ทนายความใช้



กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อีกทางหนึ่งด้วย (Van Ness, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2546 ณ กรุงวอชิงตัน ดีซี โดยผู้วิจัย)

### พัฒนาการของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสหราชอาณาจักร

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในอังกฤษ ซึ่งเดิมใช้ชื่อว่า “การไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด” (victim-offender mediation or VOM) (Libmann, Marian. and Masters, Guy, 2000: 337) เริ่มขึ้นหลังประเทศสหรัฐอเมริกา คือเริ่มในต้นคริสต์ทศวรรษ 1980 โดยหน่วยปฏิบัติในท้องถิ่นเล็กๆ แห่งหนึ่งและพัฒนาต่อมาสู่การจัดฝึกอบรมผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานโดยยังไม่มีกฎหมายและเกณฑ์มาตรฐานรองรับการทำงานนี้ จนกระทั่งระหว่างปี ค.ศ.1985-1987 มีการผลักดันให้รัฐให้ทุนสนับสนุนโครงการนำร่องสำคัญ 4 โครงการ และใช้เวลาอีก 10 ปีต่อมากว่าที่จะเปลี่ยนความสนใจของรัฐเพื่อการนี้ได้สำเร็จ จนกระทั่งรัฐบาลได้ออกกฎหมายใหม่ชื่อ The Crime & Disorder Act 1998 ซึ่งเปิดโอกาสให้มีการพัฒนากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สู่กระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนได้ในระยะต่อมา เนื่องจากพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวเป็นการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนและจัดระเบียบใหม่ในการปฏิบัติต่อเด็กเยาวชนที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม และเด็กเยาวชนกระทำผิดได้มีโอกาสแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนตามวิธีการของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

### พัฒนาการของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในนิวซีแลนด์และออสเตรเลีย

ชาวเมารีในประเทศนิวซีแลนด์ได้ใช้รูปแบบพิธีการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มานานนับร้อยๆ ปี รวมทั้งชนเผ่าพื้นเมืองต่างๆ ทั่วโลก ทั้งในสหรัฐอเมริกาและแคนาดาก็ใช้แนวทางเดียวกัน พิธีกรรมดังกล่าวประกอบด้วยครอบครัวและเพื่อนของเหยื่ออาชญากรรมกับของผู้กระทำผิดพยายามแสวงหาทางออกที่เป็นที่น่าพึงพอใจสำหรับทั้งสองฝ่ายต่อปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ในปี ค.ศ. 1989 ประเทศนิวซีแลนด์เป็นประเทศแรกของโลกที่ได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือ พระราชบัญญัติเด็กเยาวชนและครอบครัว ค.ศ. 1989 ซึ่งกำหนดให้มีการประชุมกลุ่มครอบครัวอย่างเป็นทางการใน

ขั้นตอนของเจ้าหน้าที่ตำรวจเมื่อมีคดีเด็กเยาวชนกระทำความผิดเกิดขึ้น ต่อมาไม่นานนัก การประชุมกลุ่มครอบครัวได้ถูกเผยแพร่ไปยังประเทศออสเตรเลียและสหรัฐอเมริกา โดยในประเทศออสเตรเลียมีกฎหมายรองรับในบางมลรัฐได้แก่ South Australia (1993) West Australia (1994) และ New South Wales (1997) (Paye, 1999; McGarrell and friends, 2000: 9)

อันที่จริงแล้วสามารถกล่าวได้ว่า แรงกระตุ้นครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นเมื่อคริสต์ทศวรรษ 1980s จากชาวนิวซีแลนด์และชาวออสเตรเลีย ทำให้ "ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" ถูกผนวกเข้ากับกระแสการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) เพื่อปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่มีปริมาณคดีค้างคั่งค้างมากมายอันเกิดจากแนวคิดเชิงแก้แค้นทดแทน (Braithwaite, 1998a: 324) โดยได้รับการชี้นำจากชาวยุโรปและคานาดาและสหรัฐอเมริกาสนับสนุนด้านการฝึกอบรมผู้ประสานงาน (facilitators) ผลจากกระแสการเคลื่อนไหวทางสังคมครั้งนั้นเป็นจุดเริ่มต้นทำให้ "ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" แยกตัวออกมาเป็น "ตัวแบบ" (model) หนึ่งอย่างเต็มตัว ซึ่งก็ยังคงจัดไว้ในตัวแบบกลุ่มที่มีรูปลักษณะแบบนูนนวล (modest) และอยู่ชายขอบ (marginal) โดยในสายตาของกลุ่มทฤษฎีที่แข็งกร้าว (immodest theory) แสดงความคิดเห็นว่า นั่นทำให้ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถทำงานได้ ขณะที่กลุ่มทฤษฎีที่มองโลกในแง่ร้าย (pes-simistic theory) มองว่านั่นคือความล้มเหลวที่ทำให้ไม่ได้รับความนิยมนัก

อย่างไรก็ตาม การประชุมกลุ่มครอบครัว (family group conferencing) ตามรูปแบบของนิวซีแลนด์นั้น นับได้ว่าเป็น "ต้นแบบ" ที่ได้มีการเผยแพร่เลียนแบบไปทั่วโลกในปัจจุบัน

## สถานการณ์และสถานภาพปัจจุบันของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสังคมโลก

### สถานการณ์ปัจจุบัน

Umbreit and Greenwood (1998: 1) กล่าวถึงการเติบโตขึ้นของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ถูกนำมาใช้ในนานาชาติโดยเฉพาะในทวีปยุโรปและอเมริกาเหนือระหว่าง 20-30 ปีมานี้โดยอ้างอิงผลการสำรวจระดับชาติเกี่ยวกับโปรแกรมการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำความผิดว่า "เพื่อเปิดโอกาสให้เหยื่ออาชญากรรมและผู้ที่ถูกทำผิดต่อเขาได้เผชิญหน้ากันเพื่อพูดคุยเกี่ยวกับอาชญากรรมที่เกิดขึ้น เพื่อแสดงความเชื่อ

อาชกร และเพื่อวางแผนการเยียวยาชดใช้แก่เหยื่ออาชญากรรมโดยทำกันอย่างแพร่หลายทั้งในทวีปอเมริกาเหนือและยุโรป เริ่มจากทศวรรษที่ 1970s มีโปรแกรมดังกล่าวเพียงสองสามโปรแกรม ในปัจจุบันมีมากกว่า 1,000 โปรแกรม ในอเมริกาเหนือมีประมาณ 315 โปรแกรม และยุโรปมีประมาณ 712 โปรแกรมและได้สนับสนุนให้ชุมชนเข้ามาจัดตั้งโปรแกรมเหล่านี้ รวมทั้งการฝึกอบรมอาสาสมัครทำหน้าที่เป็น "คนกลาง" ขณะที่หน่วยงานสนับสนุนเหยื่ออาชญากรรมต่างก็ให้การสนับสนุนโปรแกรมนี้เช่นกัน ประเภทคดีที่ใช้ส่วนใหญ่กว่าพันรายเป็นคดีเกี่ยวกับทรัพย์ที่มีการทำร้ายร่างกายเพียงเล็กน้อยโดยผู้กระทำผิดมีทั้งที่เป็นเยาวชนและผู้ใหญ่ ซึ่งบางแห่งก็มีอัตราการถูกใช้งานสูงขณะที่บางแห่งก็มีคดีความที่ถูกส่งต่อมาให้ไม่มากนัก

### การพัฒนาสถานภาพระดับนานาชาติของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ในปี ค.ศ. 1999 สภาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (the United Nations' Economic and Social Council) มีมติยอมรับและสนับสนุนให้ประเทศต่างๆ ใช้การไกล่เกลี่ย (mediation) และกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative justice) กับคดีที่เห็นสมควร และเรียกร้องให้คณะกรรมการป้องกันอาชญากรรมและกระบวนการยุติธรรม (the Commission on Crime Prevention and Criminal Justice) พิจารณาพัฒนาแนวทางการใช้โปรแกรม กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ขึ้น

ต่อมาการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ครั้งที่ 10 (the Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and Treatment of Offenders) ที่กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย เมื่อปี ค.ศ. 2000 มีหัวข้อหนึ่งในสี่ข้อที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ คือ หัวข้อ "การสร้างความเป็นธรรมแก่เหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด" (fairness to victims and offenders) มีการถกเถียงกันในเวทีการประชุมก่อนการประชุมสหประชาชาติฯ และในเวทีการประชุมสหประชาชาติฯ ครั้งนั้นเพื่อขยายขอบเขตการใช้โปรแกรมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ออกไปทำให้เกิดปฏิญญาที่ได้รับการยอมรับจากที่ประชุมในการเรียกร้องให้บรรดารัฐบาลแห่งประเทศสมาชิกขยายการใช้งานกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ออกไป ซึ่งคณะกรรมการป้องกันอาชญากรรมและกระบวนการยุติธรรมแห่งสหประชาชาติได้ดำเนินการทันทีภายหลังการประชุม UN Crime Congress ครั้งนั้นให้มีการสอบถามข้อสังเกตจากบรรดาประเทศสมาชิกต่อ "ร่างองค์ประกอบหลักการพื้น



ฐานว่าด้วยการใช้โปรแกรมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญา” (Preliminary Draft Elements of Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters) จากนั้นมีการทบทวนความคิดเห็นที่ได้รับประกอบข้อเสนอแนะจากการประชุมผู้เชี่ยวชาญ (expert meeting) ซึ่งจัดขึ้นที่ประเทศแคนาดา เมื่อปลายปี ค.ศ. 2001 โดย ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ จากประเทศไทยเป็นผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมการประชุมครั้งนี้ด้วย ข้อเสนอการกำหนดหลักการพื้นฐานดังกล่าวได้รับการรับรองจากสภาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติในปีต่อมา

อาจกล่าวได้ว่า หลักการพื้นฐานว่าด้วยการใช้โปรแกรมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในคดีอาญานี้เป็นเครื่องมือชิ้นหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลประเทศต่างๆ สามารถเปรียบเทียบกระบวนการและผลลัพธ์ในนโยบายอาญาของตนได้ว่ามีแนวโน้มทิศทางที่จัดอยู่ในระดับใดของสังคมโลก (Van Ness, Morris, and Maxwell, 2002: 11-12)

## ผลและการพัฒนาการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ในภาพรวมสังคมโลก

เมื่อแนวคิดที่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้เปลี่ยนแปลงไปโดยหันมายอมรับแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มากขึ้นด้วยการนำไปปรับใช้กับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่ตระหนักถึงความต้องการของเหยื่ออาชญากรรมซึ่งมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ประกอบกับการพึ่งพาโทษทางอาญาปัจจุบันก็ไม่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด ดังนั้น ในปัจจุบันนี้หลายประเทศจึงได้นำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาปรับใช้ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (victim offender mediation or VOM) หรือ รูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัว (family group conference or FGC) หรือรูปแบบอื่นๆ กระบวนการเหล่านี้ต่างมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้กระทำผิดรับผิดชอบต่อการกระทำเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดให้กลับคืนสู่สังคมและเพื่อบรรลุผลแห่งการเยียวยาแก่เหยื่ออาชญากรรมและผู้เกี่ยวข้องตลอดจนชุมชนด้วย

การพัฒนากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อันเป็นผลมาจากการประเมินผลการใช้รูปแบบการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด และรูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัว ซึ่งเป็นสองรูปแบบที่ได้รับความนิยมทั่วโลก มีการพัฒนาโดยออกกฎหมายรองรับการทำงานและผลการทำงาน ดังนี้



## ตารางที่ 1

แสดงกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับกฎหมายและ  
ผลการทำงานของประเทศต่างๆ ในสังคมโลก

ประเทศ	ปี ค.ศ.	ชื่อกฎหมาย	ประเภท
นิวซีแลนด์	1989	Children, Young Person and their Family Act	FGC.
ออสเตรเลีย	1991	Police Department, school personnel	FGC.
แคนาดา	1997	Church Council on Justice and Correction	Circle Sentencing.
สหรัฐ	1982	-	Navajo Peacemaker Court.
ออสเตรเลีย	1988 1999	Juvenile Justice Act Criminal Procedural Law (diversion package)	VOM - Family mediation - School mediation - Business mediation - Environment mediation
เบลเยียม	1965 1999	Juvenile Justice Act Code of Criminal Procedure Article 216	VOM - Juvenile mediation - Penal mediation

ประเทศ	ปี ค.ศ.	ชื่อกฎหมาย	ประเภท
ฟินแลนด์	1983	No legal status, but procedure is under Ministry of Sociology Affairs and Health	VOM
ฝรั่งเศส	1984 (experiment)	Article 40 of Code of Criminal Procedure	VOM
เยอรมัน	1984 (experiment) 1985;1987 1986 1994	4 pilot projects in Juvenile Criminal Law Victim's Protection Act Article 46 of German Code of Criminal Victim's Protection Act (Amendment)	VOM
นอร์เวย์	1990	Act on Mediation through the Mediation Service	VOM
โปแลนด์	1991 1997	Code of Criminal Law Code of Criminal Procedure	VOM
สหราชอาณาจักร	1974	Victim Support Scheme in Bristol(NACRO / BACRO) (National Association for the Care and Resettlement of Offender)	VOM

ประเทศ	ปี ค.ศ.	ชื่อกฎหมาย	ประเภท
สหราชอาณาจักร (ต่อ)	1984	Establishing Forum for Initiatives in Reparation and Mediation (FIRM) National Assoc. of Victim Support Schemes (NAVSS)	
	1991	FIRM changed to Mediation UK.	
	1983	The First VOM project in South Yorkshire	
	1990	Restorative Justice of Thames Valley Police	
	1998	Crime & Disorder Act Reparation Order	- to reform the organization of the youth justice system and to introduce a range of new orders
	1999	The Youth Justice & Criminal Evidence Act Referral Order	- to increase the range of restorative practice in UK.

ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

## ภาพรวมการนำวิธีการสมานฉันท์เหยื่อ-ผู้กระทำผิดและ การประชุมกลุ่มครอบครัวมาใช้ในสังคมโลกเชิงเปรียบเทียบ

จากการศึกษาพบว่า ประเทศทั่วโลกมีการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้อย่างกว้างขวางโดยส่วนใหญ่ใช้วิธีการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (victim-offender mediation หรือ VOM) และการประชุมกลุ่มครอบครัว (family group conferencing หรือ FGC) เป็นหลัก ซึ่งในการนำมาใช้นั้นมีความเหมือนและความแตกต่างในประเด็นสำคัญ ดังนี้ (ประยุกต์จาก Bazemore, G. and Umbreit, M. [www.ncjrs.org/html/ojdp/2001\\_2\\_1/images/tbl\\_l\\_git](http://www.ncjrs.org/html/ojdp/2001_2_1/images/tbl_l_git))

### ตารางที่ 2

แสดงการเปรียบเทียบสาระสำคัญของวิธีการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) และการประชุมกลุ่มครอบครัว (FGC)

ประเด็น	VOM	FGC
1. จุดกำเนิด	กลางศตวรรษที่ 1970 1991 ออสเตรเลีย	1981 นิวซีแลนด์
2. การใช้ในปัจจุบันทวีปอเมริกาเหนือ และยุโรป		ออสเตรเลีย, นิวซีแลนด์, สหรัฐอเมริกา (มอนตানা, มินิโซตา, เพนซิลวาเนีย ฯลฯ)
3. ระบบการส่งต่อ	- ใช้ในขั้นตอนการเบี่ยงเบนคดี - ใช้ในขั้นตอนคุมประพฤติ	- ในนิวซีแลนด์ใช้ในกระบวนการยุติธรรมเด็กและเยาวชน - ในออสเตรเลียใช้ในขั้นตอนของตำรวจเพื่อเบี่ยงเบนคดี- - ใช้ในสถานศึกษาและขั้นตอนหลังการพิจารณาคดี



ประเด็น	VOM	FGC
4. กลุ่มเป้าหมาย	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ผู้กระทำผิดด้านทรัพย์สิน</li> <li>- ผู้กระทำผิดคดีใช้ความรุนแรง</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ในนิวซีแลนด์ใช้กับผู้กระทำผิดที่เป็นเด็กและเยาวชนทุกคน ยกเว้นคดีฆาตกรรมและทำให้ผู้อื่นตายโดยประมาท</li> <li>- ในออสเตรเลียเป็นไปตามดุลพินิจของตำรวจ</li> </ul>
5. เจ้าหน้าที่	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ผู้ไกล่เกลี่ย</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ผู้ประสานงานด้านยุติธรรมชุมชน</li> </ul>
6. จุดเริ่มต้น	<ul style="list-style-type: none"> <li>- สถานที่ที่เป็นกลาง เช่น วัด โบสถ์ ที่ว่าการอำเภอ/ชุมชน</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- สถานที่ที่เป็นกลาง</li> </ul>
7. กระบวนการ	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ให้ผู้เสียหายพูดก่อน โดยไม่กำหนดรูปแบบคำถาม</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ในออสเตรเลียแบบ Wagga Wagga กำหนดให้ผู้ประสานงานทำตามรูปแบบคำถาม โดยให้ผู้กระทำผิดพูดก่อน</li> <li>- ในนิวซีแลนด์ให้ใช้เสียงส่วนใหญ่ตัดสินหลังการประชุมสมาชิกในครอบครัวแล้ว</li> </ul>
8. การควบคุมการประชุม	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ผู้ไกล่เกลี่ย (mediator)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ผู้ประสานงาน (facilitator)</li> </ul>
9. ผู้เข้าร่วมประชุม	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ผู้ไกล่เกลี่ย</li> <li>- เหยื่ออาชญากรรม</li> <li>- ผู้กระทำผิด</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ผู้ประสานงานเป็นผู้ระบุซึ่งอาจเป็นญาติพี่น้องของผู้เสียหายและผู้กระทำผิด ตำรวจหรือนักสังคมสงเคราะห์</li> </ul>

ประเด็น	VOM	FGC
10. บทบาทของเหยื่ออาชญากรรม	- แสดงความรู้สึกถึงผลกระทบของอาชญากรรม ตัดสินใจในเรื่องพันธกรณีความรับผิดชอบของผู้กระทำผิดว่าจะยอมรับหรือไม่	- เช่นเดียวกับกับ VOM
11. ผู้ตัดสิน	- ศาล หรือผู้ทำหน้าที่ส่งต่อ	- ในนิวซีแลนด์ ผู้ทำหน้าที่ตัดสินคือศาลและผู้ประสานงาน - ในออสเตรเลียและสหรัฐ เป็นหน้าที่ของตำรวจ
12. ความสัมพันธ์กับระบบยุติธรรมหลัก	- ขึ้นอยู่กับกระบวนการส่งต่อตามกฎหมายที่จะเบี่ยงเบนคดีและตัดสินคดี	- ในนิวซีแลนด์ ใช้ในกระบวนการพิจารณาคดีเด็กและเยาวชนชั้นต้น - ในออสเตรเลีย ใช้ในชั้นตำรวจ - ในสหรัฐอเมริกา ใช้ในชั้นตำรวจ โดยเฉพาะคดีเล็กน้อย เช่น คดีลักทรัพย์ในบ้านค้า - ทั้งในออสเตรเลียและสหรัฐ มีข้อควรระวังในเรื่อง การขยายเขตอำนาจของกระบวนการยุติธรรมและ การขยายอำนาจของหน่วยงานด้านยุติธรรม (Net widening)

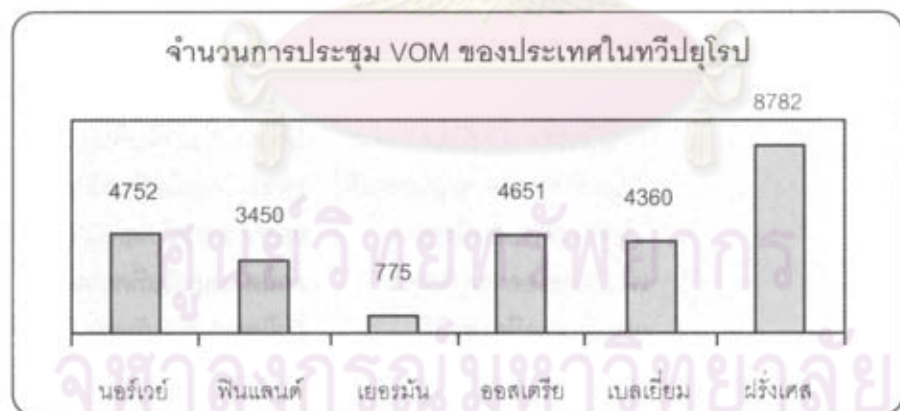
ประเด็น	VOM	FGC
13. การเตรียมการ	<ul style="list-style-type: none"> <li>- อธิบายกระบวนการประชุมให้ทั้งเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดทราบ</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- โทรศัพท์ติดต่อแต่ละฝ่ายให้ทราบกระบวนการและสนับสนุนให้เข้าร่วมประชุม</li> <li>- ในนิวซีแลนด์ต้องมีการประชุม 2 ฝ่ายทั้งฝ่ายเหยื่ออาชญากรรมและฝ่ายผู้กระทำผิด</li> </ul>
14. การติดตามผล	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ผู้ไกล่เกลี่ย</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- พนักงานคุมประพฤติ</li> <li>- ไม่ชัดเจน คือในออสเตรเลียใช้ตำรวจ ส่วนในนิวซีแลนด์ สหรัฐ แคนาดาใช้ผู้ประสานงาน</li> </ul>
15. ผลลัพธ์ที่เห็นในเบื้องต้น	<ul style="list-style-type: none"> <li>- เหยื่ออาชญากรรมได้ชี้ให้เห็นผลกระทบจากอาชญากรรมที่ผู้กระทำผิดก่อขึ้น ได้แสดงออกถึงความรู้สึกและความต้องการ</li> <li>- ส่วนผู้กระทำผิดก็ได้ตระหนักถึงผลร้ายของอาชญากรรมที่ได้ก่อ แสดงออกถึงความเห็นใจเหยื่ออาชญากรรม และสัญญาที่จะชดใช้</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ชี้แจงตามข้อเท็จจริงของคดี ประณามการทำอาชญากรรม สนับสนุนให้ผู้กระทำผิดได้รับผิดชอบต่อเหยื่ออาชญากรรมและให้โอกาสไปกลับคืนสู่ชุมชน โดยเน้นที่ผลร้ายของการกระทำของผู้กระทำผิด และเน้นที่ความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชน</li> </ul>

## การนำวิธีการสมานฉันท์เหยื่อ-ผู้กระทำผิดมาใช้ในยุโรป

นอกเหนือจากการที่ได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงลักษณะของรูปแบบกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แบบการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) และ แบบการประชุมกลุ่มครอบครัว (FGC) แล้วยังประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นถึงการนำรูปแบบดังกล่าวไปปรับใช้จริงในนานาอารยประเทศอีกด้วย ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเอาผลงานการสำรวจของ Paul McCold <sup>๑</sup> ที่ได้สรุปผลการสำรวจการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในทางปฏิบัติ โดยศึกษาสำรวจจากการจัดประชุมกลุ่มครอบครัว และการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิดในประเทศนอร์เวย์ ฟินแลนด์ เยอรมัน ออสเตรเลีย เบลเยียม นิวซีแลนด์ ออสเตรเลีย และฝรั่งเศส ข้อมูลจากการวิจัยชิ้นนี้รวบรวมจากประเทศดังกล่าวที่ได้ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ตั้งแต่ปี 1971-2001 ซึ่งสามารถแสดงเป็นรูปภาพดังนี้

### ภาพที่ 4

แสดงการเปรียบเทียบจำนวนครั้งในการจัดประชุมสมานฉันท์เหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) ของประเทศในทวีปยุโรป

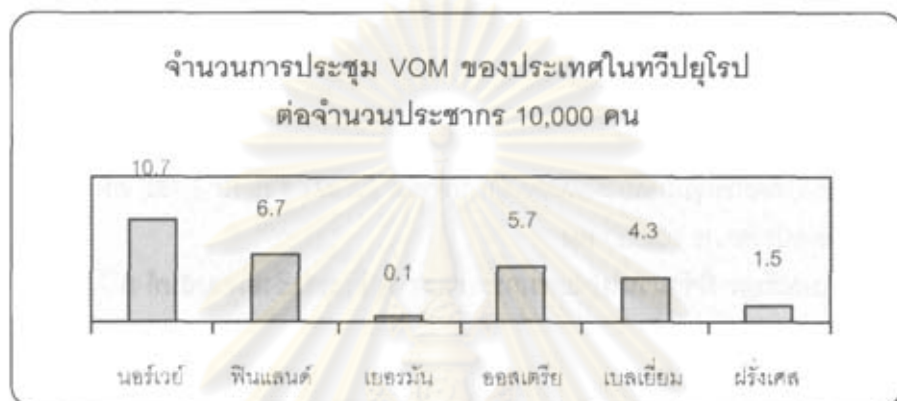


<sup>๑</sup> โปรดอ่านเพิ่มเติมใน McCold, Paul. "A summary of A Survey of Assessment Research on Mediation and Restorative." Restorative Practices E forum, June 29, 2004. [www.restorativepractice.org](http://www.restorativepractice.org).



## ภาพที่ 5

แสดงการเปรียบเทียบจำนวนครั้งในการจัดการประชุมสมานฉันท์เหยื่อ-ผู้กระทำผิด  
ในทวีปยุโรป ต่อประชากร 10,000 คน



อนึ่ง Umbreit (1998) ได้นำเสนอจำนวนโปรแกรมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของประเทศต่างๆ ในยุโรปว่ามีจำนวนดังนี้

- นอร์เวย์ จำนวน 54 โปรแกรม
- ฟินแลนด์ จำนวน 130 โปรแกรม
- เยอรมัน จำนวน 293 โปรแกรม
- ออสเตรีย ใช้ในทุกเขตอำนาจศาล (All jurisdictions)
- เบลเยียม จำนวน 8 โปรแกรม
- ฝรั่งเศส จำนวน 40 โปรแกรม

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า

ออสเตรีย เป็นประเทศที่ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในทุกเขตอำนาจศาล ตาม Juvenile Justice Act และ Criminal Procedural Law มีจำนวนการประชุมไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) จำนวน 4,651 คดี โดยคิดเป็น 5.7 คดีต่อประชากร 10,000 คน

เยอรมัน เป็นประเทศที่มีโปรแกรมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จำนวน 293 โปรแกรม มีจำนวนการประชุมไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) จำนวน 775 คดี คิดเป็นเพียง 0.1 คดีต่อประชากร 10,000 คน

ฟินแลนด์ มีจำนวนโปรแกรมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 130 โปรแกรม มีจำนวนการจัดประชุมไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) จำนวน 3,450 คดี คิดเป็น 6.7 คดีต่อประชากร 10,000 คน

นอร์เวย์ มีจำนวนโปรแกรมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 54 โปรแกรม มีจำนวนการจัดประชุมไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) จำนวน 4,752 คดี คิดเป็น 10.7 คดีต่อประชากร 10,000 คน

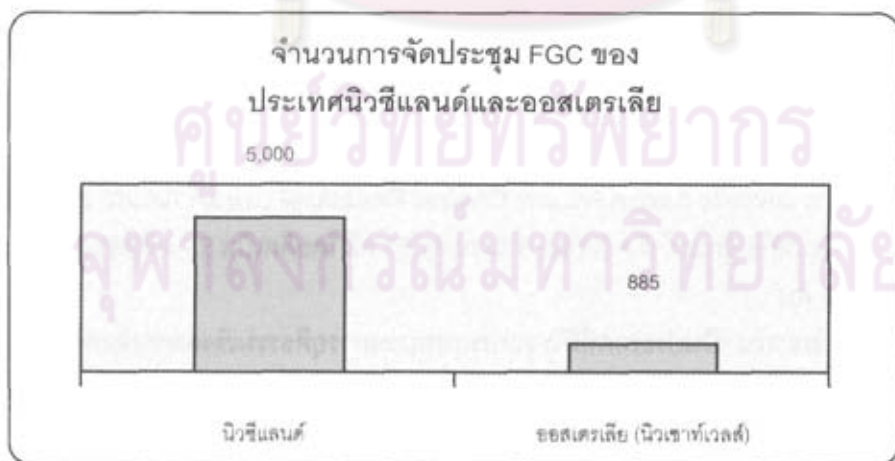
ฝรั่งเศส มีจำนวนโปรแกรมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 40 โปรแกรม มีจำนวนการจัดประชุมไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) จำนวน 8,782 คดี คิดเป็น 1.5 คดีต่อประชากร 10,000 คน

เบลเยียม มีจำนวนโปรแกรมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 8 โปรแกรม มีจำนวนการจัดประชุมไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) จำนวน 4,360 คดี คิดเป็น 4.3 คดีต่อประชากร 10,000 คน

การนำวิธีการประชุมกลุ่มครอบครัวมาใช้ในนิวซีแลนด์และออสเตรเลีย จากการศึกษาพบว่า มีการนำวิธีการประชุมกลุ่มครอบครัวมาใช้ในนิวซีแลนด์และออสเตรเลีย ดังนี้

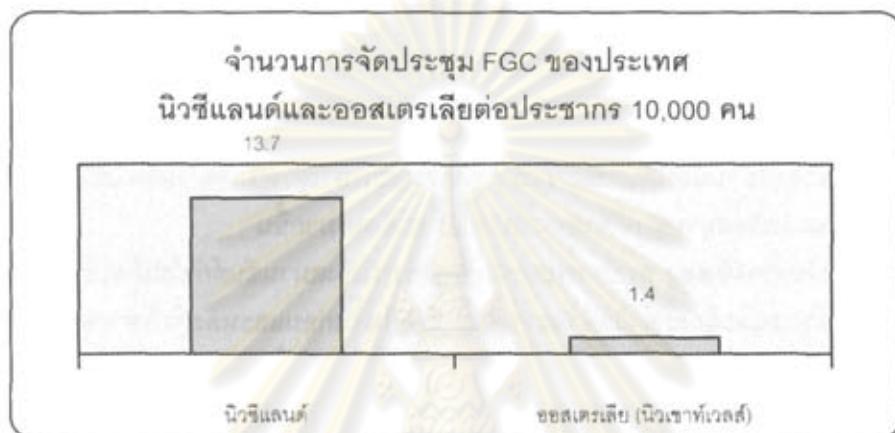
### ภาพที่ 6

แสดงการเปรียบเทียบจำนวนครั้งในการจัดการประชุมกลุ่มครอบครัว (FGC) ในประเทศนิวซีแลนด์และออสเตรเลีย



## ภาพที่ 7

แสดงการเปรียบเทียบจำนวนครั้งในการจัดการประชุมกลุ่มครอบครัวในนิวซีแลนด์ และออสเตรเลียต่อประชากร 10,000 คน



อนึ่ง ประเทศนิวซีแลนด์ประกาศใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภายใต้กฎหมาย Children, Young Person and their Family Act โดยใช้รูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัว ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1989 ปัจจุบันมีสถิติการจัดประชุมดังกล่าวกว่า 5,000 ครั้ง คิดเป็นจำนวนการจัดประชุม 13.7 ครั้งต่อประชากร 10,000 คน ในขณะที่ออสเตรเลียก็มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเช่นกัน แต่มีอัตราการใช้น้อยกว่า คือ 885 ครั้ง คิดเป็นการจัดประชุมเชิงสมานฉันท์เพียง 1.4 ครั้งต่อประชากร 10,000 คน (Lyon, Ben et. al, 2003)

### สรุปพัฒนาการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ร่วมสมัยที่น่าสนใจ

National Probation Service (NPS) ซึ่งเป็นหน่วยงานด้านการคุมประพฤติของอังกฤษและเวลส์ และ National Association for the Care and Resettlement of the Offender (NACRO) ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนด้านการสงเคราะห์ผู้กระทำผิด ได้ร่วมกันจัดตั้งโครงการ The Connect Project (Lyon, Ben et. al, 2003) โดยได้รับการสนับสนุนจาก Home Office ของรัฐบาลสหราชอาณาจักร เพื่อศึกษาวิจัยถึงพัฒนาการ

ของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในการนำมาใช้กับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา การวิจัยดังกล่าวมีผลการศึกษางานส่วนที่น่าสนใจ ดังนี้

**ประการแรก** พบว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถนำไปปรับใช้กับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้ แต่จะต้องมีการกำหนดรายละเอียดและแนวทางการปฏิบัติให้ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายเกี่ยวกับคำสั่งและการใช้ดุลพินิจในการส่งต่อให้คู่พิพาทเข้าสู่กระบวนการเชิงสมานฉันท์ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตาม อย่างไรก็ตาม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ยังคงต้องมีการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาลงต่อไปเพื่อให้มีการใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์ที่เหมาะสมกับแต่ละสังคมมากขึ้น

**ประการที่สอง** พบว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เสียหายและผู้กระทำผิดจำนวนมากทั้งที่อยู่ในชั้นก่อนและหลังคำพิพากษา โดยเฉพาะคู่พิพาทที่ต้องการยุติข้อพิพาทให้รวดเร็วยิ่งขึ้น ดังนั้น การกำหนดเงื่อนไขให้คดีต่างๆ สามารถเข้าสู่กระบวนการเชิงสมานฉันท์ภายใต้กระบวนการยุติธรรมทางอาญาจึงมีความจำเป็นต้องกำหนดรูปแบบว่าจะสามารถเข้าสู่กระบวนการได้ในชั้นใดของการเบี่ยงเบนคดี

**ประการที่สาม** กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับความพึงพอใจของผู้เสียหายภายใต้กระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้นถือเป็นส่วนสำคัญ โดยผลลัพธ์ของกระบวนการเชิงสมานฉันท์จากงานวิจัยของ Brian Dowling (2004) แสดงให้เห็นว่าผู้เสียหายไม่ว่าจะเป็นที่ออสเตรเลีย ลอนดอน นอร์ธัมเบรีย และแฮมส์วอลล์ ล้วนแต่เป็นผู้เสียหายที่มีความรู้สึกกลัวและโกรธก่อนการประชุมเชิงสมานฉันท์ แต่หลังการประชุมปรากฏว่าความรู้สึกดังกล่าวลดลงกว่าร้อยละ 50 โดยเฉพาะในลอนดอน ความกลัวและโกรธลดลงเหลือร้อยละ 0 ในทางตรงกันข้าม ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจของผู้เสียหายที่มีต่อผู้กระทำผิดกลับเพิ่มมากขึ้นเกินร้อยละ 50 เช่นกัน กล่าวคือ ก่อนการประชุม ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจมีน้อย แต่หลังการประชุม ความรู้สึกดังกล่าวกลับเพิ่มขึ้นอย่างมาก นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ร่วมกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา และการที่ไม่ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เลย ปรากฏว่า ในกรณีที่ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ผู้กระทำผิดร้อยละ 93 แสดงคำขอโทษแก่ผู้เสียหาย แต่กรณีที่ไม่ใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์ มีเพียงร้อยละ 9



ของผู้กระทำผิดเท่านั้นที่กล่าวคำขอโทษ ผลการวิจัยที่น่าสนใจอีกประการก็คือ จำนวนผู้เสียหายร้อยละ 70 สามารถยกโทษให้แก่ผู้กระทำผิดได้ แต่หากไม่ใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์ มีผู้เสียหายเพียงร้อยละ 40 ที่สามารถยกโทษแก่ผู้กระทำผิด

## การประเมินผลกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แบบหลายมิติ

ในการประเมินผลโครงการต่างๆ ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตลอดสองทศวรรษที่ผ่านมา พบว่า ผลการประเมินการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ดีกว่าโครงการกระบวนการยุติธรรมทางเลือกอื่นๆ (alternative dispute resolutions) โดย Robert B. Coates (2001: 161-178) ระบุถึงผลการวิจัยสนับสนุนค่ากล่าวนี้ ซึ่งเขาได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบกันระหว่างการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในประเทศสหรัฐอเมริกาและ สหราชอาณาจักร มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

### การประเมินผลกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในอเมริกา

การประเมินผลกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในอเมริกาหรือที่เรียกกันว่าโครงการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยหลายมิตินั้น Coates (2001: 195-214) ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบบกึ่งทดลอง (a quasi-experimental design) เก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ จากกลุ่มตัวอย่างที่ทำการสัมภาษณ์จำนวน 1,153 ราย ทั้งที่เป็นเหยื่ออาชญากรรมและเด็กเยาวชนกระทำผิด สัมภาษณ์ก่อนเข้าร่วมการประชุม 304 ราย (สัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ 1 สัปดาห์ก่อนเข้าร่วมการประชุม) หลังจากเสร็จสิ้นการประชุมแล้ว 432 ราย เข้าร่วมสังเกตการณ์ประชุม 28 ครั้ง และสัมภาษณ์กลุ่มเปรียบเทียบที่ไม่เข้าร่วมโครงการ จำนวน 417 ราย โดยสุ่มตัวอย่างจาก 4 มลรัฐ ที่ดำเนินโครงการนี้ ทำการเก็บข้อมูลจากการประชุมที่เกิดขึ้นระหว่างปี ค.ศ.1990-1991 และเป็นการใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์ในชั้นศาลเยาวชนและครอบครัวทั้งหมด ซึ่งเด็กและเยาวชนกระทำผิดส่วนใหญ่เป็นชาย อายุเฉลี่ย 15 ปี ไม่มีประวัติการกระทำผิดมาก่อน ร้อยละ 83 กระทำผิดฐานชิงทรัพย์ ลักทรัพย์ ย่องเบา ทำให้เสียทรัพย์ ร้อยละ 17 เป็นคดีทำร้ายร่างกายเล็กๆ น้อยๆ

ผลการวิจัย พบว่า โครงการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) ได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากสถานพินิจท้องถิ่น ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างโครงการที่แตกต่างกัน 3 ลักษณะกับโครงการที่หน่วยงานคุมประพฤติจัดทำขึ้น 1 โครงการ แต่มีนัยสำคัญในการเพิ่มคุณภาพความยุติธรรมให้กับเด็กเยาวชนกระทำผิดและเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยครั้งก่อนๆ (Coates & Gehm, 1989; Dignan, 1990; Marshall & Merry, 1988, 1990, 1991; Coates, 2001: 195-214)

กระบวนการของการของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีความหมายต่อเหยื่ออาชญากรรมในการเพิ่มการมีส่วนร่วมกับกระบวนการยุติธรรมอย่างกระตือรือร้นมากยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับที่สนับสนุนให้ผู้กระทำผิดได้ "ปรับปรุงแก้ไข" และแสดงความรับผิดชอบโดยตรงต่อบุคคลที่เป็นเหยื่ออาชญากรรมที่เขาก่อขึ้น มิใช่รับผิดชอบต่อรัฐ และผู้กระทำผิดส่วนใหญ่เข้าร่วมการประชุมเพราะสมัครใจเข้าร่วมเอง (ร้อยละ 81) ซึ่งผลการประเมินครั้งนี้ดีกว่าผลการประเมินที่ผ่านมา ส่วนผู้ไกล่เกลี่ยก็เป็นอาสาสมัคร และเหยื่ออาชญากรรมส่วนใหญ่ (ร้อยละ 91) สมัครใจเข้าร่วมเอง มีเพียงร้อยละ 9 ที่ระบุว่าถูกบังคับโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าหน้าที่ศาล และพ่อแม่ (กรณีเหยื่ออาชญากรรมเป็นเยาวชน)

ผู้เข้าร่วมประชุมทั้ง 4 ฝ่าย ระบุว่ามีความพึงพอใจในระดับสูงต่อกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน เหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดระบุเพิ่มเติมว่ารู้สึกว่าได้ได้รับความยุติธรรมจากใช้วิธีการนี้แม้จะไม่ได้รับการพิจารณาคดีในศาลเยาวชนและครอบครัวก็ตาม สำหรับเหยื่ออาชญากรรมแล้ว พบว่าได้รับผลกระทบสำคัญยิ่งคือ "ได้รับความพึงพอใจและรับรู้ถึงความ เป็นธรรมที่เกิดขึ้น" เมื่อเปรียบเทียบกับเหยื่ออาชญากรรมที่ไม่ได้ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ทั้งเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดยืนยันอย่างหนักแน่นต่อคำถามทั้ง 4 มิติว่า กระบวนการของการอำนวยความสะดวกยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็น "กระบวนการยุติธรรมที่มีมนุษยธรรม" มีความรับผิดชอบต่ออาชญากรรมและยินยอมให้ทุกฝ่ายเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาการชดใช้เยียวยาแก่ความเสียหายของเหยื่ออาชญากรรม หลังจากที่พูดคุยกับเด็กเยาวชนกระทำผิดแล้วบรรดาเหยื่ออาชญากรรมต่างก็คลายความรู้สึกโกรธแค้นลงและเข้มแข็งมากขึ้น

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ เยาวชนไม่ได้คาดหวังจะให้เหยื่ออาชญากรรมลดความ  
 รับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำของเยาวชน เหมือนเช่นกระบวนการ  
 การยุติธรรมทางเลือกอื่นๆ ในศาลที่กระทำการต่อรอง เพราะกระบวนการยุติธรรมเชิง  
 สมานฉันท์มุ่งหมายให้เยาวชนแสดงความรับผิดชอบต่อพฤติกรรมเกรงของพวกเขา  
 โดยตรง

เหยื่ออาชญากรรมส่วนใหญ่ (ร้อยละ 81) ที่เข้าร่วมประชุมเกิดความรู้สึก  
 สะเทือนใจอย่างมากจากการทราบประวัติภูมิหลังของเยาวชนที่ยินยอมชดใช้ค่าเสียหาย  
 ให้พวกเขาเมื่อเปรียบเทียบกับกรที่ได้รับการชดใช้ค่าเสียหายจากกระบวนการใน  
 ศาลที่ไม่มีคนใกล้เคียง (ร้อยละ 58)

จากการติดตามผลในรอบ 1 ปี พบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมการประชุมกับเหยื่อ  
 อาชญากรรมที่เขากระทำละเมิดมีอัตราการกระทำผิดซ้ำน้อยมาก ภายหลังการใช้  
 กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้

แม้ว่าการวิจัยประเมินผลแบบหลายมิตินี้แสดงให้เห็นผลลัพธ์ว่าได้รับความยุติ  
 ธรรมเพิ่มขึ้นทั้งเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดแต่ยังมีข้อจำกัดอื่นๆ อีกมาก เช่น  
 การใกล้เคียงไม่สามารถลดสถิติการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนได้รวดเร็วเท่าที่ควร  
 เป็นต้น

### **การประเมินผลกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในอังกฤษ**

การประเมินผลโครงการใกล้เคียงเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) ในอังกฤษ โดย Ann  
 Warner Roberts (2001: 235-254; Libmann & Masters, 2000) เป็นผู้ทำการวิจัย  
 ประเมินผลโครงการที่เพิ่งเริ่มดำเนินการในอังกฤษระหว่าง ค.ศ 1986 ซึ่งมีจำนวน 12  
 โครงการ และเพิ่มขึ้นเป็น 20 โครงการ ในตอนกลางของคริสต์ทศวรรษที่ 1990

ระเบียบวิธีการวิจัยในอังกฤษใช้รูปแบบเดียวกับที่ทำการวิจัยในสหรัฐอเมริกา  
 โดยแตกต่างกันเพียงรายละเอียดเล็กน้อย คือในอังกฤษมีรูปแบบการอำนวยความสะดวก  
 ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ใช้ 2 รูปแบบ คือ แบบใกล้เคียงทางตรง (direct mediation)  
 หรือแบบเผชิญหน้ากันระหว่างเหยื่อ-ผู้กระทำผิด และ แบบใกล้เคียงทางอ้อม (indi-  
 rect mediation) คือกระทำการพูดคุยระหว่างกันโดยมีคนกลางหรือผู้ใกล้เคียงเป็นผู้  
 แทน ผู้ใกล้เคียงจะพบปะกับแต่ละฝ่ายทีละครั้งเพื่อแลกเปลี่ยนความประสงค์ซึ่งกัน  
 และกัน ซึ่งบางรายคู่กรณีก็มีการพบปะกันบ้างก่อนผลสรุปครั้งสุดท้าย แต่ส่วนใหญ่  
 อังกฤษใช้รูปแบบใกล้เคียงทางอ้อม



การเก็บรวบรวมข้อมูลเลือกเพียง 2 แห่ง คือ ที่โคเวนทรี กับ ลีดส์ และมีกลุ่มเปรียบเทียบเช่นเดียวกัน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้มีจำนวน 123 ราย ทำให้มีข้อจำกัดในการประมวลผลสถิติเชิงปริมาณตามมา ในจำนวนนี้เป็นเหยื่ออาชญากรรม 70 ราย และผู้กระทำผิด 53 ราย เหยื่ออาชญากรรมร้อยละ 60 เป็นชาย อายุเฉลี่ย 40 ปี ร้อยละ 52 เข้าร่วมโครงการในรูปแบบไกล่เกลี่ยทางตรง ร้อยละ 58 ใช้รูปแบบไกล่เกลี่ยทางอ้อม และร้อยละ 70 เป็นกลุ่มเปรียบเทียบ ส่วนผู้กระทำผิดส่วนใหญ่เป็นชาย อายุเฉลี่ย 24 ปี กระทำผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน และทำร้ายร่างกาย

ผลการวิจัย พบว่า เหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดที่เข้าร่วมโครงการแสดงความพึงพอใจและรู้สึกว่าได้รับความยุติธรรมจากกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มากกว่าผู้ไม่ได้เข้าร่วม

เหยื่ออาชญากรรมที่เข้าร่วมโครงการแบบไกล่เกลี่ยทางอ้อมระบุว่ารู้สึกมีความหวาดกลัวการกระทำผิดซ้ำจากผู้กระทำผิดคนเดิมลดลงมากกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ ขณะที่เหยื่ออาชญากรรมผู้เข้าร่วมโครงการแบบไกล่เกลี่ยทางตรงรู้สึกหวาดกลัวจะถูกกระทำผิดซ้ำจากผู้กระทำผิดคนเดิมน้อยที่สุด

โครงการแบบไกล่เกลี่ยทางตรง เป็นโครงการที่ไม่ค่อยได้รับความนิยมในอังกฤษ อาจเนื่องจากธรรมเนียมวัฒนธรรมแบบอังกฤษ แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมมีส่วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบวิธีการจัดการการไกล่เกลี่ยรวมทั้งวิธีการจัดการกระตุ้นให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและแสดงสิทธิของตน ส่วนคนกลางในโครงการแบบไกล่เกลี่ยทางอ้อมก็แสดงความเกรงอกเกรงใจที่จะล่วงล้ำสิทธิส่วนบุคคล และเจตจำนงอิสระในการตัดสินใจของทั้งสองฝ่ายมาก ประกอบกับประเทศสหราชอาณาจักรส่วนใหญ่ใช้วิธีการนี้กับผู้ใหญ่มากกว่าเด็กเยาวชนกระทำผิดเช่นที่ใช้ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งคู่กรณีที่เป็นผู้ใหญ่เหล่านี้ส่วนใหญ่รู้จักกันหรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาก่อนในชุมชนแบบอังกฤษ ขณะที่ในอเมริกาส่วนใหญ่เป็นคนแปลกหน้า นอกจากนี้คดีส่วนใหญ่ในอังกฤษผ่านเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมแล้วและศาลส่งมาให้ไกล่เกลี่ย ขณะที่ในอเมริกาเป็นคดีที่ใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือกตั้งก่อนเข้าสู่กระบวนการฟ้องร้องคดี

อย่างไรก็ตามทั้งเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดระบุว่าได้ประโยชน์จากโครงการนี้โดยเฉพาะผู้ที่เข้าร่วมโครงการแบบไกล่เกลี่ยทางตรง และกล่าวต่อไปว่าพึงพอใจกับกระบวนการ รู้สึกหวาดกลัวน้อยลง และมีความคิดเห็นว่าคนกลางทำหน้าที่ได้อย่างเป็นธรรม



ผู้กระทำผิดที่เข้าร่วมโครงการแบบใกล้เคียงทางตรงแสดงความรู้สึกว่าได้รับประโยชน์จากโครงการนี้มากกว่าแบบใกล้เคียงทางอ้อม ส่วนใหญ่สมัครใจเข้าร่วมเอง และพึงพอใจกับผลลัพธ์

เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาที่อเมริกาแล้วพบว่าผู้เข้าร่วมโครงการทั้งสี่ฝ่ายของอังกฤษพึงพอใจน้อยกว่าผู้เข้าร่วมโครงการทั้งสี่ฝ่ายของอเมริกา ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องของบางประการตามที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

การประเมินแบบหลายมิติของทั้งสองประเทศในภาพรวมสามารถสรุปสาระสำคัญได้ว่า กลุ่มตัวอย่างที่เลือกเข้าร่วมโครงการไม่ว่าจะเป็นเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้กระทำผิดแสดงความพึงพอใจสูงต่อโครงการใกล้เคียงเหยื่อ-ผู้กระทำผิดและต่อการอำนวยความสะดวก โดยผู้เข้าร่วมทุกฝ่ายโดยทั่วไปชมเชยกระบวนการและผลการตกลงใกล้เคียงเหยื่อ-ผู้กระทำผิด และการชดเชยเหยื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของการตกลงส่วนใหญ่ มากกว่า 8 ใน 10 ตกลงกันได้และพอใจในข้อตกลงนั้น จึงนับได้ว่าการใกล้เคียงเหยื่อ-ผู้กระทำผิดเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่มีประสิทธิภาพยิ่ง โดยเฉพาะสำหรับผู้กระทำผิดที่เป็นเด็กและเยาวชนเพราะเป็นวิธีการที่มีความหมายยิ่งต่อการวางขอบข่ายการควบคุมสังคม อีกทั้งการใกล้เคียงเหยื่อ-ผู้กระทำผิดยังมีการคุมประพฤติซึ่งเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกตามธรรมเนียมรองรับอีกทอดหนึ่ง ซึ่งช่วยลดการกระทำผิดซ้ำ และทำให้การใกล้เคียงเหยื่อ-ผู้กระทำผิดมีน้ำหนักยิ่งขึ้นในการนำมาใช้ และเมื่อเปรียบเทียบความคุ้มค่าในการลงทุน พบว่า การใกล้เคียงเหยื่อ-ผู้กระทำผิดสามารถลดค่าใช้จ่ายได้มากกว่า นอกจากนี้ ในอนาคตการใกล้เคียงเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (VOM) มีแนวโน้มพัฒนาไปสู่การนำไปใช้กับคดีอาชญากรรมอุกฉกรรจ์ โดยผลการวิจัยเสนอว่าควรเตรียมกระบวนการในรูปแบบที่เข้มข้นสำหรับทุกฝ่ายเพื่อการนี้

## สรุป

แนวโน้มการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในระดับสากลนั้นมีมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในตอนต้นของบทนี้ไว้ คือมีหลายประเทศที่ได้นำไปประยุกต์ใช้ตั้งแต่ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจนถึงการระงับข้อพิพาทในระดับโรงเรียน แม้ว่าแต่ละประเทศอาจมีรูปแบบในการจัดวิธีการเชิงสมานฉันท์ที่แตกต่างกัน เมื่อมีผลการวิจัยปรากฏออกมา ล้วนแต่ชี้ให้เห็นว่าทั้งผู้กระทำผิดและผู้เสีย

หายมีความรู้สึกว่าได้รับความยุติธรรมมากกว่ากระบวนการยุติธรรมทางอาญาปกติ แม้แต่องค์การสหประชาชาติก็ได้ให้การสนับสนุนแนวคิดวิธีการเชิงสมานฉันท์เช่นกัน

แม้ว่ากระบวนการเชิงสมานฉันท์จะเป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมมากขึ้น แต่ทิศทาง การนำมาใช้ นั้น ก็ยังต้องเป็นไปตามนโยบายของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เช่น ศาล อัยการ ตำรวจ ราชทัณฑ์ และกรมคุมประพฤติ หากหน่วยงานต่างๆ ดังกล่าวสามารถนำกระบวนการเชิงสมานฉันท์ไปปรับใช้ได้ ประโยชน์ก็จะตกแก่ประชาชน กล่าวคือ ในชั้นตำรวจ หากมีความขัดแย้งหรือข้อพิพาทเกิดขึ้นและใช้วิธีการสมานฉันท์เชิงรุกก็จะทำให้สามารถลดข้อตราการแจ้งความลงได้ หรือหากตกลงกันไม่ได้เรื่องมาถึงอัยการ อัยการก็อาจใช้ดุลพินิจในการชะลอการฟ้องซึ่งก็จะทำให้มีคดีความเข้าสู่ศาลลดน้อยลง และแม้คดีมาถึงชั้นศาล ศาลก็อาจสั่งให้ใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์ก็จะทำให้ใช้เวลากการพิจารณาน้อยลง อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่นำยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในเรือนจำนั้น อาจใช้ได้กรณีที่เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ต้องขังด้วยกัน หรือผู้ต้องขังกับผู้ควบคุมในอาณาเขตของสังคมเรือนจำทางหนึ่ง กับสามารถนำมาใช้ได้ในทุกคดีที่เหยื่ออาชญากรรมยินยอมและผู้ต้องขังแสดงความจำนงเพื่อเป็นเวทีประชุมที่สร้างความสมานฉันท์ เยียวยาชดใช้และแสดงความขอโทษต่อกัน ซึ่งจะได้ผลลัพธ์เชิงคุณภาพและประสานสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน โดยอาจจะมิผลในการพิจารณาพักการลงโทษหรือไม่ก็ได้ และหากทำได้เช่นว่านี้จริง คำว่า Justice for all หรือ ยุติธรรมถ้วนหน้า ก็จะเป็นยุทธศาสตร์ที่ท้าทายให้หน่วยงานต่างๆ ในกระบวนการยุติธรรมได้พยายามนำแนวทางสมานฉันท์มาเป็นส่วนหนึ่งในการอำนวยความยุติธรรมให้ประชาชนต่อไป ส่วนกระแสความท้าทายเชิงสันติวิธีที่เกิดขึ้นใหม่ในเวทีโลกอนาคตก็คือ ความพยายามนำแนวคิดและเทคนิควิธีการจัดการความขัดแย้งแบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้ไปใช้ในโรงเรียน เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้รับการฝึกหัดเรียนรู้ทักษะการแก้ไขปัญหาและลดความขัดแย้งอันเป็นทักษะพื้นฐานทางสังคมก่อนที่จะขยายลูกกลายเป็นการกระทำผิด (delinquency) และอาชญากรรมต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



## บทที่ 6

# ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม เชิงสมานฉันท์

### โครงสร้างของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ประกอบด้วยโครงสร้างสำคัญๆ ได้แก่เหยื่ออาชญากรรม (crime victims) ผู้กระทำความผิด (offenders) และชุมชน (communities) ซึ่งโครงสร้างแต่ละส่วนต่างก็ทำหน้าที่ของตนเพื่อสนับสนุนหลักของ “ความยุติธรรม” ตามที่ John Bell and Erik Schokkaert, (1994: 237) กล่าวไว้ในทฤษฎีและงานวิจัยเชิงสหวิทยาการเกี่ยวกับความยุติธรรม (Inter-disciplinary theory and research on justice) ของเขา ที่ว่า “ความยุติธรรม” เป็นองค์ประกอบของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับส่วนรวมผสมผสานกันในการตระหนักถึง “สิทธิ” และ “หน้าที่” ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมอันมีต่อกันระหว่าง “รัฐกับพลเมือง” “พลเมืองกับเพื่อนร่วมสังคม” และ “บุคคลกับครอบครัวของตน” โดยองค์ประกอบแต่ละส่วนมีโครงสร้างหน้าที่ ดังนี้คือ

## เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายในคดีอาญา

Black Law Dictionary ได้อธิบายคำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” (crime victims) ว่าหมายถึง ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำผิดอาญาหรือละเมิด

ส่วน ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(4) ให้นิยามคำว่า “ผู้เสียหาย” ไว้ว่า หมายความว่า บุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่ง รวมทั้งบุคคลอื่นที่มีอำนาจจัดการแทนได้ ซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา 4, 5, 6

เหยื่ออาชญากรรมจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1) ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยตรง (direct victim) คือผู้ที่ถูกล่วงละเมิดและได้รับความเสียหายโดยตรงจากการกระทำผิดกฎหมายนั้น

2) ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม (indirect victim) คือ บุคคลที่สามที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำผิดกฎหมาย แม้ว่ากระทำนั้นจะมีเกิดขึ้นกับเขาโดยตรง ซึ่งเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือ ครอบครัวญาติพี่น้องผู้ใกล้ชิดของเหยื่ออาชญากรรมตลอดจนแวดวงผู้เกี่ยวข้องในชีวิตและการทำงานของเหยื่ออาชญากรรมซึ่งได้รับความเสียหายอันเป็นผลกระทบทางด้านจิตใจและทรัพย์สินเนื่องมาจากญาติพี่น้องผู้ใกล้ชิดอันเป็นที่รักของตนบังเอิญตกเป็นเหยื่อโดยตรงของอาชญากรรม ทำให้บุคคลกลุ่มนี้ต้องได้รับทุกขเวทนาที่เกิดจากอาชญากรรมดังกล่าวไปด้วย ตัวอย่างเช่น มารดาที่บุตรสาวถูกข่มขืน เป็นต้น

เหยื่ออาชญากรรมที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้คือทั้ง “เหยื่ออาชญากรรมโดยตรง” และ “เหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม” ซึ่งเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อมจะเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะผู้สนับสนุน ผู้ให้กำลังใจแก่เหยื่ออาชญากรรมเมื่อเผชิญหน้ากับผู้กระทำผิดในการประชุมไกล่เกลี่ยตามกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ส่วนเหยื่ออาชญากรรมโดยตรงนั้นเป็นโครงสร้างสังคมส่วนที่ทำหน้าที่รับการเยียวยาขาดใช้จากผู้กระทำผิดทางหนึ่ง และเหยื่ออาชญากรรมยังทำหน้าที่สำคัญยิ่งอีกทางหนึ่งคือ เหยื่ออาชญากรรมเป็นผู้ทำการ “ให้อภัย” แก่ความพลั้งพลาด หลงผิดของผู้กระทำผิดที่แสดงความรู้สำนึกและรับผิดชอบต่อการกระทำผิดของตนแล้ว ตามที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2542: 42) เรียกการกระทำนี้ว่า “อภัยวิธี” โดยอธิบายว่าการให้อภัยเป็นการเปิดพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีใหม่ ไม่ใช่ในฐานะศัตรูแต่ใน



ฐานะผู้ให้อภัยและผู้ได้รับการอภัย ซึ่งเป็นพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรม (social-cultural space) มีลักษณะปลายเปิด (open-ended) และมองไปสู่อนาคต (future-oriented)

### หลักการสำคัญสำหรับ “เหยื่ออาชญากรรม” ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ข้อมูลจากเวทีการเสวนาเรื่องชุมชนกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มลรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา (The Forum of Restorative Community Justice, 2004) ระบุหลักการสำคัญสำหรับเหยื่ออาชญากรรมไว้ดังนี้ คือ

1. ต้องกำหนดให้ความประสงค์และความต้องการของเหยื่ออาชญากรรมเป็นศูนย์กลางสำคัญของกระบวนการกำหนดความเสียหายและให้เหยื่ออาชญากรรมสามารถเลือกเข้ามีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อเยียวยาความเสียหายได้
2. เหยื่ออาชญากรรมได้รับโอกาสที่จะเลือกเข้ามีส่วนร่วมหรือพิจารณาเรื่องการเข้าไปเกี่ยวข้องได้ตลอดเวลา
3. เหยื่ออาชญากรรมแต่ละคนได้รับบริการและทราบข้อมูลแหล่งความต้องการของเขาหรือหล่อนที่เกี่ยวข้องกับคดีที่เกิดขึ้น

### อาชญากรหรือผู้กระทำผิด

Radcliffe-Brown (Sutherland and Cressey, 1966: 15) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ได้นิยามความหมายอาชญากรรม ว่า “เป็นการละเมิดธรรมเนียมปฏิบัติ (ของสังคมชนเผ่า) ที่ทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านไปในทางลงโทษ” ขณะที่ Jeffery (1990: 6-7) นักอาชญาวิทยาชาวอเมริกันให้นิยามอาชญากรรมในทัศนะของนักสังคมวิทยาและนักอาชญาวิทยา ว่า “อาชญากรรม” เป็นการกระทำที่ล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ ระเบียบและบรรทัดฐานของสังคม โดยนักสังคมวิทยาจะให้ความสนใจกับกระบวนการควบคุมสังคมและกำหนดให้กฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของการควบคุมสังคมเพื่อให้สมาชิกในสังคมมีพฤติกรรมอยู่ในบรรทัดฐานเดียวกัน ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่า อาชญากรรมตามนัยทางกฎหมายมีลักษณะที่ว่า

- 1) ไม่มีอาชญากรรมถ้าปราศจากซึ่งกฎหมายและการลงโทษตามกฎหมายโดยรัฐ (no crime without law)
- 2) ไม่มีอาชญากรรมในคดีที่ไม่มีการกำหนดกฎหมายไว้ว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดตามกฎหมาย (no crime where an act is justified by law)

- 3) ไม่มีอาชญากรรม ถ้าปราศจากเจตนา (no crime without intention) และ
- 4) ไม่มีอาชญากรรมในที่ปราศจากซึ่งความสามารถในการกระทำผิด (no crime without capacity)

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะบรรดานักวิชาการทั้งหลายต่างพากันให้นิยาม “อาชญากรรม” ว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมเบี่ยงเบน พฤติกรรมที่ละเมิดต่อบรรทัดฐานสังคม พฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎหมาย พฤติกรรมที่ได้รับการประณามจากสังคมโลก การกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชน การกระทำที่เป็นอันตรายต่อสังคม การทำร้ายสังคม หรือ รูปแบบหนึ่งของสัมพันธภาพที่ไม่เท่าเทียมกันก็ตาม แต่ Emile Durkheim (Gregg Barak, 1998: 22) ได้แย้งว่า อาชญากรรมและอาชญากรเป็นปรากฏการณ์ปกติของสังคม เป็นองค์ประกอบหนึ่งของโครงสร้างสังคมที่เสริมสร้างความมั่นคงแข็งแกร่งให้สังคมส่วนที่เหลือรวมตัวกัน และ Durkheim เชื่อว่า อาชญากรรมเกิดจากธรรมชาติของมนุษย์และระเบียบของสังคมร่วมกัน แต่ในความเป็นจริงแล้วอาชญากรรมเป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่ายคือ “เหยื่ออาชญากรรม” กับ “อาชญากร”

ส่วนอาชญากร (criminal) หรือ ผู้กระทำผิด (offender) คือ บุคคลผู้ถูกกำหนดให้มีสถานภาพเป็นอาชญากรหรือผู้กระทำผิดจากการที่เขาได้กระทำการล่วงละเมิดต่อผู้อื่นในสิ่งที่อำนาจรัฐและสังคมกำหนดว่าเป็นความผิดที่ต้องได้รับการลงโทษตามระบบ รูปแบบ และวิธีการที่บัญญัติไว้ ซึ่งอาจเป็นรูปแบบกระบวนการยุติธรรมเชิงแก้แค้นทดแทนหรือรูปแบบกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็ตามแต่กฎเกณฑ์บรรทัดฐานของแต่ละสังคม และฐานะของผู้กระทำผิดในโครงสร้างกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์คือผู้ที่ยอมรับผิดและแสดงความรับผิดชอบ (accountability) ชดใช้เยียวยาให้แก่เหยื่ออาชญากรรมและหรือชุมชนเป็นทรัพย์สินหรือการบริการ (service)

### หลักการสำคัญสำหรับ “ผู้กระทำผิด” ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ข้อมูลจากเวทีการเสวนาเรื่องชุมชนกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มลรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา (The Forum of Restorative Community Justice, 2004) ระบุหลักการสำคัญสำหรับชุมชนไว้ดังนี้ คือ

1. ผู้กระทำผิดมีความรับผิดชอบต่อเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนสำหรับการกระทำของเขา

## 2. ชุมชนและเครือข่ายทำงานกับผู้กระทำผิดเพื่อสร้างโอกาสในการ

- (1) ยอมรับการแสดงความรักความรับผิดชอบต่อการกระทำของผู้กระทำผิด
- (2) แสดงให้เห็นวิธีการที่เขาจะได้รับสถานภาพคืนสู่ชุมชน รวมทั้งแนะนำและส่งเสริมสนับสนุนความพยายามของเขาในการนี้
- (3) มีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งสร้างความเห็นอกเห็นใจเหยื่ออาชญากรรม
- (4) สร้างสรรพสิ่งบนฐานทรัพยากรและกำหนดความต้องการของเขาเพื่อเพิ่มความสามารถในการสร้างสรรค์ให้แก่สมาชิกชุมชน

### ชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

McCold (1997) อธิบายว่า “ชุมชน” หมายถึง ความรู้สึก การรับรู้ถึงความเชื่อมโยงผูกพันระหว่างมนุษย์แต่ละคนที่มีต่อกันและที่มีต่อกลุ่มสังคมใดๆ การสร้างชุมชนจึงมีความหมายในเชิงของการสร้างพันธะระหว่างมนุษย์ด้วยกันขึ้นมา เรียกว่าเป็น “ชุมชนตามหน้าที่” (functional community) ที่ได้ก็ตามที่ไร้ซึ่งความรู้สึกผูกพันในท่ามกลางกลุ่มสังคมที่นั้นไม่มี “ชุมชน” ปรากฏอยู่เช่นกัน แม้ว่าผู้คนเหล่านั้นจะอาศัยอยู่บ้านติดกัน ตำบล ภูมิภาค รัฐ หรือชาติเดียวกัน ซึ่งเป็น “ชุมชนตามพื้นที่” (geographical community) หรืออยู่ภายใต้รัฐบาลเดียวกันก็ตาม คนเหล่านั้นอาจไม่รู้สึกถึงความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ระหว่างกันและกันหรือไม่ตระหนักถึงความเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ซึ่งไม่อาจกล่าวได้ว่าที่นั้นคือ “ชุมชนเดียวกัน”

Michael Smith (2001) วิเคราะห์ขอบเขตและนิยามความหมายของ “ชุมชน” ที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์และนำมาใช้ในทางอาชญาวิทยาและงานยุติธรรมว่ามี 2 ลักษณะ คือ การลงโทษในชุมชน (community penalty) และ การรักษาความปลอดภัยในชุมชน (public safety) ลักษณะแรก คือ การลงโทษในชุมชน มักใช้เป็นส่วนหนึ่งของเงื่อนไขที่ศาลกำหนด ได้แก่ เงื่อนไขการคุมประพฤติ การทำงานบริการสังคม การห้ามออกนอกบริเวณที่กำหนด ฯลฯ ส่วน ลักษณะที่สอง การรักษาความปลอดภัยในชุมชน หมายถึง การใช้ชุมชนเพื่อเป็นยุทธศาสตร์ในการป้องกันอาชญากรรมและลงโทษผู้กระทำผิด ได้แก่ ลงโทษเพื่อการยับยั้งป้องกัน และเพื่อการแก้ไขฟื้นฟู ลักษณะของชุมชนที่ใช้ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นเป็นชุมชนที่มีความหมายเชิงการรักษาความปลอดภัยในชุมชนซึ่งมีคุณค่าทางการเมืองแฝงอยู่เท่ากับสารัตถะทางจริยธรรม เป็นวาทกรรมเชิงการเมืองและเชิงสาธารณะ (public and political discourse) โดยการ



รักษาความปลอดภัยในชุมชนผูกโยงกับความหมายว่า อัตราการเกิดอาชญากรรมต่ำ ชาวบ้านช่วยกันป้องกัน ชุมชนเข้มแข็ง และ ลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ ความหมายของการรักษาความปลอดภัยในชุมชนในเชิงของนโยบายสาธารณะยังเชื่อมโยงกับเงื่อนไขของ "สถานที่" ณ "เวลา" หนึ่งเมื่อใครคนใดคนหนึ่งอาศัยอยู่ได้โดยปราศจากความกลัวการถูกทำร้ายต่อชีวิตร่างกายและทรัพย์สินอีกด้วย

ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ต้องการ "ชุมชนตามหน้าที่" และ บทบาทของ "ชุมชน" ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือการเสริมพลังกันเป็นเครือข่าย สร้างพันธะผูกพันชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ได้รับความนิยมนิยมชอบ ต่อต้าน กระแสความนิยมลัทธิปัจเจกบุคคลที่ต่างคนต่างอยู่ ร่วมกันตระหนักรับรู้ถึงการล่มสลายของชีวิตชุมชนหากปรากฏขึ้น สร้างความรู้สึกเชื่อมโยงชีวิตของตนและความปลอดภัยของเพื่อนบ้านให้เกิดขึ้น ความรู้สึกปลอดภัยของ "เรา" จะกลายเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ยากและเกิดอุปสรรคขึ้นเมื่อเพื่อนบ้านเรากลายเป็นคนแปลกหน้า เมื่อพันธะผูกพันทางสังคมอ่อนแอลงด้วยความกลัวและความโดดเดี่ยว อำนาจของชุมชนก็ลดลงและอาชญากรรมกลับมีอำนาจต่อรองเพิ่มมากขึ้น และผู้แทนชุมชนส่วนหนึ่งจะเป็นผู้ที่ก้าวออกมาทำหน้าที่เป็น "คนกลาง" ในการไกล่เกลี่ยเชิงสมานฉันท์หรือเข้าร่วมในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด

### หลักการสำคัญสำหรับ "ชุมชน" ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ข้อมูลจากเวทีการเสวนาเรื่องชุมชนกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มลรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา (The Forum of Restorative Community Justice, 2004) ระบุหลักการสำคัญสำหรับชุมชนไว้ดังนี้ คือ

1. ชุมชน/เพื่อนบ้านควรแบ่งปันความรับผิดชอบต่อสมาชิกและแต่ละคนมีบทบาทในการรับผิดชอบต่อบรรทัดฐานและค่านิยมของชุมชนด้วย
2. ชุมชนรวมเอาความรับผิดชอบของระบบงานยุติธรรมที่สนับสนุนกระบวนการนี้ได้ด้วย
3. ชุมชนแบ่งปันความรับผิดชอบในการตระหนักถึงและช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมโดยการทำให้แน่ใจว่าความต้องการของเหยื่ออาชญากรรมได้รับการใส่ใจและสมานฉันท์กลับสู่สังคม
4. ชุมชนแบ่งปันความรับผิดชอบในการเป็นศูนย์กลางการช่วยเหลือเหยื่อ



อาชญากรรมในการทำให้กระบวนการนี้เสร็จสมบูรณ์และคืนสภาพเหยื่ออาชญากรรม  
สู่สายตาของชุมชน

## ผู้ไกล่เกลี่ยและ/หรือผู้ประสานงาน

กล่าวกันว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ปรับเปลี่ยนบทบาทของเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมจาก “บทบาทของผู้ให้บริการ” (service role) ไปเป็น “บทบาทผู้ประสานงาน” (facilitator role) ในเรื่องนี้ Restorative Justice Consortium (2005) สหราชอาณาจักร ให้นิยามคำว่า ผู้ไกล่เกลี่ย (mediator) หรือ ผู้ประสานงาน (facilitator) ไว้ว่า เป็นบุคคลที่สามที่เป็นกลาง (impartial) มีบทบาทในการอำนวยความสะดวกให้ฝ่ายผู้กระทำผิดและฝ่ายผู้เสียหายดำเนินการเจรจาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดในการตอบสนองความต้องการของทั้งสองฝ่ายเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งใดๆ

พรรณนง พุฒิมิภา และคณะ (2547: 7-8) ได้สรุปความหมายสำคัญในเรื่องของการไกล่เกลี่ยโดยคนกลางว่ามีจุดสำคัญที่ทำให้มีประสิทธิภาพในการเพิ่มพลังความสามารถในการจัดการข้อพิพาท ซึ่งมีความแตกต่างจากวิธีการอื่นที่อาศัยบุคคลที่สามเข้ามาช่วยในการจัดการความขัดแย้งดังนี้คือ

1) การไกล่เกลี่ยโดยคนกลางเป็นวิธีการเจรจาที่จำเป็นต้องรวมเอาบุคคลที่สามซึ่งมีความรู้ในกระบวนการเจรจาอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถช่วยให้คนที่เกี่ยวข้องอยู่ในความขัดแย้งได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและเปิดเผย นอกจากนี้การไกล่เกลี่ยโดยคนกลางยังได้แนะนำกระบวนการใหม่ๆ และตัวแปรใหม่ๆ ในการที่จะมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้เจรจาที่ขัดแย้งกันอยู่อีกด้วย

2) การไกล่เกลี่ยโดยคนกลางเป็นกระบวนการเข้าไปแทรกกลางระหว่างผู้ขัดแย้งโดยเป็นที่คาดล่วงหน้าว่าเมื่อคนกลางที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยเข้ามาสู่เวทีของการเจรจานั้น คู่กรณีจะรู้จักกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีหรือไม่ดีต่อกันเรียบร้อยแล้ว โดยไม่ได้ต้องอาศัยคนกลาง

3) การยอมรับในตัวคนกลางที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยโดยผู้เจรจาทั้งสองเป็นองค์ประกอบสำคัญของการไกล่เกลี่ย การยอมรับไม่ได้หมายความว่าคู่กรณีจำเป็นต้องต้อนรับคนกลางและเต็มใจที่จะทำอย่างที่เขาได้บอกให้ทำแต่หมายถึงว่า คู่เจรจาได้ยอมรับการมาปรากฏตัวของคนกลางและยอมรับฟังและยินดีที่จะพิจารณาอย่างจริงจังในคำแนะนำของคนกลาง

4) ผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยที่เป็นกลางและไม่เข้ากับฝ่ายใด ความเป็นกลางและความที่ไม่เข้ากับฝ่ายใดเป็นปัจจัยที่สำคัญในการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง คำทั้งสองที่กล่าวมานั้น เมื่อรวมกันก็จะหมายถึง ทศนคติ พุทธิกรรม ความสัมพันธ์ และอำนาจในการกำกับของคนกลางซึ่งไม่ได้เข้าข้างหรือเห็นด้วยกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือบางส่วนของคู่พิพาท อย่างไรก็ตาม ผู้ไกล่เกลี่ยที่เป็นกลางและไม่เข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้หมายความว่า เขาจะไม่มีความคิดเห็นส่วนตัวของเขาในเรื่องดังกล่าวนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความแตกต่างกันอยู่บ้างระหว่าง “ความเป็นกลาง” และ “ความไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหรือความยุติธรรม” การรักษาความเป็นกลางเกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นและการจัดการอย่างยุติธรรมกับบุคคล และกลุ่มบุคคล ซึ่งความไม่เข้าข้างฝ่ายใดหรือความยุติธรรมหรือความเป็นกลางนั้นขึ้นอยู่กับมุมมองของคู่กรณีจะยอมรับความช่วยเหลือจากผู้ไกล่เกลี่ยมากน้อยเพียงใด ถ้าความช่วยเหลือนั้นมีลักษณะที่เป็นกลางและยุติธรรม

5) ผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการตัดสินใจ ลักษณะเฉพาะที่ไม่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจของการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง จึงทำให้บทบาทของคนกลางต่างจากผู้พิพากษา หรือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นอนุญาโตตุลาการ ซึ่งในบทบาทของผู้พิพากษาหรืออนุญาโตตุลาการนั้น เป็นคนที่ถูกกำหนดโดยกฎหมายหรือโดยความยินยอมพร้อมใจของคู่กรณีที่จะทำหน้าที่ตัดสินใจโดยอาศัยกฏกติกา สัญญาหรือโดยวิธีกติที่เป็นที่ยอมรับของสังคม คนกลางจึงไม่เหมือนผู้พิพากษาหรืออนุญาโตตุลาการที่เขาไม่มีอำนาจที่จะตัดสินใจใดๆ ทั้งสิ้น มีอยู่หลายๆ กรณีเหมือนกันซึ่งโดยตำแหน่งหน้าที่ของเขานั้นทำให้มีอำนาจในการตัดสินใจในเรื่องดังกล่าว แต่เมื่อเขารับบทบาทเป็นคนกลางจะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยได้อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อเขาวางบทบาทหรืออำนาจของการตัดสินใจที่มีอยู่เดิมของเขาไว้ชั่วคราว

6) ให้ความช่วยเหลือกับคู่กรณีที่กำลังโต้เถียงกันอยู่ บทบาทสำคัญอีกอย่างหนึ่งของคนกลางก็คือ มีหน้าที่ให้ความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับกระบวนการกับคู่กรณีที่พิพาทกันอยู่เพื่อให้เขาสามารถที่จะบรรลุข้อตกลงเป็นที่พึงพอใจร่วมกัน คนกลางอาจจะแสดงหลายหน้าที่หรือบทบาท เพื่อที่จะช่วยคู่กรณีในการแก้ปัญหาข้อพิพาท การช่วยเหลืออาจจะพุ่งประเด็นความช่วยเหลือไปที่คู่กรณีทั้งหลายเพื่อสร้างความพึงพอใจร่วมกันด้านจิตใจ และด้านเนื้อหา ความต้องการ คือให้ความช่วยเหลือทางเทคนิควิธีการจัดการแต่มีใช้ช่วยตัดสินใจในเนื้อหาสาระของประเด็นความขัดแย้งใดๆ

**บทบาทของผู้ไกล่เกลี่ยหรือผู้ประสานงานในกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์**  
 ผู้ไกล่เกลี่ย (mediator) หรือ ผู้ประสานงาน (facilitator) ในกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์เป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการนี้ โดยบทบาทหลักของผู้ประสานงานมี 4 ประการ ดังนี้

(1) บทบาทในการประสานงานเพื่อจัดประชุมให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีผลสัมฤทธิ์ร่วมกัน

- กำหนดวาระการประชุมและนำการประชุม
- กำหนดเวลาในการเริ่มต้นและสิ้นสุดการประชุมให้เหมาะสม
- กำหนดสถานที่ที่เหมาะสม
- กำหนดบุคคลที่จะเข้าประชุมให้เหมาะสม

(2) บทบาทในการทำให้เกิดการมีส่วนร่วมสูงสุดเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดที่เป็นประโยชน์และถูกต้องสมควร

- แนะนำกระบวนการประชุม
- กำหนดให้ทุกฝ่ายอยู่ในประเด็น
- ให้ผู้เข้าประชุมปฏิบัติตามกติกาที่วางไว้
- ให้กำลังใจผู้เข้าประชุม
- ช่วยให้ผู้เข้าประชุมสื่อสารพูดคุยกัน
- สนับสนุนให้การพูดคุยกันเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

(3) บทบาทในการสนับสนุนผู้เข้าประชุมทั้งสองฝ่าย

- ให้พูดคุยกันอย่างอิสระ
- ช่วยกำหนดส่วนได้ส่วนเสียของแต่ละฝ่าย
- สร้างความเข้าใจของทั้งสองฝ่าย
- มีจินตนาการในการดำเนินการประชุม

(4) บทบาทในการสร้างความเป็นไปได้

- เป็นไปได้ในการประชุมครั้งต่อไป
- เป็นไปได้ในการสร้างความทรงจำที่ดี
- เป็นไปได้ในการบรรลุผลการประชุม

นอกจากนั้น กระทรวงยุติธรรมของประเทศนิวซีแลนด์ได้สรุปบทบาทของการเป็นผู้ประสานงานไว้ดังนี้ (Ministry of Justice, New Zealand, 2002)

- (1) ประเมินความเหมาะสมในการจัดประชุมตามวิธีการเชิงสมานฉันท์
- (2) เตรียมการประชุม เช่น การนัดหมาย และการเชิญทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง
- (3) ดำเนินการและควบคุมการประชุมเชิงสมานฉันท์
- (4) แจ้งกระบวนการประชุมและผลการประชุม
- (5) เอาใจใส่ผู้เสียหายแม้หลังการประชุมเสร็จสิ้นแล้ว
- (6) ทำรายงานเพื่อประเมินกระบวนการประชุมเชิงสมานฉันท์
- (7) ติดตามให้มีการปฏิบัติข้อตกลง
- (8) สรุปผลการประชุมให้ทั้งสองฝ่ายรับทราบ

### เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน กับ รัฐ

Maloney, Roming, and Armstrong (Bilchik, 1998: 6) อธิบายสรุปถึงปรัชญาแห่งศุลยภาพของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ว่าเป็นวิธีคิดที่ทำให้ผู้รับบริการจากกระบวนการยุติธรรม คือ “เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน” ต่างบรรลุถึงเป้าหมายและคุณค่าที่สำคัญโดยรัฐเป็นผู้สนับสนุน ดังภาพต่อไปนี้

### ภาพที่ 8

แสดงศุลยภาพของผู้รับบริการที่ได้รับจากกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์



จากภาพดังกล่าวผู้วิจัยขออธิบายว่า

ผู้รับบริการจากกระบวนการยุติธรรมที่เป็นเหยื่ออาชญากรรมมีเป้าหมายที่จะได้รับการแสดงความรับผิดชอบ (accountability) จากผู้กระทำต่อกรกระทำผิดของ



เขา ซึ่งสนองตอบต่อคุณค่าที่ว่าผู้ใดกระทำผิดกฎหมายต้องรับผิดชอบต่อเหยื่อ อาชญากรรมที่เขาล่วงละเมิดและต่อชุมชนด้วย

ผู้รับบริการจากกระบวนการยุติธรรมที่เป็นผู้กระทำผิดควรมีเป้าหมายอยู่ที่การได้รับการพัฒนาศักยภาพ (competency development) ซึ่งตอบสนองต่อคุณค่าที่ว่าผู้กระทำผิดที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมควรได้รับการพัฒนาศักยภาพมากขึ้นเมื่อพ้นจากกระบวนการยุติธรรมออกไป มิใช่เพียงผ่านไปเฉยๆ หรือกลับลดทอนคุณค่าความเป็นคนลง

ผู้รับบริการจากกระบวนการยุติธรรมที่เป็นชุมชนควรมีเป้าหมายอยู่ที่การได้รับความปลอดภัย (community safety) มากขึ้น ซึ่งตอบสนองต่อคุณค่าที่ว่ากระบวนการยุติธรรมมีความรับผิดชอบต่อชุมชนในการป้องกันชุมชนจากอาชญากรรม

อนึ่ง การมองว่า “อาชญากรรมเป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนระเบียบกฎหมายของรัฐที่กำหนดไว้ภายใต้อำนาจอันชอบธรรม” เพียงมิติเดียวนั้นทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาอาชญากรรมในลักษณะองค์รวมได้ ส่วนการมองอาชญากรรมในมิติที่ว่า “อาชญากรรมเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างบุคคล” (interpersonal conflict) โดย “อาชญากรรมคือการกระทำอันตรงต่อเหยื่ออาชญากรรมและชุมชน” ซึ่งเป็นการมองในมิติเชิงซ้อนที่แตกต่างไปนั้นทำให้ฝ่ายอื่นๆ ซึ่งได้แก่ เหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และชุมชน ตระหนักถึงความรับผิดชอบร่วมกันในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างกันที่เกิดขึ้นร่วมกับ “รัฐ” ด้วย ผลที่ตามมาคือทำให้เหยื่ออาชญากรรมไม่ถูกกีดกันออกจากกระบวนการอันช่วยความยุติธรรมแต่เปิดโอกาสให้ “เหยื่ออาชญากรรม” ได้มีสิทธิมีเสียง มีโอกาสแสดงท่าทีความรู้สึกต่ออาชญากรรมที่เกิดขึ้นรวมทั้งอาจพัฒนาสู่การแสดงความเมตตาให้อภัยแก่ผู้กระทำผิดอันเป็นฐานทัศน์นำพาสังคมสู่ดุลยภาพที่มีความเอื้ออาทรต่อกันในที่สุด ส่วน “ผู้กระทำผิด” ก็ได้มีเวทีและโอกาสแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนรวมทั้งได้แสดงความสำนึกผิดอันเป็นการเยียวยาประสานรอยร้าวทางอารมณ์ความรู้สึกระหว่างสมาชิกสังคมที่บาดหมางโกรธเคืองกันเข้าด้วยกันอีกครั้ง โดย “ผู้แทนชุมชน” มีส่วนร่วมเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยและบูรณาการและเรียนรู้ที่จะป้องกันตนเองและสังคมจากอาชญากรรมในเวทีที่ “รัฐ” มีส่วนจัดการหรือกระตุ้นการจัดการให้เกิดขึ้น (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2545: 11)



## บทที่ 7

### กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: นานากรรมนะ

ข้อดีของการเปิดให้มีเวทีถกเถียงทางวิชาการในเรื่องของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็คือ ทำให้นักวิชาการที่มีหลากหลายความคิดเห็นพรรคนะได้แสดงมุมมองของตนต่อ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทั้งที่เห็นด้วยและที่ มีความเห็นแย้ง รวมทั้งมีการฝากข้อสังเกตและข้อควรระวังเกี่ยวกับมายาคติของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้ทำการศึกษาวิเคราะห์หิวจัยกันอย่างกว้างขวางต่อไป ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึงนานาพรรคนะเหล่านั้นที่มีต่อกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

#### กฎหมายตะวันตกในสายตาของชนเผ่า

หากว่าสังคมโลกนี้มีลักษณะที่ต่างก็ให้ความเคารพซึ่งกันและกันแล้ว จะไม่มีระบบงานยุติธรรมใดดีกว่าระบบอื่นๆ แต่ชาวตะวันตกได้ทำลายกฎ-เกณฑ์เหล่านั้น ทั้งยังกล่าวหาว่าเราเป็นผู้กระทำผิดกฎหมายของเขาเสียอีก

(Rupert Ross, 1995: 432)

Ross (1995) ได้กล่าวถึงกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในกระบวนการตัดสินของชาวอะบอริจินว่าเป็นกระบวนการยุติธรรมที่มีความเข้มแข็งของชุมชนให้การสนับสนุนในภาพรวมด้วยกระบวนการรับฟังของชาวเมารีในประเทศนิวซีแลนด์ ซึ่งใช้วิธีการทำนองเดียวกับพวกโอจิบเวย์ (Ojibway) ประชาชนของฮอลโลวอเตอร์ (Hollow Water) ชาติแรกในมานิโตบา (Manitoba) <sup>(1)</sup> โดยได้อธิบายประเด็นสำคัญของกระบวนการตัดสินของชาวอะบอริจิน ไว้ดังนี้

**ประการแรก** กฎหมายตะวันตกดูเหมือนจะเชื่อว่าระบบของตนมีประสิทธิภาพอย่างยิ่งในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคลไม่ว่าจะเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ในการแก้ไขฟื้นฟูหรือการยับยั้งป้องกันก็ตาม ขณะที่ชนบรรมนิยมชาวอะบอริจินสั่งสอนในทางตรงกันข้ามว่า "ผู้คนควรจะต้องมีความเป็นส่วนตัวน้อยกว่าส่วนที่ผลิตให้กับเครือข่ายความสัมพันธ์สังคมทั้งที่อยู่ในชุมชนรอบข้าง ดังนั้น กฎหมายจารีต (traditional law) ดูเหมือนจะต้องการบอกว่ากระบวนการยุติธรรมเกี่ยวข้องกับประชาชนทุกคนที่ต่างก็มีส่วนเกี่ยวข้องจัดการให้เกิดเครือข่ายสัมพันธ์ภาพเหล่านั้นขึ้นมา ฮอลโลวอเตอร์ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า การใช้ "ครอบครัวบำบัด" (family healing) ซึ่งประกอบด้วยครอบครัวของทั้งฝ่ายผู้กระทำผิดและฝ่ายผู้เสียหายนั้นช่วยทำให้เกิดความเข้าใจที่ลึ้นไหลกลมกลืนกันได้อย่างไร

**ประการที่สอง** กฎหมายตะวันตกดูเหมือนจะเชื่อว่าบุคคลแต่ละคนมีความสามารถที่เท่าเทียมกันในการ "เลือก" ที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการต่อต้านสังคมโดยใช้การลงโทษเป็นเงื่อนไขบังคับ ส่วนกฎหมายจารีตสอนในทางตรงกันข้ามว่ามีบางสิ่งบางอย่างสลับซับซ้อนยิ่งกว่านั้น พวกเขาแนะนำว่า พวกเราแต่ละคนต้องเผชิญหน้ากับ 'คลื่นความคิดที่หลากหลาย' (multitude of waves) ในชีวิตประจำวัน บ้างก็เคร่งครัดมีความคิดล้าหลังย้อนยุค บ้างก็ทันสมัย แต่ทั้งหมดนี้ต่างก็ผลักดันเราไปสู่ทิศทางที่หลากหลาย บางคนประสบกระแสคลื่นชีวิตเพียงเล็กน้อยและมีทักษะความชำนาญที่เป็นต่อผู้อื่น แต่บางคนอาจต้องเผชิญหน้ากับกระแสคลื่นชีวิตที่มีอำนาจอิทธิพลในการทำลายล้างทั้งๆ ที่เกือบจะไม่มีทักษะความชำนาญหรือไม่มีความพร้อมสมบูรณ์ทางร่างกายและจิตใจแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม Ross เชื่อว่าไม่มีที่ไหนในโลกนี้ที่

<sup>(1)</sup> ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศแคนาดา และบางส่วนของมลรัฐวิสคอนซิน ประเทศสหรัฐอเมริกา

จะรุนแรงเท่ากับที่ชุมชนชาวอะบอริจินต้องประสบจากการที่สถานการณ์ทางสังคมของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกผัน และได้โยนผู้คนเหล่านั้นเข้าสู่สังคมตะวันตกที่ยุงเหยิง กตสัน และไม่ผ่อนปรนลดราตลดระยะเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา เพราะเป็นที่เข้าใจได้ว่าไม่มีใครจะสามารถเปลี่ยนแปลงคลื่นพื้นฐานที่กำลังถาถมพวกเขาอยู่ได้ และเป็นที่เข้าใจว่าระบบงานยุติธรรมจะต้องไม่ใช่เพียงแต่จะมุ่งเน้นลงโทษผู้คนที่ไร้ความสามารถที่จะยืนหยัดต้านทานคลื่นลมแห่งกระแสธารชีวิตได้เท่านั้นแต่ควรจะช่วยให้นุคคลเหล่านั้นได้พัฒนาศักยภาพของเขาขึ้นมาแทน หรือกล่าวโดยสรุปได้ว่า “กระบวนการยุติธรรมเกี่ยวข้องกับกระบวนความเสียหายที่เกิดขึ้นและการช่วยเหลือผู้คนที่ให้พัฒนาความสามารถที่จำเป็นสำหรับคนๆ นั้นขึ้นมาเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงที่จะนำพาตนเองและผู้อื่นไปสู่อันตรายในอนาคต

**ประการที่สาม** กฎหมายตะวันตกเน้นไปสู่จุดแคบๆ ของ “การกระทำ” ซึ่งเป็น การกระทำที่เป็นข้อกล่าวหาและยังต้องทำการพิสูจน์กันต่อไปในศาล ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นการกระทำอาชญากรรมในตัวเองที่มีเนื้อหาสาระและอำนาจควบคุมตามกฎหมาย ซึ่งในระบบของสังคมตะวันตกนั้น “การลงโทษจะต้องเหมาะสมกับอาชญากรรมหรือ การกระทำผิดที่ได้กระทำลงไป” แต่สำหรับชาวอะบอริจินแล้วกลับสอนในทางตรงกันข้ามว่า “การกระทำผิดนั้นไม่มีอะไรมากไปกว่าสัญญาณแห่งความไม่ลงรอย (signals of disharmonies) ในสัมพันธ์ภาพระหว่างปัจเจกบุคคล” เช่นเดียวกับสัญญาณแห่งความไม่ลงรอยที่เกิดขึ้นระหว่างกายภาพ จิตใจ อารมณ์ความรู้สึกและมีติทางจิตวิญญาณของปัจเจกบุคคลทั้งหลายนั่นเอง ดังนั้น กฎหมายจารีตต้องการให้กระบวนการยุติธรรมได้มีการสอดส่องดูแลและเข้าไปเกี่ยวข้องโดยมุ่งเน้นตรงไปที่การป้องกันแก้ไขสาเหตุ “ความไม่สอดคล้องลงรอย” เหล่านี้ ไม่ใช่เพียงดูการกระทำที่ระเบิดออกมาของพวกเขาเหล่านั้นและทำการลงโทษที่ปลายเหตุเท่านั้น

**ประการที่สี่** กฎหมายตะวันตกผลักดันให้ผู้คนเข้าสู่กระบวนการเชิงปฏิบัติ (adversarial process) ซึ่งรังแต่จะเพิ่มพูนความรู้สึกโกรธเคืองเป็นศัตรูระหว่างกันมากขึ้น จึงไม่ต้องประหลาดใจที่ธรรมเนียมจารีตสั่งสอนว่าความรู้สึกโกรธเคืองเครียดแค้นในสัมพันธ์ภาพระหว่างกันนั้นแท้ที่จริงแล้วมีสาเหตุมาจากการกระทำที่ไม่ถูกกันหรือกระทำตรงกันข้ามกัน ดังนั้นกฎหมายจารีตจึงต้องการให้กระบวนการยุติธรรมมีโครงสร้างกลไกในการลด (reduce) ความขัดแย้งมากกว่าเพิ่มหรือขยาย (escalate) ความขัดแย้งอันทำให้เป็นปฏิปักษ์ต่อกันมากขึ้น



**ประการที่ห้า** กฎหมายตะวันตกดูเหมือนจะพินิจพิจารณาความผิดอย่างถี่ถ้วนเพื่อตราหน้าผู้กระทำผิดและทำให้เกิดรอยมลทินแก่ผู้กระทำผิดและแก่ชุมชนด้วยธรรมเนียมจารีตสอนว่าเราต่างก็เป็นมนุษยชาติที่มีความสลับซับซ้อน สัมพันธภาพในทางลบ เช่น การตราหน้า นั้น จะทำให้บุคคลตกอยู่ในอันตราย ดังนั้น กฎหมายจารีตประสงคิให้กระบวนการยุติธรรมมีเป้าหมายเพื่อทำให้ผู้กระทำผิดเกิดความสำนึกนำ (convince) มากกว่าการทำให้ผู้คนมีการกระทำที่ต่อต้านสังคม เจตนารมณ์ของกฎหมายที่มุ่งจะทำการลงโทษและปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเยี่ยงศัตรูของชุมชนนั้นกลับเป็นสิ่งที่ธรรมเนียมจารีตสอนในทางตรงกันข้ามว่า การทำให้เกิดความแปลกแยก (alienation) นั้นเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างปัญหาสังคมให้เกิดขึ้น กฎหมายจารีตเรียกร้องให้พยายามกระทำการเพื่อที่จะเอาชนะความแปลกแยกมิใช่ขยายเพิ่มมากขึ้น

**ประการที่หก** กฎหมายตะวันตกดูเหมือนจะมีความรับผิดชอบต่ออาชญากรรมโดยผู้กระทำผิดต้องชดใช้ค่าความเสียหายคืนให้ด้วยการรับโทษ กฎหมายจารีตชี้ให้เห็นว่า อาชญากรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเพราะมีผลกระทบต่อบุคคล อารมณ์ ความรู้สึก จิตวิญญาณและร่างกายของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ได้รับผลเหล่านั้น รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้กระทำผิด ธรรมเนียมจารีตเข้าใจดีว่าความหมายของการโยงยึดบุคคลใดบุคคลหนึ่งให้มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองนั้น เป็นการกระทำที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสิ่งที่เรียกว่า “กระบวนการยุติธรรม” ซึ่งหมายถึง

(1) เกี่ยวข้องโยงโยงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำดังกล่าว ไม่ว่าจะความสัมพันธ์นั้นจะเกี่ยวข้องกับฝ่ายผู้เสียหายหรือฝ่ายผู้กระทำผิดก็ตาม และไม่ว่าผู้คนเหล่านั้นจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับพฤติกรรมอาชญากรรมหรือไม่ก็ตาม

(2) จัดให้มีกระบวนการสร้างความนับถือ ดำเนินการด้วยความสง่างามและไม่มุ่งดำเนินคดีเพียงเพื่อให้แต่ละคนได้แสดงออก ซึ่งถ้าจำเป็น ให้มุ่งดำเนินการกับ “ความรู้สึกกับผิดชอบ” ที่ผู้กระทำผิดได้กระทำแก่เหยื่อของพวกเขาและผู้เกี่ยวข้องรอบด้าน

(3) โดยวิธีการนี้จะนำผู้กระทำผิดไปสู่ “ความรู้สึก” ตระหนักถึงว่าการกระทำของเขาทำให้เกิดการสั่นคลอนหัวใจแก่คนที่เขารักหรือรักเขาอย่างไร ด้วยวิธีนี้เรียกว่าเป็นการทำให้ผู้กระทำผิด “เข้าใจ” ว่าการกระทำใดๆ ที่เขาหรือหล่อนได้ทำลงไปนั้น ล้วนเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อชายเอยรอบด้านทั้งสิ้น

**ประการที่เจ็ด** กฎหมายตะวันตกดูเหมือนจะเชื่อว่า “การแก้ปัญหา” (solution) ที่ดีที่สุดจะมาจากผู้ที่มีความชำนาญและเชี่ยวชาญในวิชาชีพได้แก่ผู้พิพากษา นักจิตวิทยา พนักงานคุมประพฤติ ฯลฯ ซึ่งที่จริงแล้วคนเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นคนแปลกหน้าสำหรับคดีแต่ละคดี และถูกคาดหวังที่จะให้เป็นทั้งผู้สร้างสรรค์และผู้บังคับควบคุมการแก้ปัญหาตามความชำนาญในวิชาชีพสำหรับคู่กรณีแต่ละฝ่าย แต่สำหรับภูมิปัญญาชาวบ้านแล้วดูเหมือนจะแนะนำว่าผู้ที่จะตระหนักถึงความสลบซับซ้อนของปัญหาความสัมพันธ์และหาทางออกได้อย่างมีประสิทธิภาพสำหรับกรณีดังกล่าวก็มิแต่กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ โดยตรงเท่านั้นที่จะสามารถกระทำได้ ดังนั้น ที่ ฮอลโลวอเตอร์ จึงใช้ทีมงานผู้ทำหน้าที่เชี่ยวชาญเป็นเพียงผู้ช่วยเหลือแนะนำและประสานงานให้คู่กรณีสร้างพันธสัญญาในการเยียวยาระหว่างกันขึ้นเอง ทีมงานนี้จึงมีความระมัดระวังในการกำหนดบทบาทของพวกเขาซึ่งแตกต่างจากทีมงานมืออาชีพของกระบวนการยุติธรรมแบบตะวันตกที่ทำหน้าที่เหล่านี้ งานที่ผู้ประสานงานลงมือกระทำ คือ

(1) สร้างสรรค์และกำหนดเงื่อนไขในกระบวนการแสดงความนับถือที่คู่กรณีสามารถดำเนินการไปด้วยกันโดยปราศจากการดำเนินคดีและการขัดแย้งแบบคู่ปรปักษ์

(2) ช่วยเหลือให้เขาเหล่านั้นเผชิญหน้าและปลดปล่อยความรู้สึกที่ทำให้เสมือนไร้ความสามารถออกไป เช่น การทำให้อีกฝ่ายรู้สึกแปลกแยก สลดใจ โกรธ รู้สึกผิด กลัว หรือ มีความรู้สึกอื่นๆ ในทำนองนี้

(3) สอนและสาธิตให้เห็นว่าสัมพันธ์ภาพที่เต็มไปด้วยการยกย่องนับถือกันนั้นจะสามารถพัฒนาและรักษาให้คงอยู่ยาวนานได้ โดยไม่คำนึงถึงปัญหาที่อาจเกิดตามมา

ความรับผิดชอบในการแก้ปัญหาที่มีความพร้อมแต่แรกเริ่ม เริ่มจากคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเอง เพียงแต่เขาเหล่านั้นแก้ปัญหาด้วยตนเอง เขาก็จะได้พัฒนาทักษะและสร้างสัมพันธ์ภาพที่เข้มแข็งที่เขาอาจใช้เป็นแนวทางในการหลีกเลี่ยงหรือแก้ปัญหาเช่นเดียวกันนั้นอันอาจเกิดขึ้นในอนาคตได้

วิธีการนี้มีใช่เป็นเพียงความพยายามที่จะเยียวยาเท่านั้นแต่เป็นการรับรู้ความเป็นไปของมนุษย์ การทำงานร่วมกันของพวกเขา (เหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด) ทำให้รู้ว่าทำไม ตัวเขา (ผู้กระทำผิด) ถึงหลงทาง และจะนำพาดตนเองกลับมาสู่

ร่องรอยที่ถูกต้องอีกได้อย่างไร วิธีการที่แตกต่างออกไปนี้ทำให้กระบวนการเชิงจารีตมีความเป็นเอกภาพที่โดดเด่นในการสมานฉันท์สังคมของพวกเขาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

### มายาคติของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

Andrew von Hirsch, Andrew Ashworth and Clifford Schearing (2003: 21-41) ร่วมกันวิพากษ์มายาคติของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ไว้ในหนังสือเรื่อง Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms? ว่า

**ประการแรก** กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีเป้าหมายที่หลากหลายและไม่ชัดเจน การที่ผู้สนับสนุนแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทั้งหลายพยายามผลักดันให้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตอบสนองต่อเป้าหมายความสำเร็จหลายเป้าหมายมาก อาทิเช่น การที่เหยื่ออาชญากรรมได้รับการเยียวยา ผู้กระทำผิดได้ตระหนักถึงการกระทำผิดของเขา ความขัดแย้งระหว่างเหยื่ออาชญากรรมกับผู้กระทำผิดจะได้รับการสมานฉันท์ ได้เยียวยาเชื่อมต่อความไว้วางใจของชุมชน ชุมชนได้เรียนรู้ที่จะป้องกันการกระทำผิดที่อาจเกิดขึ้นอีก และความกลัวอาชญากรรมถูกจัดออกไป เป้าหมายอาจเป็นความคาดหวังที่จะบรรลุถึงแต่กฎเกณฑ์ที่ยังคลุมเคลือ ตัวอย่างเช่น เป้าหมายที่จะเยียวยาความเสียหายแต่ไม่มีการพิจารณาว่าได้กำหนดว่าต้องเป็นความเสียหายที่เป็นผลจากการกระทำนั้นหรือไม่ หรือควรจะเกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบบางอย่าง อาจมีการเสนอเป้าหมายหลายอย่างโดยปราศจากการจัดลำดับในตัวเองเป็นการเฉพาะราย เป้าหมายบางอย่างเช่นเพื่อสมานฉันท์ความขัดแย้ง (conflict) ระหว่างผู้กระทำผิดและเหยื่ออาชญากรรม แต่อาชญากรรมแตกต่างจากข้อพิพาท (disputes) ที่ผู้กระทำผิดไม่ค่อยจะเรียกร้องต่อสิ่งที่เขากระทำ ดังนั้น จะเป็นการระงับข้อพิพาทได้อย่างไร ส่วนกระบวนการสมานฉันท์ถูกเรียกว่าเป็น “การสมานฉันท์” พันธะทางสังคมที่ถูกทำลายลงโดยการกระทำผิด แต่ไม่มีการอธิบายว่าเป็นพันธะชนิดใดที่ถูกทำลาย หรือการเยียวยาเรื่องนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร และจะบรรลุผลนั้นปลายได้อย่างไร

**ประการที่สอง** มีวิธีการและรูปแบบที่ไม่เฉพาะเจาะจง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ไม่มีวิธีการเฉพาะเจาะจงที่ใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย ดังนั้น เมื่อกล่าวว่าการ



ประชุมกลุ่มใช้ในการจัดการกับคดีประเภทต่างๆ นั้น จึงดูเหมือนว่าวิธีการที่บรรลุผลนั้นมีเอกลักษณ์ที่เข้าใจได้ยาก

**ประการที่สาม** ไม่ค่อยยึดหลักเกณฑ์ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ดูเหมือนจะมีอำนาจที่จะตัดสินใจด้วยตนเองกว้างขวางมากโดยขึ้นอยู่กับกลุ่มที่เข้าร่วมประชุม หรือองค์มติอื่นๆ ที่ลงความเห็นว่าเป็นที่ดีที่สุด ซึ่งอาจมีข้อจำกัดด้านความยุติธรรมได้ เช่นกรณีความเหมาะสมของวงเงินสูงสุดในการชดเชยค่าเสียหาย ซึ่งในการประชุมสามารถต่อรองได้อย่างอิสระเพื่อให้บรรลุผลใดๆ ก็ได้ รวมทั้งอาจรวมถึงการยับยั้งป้องกัน และสามารถจะเลือกวิธีการใดๆ ก็ได้ที่ประสงค์จะใช้เป็นเป้าหมายในการบรรลุถึง

**ประการที่สี่** การประเมินผลมีมาตรฐานที่ไม่แน่นอน กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ใช้เกณฑ์การประเมินผลที่หลากหลาย รวมทั้งความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมการประชุม และผลกระทบต่ออัตราการกระทำผิดซ้ำ ทั้งไม่มีการอธิบายว่าเกณฑ์เหล่านี้เกี่ยวข้องกับเป้าหมายของรัฐอย่างไร

### ข้อจำกัดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

(limitations of restorative justice)

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การปรับกระบวนการคืนกระบวนการยุติธรรมไทย และเสนอประเด็นการอภิปรายเกี่ยวกับข้อจำกัดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไว้ว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีข้อจำกัดบางประการที่ควรพิจารณาประกอบการนำมาใช้ คือ

**ประการแรก** ข้อจำกัดในการเยียวยาความยุติธรรมเชิงโครงสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างการที่รัฐนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้มีลักษณะสร้างและรักษาไว้ซึ่งสัมพันธ์ภาพที่ระหว่าง "รัฐ" กับองค์การสหประชาชาติและสังคมโลก ซึ่งเป็นภาพที่ปรากฏให้เห็นภายนอก แต่อย่างไรก็ตามข้อเท็จจริงปรากฏว่า ไม่มีการรอบแนวคิดในการจัดการความขัดแย้งใดๆ ที่เป็นกรอบสากลที่สามารถใช้เป็นสูตรสำเร็จในการจัดการกับปัญหาอาชญากรรมเพราะจะต้องถูกนำไปใช้ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน จะมีก็แต่เพียงผลลัพธ์แห่งความสมานฉันท์และความสงบสันติสุขแห่งสังคมเท่านั้นที่มีลักษณะร่วมเช่นเดียวกัน ดังนั้น แม้ว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะเป็นปรากฏการณ์ใหม่ทางสังคมที่ใช้ผู้คนจากหลายอาชีพมารวมกันเพื่อ



ช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้ง ร่วมระงับข้อพิพาทและแก้ไขปัญหาอาชญากรรมของคนอื่นจากที่เคยใช้แต่เฉพาะนักกฎหมายที่มีความถนัดทางด้านนิติศาสตร์เพียงรอบรู้คนเดียวมาทำการแก้ไขปัญหาสังคมให้กับชุมชนก็ตาม แต่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็มีข้อจำกัดตรงการที่จะนำไปใช้กับ “ความยุติธรรมเชิงโครงสร้างของสังคม” ซึ่งที่จริงแล้วควรเรียกว่า “ความไม่ยุติธรรมอันเกิดจากโครงสร้างทางสังคม” มากกว่า

“ความไม่ยุติธรรมอันเกิดจากโครงสร้างทางสังคม” นี้เป็นสถานการณ์ที่ติดตัวมาโดยกำเนิด และสถานการณ์บางประการที่ได้มาจากการที่สังคมกำหนดไว้ก่อนที่ผู้คนจะถูกจัดอันดับให้เข้าที่เข้าทางในหมวดหมู่ของโครงสร้างทางสังคมเหล่านั้น ได้แก่ เพศ วัย ชนชั้น ระดับการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น ดังนั้น การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้จึงต้องคำนึงถึง “อำนาจต่อรอง” ของคู่กรณีที่จะต้องมีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันในการเจรจาสมานฉันท์กัน กรณีที่ฝ่ายหนึ่งมีสถานการณ์ทางสังคมที่เป็นรองอีกฝ่ายหนึ่งนั้นเป็นกรณีที่ “ผู้ประสานงาน” จะต้องจัดการให้มีการสนับสนุนและเสริมพลังหรือมีระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้ที่ด้อยกว่าเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันในระดับหนึ่งก่อนที่จะใช้กระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ต่อไป และคำนึงถึงความปลอดภัยของทั้งสองฝ่ายเป็นสำคัญ เช่น หญิงที่ถูกข่มขืนเผชิญหน้ากับอาชญากรทางเพศ ที่มี “อำนาจ” มากกว่า เป็นต้น หรือควรนำไปใช้กับคู่กรณีที่ไม่มีข้อจำกัดในเรื่อง “ความไม่ยุติธรรมเชิงโครงสร้าง” อย่างเห็นได้ชัดเจนนัก

**ประการที่สอง** ข้อจำกัดในการแสวงหาชุมชนที่เหมาะสม ความพยายามแสวงหาชุมชนที่เกี่ยวข้องในระดับที่เหมาะสมทั้งทรัพยากรและทักษะความชำนาญเพื่อใช้ในการสนับสนุนกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้ได้ผลดีนั้น เป็นข้อจำกัดที่สำคัญประการหนึ่ง เนื่องจากชุมชนเป็นสิ่งที่ไม่เคยถูกนับรวมอยู่ในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักมาก่อน ชุมชนยุติธรรมหรือยุติธรรมชุมชนจึงไม่ได้รับการกระตุ้นส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมทางยุติธรรมที่สำคัญๆ ที่ชุมชนพึงจัดให้แก่เหยื่ออาชญากรรมรวมทั้งควรร่วมมือกันป้องกันอาชญากรรมในชุมชนของตนอย่างเข้มแข็ง จะมีอยู่บ้างก็ตรงที่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้เริ่มใช้ชุมชนในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดตามปรัชญาการลงโทษแบบแก้ไขฟื้นฟูที่ได้รับความสนใจอยู่บ้างในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ดังนั้น เมื่อรอบรู้ของสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปและหันมาให้ความสนใจกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ต้องใช้ชุมชนร่วมทำหน้าที่เยียวยาครั้งนี้อย่างนั้น จึงปรากฏว่ามีจำนวนชุมชนเข้มแข็งหลงเหลืออยู่พอที่จะใช้การได้ทันทีไม่มากนัก

ดังนั้น การรื้อฟื้นการมีส่วนร่วมของชุมชนส่วนใหญ่ไม่อาจหลีกเลี่ยงวิธีการให้ความรู้ฝึกอบรมและให้ทรัพยากรในการปฏิบัติแก่ชุมชนใดๆ ที่มีแนวโน้มจะเข้มแข็งได้ในรูปแบบหนึ่ง ขณะเดียวกันก็ทำการพัฒนาชุมชนที่อาจต้องใช้เวลาอันยาวนานในการสร้างความเข้มแข็งในอีกรูปแบบหนึ่งแตกต่างกันไป รวมทั้งควรคำนึงถึงความแตกต่างของกลุ่มวัฒนธรรมและกลุ่มอายุที่จะรับการฝึกหัดอบรมในชุมชนประกอบด้วย

**ประการที่สาม** ข้อจำกัดในการแสวงหาคุลยภาพระหว่างการใช้โดยระบบแก้แค้นทดแทนกับระบบสมานฉันท์ เมื่อต้องนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ร่วมกับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักอาจมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ใช้ได้กับคดีความผิดเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น คดีใหญ่ๆ จะต้องส่งเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักดำเนินการ ซึ่งความเข้าใจดังกล่าวเป็นข้อจำกัดที่สำคัญในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ เพราะผลการปฏิบัติในประเทศต่างๆ ที่ผ่านมา เช่น ประเทศเยอรมันและออสเตรเลีย แสดงให้เห็นว่า วิธีการนี้ได้ผลดีเมื่อใช้กับอาชญากรรมอุกฉกรรจ์ โดยเยอรมันใช้กว่า ร้อยละ 70 ขณะที่ออสเตรเลียใช้กับเด็กเยาวชนที่กระทำผิดคดีอุกฉกรรจ์กว่าร้อยละ 43 ในปี ค.ศ. 1995 และ 1996 ตามลำดับ (Kurki, 2000: 240) ขณะเดียวกันกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็ไม่ใช่สูตรสำเร็จที่สามารถใช้ได้ผลดีกับคดีทุกประเภททุกลักษณะได้ จนกระทั่งต้องนำไปใช้แทนที่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก เพราะความขัดแย้งพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ การกระทำที่อาชญากรรม และอาชญากรรมมีหลายลักษณะ บางลักษณะก็อาจใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์ได้ผลดี ขณะที่บางครั้งก็จำเป็นต้องใช้พิธีกรรมที่มีแบบแผนพิธีการสูงเพื่อยังให้เกิดความยุติธรรมสูงสุด ดังนั้น การใช้วิธีทั้งสองเคียงคู่กันจึงก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคมเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดมากกว่าใช้ทดแทนกัน

### ข้อสังเกตในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้กับสังคมไทย

ศาสตราจารย์วิชา มหาคุณ ประธานศาลอุทธรณ์ภาค 1 ในฐานะคณะกรรมการกำกับทิศทางการงานวิจัย ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับงานวิจัยชุด "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทย" ในการประชุมทางวิชาการนำเสนอผลการดำเนินการวิจัย เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2548 ณ ห้องเจ้าพระยาบอลรูม โรงแรมเจ้าพระยา

ปาร์ค ถนนรัชดาภิเษก กรุงเทพมหานคร ประเด็นสำคัญ ได้แก่

**ประการแรก** ความพึงพอใจของคู่กรณีในการชดใช้ค่าเสียหาย ในการดำเนินกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์จะต้องพิจารณาว่า “อะไร” ที่จะทำให้ผู้เสียหายรู้สึกพึงพอใจมากที่สุดเมื่อได้รับการชดใช้ ซึ่งในหลายๆ คดีที่ตรวจสอบแล้วพบว่าไม่ประสบความสำเร็จเพราะว่าผู้เสียหายต้องทุกข์ทรมานมากเพราะต้องการเงิน เช่น งานวิจัยในประเทศออสเตรเลียที่มีบางคดีเกิดจากการทำรถเช่าพัง จะให้ผู้กระทำผิดชดใช้ด้วยการมารับใช้ผู้เสียหายที่บ้านนั้นผลที่ได้รับไม่คุ้มกับรถที่พัง ผู้เสียหายต้องการเงิน จึงทำให้การแก้ปัญหาไม่ลงตัวการตกลงจึงเกิดขึ้นไม่ได้

**ประการที่สอง** เรื่องการกลับคืนสู่สังคม ทำอย่างไรจึงจะให้ทั้งสองฝ่ายกลับคืนสู่สังคมได้ ไม่ใช่เน้นที่จำเลยเท่านั้น แต่ตัวผู้เสียหายเขาก็มีความละเอียดอ่อนเหมือนกัน อย่างเช่นคดีข่มขืน ผู้เสียหายที่ถูกข่มขืนจะแบกหน้าเข้าสู่สังคมอย่างไร ตรงนี้ก็มีความสำคัญที่ต้องคำนึงถึง ถ้าผู้ประสานงานไม่คำนึงถึงจุดนี้ก็เป็นเรื่องอันตรายเพราะผู้เสียหายจะต้องเผชิญหน้ากับทั้งผู้ต้องหาเองและฝ่ายญาติพี่น้องของผู้ต้องหาในสังคม แต่ที่เขาต้องตกลงยินยอมด้วยเพื่อที่จะให้เห็นแก่หน้าใครเพื่อให้เรื่องจบลงได้ ความทุกข์ทรมานก็ยังคงเกิดขึ้นเพราะเขายังมีความอายอยู่ ดังนั้น การกลับคืนสู่สังคมควรต้องมองอย่างรอบครอบทั้งสองด้านด้วยว่าทั้ง 2 ฝ่ายจะกลับมาอย่างไร

**ประการที่สาม** การไม่เข้าไปแทรกแซงการตัดสินใจโดยอิสระของคู่กรณี การกลับคืนสู่สังคมของคู่กรณีควรต้องให้ความระมัดระวังมากกว่าจะต้อง non-dominant คือจะต้องไม่มีการบีบบังคับจากฝ่ายใดทั้งสิ้น ซึ่งการบังคับอาจมีขึ้นเกิดจากเกิดมาเพียงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นเท่านั้น แต่การบังคับหรือชี้นำโดยผู้มีความรู้ทางวิชาการ โดยพวกที่เรียกว่า professional เช่น นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ คือคนที่ทำให้กระบวนการไม่เป็นไปตามที่พึงประสงค์ก็เป็นกลุ่มที่ควรระมัดระวังเช่นกัน เพราะงานวิจัยบอกเอาไว้ว่าผู้ที่เกี่ยวข้องเหล่านี้มักจะแนะนำก่อนว่าจะต้องตัดสินใจอย่างไรคือบอกบทสรุปไว้ก่อนเลย เพราะฉะนั้น พนักงานคุมประพฤติเมื่อปฏิบัติการเรื่องยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะค่อนข้างอันตรายหากไม่ระมัดระวัง อย่างที่แนะนำก่อนว่าควรจะเป็นอย่างไรปล่อยให้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติแล้วความพึงพอใจอย่างแท้จริงก็จะเกิด มิฉะนั้นแล้วจะเกิดอาการไม่พอใจแล้วไม่มีที่ระบาย สิ่งติดตามมากก็คือกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะไม่ประสบความสำเร็จอาจจะใช้ความรุนแรงในภายหลังได้ เมื่อยุติต้องยุติจริงๆ ถ้าจะไม่จบก็คือไม่จบ เราจะบีบบังคับหรือจะรวบรัดให้จบก็ไม่ได้



**ประการที่สี่** กระบวนการมีส่วนร่วมครบวงจร ในกระบวนการการมีส่วนร่วม ควรจะต้องเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ เพราะฉะนั้นกระบวนการนี้จึงต้องเสริมด้วยการมี pre-meeting คือ การเตรียมการในการประชุม ตระเตรียมให้เรียบร้อยเสียก่อน ลองฟังหยังเสียงเสียก่อนว่าทั้งสองฝ่ายมีท่าทีที่จะพอใจหรือไม่ เมื่อประชุมเสร็จแล้วก็ต้องมีสิ่งที่เรียกว่า post-meeting คือ เป็นการพบเจอกันหลังจากการประชุมจะต้องมีการทบทวน จะต้องมีการเรียกประชุมเพื่อการติดตามว่าที่ทำไปแล้วใช้ได้หรือไม่ได้ดำเนินการไปตามนั้นจริงหรือไม่

**ประการที่ห้า** กระบวนการตรวจสอบ เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ คือจะต้องมีการตรวจสอบ และทำอย่างไรถึงจะมีการตรวจสอบที่ชัดเจน เพราะกระบวนการตรวจสอบ ควรจะทดแทนกระบวนการอุทธรณ์ของศาล เวลาที่ศาลชั้นต้นตัดสินแล้วให้เขาอุทธรณ์ได้ แต่คนที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แล้วไม่พอใจจะร้องเรียนต่อใคร หรือจะให้มีการปรับปรุงแก้ไขต่อไปอย่างไร ร้องต่อใคร ต้องสร้างกระบวนการตรงนี้ด้วย เพื่อเป็นที่ระบายนัยเหมือนกัน กระบวนการตรวจสอบจึงมีความสำคัญ การทำงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้ต้องมีกำหนดเวลา พนักงานคุมประพฤติ จะตรวจสอบผู้กระทำผิดว่าปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ตกลงกันไว้หรือไม่ หรือจะกำหนดให้มีการตรวจสอบกันเองเพื่อจะให้มีการปฏิบัติตามข้อตกลง คือมีการบังคับให้เป็นไปตามข้อตกลงหรือไม่ บังคับภายในกำหนดเวลาเท่าไร ต้องให้ชัดเจน กระบวนการในส่วนนี้ที่อยากจะเน้นย้ำไว้คือ เรื่อง accountability ซึ่งไม่ใช่เรื่อง accountability ของนักโทษ ของผู้ต้องขัง หรือผู้ที่เป็นจำเลยเหมือนอย่างสมัยก่อน แต่เป็น accountability ของชุมชน ของสังคม หรือของหน่วยงานที่จะมาตรวจสอบอีกที ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ

**นายไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม** สมาชิกสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในฐานะคณะกรรมการกำกับทิศทางงานวิจัยได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับงานวิจัยชุดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทยในการประชุมครั้งเดียวกันนี้ โดยมีสาระสำคัญ 4 ประการ คือ

**ประการแรก** ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์คืออะไร ในความเข้าใจของคนที่ไม่ใช่ นักกฎหมายและไม่ใช่นักวิชาการแต่อาจจะเป็นนักปฏิบัติการทางสังคม เข้าใจว่ายุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นเรื่องเกี่ยวกับระบบความยุติธรรม ซึ่งอาจจะแบ่งเป็น “ระบบที่เป็นทางการ” และ “ระบบที่ไม่เป็นทางการ” กับ “ระบบที่เน้นการลงโทษชดใช้” กับ “ระบบที่



เน้นการสมานฉันท์" เมื่อเชื่อมโยงกับระบบศาลซึ่งเป็นระบบที่เป็นทางการจะพบว่า มีทั้งที่ใช้ระบบลงโทษและระบบสมานฉันท์ เช่นเดียวกันระบบที่ไม่เป็นทางการที่เราเรียกว่ายุติธรรมชุมชนก็มีทั้งวิธีลงโทษวิธีสมานฉันท์ ซึ่งน่าจะเป็น combination หรือองค์ประกอบแบบนั้น

คำว่า retributive justice ที่แปลว่า "ยุติธรรมเชิงแก้แค้นทดแทน" นั้น ความเห็นส่วนตัวคิดว่าน่าจะเป็นคำแปลที่รุนแรงเกินไป แต่ควรจะแปลว่า "การลงโทษเชิงชดใช้" จะใกล้เคียงกว่า ซึ่งจะตรงกันข้ามกับคำว่า "สมาน" คือ ทำให้รวมกันนั่นเอง

ที่ว่าในระบบยุติธรรมชุมชนก็มีทั้งลงโทษและสมาน ไม่ใช่ว่าถ้าเป็นชุมชนแล้วจะสมานอย่างเดียว เราคงทราบกันดีถึงวิธีการเช่นที่เรียกว่าประชาทัณฑ์ ก็เป็นยุติธรรมชุมชนชนิดหนึ่ง ในประเทศไทยอาจจะไม่รุนแรงเท่ากับในบางประเทศ เช่นที่บาห์ลี เขามีระบบยุติธรรมชุมชนที่แรงมาก ในบางกรณีถ้าใครทำผิดจะประชาทัณฑ์ถึงตาย ถ้าไม่มีใครห้ามไว้ หรือในระบบบางประเทศที่ว่าถ้าทำผิดก็ต้องชดใช้จนถึงที่สุด ฉะนั้นคำว่า "ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" ไม่ได้แปลว่า "เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ" น่าจะหมายถึงว่า "แม้เป็นทางการก็ใช้ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ ไม่เป็นทางการก็ใช้ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้"

ระบบลงโทษกับระบบสมานฉันท์มาจากฐานความคิดที่ต่างกันคนละขั้ว ในเรื่องลงโทษคงมาจากฐานความคิดที่ค่อนข้างจะไปในทางแยกส่วน คือ แยกคนผิดคนเลว แยกถูกแยกผิด แต่ระบบสมานฉันท์นั้นอยู่บนฐานความคิดหรือกระบวนการหรือระบบคิดที่มองสังคมเป็นองค์รวมเน้นในการรวมเป็นหนึ่ง รวมเข้าด้วยกัน สมานเข้าด้วยกัน ในระบบคิดแบบนี้ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นก็หาทางที่จะให้กลับมาสมานเป็นหนึ่งเดียวกัน คิดว่าคำว่าระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์น่าจะมีความหมายทำนองนั้น ถ้ามาดูว่าพื้นฐานสังคมไทยเราเอื้อต่อความมียุติธรรมเชิงสมานฉันท์แค่ไหน อย่างไร ผลงานวิจัยไม่ปรากฏชัดว่าพื้นฐานสังคมไทยนั้นเป็นเรื่องสมานฉันท์สักเท่าไร จากเท่าที่ผมได้เข้าใจ และได้เห็นมาบ้าง ได้ศึกษาติดตามมาบ้างว่า ระบบสังคมไทยเป็นระบบที่เน้นวัฒนธรรมอำนาจกับวัฒนธรรมอุปถัมภ์ ซึ่งสะสมมาตั้งแต่อดีต ความคิดเชิงประสานเป็นหนึ่งเดียวก็มีอยู่แต่ดูว่าเราจะโน้มไปทางอำนาจและอุปถัมภ์ แม้กระทั่งทุกวันนี้ที่บอกว่าอำนาจทางสังคมที่เกิดขึ้นแต่โบราณก็ไม่เชิง เพราะแต่โบราณมีระบบการปกครองเป็นชั้นๆ ขึ้นไป คำว่าสังคมนั้นไม่ได้แปลว่าประชาชนแต่หมายถึงว่าในสังคมนั้นมีอำนาจลดหลั่นกันขึ้นไปจนถึงพระมหากษัตริย์ ฉะนั้นพื้นฐานสังคมไทยแม้กระทั่งทุก

วันนี้เรายังเรียกว่าเป็นระบบที่เน้นอำนาจและเน้นอุปถัมภ์ เมื่อ “อำนาจ” พยายามจะสร้างความยุติธรรมจึงเกิดระบบศาล แม้กระทั่งการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงการบริหาร ซึ่งอาจจะนำไปสู่ความยุติธรรมส่วนหนึ่งและไม่ยุติธรรมส่วนหนึ่ง ในสังคมที่ไม่มีการใช้อำนาจแต่มีการใช้ระบบอุปถัมภ์ ที่เราเรียกว่ามาเฟียบ้าง หรือเจ้าพ่อบ้าง หรือผู้มีอิทธิพล หรือผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีบทบาท มีบารมีในสังคมก็ยังเป็นระบบเชิงอุปถัมภ์ ระบบเช่นนี้เอื้อต่อการใช้ระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แค่ไหนหรือไม่ ผมคิดว่าใช้ได้บ้างแต่ไม่ทั้งหมด นั่นแปลว่าถ้าเราเชื่อในเรื่องความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะมาใช้ในสังคมไทยส่วนหนึ่งก็คือ ไปลดทอนความนิยมเรื่องอำนาจกับการอุปถัมภ์ หรือการที่เอารัฐหรือระบบราชการเป็นศูนย์กลางหรือเป็นศูนย์กลาง หรือแม้กระทั่งระบบศาลเป็นศูนย์กลางของความยุติธรรมไปสู่การที่อาศัยประชาชนและสังคมเป็นศูนย์กลาง ที่เราใช้คำว่าใช้ประชาชนเป็นศูนย์กลางนั้นขยายความว่าเป็น “ศูนย์กลาง” ไม่ใช่เป็น “ศูนย์กลาง” ของการที่จะไปกระทำต่อประชาชน หรือแม้กระทั่งไปบริการ ไปเอาใจ หรือไปดูแล จะว่าเป็นศูนย์กลางคือเป็นศูนย์กลาง เป็นแกนกลางในการจัดการดูแลตนเอง อย่างนั้นเรียกว่าประชาชนหรือสังคมเป็นศูนย์กลาง

**ประการที่สอง** พื้นฐานสังคมไทยเอื้อต่อการดำเนินการในเชิงยุติธรรมสมานฉันท์เพียงใด การที่จะนำเอาระบบความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในสังคมไทยจะต้องคำนึงถึงความเป็นจริงว่าระบบสังคมไทยไม่ได้เอื้อทีเดียวกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แต่ก็ไม่ถึงกับเป็นปฏิปักษ์อย่างมากเรียกว่ากลางๆ มีศักยภาพที่จะดำเนินการไปในรูปของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ แต่ไม่ใช่ว่าจะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติจะต้องมีความพยายาม

**ประการที่สาม** ควรจะนำยุติธรรมสมานฉันท์มาใช้ในสังคมไทยหรือไม่ ถ้าให้ตอบสั้นๆ ก็คือ “ควร” เพราะว่าเป็นเรื่องที่จะโดยหลักการ โดยเหตุผล หรือโดยวัตถุประสงค์เป็นเรื่องดี แต่นั่นไม่ได้แปลว่าเราจะไปเลิกกระบวนการที่เป็นทางการหรือยุติธรรมกระแสหลักที่มีการลงโทษหรือชดใช้ตามสมควร ที่จำเป็นต้องมีอยู่ก็เพราะว่าไม่เชื่อว่าระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะมาทดแทนได้ 100% อยากรจะพูดว่าควรจะทำทดแทนให้ได้ 100% แต่ด้วยความที่เป็นจริงมนุษย์และสังคมไม่สามารถจะทำทดแทนได้ 100% เช่นเดียวกับว่าคนควรเป็นคนดีหรือไม่คำตอบก็คือ “ควร” แต่จะทำให้คนทั้ง 100% เป็นคนดีได้หรือไม่ คำตอบก็คือ “ไม่ได้” เป็นสังขรณ์ สังคมจะต้องมีทั้งดีและเลวปะปนกันไปเช่นนี้ผมเชื่อว่าจนชั่วกัลปาวสาน ไม่เช่นนั้นจะไม่ใช้สังคมมนุษย์

จะเป็นสังคมเทวดาไป หากคำนึงถึงความเป็นจริงจึงจำเป็นต้องใช้ระบบยุติธรรมกระแสหลักอยู่ แต่ก็สมควรจะนำระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาเสริมและทดแทนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ผู้วิจัยได้แสดงและได้ให้เหตุผลจากต้นความคิดที่มาจากต่างประเทศเป็นเรื่องที่ดีด้วยประการทั้งปวง เป็นเรื่องเชิงบวก เป็นเรื่องสร้างสรรค์ ไม่ใช่เรื่องติดลบ ติดต่อกทุกฝ่าย ติดต่อกทุกคน ติดต่อกส่วนรวม เป็นระบบที่จะช่วยให้สังคมเกิดสันติสุข เกิดความร่มเย็น ได้มากกว่าระบบยุติธรรมปกติ จึงควรนำมาใช้

**ประการที่สี่** ถ้าควรนำมาใช้ควรมีแนวทางและวิธีการอย่างไร ข้อนี้โจทย์วิจัยอาจจะไปไม่ถึง แต่เชื่อว่าผู้ที่ทำงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้คิดแล้วและได้วางแนวทางไว้ส่วนหนึ่งแล้วคงจะเป็นโจทย์ให้ช่วยกันคิดช่วยกันทำต่อไป ซึ่งจะเสนอข้อคิดสั้นๆ ว่าโดยทั่วไปการที่จะดำเนินการเรื่องที่สำคัญๆ ให้ประสบความสำเร็จและสำเร็จอย่างยั่งยืน นั้น มีแนวทางหรือมีองค์ประกอบที่อาจจะเรียกว่าเป็นกฎเกณฑ์สำคัญอยู่ 4 ประการ คือ

(1) หลักคิด ต้องจับหลักคิดให้ถูก หลักคิดในเรื่องยุติธรรมเชิงสมานฉันท์คืออะไรตั้งอยู่บนอยู่บนพื้นฐานความคิดหรือที่เรียกว่า “กระบวนทัศน์” อย่างไร เช่น มองสังคมเป็นหนึ่ง มองสังคมเป็นองค์รวม มองเชิงสมานเพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคม ระบบคิดเช่นนี้เป็นระบบคิดที่สำคัญ ตั้งระบบคิดให้ถูกเพราะว่าถ้าหลักคิดถูกแล้วก็จะนำไปสู่เรื่องอื่นๆ ได้ถูกต้อง แต่ถ้าหลักคิดไม่ถูกหรือไม่สมบูรณ์ เป็นหลักคิดเพียงบางส่วน เช่น คิดถึงยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเชิงวิธีการเท่านั้น แต่ไม่ได้เอาปรัชญา ไม่ได้พื้นฐานความคิดที่สำคัญมาเป็นกฎเกณฑ์ก็จะทำให้เขาไปเน้นตัวกระบวนการแล้วก็อาจจะไปถกเถียงกันเรื่องวิธีการ จะก่อให้เกิดความยุติธรรมที่ไม่สร้างความสมานฉันท์

(2) ยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนเรื่องนี้ ยุทธศาสตร์ที่สามารถใช้ได้ในการเคลื่อนเรื่องนี้ เช่น แนวคิดในเรื่องสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี เสนอแนะไว้ก็มีการนำมาใช้กันมาก หรือจะเป็นยุทธศาสตร์อย่างอื่น เรื่องนี้เป็นเรื่องและผู้ดำเนินการคงจะต้องไปขบคิด แต่ก็ไม่ได้แปลว่าคิดออกมาแล้วจะยืนยงอยู่อย่างนั้น คิดออกมาแล้วทำไปก็สามารถที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้

(3) การจัดการ โดยเฉพาะในภาครัฐ ถ้าเรื่องนี้จะเคลื่อนด้วยกลไกในภาครัฐ ซึ่งก็ดี แต่ต้องไปคิดในเรื่องระบบการจัดการเพราะภาครัฐอาจจะไม่แข็งในเรื่องการจัดการให้ประสบความสำเร็จ การจัดการให้ประสบความสำเร็จต้องทำอย่างไรบ้าง จะ



ต้องเกี่ยวข้องกับใครบ้าง มีขั้นตอน มีองค์ประกอบ มีกระบวนการอย่างไร ซึ่งเป็นรายละเอียดที่ต้องว่ากันต่อไป แต่ต้องไม่ลืมว่าในเรื่องของการจัดการเราอาจจะมีความคิดดี ยุทธศาสตร์ดี แต่การจัดการไม่ดี ไม่เข้มแข็งก็อาจจะทำให้ไม่ประสบความสำเร็จ และ

(4) การเรียนรู้ เรื่องของการที่ต้องคิด ต้องพิจารณา ต้องค้นหา ต้องจัดการความรู้ซึ่งเป็นเทคนิคที่พูดกันมากในสมัยนี้ การศึกษาวิจัยที่ทำมาก็เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ซึ่งเป็นเรื่องที่ดี และคงจะต้องทำต่อไปอีก ยิ่งทำไปก็ต้องเรียนรู้จากการทำแล้วนำมาประกอบการคิดพิจารณาเพื่อที่จะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไปเรื่อยๆ ทั้งฟื้นฟูปรับปรุงของเก่าที่มีอยู่แล้วและคิดของใหม่ที่จะทำให้ดีขึ้น

รวมทั้งหมดเป็น 4 องค์ประกอบ ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เรื่องความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่เราเชื่อว่าดีสามารถเกิดขึ้นได้อย่างดีในประเทศไทย

**นายวันชัย รุจนวงศ์** อธิบดีกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ในฐานะคณะกรรมการกำกับทิศทางงานวิจัยอีกท่านหนึ่งได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับงานวิจัยชุดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทยในการประชุมครั้งเดียวกันนี้ ว่า

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีการทำงานกันอย่างเป็นระบบ ทำให้ได้เห็นทั้งทฤษฎีและแนวปฏิบัติ ซึ่งในปัจจุบันมีอยู่ประมาณไม่ต่ำกว่า 40-50 ประเทศ ที่ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยเฉพาะที่ได้เคยเข้าร่วมประชุม World Congress ซึ่งเป็นเวทีกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ระดับโลก ได้พบว่าในจำนวน 40-50 ประเทศมีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในรูปแบบต่างๆ กัน แต่จะมีหลักการพื้นฐานที่ตรงกันก็คือ ต้องดูแลผู้เสียหาย ต้องจัดให้ผู้เสียหายกับผู้ต้องหาได้มาพบกัน เป็นเรื่องของความยินยอมทั้ง 2 ฝ่าย ต้องเป็นกระบวนการทางเลือกที่ไม่ใช่ฆาตกรรมกระแสหลักแต่เป็นงานสนับสนุนหรืองานรอง

ในงานวิจัยได้ชี้ให้เห็นการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 4 รูปแบบคือ conciliation mediation reparation และ reconciliation ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทั้งสิ้น แทบจะไม่มีกระบวนการใดเลยที่แยกส่วนออกไปต่างหาก จะมีทั้ง 4 องค์ประกอบปนกันอยู่ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปไกลเกลี่ย การชดเชย การคืนดี เพียงแต่ว่ากระบวนการไหนจะเน้นไปทางด้านใดมากกว่ากันจริงๆ แล้วกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เท่าที่สามารถสรุปเป็นหลักมาได้จะมีหลักการพื้นฐานหลายอย่างที่คล้ายคลึงกัน



ส่วนประเด็นที่ว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีความสำคัญต่อกระบวนการยุติธรรมที่เต็มรูปแบบหรือแบบเป็นทางการอย่างไรนั้น จะเห็นว่าในระบบของประเทศไทยเราใช้ระบบปฏิบัติการคือกล่าวหากันและไปยื่นเป็นคดีกันอยู่บนศาล หรือแม้กระทั่งในชั้นตำรวจ ผู้เสียหายและผู้ต้องหาไปถึงสถานีตำรวจเมื่อถูกตำรวจสอบปากคำก็แทบจะฆ่ากันตายบนโรงพัก ซึ่งเป็นกระบวนการที่เป็นระบบเผชิญหน้า (adversarial system) ซึ่งไม่ได้หมายความว่าไม่ดี กระบวนการนี้เหมาะสำหรับบางกรณี เช่น กรณีที่มีการฆ่ากันตาย ปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์ ข่มขืน โทรมหญิง คดีที่จำเป็นอย่างที่จะต้องกำจัดคนคนนั้นออกเพราะว่าเป็นอันตรายมากเกินกว่าที่จะประนีประนอมได้ และในขณะที่เดียวกันถ้าผู้กระทำบอกว่าตัวเองไม่ผิดต้องมีโอกาสที่จะขึ้นไปพิสูจน์ตัวเองในศาล เพราะฉะนั้นกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักเป็นเรื่องที่จำเป็น แต่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่ใช้กระบวนการเผชิญหน้าอาจจะไม่เหมาะกับทุกคดี โดยเฉพาะคดีเล็กน้อย คดีที่ไม่ร้ายแรง บางครั้งประชาชนในหมู่บ้านมีเรื่องทะเลาะกันแล้วไปดำเนินการที่เริ่มต้นด้วยการแจ้งความเพื่อที่จะเตรียมเอาเรื่องเอาความเมื่อกลับมาถึงหมู่บ้านแล้วทั้งสองครอบครัวนี้ก็ไม่น่าคุยกันเลยตลอดชีวิต จึงจำเป็นจะต้องแยกแยะการพิจารณาความว่าควรจะใช้วิธีไหนจึงจะเหมาะสม อย่างไรก็ตามกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นกระบวนการยุติธรรมที่จะเสริมกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก เพียงแต่เราจะแยกตรงไหนที่เป็นส่วนที่เราคิดว่าเป็นประโยชน์ที่สุดต่อสังคมไทย และเป็นการสร้างความสงบในสังคมทั้งในเชิงการป้องกันคนเลวไม่ให้กลับมาทำร้ายสังคม ในขณะที่เดียวกันคนที่ไม่ได้เป็นคนเลวแต่พลาดพลั้งหรือก้าวพลาดได้มีโอกาสหันเหออกมาโดยไม่ต้องเข้ากระบวนการอย่างเต็มรูป

นอกจากนั้น การที่นำกระบวนการยุติธรรมชุมชนเข้ามาใช้ส่วนใหญ่ที่ทางกรมพินิจฯ ทำอยู่ค่อนข้างจะเป็นเรื่องที่เราเห็นได้ชัดว่าจะเป็นการระดมสมอง โดยนำเอาผู้เสียหาย ผู้ต้องหา ชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้อง อาจจะประกอบด้วย ครู หรือ ผู้นำชุมชน เข้ามาให้ทุกคนช่วยกันคิด ซึ่งเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งว่าจะต้องไม่ฝึกให้เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่ชี้หน้าเจ้าหน้าที่ของกรมพินิจฯ ที่เข้าไปปฏิบัติหน้าที่ในการประชุมกลุ่มครอบครัวมีหน้าที่เป็นเพียงผู้ประสานให้ความสะดวกจัดให้ทุกฝ่ายได้มาพบกัน แล้วหลังจากนั้นก็เป็นการระดมสมอง (brain storming) อย่างแท้จริง

กรณีตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงในจังหวัดทางภาคเหนือ คือ เด็กนักเรียน 2 คน มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรจนกระทั่งเกิดการตั้งครรภ์ เด็กไม่ทราบจะแก้ปัญหาอย่างไร

เด็กผู้หญิงก็ไปซื้อยาขับ เมื่อทานเข้าไปก็แท้ง ที่บ้านของเด็กก็ได้ไปปรึกษาเพื่อน เพื่อนก็บอกว่าไม่รู้จะทำอย่างไรให้ดีไปกว่าการนำไปเผาปนกิจแล้วก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ เขาก็ไปหาที่เปลี่ยงอกกองไฟเพื่อเผาทารก เจ้าหน้าที่ตำรวจมาพบก็จับกุมดำเนินคดีในข้อหาพร้อมกันสนับสนุนการทำแท้งและทำลายหลักฐานในคดีอาญา เด็กทั้งสองคนนี้เป็นเด็กนักเรียน ในที่สุดก็ได้นำเข้าสูการประชุมกลุ่มครอบครัวเชิญผู้ปกครองเด็กทั้งสองฝ่าย ผู้นำชุมชน พระ ปรากฏว่าทั้งสองคนนี้ก็ขอโทษพ่อแม่ และให้ที่ประชุมคิดกันเองว่าจะแก้ปัญหายังไงต่อไป จึงกำหนดให้เด็กทั้งสองคนไปทำงานบริการสังคม แล้วยังได้กำหนดต่อไปว่าในโอกาสที่เหมาะสมให้เด็กผู้ชายบวช 10 วัน ให้เด็กผู้หญิงบวชชีพราหมณ์ 10 วัน กระบวนการระดมสมองจากสังคมจะสร้างสรรค์อะไรที่ดีมากแล้วเด็กสองคนก็กลับไปเรียนหนังสือ เติบโตขึ้นมาเขาก็อาจจะมีโอกาสกลับมาแต่งงานกันในอนาคต

เมื่อเทียบกับสังคมไทย จะเห็นว่ากระบวนการยุติธรรมกระแสหลักเริ่มจากประเทศแคนาดากับนิวซีแลนด์ ในแคนาดาไม่ได้เริ่มจากฝรั่ง แต่เขาไปเห็นตัวอย่างจากอินเดียแดง เวลามีข้อขัดแย้งก็ได้จัดการประชุมรอบกองไฟ เมื่อชนผิวขาวเห็นเข้าก็รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ทำไม่สังคมเราไม่มี ก็ได้นำเอามาใช้ ในนิวซีแลนด์ก็เริ่มจากชาวเกาะเมารี และฝรั่งที่เข้าไปยึดครองนิวซีแลนด์เมื่อเห็นเข้าก็นำมาพัฒนาต่อ ทั้ง 2 กลุ่มไม่ว่าจะเป็นอินเดียแดง หรือ เมารี ก็ดี เป็นสังคมที่เป็นครอบครัวใหญ่ อยู่กันเป็นเผ่า อยู่กันเป็นครอบครัวขยาย ซึ่งสังคมไทยในอดีตก็เป็นครอบครัวขยาย เราเพิ่งจะมีปัญหาเรื่องสังคมเมืองมาเมื่อไม่นานมานี้ เราเป็นครอบครัวขยายที่นิยมการประนีประนอม จะมีอะไรก็ตามที่สามารถตกลงกันได้ แต่ไม่ใช่ว่าทุกคดีจะต้องตกลงกัน ถ้าตกลงกันไม่ได้ก็เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก เพราะฉะนั้นการดำเนินการก็จะ เป็นทางเลือกเท่านั้น คือเป็นทางเลือกที่ทั้งสองฝ่ายยินยอม ทั้งสองฝ่ายเข้าประชุมและ ถ้าตกลงกันไม่ได้ ก็ไม่ได้มีข้อบังคับอะไรที่จะต้องตกลงกัน ทำให้ต้องกลับไปสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักแล้วก็ไปพิสูจน์ตัวเองต่อไป แต่สิ่งที่เราต้องการคือไม่ประสงค์ จะให้เกิดพฤติกรรมนี้กลับมาอีกถ้าหากเราสามารถตกลงกันได้

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่นำมาใช้กับคดีที่ไม่ร้ายแรง นั้น เป้าประสงค์ก็คือไม่ต้องการให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของสังคมนี้อีก จะด้วยวิธีใดก็ตามถ้าทั้งสองฝ่ายยินยอม สังคมเห็นชอบ เพราะฉะนั้นวัตถุประสงค์หลักก็คือการรักษาและคืนทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าให้กับสังคมโดยไม่ให้เขาเข้าไปอยู่ในสถานที่

ต้องขัง ไม่ว่าจะเป็นสถานพินิจ หรือในเรือนจำ ทำให้เข้าต้องเข้าไปรับประสบการณ์ที่เลวร้าย หรือมีตราบาปอยู่ในสังคม ดังเช่น ปรากฏว่า ปัจจุบันมีเรื่องจำนวนมากที่ ได้รับการร้องเรียนมาจากเด็กว่าเมื่อถูกพิพากษาสักครั้งไปสมัครสอบอะไรก็ได้โดย เฉพาะโรงเรียนทหาร ตำรวจ เพราะเขาใช้คำว่า “เคยมีความประพฤติเสื่อมเสีย” เท่านั้นเขาก็ไม่รับแล้ว

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ ตัวอย่างการสมานฉันท์ในชุมชนที่มีกฎหมายรองรับ เช่น ใน ประเทศลาวได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านและมีกฎหมายรองรับในคดีที่ไม่ร้ายแรง คดีใดก็ตามถ้าไม่ผ่านคณะกรรมการหมู่บ้านจะมาฟ้องต่อศาลไม่ได้ทำให้เขารักษาความสงบด้านนี้ได้เป็นอย่างดี

ส่วนเรื่องของ “การใช้ชุมชนในเชิงสัญลักษณ์” นั้น สถานพินิจฯ มีความก้าวหน้าในเรื่องนี้เช่นกัน คือ การพิจารณาถึงผู้เสียหายโดยตรง เช่น ถ้าเป็นกรณีทำลายโทรศัพท์สาธารณะ ก็จะเชิญผู้แทนจากองค์การโทรศัพท์เข้ามา หรือ กรณีทำการซื้อตปลา ก็จะเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นผู้เสียหายด้วย เพราะฉะนั้นในกรณีใดก็ตามถ้าเป็น เรื่องที่จะแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และคืนคนกลับมาเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่า และพัฒนาเขาต่อไปนั้น เป็นเรื่องที่ควรกระทำอย่างยิ่ง

ส่วนผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดที่จะตกลงกันก็คือ ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา และครอบครัว คนอื่นเป็นเพียงส่วนประกอบที่จะเข้าไปช่วยกัน เพราะฉะนั้น จึงเห็นว่าในเรื่องของการเสริมส่วนนี้เข้ากับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักนั้นจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทย และถ้าจัดการได้ถูกต้องจะเป็นคุณูปการอย่างยิ่งในการที่จะเอาคนออกมาจากกระบวนการให้เขากลับไปเรียนหนังสือ หรือกลับไปทำงาน เพื่อที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคมต่อไป ในปัจจุบัน เมื่อเรานึกอะไรไม่ออกก็เอาเด็กเข้ามาใส่ในสถานพินิจ นึกอะไรไม่ออกก็เอาคนเข้าไปใส่ในเรือนจำจนกระทั่งมีนักโทษล้นเรือนจำ คนเหล่านี้เป็นทรัพยากรมนุษย์ถ้าเราจัดการไม่ดีแทนที่จะเป็นพลังก็จะกลายเป็นภาระ ดังนั้นเราต้องเปลี่ยนภาระให้เป็นพลัง



## ภาคสอง: กระบวนการเชิงสมานฉันท์: ว่าด้วยระบบ รูปแบบ วิธีการปฏิบัติ

การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในทางปฏิบัติให้ได้ผลอย่างจริงจังนั้นไม่ใช่จะทำได้โดยง่ายเพียงกำหนดแผนปฏิบัติการใดๆ ที่สั่งการจากส่วนกลางลงไปยังชุมชนท้องถิ่นแต่เป็นเรื่องที่ชุมชนท้องถิ่นจะต้องร่วมคิดร่วมตัดสินใจว่าการปฏิบัติงานรูปแบบใดจึงจะเหมาะสมกับการสร้างฐานรากแห่งความยุติธรรมให้แก่ชุมชนของตนต่างหาก

ดังนั้น การนำแนวความคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปขยายผล ลงมือปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงนั้น จึงเป็นเรื่องที่แต่ละสังคมจะต้องศึกษา ทำความเข้าใจระบบ รูปแบบ กระบวนการที่นำไปใช้จากประสบการณ์ของประเทศต่างๆ และนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมในประเทศของตนต่อไป

ในภาคที่สองนี้ จะกล่าวถึงกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภาคปฏิบัติว่ามีรูปแบบอย่างไร มีระบบ รูปแบบ กลไก และ ขั้นตอนการทำงานอย่างไรจึงเป็นที่ยอมรับว่าได้ผลดียิ่งในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมที่ทำให้ชุมชนและสมาชิกบรรลุผลแห่งความสมานฉันท์ร่วมกัน ตามลำดับ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย





## บทที่ 8

### ระบบ รูปแบบ วิธีการปฏิบัติ

#### กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: รูปแบบสากลร่วมสมัย

ภาพรวมจากการสำรวจทั่วโลก ระบุว่ามีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์โปรแกรมต่างๆ จำแนกได้เป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

**รูปแบบแรก การไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (Victim-offenders Mediation หรือ VOM)**

การไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด หรือที่ Roche (2003) ผู้เชี่ยวชาญกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ชาวออสเตรเลีย เรียกว่า mediation programs เป็นรูปแบบที่นิยมใช้ใน สหรัฐอเมริกาตั้งแต่แรกเริ่มเมื่อปี ค.ศ.1978 และขยายออกไปทั่วประเทศ ในปี ค.ศ 1990 รูปแบบการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิดนี้เป็นที่นิยมแพร่หลายในประเทศตะวันตกโดยประมาณว่ามีโปรแกรมต่างๆ ทำนองนี้ไม่น้อยกว่า 700 โปรแกรม ในยุโรป 300 โปรแกรมในสหรัฐอเมริกา และ 26 โปรแกรมในแคนาดา โดยในประเทศ

แคนาดาเรียกว่า Victim Offender Reconciliation Programs (VORP) ในอเมริกาส่วนใหญ่ใช้เป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกแต่บางส่วนสามารถใช้ในขั้นตอนภายหลังการพิจารณาคดี และดำเนินการโดยหน่วยงานที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย และใช้ในประเทศต่างๆ ในยุโรปเกือบทั้งหมดที่มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน สหราชอาณาจักร ฟินแลนด์ ฯลฯ (The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice (ed.), 2000)

วิธีการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิดประกอบด้วย "การเผชิญหน้า" ระหว่างเหยื่อ อาชญากรรมกับผู้กระทำผิดซึ่งพนักงานคุมประพฤติหรือนักสังคมสงเคราะห์หรืออาสาสมัครอาจทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน และมีข้อสังเกตสำคัญที่ว่าทั้งเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดต้องพูดคุยทำความเข้าใจกันในโลกของความเป็นจริงและพื้นฐานของความสมเหตุสมผลของสองฝ่ายโดยพยายามขจัดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต การไกล่เกลี่ยมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้มีการเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมโดยการจัดเวทีที่ปลอดภัยและควบคุมได้ให้พวกเขาได้พบปะพูดคุยกับผู้กระทำผิดบนพื้นฐานของความสมัครใจ เปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดได้เรียนรู้ผลกระทบของอาชญากรรมที่มีต่อเหยื่ออาชญากรรม และเข้ามาแสดงความรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของเขาที่กระทำไป และให้โอกาสเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดได้ร่วมกันพัฒนาและยอมรับแผนการเยียวยาชดใช้ความเสียหายที่เกิดจากอาชญากรรมนั้น

### **รูปแบบที่สอง การประชุมกลุ่มครอบครัว (Family Group Conference หรือ FGC)**

การประชุมกลุ่มครอบครัว หรือ conference programmers (Roche, 2003) เริ่มขึ้นในประเทศนิวซีแลนด์และได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นในอเมริกาและแคนาดา ตัวอย่างเช่น ที่มลรัฐเมนนิโซต้า เพนซิลเวเนีย และมอนทานา ฯลฯ ในประเทศนิวซีแลนด์และออสเตรเลีย การประชุมรูปแบบนี้มีกฎหมายรองรับและเป็นนโยบายรัฐ เช่น โครงการเว็กก้า เว็กก้า (Wagga Wagga project) ที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ โดยใช้การประชุมเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกสำหรับคดีเด็กและเยาวชนแต่บางบางครั้งก็ใช้หลังมีคำสั่งศาลแล้ว การประชุมกลุ่มครอบครัวประกอบด้วยเหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และสมาชิกครอบครัวผู้มีความสำคัญหรือเพื่อนของทั้งสองฝ่ายโดยมีเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมเป็นผู้ดำเนินการในขณะนี้โดยส่วนใหญ่เป็นเจ้าของพนักงานตำรวจ

การประชุมกลุ่มครอบครัวอาจใช้ในโรงเรียน โบสถ์ หรือกลุ่มสมาชิกอื่นๆ โดยกระบวนการนี้มีการย้ำถึงความเอาใจจริงเอาใจของชุมชนต่ออาชญากรรมและความเต็มใจของชุมชนที่จะยอมรับผู้กระทำผิดกลับคืนสู่ชุมชนอีกครั้ง Braithwaite (1989) ระบุว่าแนวคิดความละอายเชิงบูรณาการ (reintegrative shaming) เป็นแนวคิดสำคัญที่ใช้ในการประชุมกลุ่มครอบครัวเพราะทำให้สมาชิกครอบครัวได้มีโอกาสพูดคุยแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับผลกระทบที่พวกเขาได้รับจากอาชญากรรมที่เกิดขึ้น โดยเป้าหมายของการประชุมกลุ่มครอบครัวคือการเปิดโอกาสสำหรับเหยื่ออาชญากรรมให้มีส่วนร่วมโดยตรงในการอภิปรายเกี่ยวกับการกระทำผิดที่เกิดขึ้น และสามารถตัดสินใจเลือกวิธีการลงโทษเชิงสมานฉันท์ที่เหมาะสมแก่ผู้กระทำผิดเป็นการเพิ่มความตระหนักถึงความรับผิดชอบตามหลักมนุษยธรรมของผู้กระทำผิดอันเกิดจากการกระทำของเขาหรือหล่อนและเปิดโอกาสให้ได้แสดงความรับผิดชอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น และโยนยัดผูกพันความรับผิดชอบร่วมของกลุ่มผู้สนับสนุนผู้กระทำผิดต่อการเยียวยาขาดใช้และต่อการปรับพฤติกรรมในอนาคต รวมทั้งเปิดโอกาสให้ทั้งผู้กระทำผิดและเหยื่ออาชญากรรมเป็นกุญแจเชื่อมโยงชุมชนที่ให้การสนับสนุนเข้าด้วยกันอีกครั้ง

ตัวอย่างการประชุมกลุ่มครอบครัวที่ใช้ในประเทศต่างๆ ได้แก่ Family Group Conferencing, New Zealand; Police Conferencing, NSW, Australia; Woodbury Police Conferencing, United State; Thames Valley Police Restorative Justice Program United Kingdom; Fredrick H. Tuttle Middle School, South Burlington, VT, United States.

### **รูปแบบที่สาม การพิจารณาแบบล้อมวง (Sentencing Circles)**

การพิจารณาแบบล้อมวงเป็นที่รู้จักกันว่าเป็น “วงกลมแห่งสันติวิธี” ใช้กันอย่างแพร่หลายในกลุ่มชาวพื้นเมืองของทวีปอเมริกาเหนือโบราณ โดยเฉพาะชาวอะบอริจินแคนาดา และประชากรทางตะวันตกเฉียงใต้ของอเมริกา (Bazemore, 1997; Stuart, 1995; Melton, 1995; Roche, 2003) ซึ่ง Roche เรียกว่า circle programmes โดยผู้เข้าร่วมในการพิจารณาแบบล้อมวงได้แก่สมาชิกของชุมชนเป็นผู้ที่เคยทำงานเป็นผู้พิพากษา ตำรวจ และอื่นๆ มาแล้วเป็นเวลาหลายปีในแคนาดาโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ยุกอน (Yukon) และ เคนนิโซตา (Minnesota) รวมทั้งที่เคยรับผิดชอบงานการพิจารณาคดีและการควบคุมสอดส่องมาแล้ว



การล้อมวงสามารถดำเนินการได้ในขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งภายหลังจากที่ศาลมีคำพิพากษาแล้ว ผู้มีส่วนร่วมได้แก่เหยื่ออาชญากรรม ผู้สนับสนุนเหยื่ออาชญากรรม เช่น ครอบครัวและเพื่อน ผู้กระทำผิด ผู้สนับสนุนผู้กระทำผิด เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม และสมาชิกชุมชน ระหว่างการล้อมวง ผู้เข้าร่วมจะได้รับการสนับสนุนให้พูดจากันอย่างเปิดเผยด้วยความเคารพต่อผลกระทบที่เกิดจากอาชญากรรมที่มีต่อชุมชน ขณะเดียวกันก็แสวงหาวิธีในการเยียวยาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายและหาวิธีการบูรณาการผู้กระทำผิด โดยใช้ชนนงเป็นสัญลักษณ์ส่งผ่านไปรอบๆ วง ผู้ที่ถือชนนงคือผู้ที่ได้รับโอกาสเป็นผู้พูดในขณะนั้นโดยไม่มีการขัดจังหวะ กระบวนการนี้อาจมีการล้อมวงเพียงวงเดียวหรือหลายวงซึ่งแต่ละคนมีโอกาสนำเสนอเรื่องราวของตนแตกต่างกันไป โดยมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้มีการเยียวยาทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบ เปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดได้ชดใช้ค่าเสียหาย เสริมพลังเหยื่ออาชญากรรม สมาชิกชุมชน ครอบครัวและผู้กระทำผิดโดยให้มีสิทธิมีเสียงและแบ่งปันความรับผิดชอบในการค้นหาข้อสรุปที่กระทำได้จริง กำหนดสาเหตุพฤติกรรมอาชญากรได้ชัดเจนมากขึ้น สร้างจิตสำนึกรักชุมชนและสร้างศักยภาพในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนให้ชุมชน และส่งเสริมสนับสนุนและแบ่งปันคุณค่าความรู้สึกอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน

ตัวอย่างการพิจารณาแบบล้อมวง ได้แก่ Navajo Peacemaking, Navajo Nation, Arizona, United States; Carcross Circle Programme, Yukon Territory, Canada; South St Paul Restorative Justice Council, St Paul, Minnesota, United States; Zwelethemba Peacemaker Committee, Western Cape, South Africa.

### **รูปแบบที่สี่ คณะกรรมการบูรณาการชุมชน (Community Reparative Boards)**

คณะกรรมการบูรณาการชุมชน หรือที่ Roche (2003) เรียกว่า sentencing panels เป็นวิธีการเชิงสมานฉันท์ในชุมชนที่หวนกลับคืนมาใหม่ เป็นต้นแบบใหม่ที่ชุมชนแสดงความรับผิดชอบต่อเด็กเยาวชนกระทำผิดอย่างกว้างขวางรู้จักกันในนามของคณะกรรมการเยาวชน คณะกรรมการเพื่อนบ้าน หรือคณะกรรมการยุติธรรมทางเลือกชุมชน (youth panels, neighborhood boards or community diversion boards) คณะกรรมการนี้ใช้เป็นส่วนหนึ่งของการเบี่ยงเบนคดีหรือการคุมประพฤติ



คณะกรรมการประกอบด้วยผู้คนในชุมชน ผู้กระทำผิดเหยื่ออาชญากรรม ผู้แทนจากกระบวนการยุติธรรม และบางครั้งก็มีสมาชิกครอบครัวของผู้กระทำผิดรวมอยู่ด้วย ใช้กับผู้กระทำผิดที่ไม่ร้ายแรง และดำเนินการเช่นเดียวกับรูปแบบอื่นๆ คือ มีการพูดคุยกันด้วยความเคารพก่อนที่จะพิจารณาโทษ คณะกรรมการเหล่านี้มีความสำคัญต่อสมาชิกชุมชนในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมในขั้นตอนที่อยู่ระหว่างชุมชนกับระบบงานยุติธรรมทางอาญา เป้าหมายของคณะกรรมการนี้ คือ สนับสนุนพลเมืองให้เป็นเจ้าของระบบงานยุติธรรมโดยมีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการอำนวยความสะดวกยุติธรรม เปิดโอกาสให้เหยื่ออาชญากรรมและสมาชิกชุมชนได้เผชิญหน้ากับผู้กระทำผิดเพื่อศึกษาเข้าใจพฤติกรรมกรรมการกระทำผิด เปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดแสดงความรับผิดชอบของตนในการเยียวยาความเสียหายที่เขาได้กระทำต่อเหยื่ออาชญากรรมและชุมชน และสืบทอดเจตนารมณ์ของชุมชนในการจัดการกับปัญหาอาชญากรรมเองอันเป็นการลดค่าความเสียหายจากการที่ใช้กระบวนการยุติธรรมเต็มรูปแบบ

ตัวอย่าง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ รูปแบบนี้ ได้แก่ Toronto Community Council, Ontario, Canada; Youth Offender Panels, England and Wales; Reparative Boards, Vermont Department of Corrections, Burlington, Vermont, United States.

อย่างไรก็ตาม Roche พบว่าบางแห่งมีการใช้โปรแกรมที่มี "รูปแบบผสมผสาน" (multi-form programs) คือ มีการใช้รูปแบบทุกรูปแบบดังกล่าวข้างต้นในโปรแกรม เดียวคือทั้งแบบ mediation ทั้งทางตรงและทางอ้อม และแบบ conference หรือแบบ circle โดยขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสถานการณ์และตัวแปรอื่นๆ ที่เข้ามาแทรกซ้อนเข้ามาในขณะนั้น

ตัวอย่างกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์รูปแบบนี้ ได้แก่ 'Just Youth' Project, Spectrum Youth and Family Services, Burlington, Vermont, United States; Washington County Community Justice, Minnesota, United States; Prim William County Restorative Justice Program, VA., United States.

## ค่านิยมและฐานคติร่วมของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์รูปแบบต่าง ๆ

แม้ว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะมีรูปแบบต่างๆ แตกต่างกันไปก็ตามแต่รูปแบบทั้งหมดล้วนมีคุณค่าและฐานคติอันเป็นพื้นฐานสำคัญร่วมกันในการใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์ (Hudson, Galaway, Morris, & Maxwell, 1994; McGarrell and friends, 2000: 9) ดังนี้

1. ยกย่องให้เกียรติแก่สถาบันครอบครัวและญาติสนิทมิตรสหายที่มีส่วนร่วมจะต้องเน้นสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัวและการสนับสนุนของชุมชน
2. ยอมเสียสละอำนาจให้แก่คนในครอบครัวและพ่อแม่จะต้องมีโอกาสรับรู้ถึงความรู้สึกที่รับผิดชอบต่อบุตรหลานของตน
3. การประชุมกลุ่มครอบครัวจะต้องมีความละเอียดอ่อนต่อวัฒนธรรมและให้การเคารพต่อวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายของครอบครัวที่เข้าร่วมประชุม
4. เขี่ยอาชญากรรมจะต้องมีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกระบวนการและได้รับการชดใช้เยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่พวกเขาตามความเหมาะสมจำเป็น

## ประเภทคดีที่สามารถใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2545: 15-16) ศึกษาพบว่าอันที่จริงแล้วไม่ได้มีกฎเกณฑ์กติกากว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ใช้ได้กับความผิดเล็กน้อยเท่านั้น ดังเช่นในราวันดา Bishop Rismond TuTu ให้สัมภาษณ์ว่าได้นำเอาเรื่อง Restorative Justice ไปใช้เพื่อสร้างสมานฉันท์ในระหว่างเผ่าพันธุ์ในราวันดา ในแคนาดาได้มีการใช้ในกรณีการประทุมิชชอบของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในเท็กซัสได้ใช้ในคดีฆาตกรรมเพื่อให้เหยื่ออาชญากรรมที่มีชีวิตหลงเหลืออยู่หรือผู้เป็นญาติได้มีโอกาสพบกับผู้กระทำความผิด เพื่อสร้างความรู้สึกที่ดีขึ้น

อย่างไรก็ตามในสังคมโลกส่วนใหญ่ก็นำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้กับความผิดประเภทที่เด่นชัด ได้แก่

### ความผิดที่เด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำ (Juvenile Delinquents)

ประเทศออสเตรเลียและนิวซีแลนด์มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับคดีที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้กระทำผิดโดยระบบกฎหมายกำหนดไว้ ในหลายๆ ประเทศในยุโรป เช่นในอังกฤษ เยอรมัน ออสเตรีย ฯลฯ รวมทั้งแคนาดา และสหรัฐอเมริกาใช้วิธีนี้เป็นหลักเพิ่มมากขึ้น ส่วนรูปแบบที่ใช้จะมีลักษณะเช่นเดียวกันคือใช้รูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัว (Family Group Conferences หรือ FGCs) ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดของรูปแบบต่างๆ ในช่วงต่อไป

### ความผิดจากความรุนแรงในครอบครัว (Domestic Violence)<sup>(1)</sup>

"ครอบครัว" ได้ชื่อว่าเป็นด่านแรกในการป้องกันปัญหาอาชญากรรมให้แก่สังคม แต่จากข้อเท็จจริงที่ผ่านมาปรากฏว่ามีการกระทำผิดเกิดขึ้นในครอบครัวเป็นจำนวนมากทั้งด้านความถี่และความรุนแรงไม่แตกต่างไปจากที่เกิดกับสังคมภายนอก โดยมี "ผู้หญิง" ซึ่งเป็นสมาชิกครึ่งหนึ่งของครอบครัวและครึ่งหนึ่งของโลกนี้ต้องตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมที่เกิดจากน้ำมือของผู้ชายที่อยู่ในครอบครัวเดียวกันกับตนในฐานะผู้นำครอบครัว คู่สมรส เพื่อนคู่คิด ฯลฯ เพราะอาชญากรรม และความรุนแรงที่เกิดกับผู้หญิงเหล่านี้เป็นเรื่องที่ถูกชักจูงให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องน่าอับอาย เป็นเรื่องส่วนตัวที่ไม่สมควรเปิดเผยให้สาธารณชนรับรู้ ทำให้ตลอดเวลาที่ผ่านมามีผู้หญิงส่วนใหญ่ที่ประสบปัญหาดังกล่าวต้องอดทน ใช้ชีวิตอย่างทุกข์ทรมาน และต้องเจ็บปวดชอกช้ำตามลำพังอยู่ในอาณาจักรของ "ครอบครัว" ที่ชายเป็นใหญ่ อยู่ในขอบเขตแห่ง "กฎหมาย" ที่มองผู้หญิงด้วยสายตาเช่นเดียวกับที่ผู้ชายมองและปฏิบัติ และอยู่ในสนามอำนาจของ "บุคลากรในกระบวนการยุติธรรม" ที่มีอคติและเลือกปฏิบัติด้วยขั้นตอน กระบวนการ และกลไกที่ดูเสมือนหนึ่งยังให้เกิดความเป็นธรรมอย่างเสมอภาคกันในสังคมสำหรับทุกคน แต่ไม่ใช่ต่อผู้หญิงที่ประสบปัญหาความรุนแรงโดยเฉพาะจากชายที่ได้ชื่อว่าเป็นสามีของตน

<sup>(1)</sup> โปรดอ่านเพิ่มเติมในหลักการและเหตุผลของโครงการประชุมทางวิชาการเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับปัญหาความรุนแรงในครอบครัว: ความเป็นไปได้ในการนำโครงการ 'โรงซ่อมสามี' มาใช้ในสังคมไทย" จัดโดย โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ณ โรงแรมเจ้าพระยาปาร์ค กทม. วันอังคารที่ 12 พฤศจิกายน 2545.



เมื่อกรณีการกระทำผิดและความรุนแรงต่อผู้หญิงดังกล่าวถูกส่งผ่านเข้าสู่ “กระบวนการยุติธรรม” ซึ่งตั้งรับปัญหาสังคมอยู่ปลายทางของปัญหา นั้น บรรดาเหยื่ออาชญากรรมผู้เคราะห์ร้ายต่างก็คาดหวังจะได้รับ “ความยุติธรรม” ที่ปราศจากความลำเอียงทางเพศ ตลอดจนได้รับความเห็นอกเห็นใจ เยียวยาชดใช้ความเสียหายตามสมควร แต่ปรากฏว่าการณ์ไม่เป็นไปดังที่คาดหวังไว้เพราะบรรดาเหยื่ออาชญากรรมที่เป็นผู้หญิงเหล่านี้ต่างก็ประสบกับ “การตกเป็นเหยื่อความรุนแรงซ้ำสอง” ซึ่งเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างอันมีผลกระทบต่อจิตใจที่กระบวนการยุติธรรมปฏิบัติต่อเหยื่ออาชญากรรมราวกับ “คนชายขอบของกระบวนการยุติธรรม” อีกครั้ง ขณะเดียวกันการที่จะนำตัวสามีผู้ทำร้ายภรรยาซึ่งเป็นผู้กระทำผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมและจำคุกไว้ก็อาจไม่เกิดประโยชน์อันใด เพราะครอบครัวอาจขาดกำลังสำคัญที่ต้องพึ่งพาอาศัยและทำมาหากิน ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับครอบครัวและบุตรหลานตามมา ดังนั้น คดีความรุนแรงในครอบครัวจึงจำเป็นต้องใช้กระบวนการยุติธรรมที่มีลักษณะเฉพาะที่เข้าใจทั้งความรู้สึกของเหยื่ออาชญากรรม ช่วยบำบัดเยียวยาสามีที่นิยมความรุนแรงและเข้าใจปัญหาของสัมพันธภาพในครอบครัวไปพร้อมๆ กันในลักษณะของ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์”

นับได้ว่า กรณีดังกล่าวเป็นปัญหาสังคมกึ่งอาชญากรรมที่ต้องใช้ช่องทางพิเศษของกระบวนการยุติธรรม หรือใช้กระบวนการยุติธรรมที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งสังคมโลกได้พัฒนาแนวคิดและวิธีการจัดการกับปัญหาอาชญากรรมที่ให้ความสำคัญกับ “เหยื่ออาชญากรรม” ในฐานะประธานของปัญหามากยิ่งขึ้นกว่าเดิมโดยคำนึงถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้เสียหายและแสวงหาวิธีการที่จะให้ผู้กระทำผิดเยียวยาชดใช้และปรับปรุงนิสัยความประพฤติอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถนำมาใช้กับเรื่องนี้ได้

### **ความผิดอาญาต่อส่วนตัวหรือความผิดอาญาที่ยอมความกันได้**

คดีอาญาประเภทนี้เป็นความผิดที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะให้เป็นความผิดอันยอมความกันได้ ซึ่งโดยปกติจะมีลักษณะที่กระทบกระเทือนต่อสิทธิส่วนบุคคลมิได้กระทบกระเทือนสาธารณชน กฎหมายจึงยินยอมให้ถอนคำร้องทุกข์หรือยอมความกันได้และเมื่อยอมความกันแล้วผู้เสียหายจะนำคดีมาฟ้องร้องอีกไม่ได้ คดีอาญาประเภทความผิดที่ยอมความกันได้ตามประมวลกฎหมายอาญา ได้แก่ ความผิดฐาน



ข่มขืนกระทำชำเรา (มาตรา 276 วรรค 1) ความผิดฐานอนาจาร (มาตรา 278 และ มาตรา 284) ความผิดฐานทำให้เสื่อมเสียเสรีภาพ (มาตรา 309 วรรค 1) ความผิดฐานหน่วงเหนี่ยวกักขังผู้อื่น (มาตรา 310 วรรค 1 และ มาตรา 311 วรรค 1) ความผิดฐานหมิ่นประมาท (มาตรา 326-328) ความผิดฐานฉ้อโกง (มาตรา 341-342, 344-346 และ มาตรา 349-350) ความผิดฐานยักยอกทรัพย์ (มาตรา 352-355) ความผิดฐานทำให้เสียทรัพย์ (มาตรา 358-359) ความผิดฐานบุกรุก (มาตรา 362-364) ฯลฯ

นอกจากนี้ ยังมีความผิดที่กฎหมายกำหนดให้เป็นความผิดอันยอมความได้นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว เมื่อเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดเป็นญาติกันตามมาตรา 71 ได้แก่ ความผิดฐานลักทรัพย์ (มาตรา 334-335) ความผิดฐานฉ้อโกงทรัพย์ (มาตรา 336 วรรค 1) ความผิดฐานฉ้อโกงประชาชน (มาตรา 343) ความผิดฐานรับของโจร (มาตรา 357) ความผิดฐานทำให้ทรัพย์ที่มีไว้เพื่อสาธารณประโยชน์เสียหาย (มาตรา 360)

### ข้อพิพาททางแพ่งเกี่ยวเนื่องทางอาญา

การกระทำผิดบางอย่างผู้กระทำมีความผิดทั้งทางแพ่งและทางอาญา เนื่องจากการกระทำนั้นเข้าองค์ประกอบความผิดทางอาญาในขณะเดียวกันยังทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหายด้วยลักษณะของการกระทำที่เป็นความผิดทางแพ่งเกี่ยวเนื่องทางอาญา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญานั้น ผู้กระทำผิดต้องรับผิดชอบตามกฎหมายอาญาและยังต้องชดเชยค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนให้กับผู้เสียหายอีกด้วย เพราะฉะนั้นข้อพิพาทในลักษณะนี้จะระงับลงได้ก็ต่อเมื่อคู่พิพาทตกลงประนีประนอมกันทั้งคดีอาญาและคดีแพ่งด้วย ถ้าตกลงเฉพาะคดีแพ่งโดยไม่ได้กล่าวถึงความผิดทางอาญานั้นหาจะมีผลต่อเนื่องถึงการยอมความในทางอาญาไม่ ในทำนองเดียวกันการยอมความในคดีอาญาอย่างเดียวก็น่าจะมีผลรวมถึงการประนีประนอมในทางแพ่งไม่ และในกรณีที่เป็นคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญานั้นก็ต้องพิจารณาก่อนว่าคดีอาญานั้นเป็นคดีอาญาอันยอมความกันได้หรือไม่ด้วย ซึ่งถ้าเป็นคดีอาญาแผ่นดินซึ่งยอมความกันไม่ได้ก็จะประนีประนอมยอมความกันได้เฉพาะคดีแพ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

### ความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ อื่น ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการจำคุกระยะสั้น

คดีอาญาประเภทนี้เป็นความผิดประเภทที่แม้จะมีโทษเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่กฎหมายมิได้บัญญัติให้เป็นคดีความผิดอันยอมความกันได้ เพราะถือว่าเป็นความผิด

ต่อแผ่นดิน ทำให้ต้องมีการดำเนินกระบวนการคดีไปตามลำดับขั้นตอน แต่หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมแต่ละลำดับ ได้แก่ ตำรวจ อัยการ และศาลอาจใช้ดุลพินิจเพื่อเบี่ยงเบนคดีประเภทนี้ออกนอกกระบวนการตามอำนาจที่กฎหมายกำหนดไว้ได้เช่นกัน ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้โทษจำคุกระยะสั้นอันก่อให้เกิดผลเสียแก่ผู้กระทำผิดและสังคมมากกว่า รวมทั้งลดความแออัดในเรือนจำได้ทางหนึ่ง ความผิดคดีอาญาเล็กน้อย ประเภทนี้ได้แก่ความผิดที่มีโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี เช่น ความผิดฐานลักทรัพย์ (มาตรา 334) ความผิดฐานฉ้อโกงทรัพย์ (มาตรา 336) ความผิดที่กระทำโดยประมาท ฯลฯ เป็นต้น

## ขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมที่สามารถใช้ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นมาตรการที่สามารถใช้ได้ในทุกขั้นตอน ทั้งก่อนพิจารณาคดี ระหว่างการพิจารณาคดี และภายหลังจากการพิพากษาคดี ดังนี้

### การใช้ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในขั้นตอนก่อนกระบวนการยุติธรรม

มีการใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์โดยชุมชนสำหรับคดีความอาญาบางประเภทที่ไม่ร้ายแรง ก่อนมีการร้องทุกข์กล่าวโทษต่อเจ้าพนักงานสอบสวน เช่น ประเทศฝรั่งเศส จะใช้รูปแบบที่เรียกว่าคณะกรรมการบูรณาการชุมชน (Community Reparative Boards) เป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้มีการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในโรงเรียน ที่ทำงาน ในชุมชนเป็นการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งก่อนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมอีกด้วย

- กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชน ในลักษณะยุติธรรมชุมชน เพื่อไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่ไม่ซับซ้อน เช่น ประเทศฝรั่งเศสจะใช้รูปแบบที่เรียกว่าคณะกรรมการบูรณาการชุมชน (Community Reparative Boards) เป็นจำนวนมาก

- กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในโรงเรียน ประเทศแคนาดาใช้กับความขัดแย้ง พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และพฤติกรรมเกเรของเด็กเยาวชนในโรงเรียน โดยใช้กับกรณีต่างๆ ได้แก่ การทำร้ายร่างกายอุจฉกรรจ์ เหลืออาชญากรรมที่รุนแรง การทำให้เสียทรัพย์และลักทรัพย์ การลักขโมยของในห้างสรรพสินค้า เสพยาเสพติด มีพฤติกรรมเกเรในชั้นเรียน ขีดเขียนทำให้ทรัพย์สินเสียหาย ทำลายภาพลักษณ์ของ

โรงเรียน ฆ่าหรือทรมานสัตว์ อนาคต มีอาวุธ เป็นต้น (Department of Justice, Canada: 2003)

- กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในที่ทำงาน ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในที่ทำงานในเรื่องเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ย ความขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างกรณีไม่ร้ายแรง และ กรณีมีการอนาจาร หรือ ล้วงละเมิดทางเพศด้วยวาจาในที่ทำงาน เป็นต้น

### **ขั้นตอนเมื่อคดีความเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมและก่อนพิพากษาคดี**

- กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชั้นตำรวจ ประเทศแคนาดามีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชั้นที่คดีความเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมในขั้นตอนของเจ้าหน้าที่ตำรวจหลายกรณี ได้แก่ ลักทรัพย์ ทุกลักและลักทรัพย์ ทำร้ายร่างกาย เสพยาเสพติด วางเพลิง ผิดพรบ.จราจร ลักขโมยรถจักรยานยนต์และยานพาหนะ ฯลฯ

- กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชั้นอัยการ มีการใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์ในชั้นพนักงานอัยการในคดีความผิดกึ่งอาชญากรรม (quasi criminal) เช่น คดีความรุนแรงในครอบครัวระหว่างสามีภรรยา คดีที่ไม่เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะในการฟ้องร้องดำเนินคดี คดีเด็กและเยาวชนเป็นผู้กระทำผิด ฯลฯ ซึ่งอาจใช้หลักการดำเนินคดีอาญาตามดุลพินิจ และใช้การชะลอการฟ้องประกอบ

- กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชั้นพิจารณาคดีของศาล ศาลสามารถใช้วิธีการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ตลอดเวลาก่อนที่จะมีคำพิพากษาอย่างหนึ่งอย่างใดในขั้นตอนการสืบเสาะและพินิจ โดยในประเทศตะวันตกส่วนใหญ่ใช้พนักงานคุมประพฤติหรือนักสังคมสงเคราะห์ ดำเนินกระบวนการวิธีการสมานฉันท์ โดยใช้รูปแบบการพิจารณาแบบล้อมวง (Sentencing Circles) สำหรับกรณีผู้กระทำผิดเป็นชนพื้นเมืองในประเทศแคนาดา และสหรัฐอเมริกาบางมลรัฐ และใช้รูปแบบการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (Victim-offenders Mediation หรือ VOM) อย่างกว้างขวางสำหรับผู้กระทำผิดที่เป็นผู้ใหญ่ทั้งในยุโรปและอเมริกา

### **ขั้นตอนหลังการพิจารณาคดี**

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชั้นราชทัณฑ์ ในทวีปยุโรป อเมริกาเหนือ และออสเตรเลียมีการใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์ในชั้นราชทัณฑ์อย่างกว้างขวางเช่นกัน



โดยใช้เมื่อมีการจำคุกผู้กระทำผิดไประยะหนึ่งแล้ว เมื่อผู้กระทำผิดได้รับการพักการลงโทษ และในช่วงก่อนที่ผู้กระทำผิดจะสิ้นสุดการรับโทษจำคุกกลับคืนสู่ชุมชน โดยใช้รูปแบบการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (Victim-offenders Mediation หรือ VOM) เช่นกัน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถใช้กับกระบวนการยุติธรรมในทุกขั้นตอน ดังแสดงได้ในภาพต่อไปนี้

## ภาพที่ 9

แสดงการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในฐานะกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรม



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย





## บทที่ 9

### กระบวนการเชิงสมานฉันท์

กระบวนการทำงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หรือที่เรียกว่า “กระบวนการเชิงสมานฉันท์” (restorative justice process) จัดว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยกระบวนการเชิงสมานฉันท์มีเป้าหมายเพื่อทำให้สิ่งต่างๆ ถูกต้องเข้าที่ เข้าทางมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ภายหลังจากที่มีพฤติกรรมบางอย่างหรือเหตุการณ์บางอย่างที่ทำให้ความขัดแย้งอันมีผลกระทบต่อผู้คนเกิดขึ้น ประติษฐกรรมนี้เป็นขั้นตอนการแลกเปลี่ยนระหว่างกันและกันที่สำคัญและจำเป็นยิ่ง เพราะทำให้ทุกคนที่ได้รับผลกระทบจากอันตรายที่เกิดจากอาชญากรรม ได้มีโอกาสพูดคุยระบายอารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อธิบายว่าพวกเขาต่างก็ได้รับผลกระทบอย่างไร อธิบายว่าเขารู้สึกอย่างไรต่อสถานการณ์นั้นและต้องการให้เยียวยาอันตรายที่เกิดขึ้นอย่างไร

## เทคนิคต่างๆ ในกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์

ในการดำเนินกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์มีเทคนิควิธีการสำคัญๆ ดังนี้

**การไต่ถามเชิงสมานฉันท์** (restorative enquiry) เป็นวิธีการฟังที่เชื่อมโยงให้ผู้ฟังวาดภาพจินตนาการตามกับผู้พูดเล่าเรื่องอย่างเข้าใจถึงความคิด ความรู้สึก และความจำเป็นที่เกิดขึ้นในสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งผู้ประสานงานจะต้องมีการฝึกอบรมทักษะและกระบวนการรับฟังนี้ก่อนเข้ากลุ่ม

**การสนทนาเชิงสมานฉันท์ในสถานการณ์ที่ท้าทาย** (restorative discussion in challenging situations) การสนทนาบางช่วงอาจเกิดมีท่าทีที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแสดงอำนาจเหนือทำให้มีความไม่สมดุลทางอำนาจเกิดขึ้น จะต้องใช้เทคนิคในการชักจูงให้ทั้งสองฝ่ายกลับมาสู่ประเด็นที่กำลังสื่อสารเพื่อแสดงความรู้สึกและความต้องการของตนต่อไป สถานการณ์ที่ท้าทายอาจเกิดจากการที่ทั้งสองฝ่ายมีอำนาจที่แตกต่างกันด้วยศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่การงาน สถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วิทยุฒิ หรือคุณวุฒิ หรือหลายปัจจัยประกอบกัน

การใช้คำว่า “การสนทนาเชิงสมานฉันท์” (restorative discussion) อาจเบี่ยงเบนไปบ้าง ด้วยว่าการสนทนาหลายต่อหลายครั้งที่ไม่ได้เริ่มต้นจากประเด็นที่กล่าวถึง “อันตราย” (harm) ที่ได้รับเพราะกลายเป็นเรื่องของ “ความสัมพันธ์” (relationship) ระหว่างสองฝ่ายต่างหากที่ควรจะต้องเยียวยา ในสถานการณ์ดังกล่าวควรพยายามควบคุมกติกาในการใช้ภาษาที่ไม่รุนแรง (nonviolent communication) คือพยายามหลีกเลี่ยงการใช้ถ้อยคำที่รุนแรง รุกเร้า หรือ เจตนาทำให้ผู้อื่นเคืองจะสามารถช่วยการสนทนาได้

**การไกล่เกลี่ย** (mediation) เป็นกระบวนการที่ใช้คนกลางซึ่งเป็นบุคคลที่สามที่เรียกว่า “ผู้ไกล่เกลี่ย” (mediator) มามีบทบาทในการสนับสนุนให้ทั้งสองฝ่ายที่มีความขัดแย้งกันได้แสวงหาช่องทางเคลื่อนที่ไปจากจุดเดิมได้เป็นอย่างน้อยที่สุดโดยการที่คู่ขัดแย้งพยายามดำเนินการแก้ปัญหาาร่วมกัน ในกรณีที่คู่ขัดแย้งสองฝ่ายมีจำนวนฝ่ายละหลายคน ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เรียกกระบวนการในการกำหนดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มนั้นว่า “การประชุมเชิงสมานฉันท์” (restorative conferences) หรือ “วงกลมแก้ปัญหา” (problem-solving circles) ตามความเหมาะสม ตัวอย่างเช่น การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

**การไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด** (victim-offender mediation) เทคนิคสำคัญสำหรับกระบวนการวิธีนี้คือจะต้องแน่ใจว่ากระบวนการนี้จะไม่กระทำให้อาชญากรรมตกเป็นเหยื่อของกระบวนการซ้ำสอง เหยื่ออาชญากรรมจึงควรจะได้รับดูแลตามสมควร

**การประชุมคณะกรรมการชุมชนและวงกลมแก้ปัญหา** (community conferences and problem-solving circles) มีประโยชน์ในการใช้กับการพูดคุยกันเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ที่มีปัญหาความขัดแย้งที่จะต้องถกเถียงหาข้อสรุปกันทั้งกลุ่ม ผู้ประสานงานจะต้องรับผิดชอบต่อเรื่องทั้งหมดเพื่อให้มั่นใจว่ากระบวนการดำเนินไปได้ด้วยดี และกลุ่มอาจกำหนดกฎกติกาใช้ร่วมกันในการประชุมเพื่อให้ทุกคนรู้สึกปลอดภัยและเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

**การประชุมเชิงสมานฉันท์** (restorative conferences) เช่นเดียวกับการไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด วิธีนี้ใช้กับกลุ่มที่ทราบอยู่แล้วว่ามีอันตรายเกิดขึ้นและมีผู้กระทำร่วมอยู่ในการประชุมด้วย ดังนั้น การประชุมจึงเกิดขึ้นเพื่อ (1) พุดคุยกับฝ่ายที่ได้รับอันตราย (2) พยายามทำความเข้าใจเป้าประสงค์ของอีกฝ่ายหนึ่ง และ (3) บรรลุถึงข้อตกลงเพื่อเยียวยาอันตรายที่เกิดขึ้นมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งอาจรวมทั้งการชดใช้ค่าทำขวัญและการขอโทษ

**การประชุมกลุ่มครอบครัว** (family group conferences) ใช้เมื่อมีแผนการที่จะช่วยเหลือเด็กหรือเยาวชนผู้อ่อนเยาว์ต่อโลก หรือครอบครัวของเขาให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางอย่าง โดยการประชุมกลุ่มครอบครัวจะต้องอาศัยความเข้มแข็งของครอบครัวและทรัพยากรจากเครือข่ายความเป็นครอบครัวมาร่วมประชุมกันโดยมีพนักงานวิชาชีพและผู้ประสานงานที่ได้รับการฝึกหัดอบรมและเป็นกลางเป็นผู้ดำเนินการ

### การดำเนินการประชุมเชิงสมานฉันท์

การดำเนินกระบวนการประชุมเชิงสมานฉันท์มีขั้นตอนสำคัญๆ 3 ขั้นตอน คือ **ขั้นแรก** ผู้ประสานงานให้ข้อมูลเบื้องต้นต่อบรรดาสมาชิกครอบครัวและคอยช่วยให้คำปรึกษาเป็นทางเลือกในระหว่างการประชุม

**ขั้นที่สอง** ปล่อยให้ครอบครัวมีเวลาส่วนตัวในการที่จะพูดคุยอภิปรายเพื่อวางแผนการช่วยเหลือเด็กหรือเยาวชนออกจากสถานการณ์ที่ประสบอยู่

**ขั้นสุดท้าย** พนักงานวิชาชีพ และผู้ประสานงานกลับมารับฟังและบันทึกแผนการให้ความช่วยเหลือของครอบครัว นัดหมายผู้รับผิดชอบและทบทวนสรุปผลการประชุม สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของปัญหาพร้อมกันและให้กำลังใจผู้เกี่ยวข้องในการดำเนินการตามแผนการที่วางไว้ต่อไป

### ทักษะและค่านิยมสำหรับผู้ประสานงาน

ทักษะที่จำเป็นในการดำเนินกระบวนการเชิงสมานฉันท์สำหรับผู้ประสานงาน ได้แก่

- สงวนท่าทีไม่เข้าไปเกี่ยวข้องและไม่ตัดสินใจแทน (non-judgmental)
- ยกย่องให้เกียรติต่อความคิดเห็นของทุกคน
- ฟังอย่างกระตือรือร้นและใส่ใจ
- สร้างความคุ้นเคยระหว่างผู้มีส่วนร่วม
- ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้มีส่วนร่วมแสวงหาทางออกมากกว่าแนะนำหรือเสนอ

แนวคิดของตนให้ทำตาม

- ถามคำถามเชิงสร้างสรรค์ต่อการประชุม
- สร้างความรู้สึกอบอุ่นให้เกิดขึ้น
- มีความเมตตากรุณา
- มีความอดทน

ทักษะเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นอย่างตั้งใจ และเป็นทักษะสำคัญที่จำเป็นต้องใช้ในกระบวนการเชิงสมานฉันท์ ซึ่งจัดว่าเป็น “ค่านิยมร่วมในการเป็นผู้ประสานงาน คือ การให้เกียรติ การเปิดเผย (ไม่มีนอกไม่มีใน) เสริมพลัง สรุปประเด็น อดทน หลอมรวม และ สมเหตุสมผล”

### ขั้นตอนการทำงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในทางปฏิบัตินั้น Ron Claassen ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาสันติวิธีและความขัดแย้ง มหาวิทยาลัยเพสโนแปซิฟิก สหรัฐอเมริกาได้เสนอขั้นตอนการทำงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ซึ่งเรียกว่า “กระบวนการสร้างความสมานฉันท์” (A Peacemaking Process) ไว้ 6 ขั้นตอน (จุฑารัตน์ เจื้ออำนวยการ, 2548) ดังนี้



(1) **การเชิญชวน (invitation)** การเชิญหรือแนะนำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ เยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และผู้สนับสนุนของทั้งสองฝ่ายให้ตกลงใจที่จะเข้าร่วมการประชุม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเข้าร่วมในกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ที่ผู้ประสานงานจัดขึ้น โดยชี้ให้เห็นความสำคัญของการที่ทั้งสองฝ่ายจะได้ใช้เวทีนี้ในการแก้ปัญหา ความขัดแย้ง ทำความเข้าใจถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นและแสดงความรับผิดชอบเยียวขาดใช้ความเสียหายดังกล่าว

(2) **รับทราบกฎเกณฑ์พื้นฐาน (ground rules)** ผู้เข้าร่วมประชุมพึงตระหนักว่ามีกฎเกณฑ์พื้นฐานที่สำคัญๆ บางประการซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมในการดำเนินกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ ได้แก่ การดำเนินการที่เป็นไปตามขั้นตอนที่กำหนด การแสดงสิทธิในการตอบปฏิเสธได้ตลอดเวลาเมื่อรู้สึกว่าการดำเนินการที่ดำเนินนั้นไม่ยุติธรรมสำหรับตน การไม่พูดสอดแทรกในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งกำลังพูด และเต็มใจที่จะดำเนินกระบวนการวิธีไปสู่ข้อสรุป

(3) **บรรยายความรู้สึก การสรุป และการตระหนัก (describe, summarize, and recognize)** ขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการวิธีทางจิตวิทยาที่ผลัดกันเป็นผู้พูดและผู้ฟัง โดยผู้ฟังจะเป็นผู้สรุปความภายหลังจากที่จบการฟัง ทำให้เกิดการเรียนรู้เชิงตระหนัก ซึ่งมีรูปแบบของการสนทนา ดังนี้

คนแรก: บรรยายเกี่ยวกับปัญหา ความขัดแย้ง หรือความไม่ยุติธรรมที่ประสบ

คนที่สอง: สรุปความ

คนที่สอง: บรรยายเกี่ยวกับปัญหา ความขัดแย้ง หรือความไม่ยุติธรรมที่ประสบ

คนแรก: สรุปความ

จากนั้นพิจารณาว่าจากประสบการณ์ดังกล่าวต่างตระหนักถึงคุณค่า ความหมาย ความรู้สึก ความเสียหายที่อีกฝ่ายประสบหรือไม่อย่างไร ถ้ายังไม่เป็นที่ประจักษ์ให้ย้อนกลับมาดำเนินกระบวนการในขั้นตอนนี้อีกครั้ง

(4) **แสวงหาความลงตัวในข้อตกลง (search for agreement)**

- บูรณาการหลักความยุติธรรม (restore equity) เป็นขั้นตอนที่ทำการสอบถามว่าจะสามารถแก้ไขเยียวยาความเสียหายได้อย่างไรในขณะนี้ ในวิธีทางที่เป็นไปได้

- แสดงเจตนาให้ความมั่นใจในอนาคต (clarify future intentions) เป็นขั้นตอนที่สอบถามว่าจะสามารถป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้อีกในอนาคตได้อย่างไร

(5) **สรุปข้อตกลงและแสดงความยินดี** (summarize agreement and congratulate) เป็นขั้นตอนที่เขียนสรุปข้อตกลง (ถ้าบรรลุถึงข้อตกลง) กำหนดนัดประชุมเพื่อติดตามผล และแสดงความยินดีที่ทุกฝ่ายให้ความร่วมมือ แต่ถ้ายังไม่สามารถบรรลุถึงข้อตกลงให้ย้อนกลับไปเริ่มที่ขั้นตอนที่ 1 อีกครั้ง

(6) **ติดตามผล** (follow-up) เป็นขั้นตอนที่ติดตามตรวจสอบดูว่ามีการรักษาสัญญาด้วยการปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ตกลงกันไว้หรือไม่ ถ้าได้รับรายงานว่าไม่มีปัญหาเกิดขึ้นให้ย้อนกลับไปเริ่มกระบวนการใหม่อีกครั้ง

Claassen ย้ำว่า “ความไว้วางใจจะเจริญงอกงามเมื่อมีการบรรลุถึงข้อตกลงและรักษาสัญญานั้นไว้”

มีข้อสังเกตว่าขั้นตอนการทำงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ดังกล่าวเป็นการนำความรู้เชิงสหวิทยาการ (interdisciplinary) มาใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ความไม่ยุติธรรมอันเกิดจากอาชญากรรม โดยมีการนำทฤษฎีทางจิตวิทยาการให้คำปรึกษา (counseling psychology) ของ Carl Roger ซึ่งเป็นทฤษฎีในระดับปฏิบัติที่ใช้ปฏิบัติอยู่ในโรงเรียน และในวงการจิตบำบัดมาประยุกต์ใช้กับสถานการณ์อาชญากรรมที่เกิดขึ้นจริง ด้วยการจัดให้มีการเผชิญหน้ากันในกลุ่มภายใต้การประสานงานและกำกับดูแลของเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม โดยมีขอบเขตความเหมาะสมตามกฎหมายเป็นเกณฑ์ประกอบการพิจารณา ขณะเดียวกัน ทั้งเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดต่างก็มี “ทางเลือก” ที่จะกลับไปใช้การดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้ตลอดเวลาไม่ว่าจะนำวิธีการเชิงสมานฉันท์มาใช้ในขั้นตอนใดของกระบวนการยุติธรรมก็ตาม

### กระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ (restorative justice process)

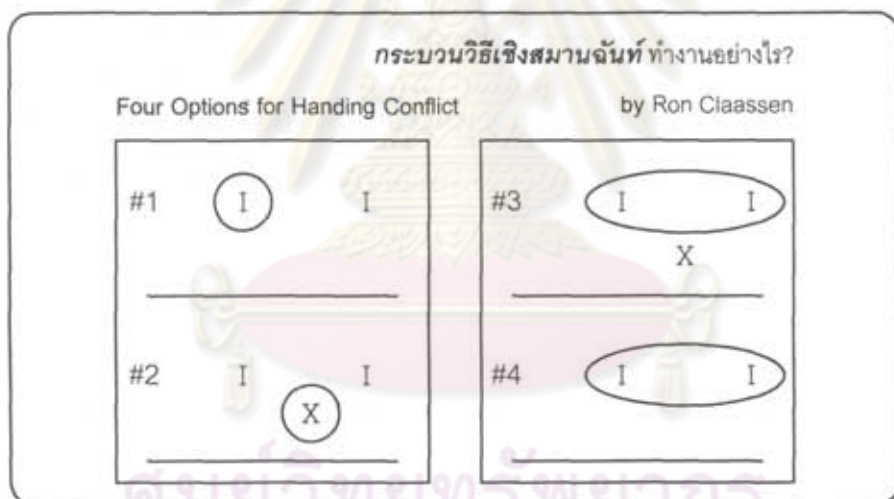
คณะกรรมการป้องกันอาชญากรรมและกระบวนการยุติธรรม สภาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ กำหนดหลักการพื้นฐานว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในคดีอาญา ในเรื่องกระบวนการทำงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไว้ เมื่อวันที่ 20 เมษายน ค.ศ. 2000 ว่า “กระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์” (restorative process) หมายถึง กระบวนการใดๆ ก็ตามที่เกี่ยวข้องกับเหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด และ/หรือปัจเจกบุคคล/สมาชิกชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมได้แสดงความกระตือรือร้นที่จะรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาที่

เกิดขึ้นจากอาชญากรรมโดยอาจได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่สามที่มีความเป็นกลาง โดยกระบวนการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์หมายถึงรวมถึงการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง (mediation) การประชุมปรึกษาหารือ (conferencing) และการพิพากษาแบบล้อมวง (sentencing circles) ด้วย

Claassen ได้เสนอ "ทางเลือก 4 วิธี ในการจัดการความขัดแย้ง" (Four Options for Handling Conflict) โดยรวมถึงกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งในการจัดการความขัดแย้ง (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548) ซึ่งได้ให้คำอธิบายพร้อมภาพประกอบ ดังแสดงในภาพต่อไปนี้

### ภาพที่ 10

แสดงทางเลือก 4 วิธี ในการจัดการความขัดแย้งของ Ron Claassen



หมายเหตุ: วงกลมที่ปรากฏในทางเลือกต่างๆ นั้น แสดงขอบเขต "อำนาจ" ของฝ่ายที่ใช้อำนาจ

ทางเลือกที่ 1 เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่าย โดยฝ่ายหนึ่งเพียงฝ่ายเดียวเป็นผู้มี "อำนาจ" และใช้ "อำนาจ" นั้น ตัวอย่างในกรณีนี้ได้แก่ การแก้ปัญหาความขัดแย้งบางกรณีระหว่างพ่อกับลูก โดยพ่อแสดงอำนาจเพื่อหยุดยั้งพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของลูก



ทางเลือกที่ 2 เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่าย โดยบุคคลที่สาม หรือฝ่ายที่สาม (X) ที่วางตัวเป็นกลางเป็นผู้มี "อำนาจ" และใช้ "อำนาจ" นั้นในการตัดสินชี้ขาดความถูกต้องของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ตัวอย่างในกรณีนี้ ได้แก่ การตัดสินคดีของศาล หรืออนุญาโตตุลาการ

ทางเลือกที่ 3 เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่าย โดยบุคคลที่สามหรือฝ่ายที่สาม (X) ประสานการจัดการให้เกิดเวทีที่บุคคลทั้งสองฝ่ายซึ่งขัดแย้งกันได้มีโอกาสพบปะกันเพื่อเจรจาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งกันเอง โดยทั้งสองฝ่ายเป็นผู้มี "อำนาจ" และใช้ "อำนาจ" ในการไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทระหว่างกัน ตัวอย่างในกรณีนี้ ได้แก่ การใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ทางเลือกที่ 4 เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองฝ่าย โดยทั้งสองฝ่ายเป็นผู้มี "อำนาจ" และใช้ "อำนาจ" ในการไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทระหว่างกันและกัน โดยไม่มีบุคคลที่สามมาเกี่ยวข้องด้วย ตัวอย่างในกรณีนี้ ได้แก่ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ ระหว่างสามีภรรยา หรือเพื่อนฝูง

Claassen<sup>(1)</sup> อธิบายว่าทางเลือกแบบที่ 3 และ แบบที่ 4 เป็นทางเลือกสำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ใช้ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยเรียกทางเลือกที่ 3 นี้ว่า "กระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์" (restorative justice process) Claassen อธิบายต่อไปว่า กระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์นี้สามารถใช้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ในทุกที่และทุกขั้นตอนที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น ทั้งในโรงเรียน สถานที่ทำงาน ในขั้นตอนก่อนที่คดีความจะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม อยู่ระหว่างการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีรวมทั้งขั้นตอนภายหลังการพิจารณาคดี ซึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีการใช้วิธีการดังกล่าวอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในคดีเด็กและเยาวชนกระทำความผิด

## ศูนย์วิทยทรัพยากร

<sup>(1)</sup> คำบรรยายของ Ron Claassen เรื่อง "Peace Making and Restorative Justice"

ในโครงการบรรยายพิเศษโดยวิทยากรต่างประเทศเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ครั้งที่ 1 เรื่อง "Restorative Justice: Best Practices in Restorative Conference" วันพุธที่ 7 มกราคม 2547 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ กรุงเทพมหานคร จัดโดย กรมคุมประพฤติ กรมราชทัณฑ์ และ สำนักกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม.



## การปฏิบัติตามวิธีการเชิงสมานฉันท์

Debra Clothier ประธานกรรมการบริหารขององค์กร Restorative Justice Consortium แห่งประเทศสหราชอาณาจักร ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 1997 เพื่อเป็นศูนย์กลางของหน่วยงานต่างๆ ที่สนใจในการปฏิบัติงานด้านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และเพื่อผลักดันให้มีการนำแนวคิดเชิงสมานฉันท์ไปปรับใช้ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศดังกล่าว ได้กล่าวสรุปแนวปฏิบัติตามวิธีการเชิงสมานฉันท์ให้แก่คณะข้าราชการกรมคุมประพฤติที่เดินทางไปศึกษาดูงานไว้ที่น่าสนใจว่า (กรมคุมประพฤติ, 2547: 19)

การใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ victim-offender mediation, family group conferencing, หรืออื่นๆ โดยพื้นฐานจะต้องเป็นระบบสมัครใจ และคาดหวังได้ว่าผลการประชุมจะเกิดประโยชน์ต่อคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ผู้ประสานงานจึงต้องผ่านการอบรมฝึกฝนมาเป็นอย่างดี แม้ว่าจะมีผลงานวิจัยหลายชิ้นที่แสดงให้เห็นว่า ผู้เสียหายมีความพึงพอใจในอัตราสูงจากการประชุมแบบ face-to-face mediation แต่ผู้ประสานงานก็ควรแจ้งให้ผู้เสียหายทราบก่อนการประชุมว่า การดำเนินการดังกล่าวจะดำเนินไปอย่างปลอดภัยและหากรู้สึกไม่ปลอดภัย ผู้เสียหายสามารถที่จะเลือกการประชุมแบบ indirect mediation ก็ได้ นอกจากนั้นข้อมูลต่างๆ ที่เกิดจากการประชุมนั้นจะต้องเป็นความลับ

หากการดำเนินการจัดประชุมเป็นไปตามขั้นตอนด้วยความสมัครใจแล้ว กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำผิด กล่าวคือ ผู้เสียหายจะได้มีโอกาสพูดถึงผลกระทบจากอาชญากรรม ความปลอดภัยในอนาคต ตลอดจนการรับคำขอโทษและการชดเชย ส่วนผู้กระทำผิดก็จะมีโอกาสอธิบายถึงสาเหตุของการกระทำผิด การแก้ไขสิ่งที่ผิดพลาด ที่สำคัญคือ โอกาสในการกลับไปเป็นสมาชิกของชุมชนอีกครั้ง

## หลักปฏิบัติตามกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2546 เป็นต้นมา Restorative Justice Consortium (2005) ได้กำหนดหลักปฏิบัติตามกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แทนที่มาตรการเดิมที่เคยประกาศไว้ มีดังนี้คือ

(1) **การยึดถือประโยชน์ของทุกฝ่าย** เพื่อประโยชน์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง การดำเนินกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจ ปราศจากการเลือกปฏิบัติ และอำนาจให้เกิดความหลากหลายในวิธีการระงับข้อพิพาท และคำนึงถึงความปลอดภัยของบุคคลด้วย

(2) **ผู้เสียหาย** กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นวิธีที่ให้โอกาสผู้เสียหาย ได้แสดงออกถึงความรู้สึกและผลกระทบจากการถูกกระทำ เพื่อให้ผู้กระทำผิดได้ตระหนักถึงข้อเรียกร้องและแนวทางในการชดเชยแก่ผู้เสียหาย

(3) **ผู้กระทำผิด** เป็นกระบวนการที่ให้โอกาสผู้กระทำผิดได้ชดใช้ความเสียหาย และเยียวยาความรู้สึกโดยตรงแก่ผู้เสียหายและแม้แต่ชุมชนตามความสามารถ

(4) **การยึดถือประโยชน์ของชุมชนและสังคม** เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มองว่า การกระทำผิดนั้นนอกจากส่งผลกระทบต่อรัฐแล้วยังกระทบต่อชุมชนและสังคมด้วย ดังนั้น วิธีการต่างๆ เชิงสมานฉันท์จึงเป็นการระงับความขัดแย้ง เพื่อให้สังคมและชุมชนมีความสงบปลอดภัยภายใต้วัฒนธรรมที่หลากหลายและระบบนิติธรรม

(5) **หน่วยงานอื่นๆ ในกระบวนการยุติธรรม** อาจสนับสนุนให้หน่วยงานอื่นๆ ในกระบวนการยุติธรรมได้ทำหน้าที่ในการยุติข้อพิพาทเพื่อเป็นทางเลือกแทนระบบยุติธรรมปกติ ยกเว้นข้อพิพาทที่เกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ หรือคดีที่มีความเสี่ยงสูงและร้ายแรง เนื่องจากหน่วยงานอื่นๆ นั้นมีความยืดหยุ่นสูงกว่าศาล ทำให้ผู้กระทำผิดมีโอกาสในการชดใช้ความเสียหายได้มากกว่า

(6) **ศาลยุติธรรม** ควรยึดหลักการเยียวยาผลร้ายในเบื้องต้น หากผู้เสียหายปฏิเสธ ศาลอาจให้ผู้กระทำผิดชดใช้ให้ชุมชน หรือผู้เสียหายรายอื่นๆ ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะก่อนเสมอ

(7) **หน่วยงานด้านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์** ผู้ประสานจะต้องมีความเป็นกลาง และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย การดำเนินการใดๆ ทุกฝ่ายจะต้องเก็บเป็นความลับ หากฝ่ายใดมีฐานะด้อยกว่า ผู้ประสานงานต้องอำนวยความสะดวกและอธิบายขั้นตอนให้ชัดเจน ตลอดจนที่สำคัญก็คือ จะต้องเคารพทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การระงับข้อพิพาทเป็นไปอย่างสร้างสรรค์

## กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับแนวคิด

### "ชนะ-ชนะ" (win-win)

แนวคิด "ชนะ-ชนะ" (win-win) สามารถเขียนเป็นสมการได้ดังนี้

ถ้า แดง ต้องการ A และ ดำ ไม่ต้องการ A (แต่ต้องการ B) สถานการณ์ แพ้ - ชนะ จะเกิดขึ้นเพราะไม่มีทางเลือก หรือเป็นทางเลือกเพียงทางเดียวที่ แดง หรือ ดำ เพียงฝ่ายเดียวจะเป็นผู้ได้ A ไป (แม้ว่าจะต้องการหรือไม่ก็ตาม)

และถ้า แดง ต้องการ X และ ดำ ต้องการ Y ดังนั้น A กับ Y อาจจะทำให้เกิด สถานการณ์ ชนะ-ชนะ ได้ ถ้า A เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อแดง มากกว่า X ขณะที่ Y เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อดำ มากกว่า B ด้วยการขยายขอบเขตประเด็นในการเจรจา จาก A, B เป็น A, B, X, Y ทำให้เกิดช่องทางเลือกอันนำไปสู่การบรรลุผลที่เป็นไปได้ เพิ่มขึ้นเพราะอาณาบริเวณของการบรรลุข้อตกลงถูกเปิดออกหรือขยายออกให้กว้าง ขวางยิ่งขึ้น (ประยุกต์จากข้อมูลของ Braithwaite (2002: 244-246)

ด้วยการอธิบายถึงคุณลักษณะเชิงเทคนิคเหล่านี้จึงทำให้เข้าใจได้มากขึ้นว่า กระบวนการเชิงสมานฉันท์สามารถทำงานให้เกิดความสมานฉันท์ คือเป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งหรือพฤติกรรมไม่พึงประสงค์หรือการกระทำที่อาจชญากรรมหรือการกระทำผิดที่เกิดขึ้นในลักษณะที่ยังให้เกิดความพึงพอใจของทั้งสองฝ่าย หรือ "ชนะ-ชนะ" (win-win) อันนำไปสู่การให้อภัย ความสมัครสมานสามัคคี และความสงบสุขแห่งสังคมตามมา แตกต่างไปจากการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งหรือพฤติกรรมไม่พึงประสงค์หรือการกระทำผิดที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการเชิงปฏิบัติที่มีคนกลาง ตัดสินว่าฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ชนะ ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้แพ้ หรือ "ชนะ-แพ้" (win-lose) อันนำไปสู่อารมณ์ ความรู้สึก และพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาอื่นๆ ตามมาภายหลัง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



# ภาคสาม:

## สืบค้นกรอบทัศนะแบบทฤษฎีหลังยุคธรรม เชิงสมานฉันท์ในสังคม

อาชญากรรมกับการลงโทษเป็นความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำสองการกระทำของบุคคลอย่างน้อยสองฝ่ายขึ้นไปที่เกิดขึ้นและคงอยู่ควบคู่สังคมมนุษย์มาทุกยุคทุกสมัย รวมทั้ง เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและบริบทสังคม โดยมีกระบวนการยุติธรรมรูปแบบต่างๆ เป็นกลไกสอดประสานจัดการกับกิจกรรมเหล่านั้นให้เป็นไปตามกฎหมายที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อควบคุมพฤติกรรมคนในสังคมให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานที่กำหนดไว้

ภายหลังจากที่ชุดความสัมพันธ์ของกิจกรรมอาชญากรรมกับการลงโทษและเหยื่ออาชญากรรมในสังคมโลกได้มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนที่ไปหลายรูปแบบหลายครั้งหลายคราในแต่ละยุคสมัยดังที่กล่าวถึงแล้วในบทที่ 4 เรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ความเป็นมาและความเป็นไป นั้น ปรากฏว่ารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด-กฎหมาย-รัฐ และสังคมได้พัฒนาปรับเปลี่ยนไปอีกครั้งในยุคสมัยปัจจุบัน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นยุคสมัยแห่ง “การกลับคืนสู่สังคมโลกของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในมิติใหม่” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือการที่เหยื่ออาชญากรรมและสังคมชุมชนได้กลับฟื้นคืนอำนาจและมีการเล็งเห็นถึงบทบาทความสำคัญอย่างแท้จริงขององค์ประกอบเหล่านี้ที่ถูกหลงลืมไปจากระบบคิดอีกครั้ง

### การกลับคืนสู่สังคมของ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์”

กล่าวกันว่า “กระบวนทัศน์แห่งการเยียวยา” (paradigm of reparation) ที่ให้ความสำคัญกับเหยื่ออาชญากรรมและการปฏิบัติต่อเหยื่ออาชญากรรมด้วยการอำนวยความสะดวกยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มากขึ้น ซึ่งกลับฟื้นคืนสู่สังคมใหม่อีกครั้งในปี ค.ศ. 1974 ด้วยหลักการพื้นฐานแบบเดิมแต่มีรูปลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ น่าจะเนื่องมาจากเหตุผลหลายประการ คือ (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 59-60)



**ประการแรก** สังคมโลกได้ให้ความสนใจกับเรื่องของ "การละเมิดสิทธิมนุษยชน" (the abuse of human right) มากขึ้น ดังที่ Stanley Cohen (1995) นักอาชญาวิทยาชาวอเมริกันกล่าวว่า "อาชญากรรมต่อรัฐ" (state crime) จัดว่าเป็น "การละเมิดสิทธิมนุษยชน" อย่างหนึ่ง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ตำรวจ ราชทัณฑ์ ศาล ความรุนแรงเหยื่ออาชญากรรม และความยุติธรรมเช่นเดียวกันโดยอาชญากรรมถูกจัดว่าเป็นส่วนหนึ่งของ "ความรุนแรงทางสังคม" ตามแนวคิดของอาชญาวิทยาแนวสันติวิธีที่พัฒนาขึ้นใหม่ ขณะที่อาชญาวิทยากระแสหลักไม่ค่อยให้ความสนใจเรื่องเหล่านี้

**ประการที่สอง** ในปีคริสต์ทศวรรษ 1980s ภายหลังจากสงครามเย็นสิ้นสุดลงและมีความพยายามที่จะลดอาวุธนิวเคลียร์ลงนั้น งานวิจัยเกี่ยวกับสันติภาพส่วนใหญ่ต่างมุ่งศึกษาเรื่องของ "ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง" (structural violence) และสนใจขยายแนวคิดในเรื่องความมั่นคงปลอดภัยและสันติภาพมากขึ้น ทำให้วงการอาชญาวิทยามีการกล่าวถึง "ระบบปฏิปักษ์" (adversary system) ในการพิจารณาคดีของศาลว่าการโต้แย้งของคู่กรณีทำให้ทุกฝ่ายต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายราคาแพงและสูญเสียเวลาจำนวนมาก โดยหลายแห่งทั่วโลกพบว่า การลงทุนด้านกระบวนการยุติธรรมได้ผลลัพธ์เป็นผลรวมที่มีค่าเป็นศูนย์จากการใช้ระบบนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระบบงานยุติธรรมที่ใช้อยู่ทุกวันนี้ไม่ใช่วิธีการจำเป็นอย่างยิ่งที่ทำให้เกิดผลดีที่สุด (optimum) ต่อผลิตผล (productive) ในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง (Weber, 1993: 113-114) ขณะที่นักวิจัยเรื่องเกี่ยวกับสันติภาพที่เป็นชายส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับสงครามและสันติภาพระดับชาติ แต่นักวิจัยเรื่องเกี่ยวกับสันติภาพที่เป็นหญิงกลับให้ความสนใจเรื่องความรุนแรงที่มีผู้หญิง เด็ก และกลุ่มคนชายขอบตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมในลักษณะต่างๆ กัน โดยเน้นว่า "ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง" เป็นตัวการสำคัญในเรื่องนี้ ส่งผลให้นักเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรีเริ่มมีบทบาทสำคัญต่อสังคมตะวันตกในช่วงต่อมา ซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่การปรับกระบวนการตัดสินกระบวนการยุติธรรมจากการเคลื่อนไหวของเหยื่ออาชญากรรม

**ประการที่สาม** ในสหรัฐอเมริกา การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐานของเหยื่ออาชญากรรมอย่างจริงจังเกิดขึ้นเมื่อปีคริสต์ทศวรรษ 1960s และ 1970s ด้วยกระแสความไม่พอใจในการปฏิบัติต่อเหยื่ออาชญากรรม จึงเกิดการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ระบบงานยุติธรรมมีการทบทวนในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิและความต้องการของเหยื่อ

อาชญากรรม โดยเริ่มจาก “กลุ่มบิดามารดาของเด็กที่ตกเป็นเหยื่อการฆาตกรรม” ส่วนในสหราชอาณาจักรมีการสนับสนุนเหยื่ออาชญากรรมในคดี domestic violence ซึ่งเป็นเรื่องที่บรรดาผู้หญิงทั้งหลายได้ทำการเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ โดย Erin Pizzey ได้จัดตั้งบ้านพักพิงแห่งแรกขึ้นที่ Chiswick สำหรับผู้หญิงที่ถูกสามีทำร้ายร่างกาย ในปี ค.ศ.1972 และมีการเลียนแบบกันข้ามประเทศเป็นกลุ่มเล็กๆ โดยเงินสนับสนุนของกลุ่มผู้หญิง โดยองค์กรที่เป็นศูนย์กลางในการเคลื่อนไหวให้แก่เหยื่ออาชญากรรมคือ “Victim Support” เริ่มต้นกิจกรรมอย่างจริงจัง ในปี ค.ศ.1974 ปัจจุบันมีโครงการเครือข่ายทั่วประเทศโดยมีอาสาสมัครประมาณ 12,000 คน ให้ความช่วยเหลือแก่เหยื่ออาชญากรรมมากกว่าปีละ 1 ล้านคน (Home Office, 1996: 33) การเคลื่อนไหวจัดให้มีบ้านพักพิงและการสนับสนุนเหยื่ออาชญากรรมโดยองค์กรเอกชนเหล่านี้ทำให้เกิดจุดยืนที่มีคุณค่าซึ่งขัดแย้งกับบริการพื้นฐานของรัฐในเรื่องนี้อย่างมาก ทั้งมีการเลียนแบบอย่างกันโดยแพร่กระจายสู่กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) ของบรรดาเหยื่ออาชญากรรมในประเทศต่างๆ ทั่วโลกผ่านทางกระแสโลกาภิวัตน์รวมทั้งสังคมไทยด้วยเช่นกัน

## รัฐ อำนาจ และการต่อสู้ของเหยื่ออาชญากรรม

แม้ว่าการอำนวยความสะดวกธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นใหม่ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาเริ่มขึ้นจากการเคลื่อนไหวของภาคเอกชน ประชาสังคม และกลุ่มผู้ปฏิบัติงานก็ตาม แต่การขับเคลื่อนสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนการยุติธรรมนั้นต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกฎหมาย กฎระเบียบ และอำนาจรัฐ ในการให้การสนับสนุนผ่านนโยบายและกลไกการบริหารด้วยยุทธวิธีต่างๆ โดยการเปลี่ยนแปลงในส่วนของภาครัฐที่มีต่อ เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน นี้ เริ่มจาก

**ประการแรก** รัฐตอบสนองต่อกระแสการเรียกร้องของกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องสิทธิของเหยื่ออาชญากรรมในลักษณะเป็น “ประเด็นทางการเมือง” ซึ่ง Rock (1990) วิพากษ์วิจารณ์ความสนใจของรัฐที่มีต่อบรรดาเหยื่ออาชญากรรมทั้งหลายว่า การที่เหยื่ออาชญากรรมได้รับความสนใจจากทางการเมืองอาจเป็นการแสดงภาพลวงตาว่าการเมืองให้ความสำคัญกับเหยื่ออาชญากรรมอย่างมากด้วยการสนับสนุนให้กระบวนการยุติธรรมกระทำบางสิ่งบางอย่างต่อปัญหาอาชญากรรมบ้างด้วยการแสดงในทิศทางตรงกันข้ามคือสนับสนุนเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งล้วนได้ประโยชน์จาก

การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อสาธารณชน แต่ไม่ว่ารัฐจะสนับสนุนเหยื่ออาชญากรรมด้วยเหตุผลทางการเมือง หรือเพราะเจตนาดีต่อเหยื่ออาชญากรรมอย่างแท้จริงก็ตาม ในที่สุดรัฐบาลในหลายๆ ประเทศได้เริ่มต้นเคลื่อนไหวกระทำในสิ่งที่ควรโดยออกเป็นกฎหมายหรือแนวปฏิบัติสำหรับกระบวนการยุติธรรม เช่น มีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการคุ้มครองพยานและผู้เสียหาย ค.ศ. 1982 ในสหรัฐอเมริกา (สถาบันกฎหมายอาญา, สำนักงานอัยการสูงสุด, 2540: 688) ส่วนสหราชอาณาจักรนั้น ในปี ค.ศ. 1993 มีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการบำบัดรักษาเหยื่ออาชญากรรมและคุ้มครองพยาน ค.ศ. 1993 ซึ่งนับว่าเป็นพัฒนาการเชิงรุกก้าวสำคัญของกรอบแนวคิดที่ยอมรับความมีตัวตนของเหยื่ออาชญากรรมในเวทีกระบวนการยุติธรรมแห่งสังคมโลกในพื้นที่ต่างๆ

**ประการที่สอง** รัฐต่างๆ ได้มีกิจกรรมที่พัฒนาไปสู่การแสดงความรับผิดชอบต่อเหยื่ออาชญากรรมมากขึ้นด้วยการที่รัฐชดเชยค่าเสียหายให้เหยื่ออาชญากรรม ซึ่งวิธีการนี้ตั้งอยู่บนฐานความคิดที่ว่ารัฐมีหน้าที่รักษากฎหมายและระเบียบสังคม การเกิดอาชญากรรมจึงเป็นการที่รัฐล้มเหลวบกพร่องในการทำหน้าที่ดังกล่าว และดังนั้นการชดเชยแก่เหยื่ออาชญากรรมจึงเป็นไปเพื่อทดแทนความบกพร่องนี้ (Council of Europe Convention on 'Compensation for Victims of Violent Crime', 1983; Zedner, 1997: 577-612) และการชดเชยค่าเสียหายอาจทำได้โดยรัฐให้เงินสนับสนุนผ่านทางโครงการชดเชยค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม (Criminal Injuries Compensation Scheme) หรือ กำหนดมาตรการให้มีการชดเชยค่าเสียหายโดยผู้กระทำผิดโดยตรง ประกอบกับมีการแพร่กระจายความรู้สึกว่าการลงโทษผู้กระทำผิดที่ผ่านมาไม่สามารถข่มขู่ยับยั้งการกระทำผิดมิให้เกิดขึ้นและการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดก็ไม่บังเกิดผลดีเท่าที่ควร แต่อย่างน้อยที่สุด ผู้กระทำผิดก็ได้รับการพัฒนาสู่การแสดงความรับผิดชอบโดยใช้ค่าเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมต่อความผิดที่กระทำให้เหยื่ออาชญากรรมต้องทุกข์ยากเดือดร้อนซึ่งเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง

**ประการที่สาม** การเผยแพร่ผลงานวิจัยเกี่ยวกับเหยื่ออาชญากรรมเป็นคำอธิบายอีกประการหนึ่งทำให้เกิดคำถามต่อเป้าหมายของกระบวนการยุติธรรมมากขึ้น รวมทั้งมีการตั้งคำถามถึงพื้นที่สำหรับเหยื่ออาชญากรรมในกระบวนการยุติธรรมมากขึ้นด้วย การสำรวจความเห็นของเหยื่ออาชญากรรมพบว่า สาธารณชนไม่ได้มุ่งประสงค์ที่จะลงโทษผู้กระทำผิดมากเท่ากับที่คาดไว้และเหยื่ออาชญากรรมก็ให้การยอมรับ



การให้โอกาสแก้ไขฟื้นฟูหรือบำบัดเยียวยาแก่ผู้กระทำผิดมากกว่าการลงโทษ บรรดานักวิชาการ ผู้กำหนดนโยบายและผู้ประกอบวิชาชีพในกระบวนการยุติธรรมต่างก็มองหากกระบวนการที่สร้างสรรคเป็นบวกมากกว่าการลงโทษโดยมีการคิดแบบจำลองต่างๆ เกี่ยวกับ "ความยุติธรรมเชิงเยียวยา" (reparative justice) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อใช้คนกลางเจรจาเพื่อนำไปสู่การชดใช้เยียวยาแก่เหยื่ออาชญากรรมโดยผู้กระทำผิด หรือใช้คนกลางพยายามหาวิธีการที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยการไม่ใช้กระบวนการของศาล โดยยอมให้ทั้งสองฝ่ายได้มีโอกาสตกลงและรับฟังข้อข้อใจภายใต้การกำกับของคนกลางไม่ว่าคนกลางนั้นจะเป็นมืออาชีพที่ถูกฝึกหัดมาหรือเป็นอาสาสมัครก็ตาม คนกลางจะไม่ตัดสินใจ การบรรลุข้อตกลงเป็นของผู้เจรจาทั้งสองฝ่าย วิธีการเชิงสมานฉันท์นี้จึงได้ชื่อว่าเป็น "กระบวนการยุติธรรมทางเลือก" (alternative dispute resolutions or ADRs) วิธีการหนึ่ง (Launay, 1985: 200-212; Zedner, 1997: 577-612)

**ประการสุดท้าย** ความกดดันเพื่อเรียกร้องสิทธิเหยื่ออาชญากรรม เรียกร้องให้มีการชดใช้ค่าเสียหายโดยผู้กระทำผิดและพัฒนาสู่การให้ชุมชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่ออาชญากรรมนี้ได้ขยายวงออกสู่ระดับนานาชาติโดยในปี ค.ศ.1985 เลขาธิการสมัชชาแห่งสหประชาชาติได้ออก "คำประกาศหลักการพื้นฐานว่าด้วยความยุติธรรมสำหรับเหยื่ออาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยมิชอบต่อผู้เสียหายในคดีอาญา" (Declaration of the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power) แก่มวลหมู่ประเทศสมาชิก คำประกาศนี้เป็นการวางมาตรฐานในการปฏิบัติต่อเหยื่ออาชญากรรมรวมทั้งสิทธิที่จะได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารและได้รับการปฏิบัติที่ยุติธรรมตามการพินิจพิจารณาของพวกเขา เหยื่ออาชญากรรมได้รับการทดแทนและชดเชยและได้มีการจัดหาบริการต่างๆ ให้แก่เหยื่ออาชญากรรม และพัฒนาสู่เรื่องกรอำนวยความสะดวกยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มากขึ้นเป็นลำดับโดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา จากการศึกษาของบางหน่วยงานที่เป็นองค์กรเอกชนระหว่างประเทศโดยเฉพาะ Christian Fellowship International พบว่า มีกว่า 80 ประเทศที่นำเอาแนวคิดเรื่องนี้มาใช้ ซึ่งเป็นประเทศหลักๆ ในยุโรปแคนาดา และประเทศสหรัฐอเมริกา แม้กระทั่งในระดับสหประชาชาติในปี ค.ศ. 2000 ในการจัดประชุม congress ครั้งที่ 10 ที่กรุงเวียนนามีการเสนอว่าน่าจะต้องมีหลักการพื้นฐาน (basic principle) เกี่ยวกับเรื่องนี้ และได้ร่างขึ้นมาเป็นแนวคิดเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. 2001 โดยที่ประชุมกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ



ณ ประเทศแคนาดา ซึ่งได้รับการรับรองโดยสหประชาชาติและประกาศเป็นหลักการพื้นฐานว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญาแล้ว

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า กระแสการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างหน้าที่ทางสังคมจาก “โลกสู่รัฐ” และจาก “รัฐหนึ่งสู่อีกรัฐหนึ่ง” ผ่านทางกระบวนการของโลกภิวัตน์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการกระทำทางสังคมระหว่างกันในเวทีการประชุมสัมมนาของผู้ว่าการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการยุติธรรม ฯลฯ นั้นเป็นส่วนสำคัญอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นและการปรับเปลี่ยนกระบวนการในการมองและทำความเข้าใจสรรพสิ่งในสังคมโลกรวมทั้งกระบวนการยุติธรรมด้วยเช่นกัน

### กรอบทัศนะแม่บทของกระบวนการยุติธรรมบนเส้นทางแห่งการเปลี่ยนแปลง

พร้อมๆ กับความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่แพร่ขยายข้ามโลกครอบคลุม ปรัชญาวิทยาศาสตร์แบบเดส์คาร์ทส์-นิวตันที่คิดแบบแยกส่วนและกลไกได้แทรกซึมเข้าสู่สรรพศาสตร์ต่างๆ ก่อให้เกิดค่านิยมในการมองแบบแยกส่วนระหว่างตนเองกับกลุ่มคนต่างเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ทั้งแนวความคิดดังกล่าวได้เบียดแทรกเข้าไปในทุกวงการทั้งทางด้านการแพทย์ วิทยาศาสตร์ทั้งหมด เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา ฯลฯ ความคิดแบบ “แยกส่วน” และมองเห็นทุกสรรพสิ่งเป็น “วัตถุ” แม้ขยายอิทธิพลเข้าครอบงำความคิดเชิงสัมพันธ์ภาพของสรรพสิ่งอย่างสิ้นเชิง บดบังสายตาผู้คนให้มองเห็นสรรพสิ่งเพียงเศษเสี้ยว วิธีคิดแบบแยกส่วนได้แทรกซึมและส่งผลกระทบต่อวงการอาชญาวิทยาและงานยุติธรรมด้วยเช่นกัน (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2545ก: 169-190)

สำหรับกระบวนการยุติธรรมของไทยก็มีสภาพอันเกิดจากการรับอิทธิพลดังกล่าวเช่นกัน โดยเริ่มจากจุดเปลี่ยนแห่งพระธรรมศาสตร์และกระบวนการยุติธรรมแบบเดิมมาเป็นกฎหมายและรูปแบบกระบวนการยุติธรรมที่มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมายซึ่งกำหนดโดยฝ่ายนิติบัญญัติที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ ทำให้เกิดผลกระทบตามมาดังที่กิตติศักดิ์ ปกติ (2543: 35) อธิบายไว้ คือเกิดลัทธิแยกส่วนในงานยุติธรรม ขาดการเชื่อมโยงทั้งในแง่องค์กร ความคิดและในแง่บุคลากร แยกสถาบันอัยการ ทนายความ

ตำรวจ ราชทัณฑ์ กฤษฎีกา มหาวิทยาลัยออกจากกันระบบจึงขาดเอกภาพไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมให้สอดประสานกันได้ นอกจากนี้ในช่วงเปลี่ยนผ่านของกระบวนการยุติธรรมยังมีการทิ้งร่องรอยความแตกแยกไว้มากมาย เช่น แยก "กฎหมายของรัฐ" ออกจาก "ศีลธรรมและความยุติธรรม" แยก "หน้าที่ในการป้องกันอาชญากรรมของชุมชน" ออกจาก "หน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ" แยก "หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม" ออกเป็น "เศษเสี้ยว" อันเป็นผลให้เกิดสภาวะของสภาพความเป็นจริงที่ว่า "คดีล้นศาล คนล้นคุก" และเกิดความสงสัยในคุณภาพของการผลิตความยุติธรรมในทุกขั้นตอน ขณะที่แต่ละหน่วยต่างก็พยายามทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเฉพาะหน่วยงานของตนโดยไม่พยายามรับรู้และรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ของกระบวนการระบบงานยุติธรรมทั้งระบบ รวมทั้งสังคมและประชาชนว่าเป็นอย่างไร หรือแม้จะรับทราบแต่ก็มักถกเถียงรับผิดชอบดังกล่าวให้กับหน่วยงานที่อยู่ตรงกลาง หรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในระดับนโยบาย (superstructure) เป็นผู้แก้ไข เพราะแต่ละหน่วยงานต่างมีอำนาจขอความช่วยเหลือเฉพาะส่วนที่ถูกรบกวนออกมาเท่านั้น

การศึกษาวิเคราะห์ "กระบวนการยุติธรรม" โดยมองในลักษณะแยกส่วนและองค์รวม ทำให้สามารถสังเคราะห์ประเด็นสำคัญ ที่ควรแก่การพิจารณาได้ดังนี้

**ประการแรก** วิธีคิดในลักษณะคู่ตรงข้ามนี้ สามารถช่วยลบภาพความคิดที่คลาดเคลื่อนผิดธรรมชาติอันเนื่องมาจากกระบวนการทัศน์ของเดส์คาร์ทส์-นิวตันซึ่งทำให้เกิดความคิดแบบแยกส่วนในกระบวนการยุติธรรมออกไปได้ โดยแต่เดิมมีการแยกกระบวนการยุติธรรมของรัฐออกจากกระบวนการยุติธรรมของประชาชน แยกกระบวนการยุติธรรมของรัฐออกจากสังคม แยกหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมออกเป็นส่วนๆ และใช้ความเป็นสถาบันที่มีอำนาจรัฐหนุนหลังในการแสดงอำนาจที่เหนือกว่าของผู้ให้บริการด้านความยุติธรรมต่อประชาชนผู้รับบริการ โดยทำให้เห็นว่า กระบวนการยุติธรรมเป็นเพียง "ส่วนหนึ่งของการเข้าถึงความยุติธรรมในสังคม" ที่ปรากฏในรูปของ "สถาบัน" เท่านั้น มิใช่ส่วนทั้งหมด ตามวิธีคิดของ "กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก" ที่มีอิทธิพลต่อความคิดผู้คนอยู่ในปัจจุบัน

**ประการที่สอง** เมื่อเห็นภาพรวมของสังคมว่ากระบวนการยุติธรรมเป็นเพียงวิธีการหนึ่ง (ส่วนหนึ่ง-part) ที่ทำให้ผู้คน "เข้าถึงความยุติธรรมในสังคม" (access to

justice) ได้นั้น ทำให้เกิดความเข้าใจว่าประชาชนก็สามารถเปิดพื้นที่สาธารณะในลักษณะของประชาสังคม (civil society) เพื่อดูแลการเข้าถึงความยุติธรรมให้กันเองได้ ในลักษณะของ “กระบวนการยุติธรรมคู่ขนาน” เฉพาะคดีที่สามารถยังให้เกิดการไกล่เกลี่ยประนีประนอมยอมความกันได้ ซึ่งไม่จำเป็นต้องคอยคิวเพื่อใช้บริการของกระบวนการยุติธรรมที่ใช้เวลารอคอยนาน สิ้นเปลืองเงินทองค่าใช้จ่ายมากมาย ในขณะที่เกิดสภาพคดีล้นศาล คนล้นคุกเช่นในปัจจุบัน

**ประการที่สาม** ความสัมพันธ์ของกระบวนการยุติธรรมกับสังคม เป็นสัมพันธ์ภาพที่มีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย มิใช่ “ขาดตอนจากกัน” กระบวนการยุติธรรมจึงต้องตระหนักว่า การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในแต่ละชั้นตอนที่ผ่านกระบวนการงานของตนนั้น มิใช่จะเสร็จสิ้นเป็นรายคดีไปตามที่เคยเข้าใจกันมาหรือเสร็จสิ้นลงเมื่อผลัดไต่คนเหล่านี้ผ่านพ้นกระบวนการงานของตนไป เพราะคนเหล่านี้เมื่อพ้นออกจากเรือนจำ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการงานยุติธรรมแล้ว ต่างก็เป็น ‘ส่วนย่อยๆ’ ของ ‘สังคมส่วนรวม’ ทั้งสิ้น หากแต่ละส่วนมีความชำรุดบกพร่องไม่สมบูรณ์ในการจัดการแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมคนเหล่านี้ หรือทิ้งร่องรอยความแปลกแยกให้เกิดกับคนเหล่านี้ องค์รวมของสังคมก็ย่อมมีปัญหาได้รับผลกระทบวนเวียนไม่รู้จบสิ้นไปด้วยเช่นกัน โดยผลกระทบอาจเกิดจากการส่งผู้กระทำผิดที่ยังมิได้ผ่านการขัดเกลานิสสัยความประพฤติ (re-socialization) กลับคืนสู่สังคมแทนที่จะคืนคนดีให้สังคมทำให้เกิดการกระทำผิดซ้ำ (recidivism) เป็นการทำความร้ายสังคมซ้ำซาก และในส่วนของชุมชนเองก็เกิดความเบื่อหน่ายต่อระบบงานที่ล่าช้า ช้าช้อน บัดความรับผิดชอบให้พันตัว เล่นเกมการเมืองระหว่างกันและขาดประสิทธิภาพนำมาซึ่งการเพิกเฉยต่อการให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของกระบวนการยุติธรรม ได้แก่ การเป็นพยานศาล การมีส่วนร่วมในการป้องกันและควบคุมอาชญากรรม ฯลฯ ตามมา

ดังนั้น กรอบทัศน์นะแม่บทกระบวนการยุติธรรมแบบแยกส่วนและแบบบูรณาการจึงมีลักษณะแตกต่างกันโดยเปรียบเทียบกันได้ ดังนี้ (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2545: 89-106)



### ตารางที่ 3

แสดงการเปรียบเทียบทัศนะแม่บทกระบวนการยุติธรรมแบบแยกส่วนและแบบบูรณาการ

กระบวนการทัศน์แบบเดิม	กระบวนการทัศน์แบบใหม่
<p><b>วิธีคิด</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>* คิดแบบแยกส่วน โดยแยกกระบวนการยุติธรรมของรัฐออกจากสังคม แยกหน้าที่ในการป้องกันอาชญากรรมของชุมชนออกเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ และแยกหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมออกเป็นเศษเสี้ยว ให้ความสนใจเฉพาะส่วน เช่น สนใจผู้กระทำผิดละเลยเหยื่ออาชญากรรม ให้ความสำคัญเฉพาะหน่วยงานที่มีอำนาจต่อรอง และไม่สามารถเชื่อมโยงเป็นองค์รวมได้ว่าภาพรวมของกระบวนการยุติธรรมกำลังผลิตผลผลิตใดสู่สังคม</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>* คิดแบบองค์รวมซึ่งบูรณาการเชื่อมโยงการทำหน้าที่แต่ละระบบย่อยเข้าเป็นเครือข่ายหรือระบบที่ใหญ่กว่า อันเป็นความสอดคล้องตามธรรมชาติที่ตั้งอยู่บนฐานความคิดที่ว่าทุกกระบวนการระบบมีพลวัตต่อเนื่องสัมพันธ์กันเป็นเครือข่าย ผลผลิตที่เกิดขึ้นเป็นผลผลิตรวมของกระบวนการยุติธรรมที่ไม่อาจผลักปัญหาไปเรื่อยๆ สู่ระบบย่อยอื่นๆ และสู่สังคมในที่สุด</li> </ul>
<p><b>วิธีการเข้าถึงความยุติธรรม</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>* กระบวนการยุติธรรมของรัฐผูกขาดการเข้าถึงความยุติธรรมไว้เพียงช่องทางเดียว</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>* ประชาสังคม ชุมชน และเหยื่ออาชญากรรมก็สามารถมีพื้นที่สาธารณะในการเข้าถึงความยุติธรรมแห่งสังคมได้โดยไม่ขัดหรือแย้งกับการทำงานของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก</li> </ul>



กระบวนทัศน์แบบเดิม	กระบวนทัศน์แบบใหม่
<p><b>วิธีการจัดการกับอาชญากรรม</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>* จัดการโดยสนับสนุนแนวคิดที่ว่าอาชญากรรมเป็นการกระทำผิดต่อรัฐ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องเข้าไปเป็นคู่กรณีกับผู้กระทำผิดแทนเหยื่ออาชญากรรมและชุมชน</li> <li>* ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด</li> <li>* ใช้การอำนวยความยุติธรรมเชิงแก้แค้นทดแทน (retributive justice)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>* จัดการภายใต้กรอบแนวคิดที่ว่าอาชญากรรมเป็นการกระทำผิดระหว่างบุคคลดังนั้นกรณีที่เหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด-ชุมชนสามารถให้อภัยสำนึกผิดและไกล่เกลี่ยกันได้ รัฐไม่จำเป็นต้องเข้าไปเป็นคู่กรณีกับผู้กระทำผิด เป็นการลดภาระคดีที่เข้าสู่ระบบ</li> <li>* ให้ความสำคัญกับเหยื่ออาชญากรรมและ ชุมชนมากขึ้นเช่นเดียวกับผู้กระทำผิด</li> <li>* ใช้การอำนวยความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative justice)</li> </ul>
<p><b>วิธีการบริหารจัดการ</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>* ให้ความสำคัญกับ "สถาบัน" และความเป็นแบบแผนพิธีการ</li> <li>* ไม่สามารถคาดเดาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นอันเป็นความขัดแย้งแตกแยกระหว่างคู่กรณีในสังคมได้เพราะระบบย่อยต่างก็ทำหน้าที่และรับผิดชอบเฉพาะส่วนของตน โดยความรับผิดชอบต่อผลผลิตรวมแห่งกระบวนกาจริธรรมถูกผลักไว้ตรงกลาง</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>* ไม่ติดยึดในแบบแผนพิธีการประหยัดค่าใช้จ่าย</li> <li>* เน้นที่ผลลัพธ์แห่งความสมานฉันท์และการสร้างดุลยภาพทางสังคม (social harmony) ที่ยั่งยืน</li> </ul>

กระบวนทัศน์แบบเดิม	กระบวนทัศน์แบบใหม่
<ul style="list-style-type: none"> <li>• สร้างนิสัยให้ประชาชน “พึ่งพิงสถาบัน” ไม่สนใจช่วยตนเองและสังคมป้องกันอาชญากรรมและแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ชุมชนถูกลดบทบาท อ่อนแอและขาดพลัง เรียกร้องสิทธิแต่ละเลยหน้าที่ของตน</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ลดการพึ่งพิงสถาบัน (de-institutionalization) ประชาชนสามารถผนึกกำลังสร้างความผูกพันในชุมชนระหว่างกันและกันเพื่อต่อต้านอาชญากรรมและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งร่วมกัน</li> </ul>

ที่มา: จุฑารัตน์ เชื้ออำนาจ, 2545: 89-106.

### สารัตถะแห่งการเปลี่ยนวิธีคิดจาก “ไม่แพ้ก็ชนะ” (zero-sum) สู่การสนับสนุนแนวคิด “ชนะ-ชนะ” (win-win)

เมื่อแนวคิดเชิงปฏิบัติเป็นแนวคิดหลักในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมย่อมส่งผลทำให้สถาบันยุติธรรมถูกออกแบบมาเพื่อค้นหาว่าใครเป็นผู้กระทำผิดระหว่างคู่กรณีทั้งสองฝ่ายและทำให้กระบวนการปฏิบัติงานที่ตามมาไม่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นอื่นได้จึงมีลักษณะพุ่งตรงสู่ต้นตอของประเด็นที่ต่อสู้ฟ้องร้องกัน ฉะนั้นจึงทำให้ทางเลือกแบบ “แพ้-ชนะ” (win-lose) หยั่งรากลึกอยู่ในการออกแบบสถาบันและขั้นตอนกระบวนการทำงานที่ตามมา การออกแบบใหม่ที่เกิดขึ้น คือ แบบของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ซึ่งเป็นการสร้างพรมแดนแห่งคู่สัญญาในลักษณะ “ชนะ-ชนะ” (win-win) เพื่อยุติข้อพิพาทและความขัดแย้ง จึงเป็นการกำหนดระยะเวลาการสิ้นสุดหรือจำกัดเขตแดนสำหรับแนวคิดและแนวทางการทำงานแบบเดิมลง แม้ว่าวิธีคิดทั้งสองวิธีจะมีความเหมาะสมที่จะใช้งานในการแก้ปัญหาความขัดแย้งลักษณะที่แตกต่างกัน และการที่สังคมจะตัดสินใจนำวิธีการที่แตกต่างกันทั้งสองวิธีการมาใช้คู่ขนานกัน หรือใช้เสริมข้อดีและข้อจำกัดซึ่งกันและกันโดยไม่เลือกใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งเพียงวิธีการเดียว หรือพยายามปิดกั้นทางเลือกของประชาชนที่จะมีสิทธิเลือกใช้วิธีการยุติข้อขัดแย้งอีกวิธีการหนึ่งก็ตาม แต่การนำมาใช้ก็ควรจะต้องเลือกลักษณะหรือประเภทของความขัดแย้งที่เหมาะสมกับวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งเหล่านั้นด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาของ Braithwaite (2002: 244-246) พบว่า วิธีการเชิงสมานฉันท์ที่มีลักษณะสนับสนุนแนวคิด “ชนะ-ชนะ” (win-win) นี้ ช่วยเสริมข้อจำกัดของการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสถาบันกับคดีความบางลักษณะได้ดี คือ คดีความประเภทคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าการฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญานี้ เมื่อคิดรวมค่าใช้จ่ายทางการแพทย์และพยานต่างๆ ในทางคดีแล้วมีค่าใช้จ่ายสูงคิดเป็นร้อยละ 189 ของค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการคดีทั้งหมดที่เปิดเผยได้ (Felstiner and Dingwall, 1999: 16; Braithwaite, 2002: 244-246) ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายจำนวนมากที่มีขอบเขตกว้างขวาง และยังมีกรณีฟ้องคดีความเหล่านี้บ่อยเท่าไร สัดส่วนร้อยละของค่าใช้จ่ายก็ยิ่งสูงมากขึ้นเท่านั้น ทำให้การทำงานของศาลแพ่งมีลักษณะตอบสนองต่อคนเพียงกลุ่มน้อยมากเมื่อเทียบกับผู้มารับบริการคดีความอื่นๆ ตามกฎหมายในระบบยุติธรรมนี้ ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงสามารถเปลี่ยนรูปแบบกฎหมายที่ต้องการความเที่ยงตรงแน่นอนแต่ต้องให้กระบวนการที่เย็นเยือกหะมาให้กระบวนการทางเลือกที่ยังคงทำให้อาญกรรมมีความนุ่มนวลและมีประสิทธิภาพมากกว่าได้อย่างน่าสนใจ

การศึกษาของ Braithwaite (2002: 244-246) พบต่อไปว่า การฟ้องร้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญานี้หลายกรณีพบว่าเกิดจากเหตุผลหลายประการ คือ 1) ความโกรธเคืองเคียดแค้นอีกฝ่ายหนึ่ง 2) การได้รับคำแนะนำจากทนายความที่ได้รับประโยชน์จากการต่อสู้คดี และ 3) ความต้องการใช้ศาลแพ่งเป็นอาวุธในการทำร้ายคู่กรณีซึ่งทำให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมต้องเสียค่าใช้จ่ายมากมายเพื่อการนี้ ความท้าทายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็คือ การสร้างเวทีไกล่เกลี่ยเจรจากันให้เกิดขึ้นซึ่งเป็นเวทีที่ลดการขึ้นจากบรรดานักกฎหมายทนายความทั้งหลายลดการครอบงำจากผลประโยชน์ทรัพย์สินเงินทองที่คาดว่าจะได้รับ และลดการครอบงำจากความโทสะจริตใดๆ

นอกจากนี้ งานวิจัยของ Strang (2000; Braithwaite, 2002: 244-246) ยังพบว่า ในกระบวนการเชิงสมานฉันท์มีสถานการณ์ “ชนะ-ชนะ” เกิดขึ้นกับเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดมากมายหลายครั้งกว่าที่เกิดขึ้นในศาล สถานการณ์ “ชนะ-ชนะ” หมายถึง การที่เหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดได้รับการเยียวยาทางอารมณ์ภายหลังเกิดอาชญากรรมขึ้น ส่วน สถานการณ์ “แพ้-แพ้” นั้น Strang พบว่าเป็นสถานการณ์ที่

พบบ่อยครั้งจากการสู่มั่วอย่างในศาล หมายถึงการที่เหยื่ออาชญากรรมถูกทำร้ายทาง  
 อารมณ์และได้รับความทุกข์ทรมานเพิ่มขึ้นและผู้กระทำผิดก็ได้รับความทุกข์ทรมาน  
 เพิ่มขึ้นเช่นกัน ซึ่ง Strang สรุปว่าเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะความยุติธรรมเป็นเรื่องของเหตุ  
 ที่นำไปสู่ผล กล่าวคือเหตุแห่งการเยียวยาผู้กระทำผิดย่อมก่อให้เกิดผลในการเยียวยา  
 ความรู้สึกของเหยื่ออาชญากรรมกลับคืน และในทำนองเดียวกันการทำร้ายผู้กระทำ  
 ผิดย่อมก่อให้เกิดผลในการทำร้ายเหยื่ออาชญากรรมกลับคืนเช่นกัน โดย Strang ระบุ  
 ว่าเหตุที่นำไปสู่ผลประการหลังนี้เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในห้องพิจารณาคดีซึ่งทำให้  
 เกิดพลังพลวัตทางลบที่มุ่งทำร้ายซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่ายขณะที่เวทีของสมานฉันท์  
 เป็นเวทีแห่งการเยียวยาเชิงบวก

ในภาคที่ 3 นี้ จะทำการศึกษาสืบค้นภูมิหลังและการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการ  
 การยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ปรากฏในเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของสังคม  
 ไทย วิเคราะห์และตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง  
 เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน และรัฐ ทั้งในแง่รอบทศนะแม่บทและสารัตถะที่ทำให้  
 กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เสื่อมสลายและกลับฟื้นคืนสู่สังคมโลกและสังคม  
 ไทยได้อีก ตลอดจนศึกษาวิเคราะห์กลไกและวิธีการที่ทำให้กระบวนการยุติธรรมเชิง  
 สมานฉันท์สามารถเสริมพลังให้แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนได้ อันเป็นบทสรุปของ  
 การศึกษาวิจัยครั้งนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร  
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย





## บทที่ 10

### สารัตถะแห่งสัมพันธภาพเชิงอำนาจระหว่างเหยื่อ อาชญากรรม-ผู้กระทำผิด-รัฐ และสังคมไทย

เช่นเดียวกับสังคมและรัฐ "กระบวนการยุติธรรม" เป็นประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมที่มนุษย์ร่วมกันสร้างขึ้น (artificial) เพื่อทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมายและกฎเกณฑ์ของสังคมให้กับรัฐ ในการควบคุมพฤติกรรมของบรรดาสมาชิกสังคม หรืออาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายทั้งปวง โดยการจัดการกับอาชญากรรมที่ได้รับการนิยามความหมายว่า "อาชญากรรม คือ การกระทำที่ฝ่าฝืนกฎหมายของรัฐและบรรทัดฐานของสังคม" ขณะที่สังคมก็ทำหน้าที่ในส่วนของตน และรัฐก็มีหน้าที่อื่นๆ อีกมาก ถึงแม้ว่า สังคม รัฐ และกระบวนการยุติธรรมจะถูกสร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่แตกต่างกันแต่ก็มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ซึ่งนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมมักจะเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจเสมอมา (อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 2542: 9) จึงอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า กระบวนการยุติธรรมเป็นสถาบันทางสังคมที่มีอำนาจรัฐหนุนหลังผ่านทางกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย ด้วยเหตุนี้ กระบวนการยุติธรรมจึง

มีความสัมพันธ์กับ "รัฐ" ในฐานะเป็นหน่วยที่ทำหน้าที่ควบคุมสังคมอย่างเป็นทางการ ขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์กับ "สังคม" ในฐานะที่เป็นหน่วยที่ทำหน้าที่ประสิทธิ ความยุติธรรมแก่สังคม หรือ กล่าวได้ว่าสังคมใช้ "กระบวนการยุติธรรม" เป็น "ช่องทาง เข้าถึงความยุติธรรม" (access to justice) ซึ่งเป็นจริยธรรมและความมั่งคั่งของสังคม (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2545ค: 1-24)

ดังนั้น เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากมิติความสัมพันธ์แบบที่โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมไม่ได้แยกจากกัน (อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 2542: 13) มาเป็นความสัมพันธ์ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งครอบงำ โดดเด่น มีอิทธิพลอยู่เหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งฝ่ายที่อยู่เหนือกว่ามักจะเป็นฝ่ายที่มีอำนาจนั้น ย่อมส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมของรัฐและสังคมในยุคสมัยนั้นๆ ด้วย โดยจากอดีตสู่ปัจจุบัน เมื่อกาลเวลาและบริบทสังคมเปลี่ยนแปลงไป "รูปแบบ" ของ "กระบวนการยุติธรรม" ได้มีการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ ปรับกฎหมายที่ใช้เป็นเครื่องมือ เปลี่ยนวิธีการจัดการและรายละเอียดบางอย่างไปตามยุคสมัย แต่ "สาระตะ" หรือ "แก่น" ของความเป็น "กระบวนการยุติธรรม" เป็นสิ่งที่คงอยู่ในตัวเองตลอดเวลา สิ่งนั้นคือ ระบบความสัมพันธ์ระหว่าง "รัฐ" กับ "สังคม" ในเรื่องการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด-เหยื่อ-ชุมชน ซึ่งเป็นประเด็นหลักในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ โดยผู้วิจัยมุ่งหมายที่จะวิเคราะห์ว่า พัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยนั้นมีความสัมพันธ์กับ "กระบวนการยุติธรรม" อย่างไรบ้าง และโดยอำนาจของรัฐได้เข้าไป "จัดกระทำ" ให้วิธีการจัดการกับอาชญากรรมของสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบเพื่ออธิบายความเหมือนกันและความแตกต่างกันของปรากฏการณ์การแทรกตัวของรัฐในสังคมและกระบวนการยุติธรรมไทย รวมทั้งการทำความเข้าใจสัมพันธ์ภาพของหน้าที่ที่องค์ประกอบแต่ละส่วนมีและแสดงบทบาทในแต่ละช่วงเวลาแห่งประวัติศาสตร์ โดยแบ่งช่วงเวลาที่ศึกษาออกเป็น 2 ช่วง คือ

**ช่วงแรก** เป็นยุคของ "รัฐโบราณ" กับ "สังคม" และ "กระบวนการยุติธรรม" ที่ใช้กฎหมายตามแนวคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ถึงก่อนปฏิรูประบบกฎหมายและศาลยุติธรรม ในสมัยรัชกาลที่ 5 กรุงรัตนโกสินทร์

**ช่วงที่สอง** เป็นยุคของ "รัฐชาติ" กับ "สังคม" และ "กระบวนการยุติธรรม" ตามแนวกฎหมายตะวันตกของจอห์น ออสติน (John Austin) ชาวอังกฤษ เริ่มตั้งแต่สมัย

หลังปฏิรูประบบกฎหมายและศาลยุติธรรม ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึง ปัจจุบัน

เหตุผลที่แบ่งยุคสมัยของกระบวนการยุติธรรมไทยออกเป็นสองยุคดังกล่าว เนื่องจากในแต่ละช่วงมีตัวแปรของการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายหรือระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกระบวนการสืบสวนสอบสวนฟ้องร้องพิจารณาคดี และการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด-เหยื่อ-ชุมชนที่แตกต่างกัน โดยมีเหตุการณ์สำคัญ ซึ่งบ่งบอกถึง “กระแสการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองและกฎหมาย” ที่สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของรัฐกับสังคมเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ประกอบกับเอกสารหลักฐานที่ใช้อ้างอิงซึ่งได้แก่ หลักศิลาจารึก จดหมายเหตุ พงศาวดาร และกฎหมายต่างๆ เท่าที่ค้นพบและเชื่อถือได้มีอยู่ค่อนข้างจำกัดเพียงช่วงเวลาดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงได้จัดแบ่งยุคสมัยแห่งเรื่องที่จะศึกษาเปรียบเทียบไว้สองยุคตามเหตุผลที่กล่าวมานี้

### รัฐโบราณ สังคม กับ กระบวนการยุติธรรมไทย

ความสัมพันธ์ระหว่าง “รัฐ” กับ “สังคม” ในยุคโบราณ มีลักษณะดังที่ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2538: 95-108) สรุปไว้คือ รัฐกับสังคมดำรงอยู่ทับซ้อนกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “เกือบจะไม่มี ความแตกต่างกันระหว่างรัฐกับสังคม” โดยการปกครองโบราณ มีลักษณะเด่นที่สุด คือ เขาประชาชนมาเป็นทั้งคนของรัฐและคนในรัฐ ซึ่งเท่ากับว่าไม่มีพรมแดนระหว่างรัฐกับสังคม รัฐยังมีได้ยึดถือในเรื่อง “ชาติ” (nation) รัฐมีบทบาทจำกัดคือมีพันธะหน้าที่ในการป้องกันภัยภายนอกและดูแลความสงบเรียบร้อยภายในเท่านั้น เรื่องอื่นๆ เป็นหน้าที่ของสังคมดูแลกันเอง และ รัฐมีอำนาจทางการเมืองผูกติดกับกระบวนการทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นอำนาจทางการเมืองระหว่างไพร่กับนาย (ขุนนาง) และระหว่างขุนนางกับพระเจ้าแผ่นดินที่ทั้งคุ้มครองป้องกันการกระทบกระทั่งกันและจรรโลงความสัมพันธ์ โดยมี “ความเมตตา” เป็นสิ่งหล่อเลี้ยงความรู้สึกและเป็นรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งของความภักดีทางการเมืองที่ไพร่เต็มใจมอบให้นายของพวกเขา เรียกว่าเป็น “กระบวนการรักษาอำนาจและใช้อำนาจโดยผ่านวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรม ซึ่งเสกสรรค์วิเคราะห์ไว้ว่าสนใจว่า “ในการปกครองโบราณ ถึงจะมีกฎหมายดำรงอยู่ แต่ก็ไม่มีความคาดหวังความเคร่งครัดแบบสมัยใหม่ กระทั่งผู้กระทำผิดก็คาดหวังความเมตตาจากผู้ลงโทษ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยดุลพินิจจากวัฒนธรรมประเพณีเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งสิ้น”



ดังนั้น ในรัฐไทยโบราณจึงใช้กฎหมายจารีตประเพณีเป็นเครื่องมือของรัฐ และของผู้ปกครองในการควบคุมประชาชนในรัฐและสังคม (ที่แทบซ้อนกันอยู่) ให้มีการปฏิบัติหน้าที่ของตนสอดคล้องกับวัฒนธรรมของสังคม ผ่านทางกระบวนการยุติธรรมที่ใช้อำนาจที่ผ่านกรงกระบวนการทางวัฒนธรรมอย่างละเอียดละออ ทำให้ผู้คนสามารถยอมรับอำนาจได้โดยไม่รู้สึกรำคาญเป็นการใช้อำนาจ ทั้งนี้การลงอาญาเป็นหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเปรียบเสมือนบิดาที่จะต้องปราบปรามผู้กระทำผิดกฎหมาย และลงโทษเพื่อให้หยาบช้า ทั้งไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้อื่น โดยลงโทษเมื่อมีการฝ่าฝืนกฎกติกาที่สังคมแบบจารีตนิยมกำหนดไว้ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในหน้าที่เกี่ยวข้องกับ "อาชญากรรมและการลงโทษ" ที่มีผู้เกี่ยวข้องคือ "ผู้กระทำผิด-เหยื่อ-ชุมชน" นั้น จึงมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงหน้าที่มากกว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจ คือเป็นความสัมพันธ์ที่ผู้ถูกกระทำไม่อาจปฏิเสธการปฏิบัติหน้าที่ใดๆ ตามสถานภาพที่มีอยู่ได้ (เช่น สถานภาพการเป็นบิดา เป็นเพื่อนบ้านของคนในชุมชน เป็นตำรวจเมื่อมีโจรขโมย ฯลฯ) หากยังประสงค์จะให้ชีวิตอยู่ในสังคมการเมืองแห่งนี้เพราะ "รัฐมีอำนาจทางการเมืองผูกติดอยู่กับกระบวนการทางวัฒนธรรม" (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2538: 101) ความสัมพันธ์ระหว่าง "รัฐและสังคม" กับ "กฎหมายและกระบวนการยุติธรรม" ในทัศนะของผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ลักษณะเด่นได้ 3 ประการ ดังนี้

### **ประการแรก อำนาจของผู้ปกครองผูกโยงกับกฎหมายธรรมชาติ ศีลธรรม ความยุติธรรม และกฎแห่งกรรม**

ความสัมพันธ์ระหว่างจารีตประเพณีของสังคม อำนาจรัฐและกฎหมายจากการศึกษาของ ร. แลงการ์ด (ปรีดี เกษมทรัพย์, 2543: 42-64) ระบุว่ากฎหมายไทยมีที่มาดั้งเดิมแต่ครั้งกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา มีสองลักษณะ คือ กฎหมายที่มีได้เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ "จารีตประเพณี" เช่นเดียวกับกฎหมายของชนชาติทั้งหลาย และกฎหมายซึ่งเป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ "คัมภีร์ธรรมสัดถัม หรือ พระธรรมศาสตร์" อันมีเค้ามูลมาจากฮินดู ซึ่งยึดถือว่ากฎหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมะคือเป็นกฎซึ่งควบคุมระเบียบทั้งปวงในโลก อยู่เป็นอิสระไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งเจตนาของมนุษย์ ใด ต่อมาได้มีการนำเอาพระราชองค์การของพระมหากษัตริย์ซึ่งถูกต้องลงรอยกับจารีตประเพณีและหลักในพระสัดถัมเข้าเพิ่มเติมเข้าไปเป็นลำดับและพระมหากษัตริย์ทรงจัดกระทำทุกอย่างทุกวิธีการเพื่อบริหารบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อยเป็นไปตามกฎหมาย แต่



ก็มีอิสระที่จะใช้อำนาจบังคับในเชิงแย้งคือใช้กำลังบังคับ ซึ่งเรียกว่า “พระราชศาสตร์” โดย ร.แลงกาต่อธิบายว่าเป็นการประกอบครบถ้วนให้สมบูรณ์แก่กันและกันระหว่างพระธรรมศาสตร์และพระราชศาสตร์ ทำให้ษัตริย์ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่ทรงอำนาจความยุติธรรมเป็นอย่างดี

เช่นเดียวกับสังคมตะวันตกอื่นๆ หลายแห่งในภูมิภาคนี้ที่นอกจากจะใช้ “คัมภีร์พระธรรมศาสตร์” และ “หลักทศพิธราชธรรม” สำหรับกษัตริย์ในการปกครองแล้วยังได้นำเอา “กฎแห่งกรรม” ของพุทธศาสนาผสมผสานกัน โดย Clifford, W. (อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ, 2536: 16) ศาสตราจารย์ทางกฎหมายที่สนใจศึกษาเปรียบเทียบวิทยาศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี และกระบวนการยุติธรรมของตะวันตกกับตะวันตกอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ สังคม กับกระบวนการยุติธรรมไว้อย่างน่าสนใจว่า

“ความยุติธรรม” ตามแนวความคิดของตะวันตกเกิดจากแนวความคิดตามความหมายของคำว่า “ที่ถูกต้องควร” ของพระคัมภีร์ไบเบิลผนวกกับความคิดตามแบบ “กฎหมายธรรมชาติ” (natural law) ของชาวกรีกในยุคปรัชญา กำลังเฟื่องฟู แนวคิดนี้ได้วิวัฒนาการเรื่อยมาจนกลายเป็นการยอมรับนับถือ “สิทธิส่วนบุคคล” หลักการนี้เชื่อว่า “ความยุติธรรมนั้นยอมอยู่เหนือคำสั่งของผู้มีอำนาจและเสรีภาพพื้นฐานของบุคคลยอมอยู่เหนือการควบคุมใดๆ ไม่ว่าจะ เป็นโดยสังคมหรือโดยรัฐ” จึงก่อให้เกิดหลักว่าด้วยสิทธิมนุษยชนตามแบบตะวันตกขึ้น ขณะที่ตะวันตกมีแนวพัฒนาการที่คล้ายคลึงกันโดยกษัตริย์และเจ้าผู้ครองนครจะใช้ “หลักธรรมะสัตตตราหรือหลักพระธรรมศาสตร์” ของชาวฮินดูในการควบคุมมิให้รัฐใช้อำนาจปกครองที่ไม่อยู่ในทำนองคลองธรรม หลักดังกล่าวคล้ายกับหลักกฎหมายธรรมชาติของชาวตะวันตกและยังมีความรุนแรงยิ่งกว่าด้วยสภาพบังคับของหลักพระธรรมศาสตร์เป็นสภาพบังคับที่ผู้ละเมิดจะไม่มีวันลืมเลือนไปจากจิตใจได้เลย คือ “กฎแห่งกรรม” นั่นเองมีสภาพเป็นบทบังคับที่คอยติดตามลงโทษผู้ละเมิด หรือผู้กระทำผิดไปจนตลอดกาลไม่ว่าในภพนี้หรือภพหน้า

ความผูกพันของคนในสังคมกับความเชื่อที่ว่าพระธรรมศาสตร์เป็นของศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์ไม่อาจเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายชนิดนี้ได้เพราะเป็นกฎของธรรมชาติที่

อยู่เหนือมนุษย์นั้น เกี่ยวพันมาถึง “กฎหมายตราสามดวง” ที่มีการปรับปรุงแก้ไขโดยชำระขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 1 ด้วย โดยที่กฎหมายตราสามดวง (2521: 4-9) ได้แสดงนิทานต้นเรื่องพระธรรมศาสตร์ไว้ว่า คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้ถูกจารึกไว้ในกำแพงจักรวาลซึ่งพระมโนสารฤๅษีได้เหาะไปพบเข้าและจดจำนำมาเขียนไว้ จึงเป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่ “รัฐ” ซึ่งแม้แต่พระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระราชอำนาจมากมาย และ “สังคม” คือไพร่ฟ้าประชาชนจะต้องเคารพเชื่อฟัง

ดังนั้น “พระธรรมศาสตร์” จึงมีความสำคัญกับสังคมไทยโบราณมาก ถึงว่าสมบูรณ์ ถูกต้องและศักดิ์สิทธิ์ แม้กษัตริย์ก็เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ดังเช่นคติความพ้องหย่าในสมัยรัชกาลที่ 1 เกิดมีปัญหาข้อกฎหมายเกิดขึ้น ทรงดำริว่าไม่เป็นธรรมจึงตรัสเรียกลูกขุนมาไต่ถาม ลูกขุนทูลว่าได้ตัดสินใจตามพระธรรมศาสตร์ซึ่งรัชกาลที่หนึ่งทรงดำริว่าไม่อาจแก้ไขเป็นอย่างอื่นได้เพราะถือว่าพระธรรมศาสตร์เป็นกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ แต่แก้ปัญหาด้วยการโปรดเกล้าให้ชำระกฎหมายเสียใหม่ในเวลาต่อมา (ปริทัศน์เกษมทรัพย์, 2543: 47-48) ยิ่งกว่านั้นยังถือว่า “กฎหมาย” กับ “ธรรมะ” เป็นเรื่องเดียวกันแยกจากกันไม่ได้ ซึ่งเป็นความคิดทำนองเดียวกับความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติ (natural law school) ของทางตะวันตกที่ถือว่ากฎหมายเป็นสิ่งที่สมบูรณ์สูงสุดไม่มีใครเปลี่ยนแปลงได้

ด้วยเหตุนี้ การที่อำนาจของผู้ปกครองในสมัยนั้นถูกผูกโยงกับกฎหมายธรรมชาติ ศีลธรรมหรือความยุติธรรม และกฎแห่งกรรม จึงทำให้อำนาจทางการเมืองมีความศักดิ์สิทธิ์น่าเกรงขามยิ่งขึ้นในการควบคุมสังคมโดยมีความเชื่อทางศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติร่วมจัดกระทำด้วย

## ประการที่สอง การควบคุมอาชญากรรมในสังคมเป็น “หน้าที่” ของประชาชน

ในสังคมยุคนั้น ประชาชนเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการป้องกันอาชญากรรมในชุมชนของตนเอง โดยข้อมูลจากกฎหมายอาญาในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (สุทิวาหนฤพุม, 2516: 204-205) พบว่า การตามจับโจรผู้ร้ายในสมัยสุโขทัยนั้น เป็นหน้าที่ของผู้คนในหมู่บ้านทั้งหมู่บ้านและทั้งตำบลเป็นคนตามจับตัวขโมยมาให้ได้ ซึ่งในสมัยนั้นไม่มีการกล่าวถึง “ตำรวจ” แต่อย่างใด จะมี “จารีตนครบาล” ทำหน้าที่คล้ายตำรวจก็ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจัดให้มี

“จตุสดมภ์” ขึ้น ดังนั้น ในสมัยสุโขทัย “ประชาชนคือตำรวจ และตำรวจคือประชาชน” ประชาชนจึงเป็นผู้มีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องป้องกันและจัดการเบื้องต้นกับ “อาชญากรรม” ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตน ดังที่แปลความหมายจากบทที่ 15 และ 21 แห่งหลักศิลาจารึก ได้ว่า

“ผู้เสียหายติดตามผู้ร้ายไปจนถึงบ้านผู้ใด ในหมู่บ้านนั้นต้องช่วยเหลือหรือตามจับไปจนพ้นเขตตำบลหรือหมู่บ้านของพวกเขา ถ้าผู้ซึ่งเป็นเจ้าของบ้านกลับยับยั้งมิได้ช่วยเหลือและพวกบ้านใกล้เคียง “บมิฝูงช่วย” คือต่างก็มีได้ช่วย แกล้งทำเฉยเมย หรือแก้ตัวอ้างว่าจับไม่ทันแล้วปล่อยให้ผู้ร้ายหนีไปบรรดาบุคคลดังกล่าวเหล่านี้นับว่าเป็นตัวการสมคบกัน มีโทษฐานเป็นตัวการหมดทุกคน ท่านให้ให้หนี้สิน และให้ปรับไหมขโมยนั้นเสียด้วย”

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่สาม) มีการตรากฎหมายที่ชื่อว่า “โจรห้าเส้น” เพิ่มเติมในลักษณะโจร มาตรา 114 (ตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 343) ซึ่งหมอ บรัดเลย์ (สุทธิวาทนฤพุมิ, 2504: 132) บันทึกไว้ว่าเป็นเรื่องของการออกกฎหมายเกณฑ์ราษฎรให้ช่วยกันระงับการปล้นสดมภ์ซึ่งกำลังชุกชุมขึ้น กฎหมายปรารภว่า

“เกิดเรื่องตีชิงวิ่งราวปล้นสดมภ์ขึ้น พวกญาติพี่น้องหรือมูลนายเพื่อนบ้านใกล้เคียงกลับช่วยกันปิดบังให้พ้นผิด มิได้ว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนพวกโจรมันจึงกำเริบ ที่จริงกฎหมายแต่เดิมมาก็มียุติที่จะต้องเอาบิดาพี่น้องของผู้ร้ายลงโทษด้วย ถ้าหากว่าผู้ร้ายปล้นขึ้นที่ใด ชาวบ้านใกล้เคียงภายในระยะ 3 เส้น 15 วา จะต้องช่วยกันจับกุมให้จงได้ ผู้ร้ายนั้นก็ต้องช่วยกันติดตาม ไปถึงหมู่บ้านไหนที่ผู้ร้ายผ่านไป ชาวบ้านข้างหน้าก็ต้องสมทบออกช่วยติดตามต่อไปอีก เพราะแม้ชาวบ้านหมู่แรกจะกลับบ้านกันแล้ว แต่ก็ยังมีพนักงานเจ้าหน้าที่ต้องตามไป เช่นกำนันพันนายบ้าน และโดยเฉพาะพวกนครบาลแล้วกฎหมายบังคับให้จับโจร จงได้ภายในสามวัน”..... “เนื่องจากผู้คนมีจำนวนน้อยไม่พอจับกุม จึงออกกฎหมายใหม่เพิ่มเป็นห้าเส้น...”



เมื่อพิจารณาถึงการที่ประชาชนในชุมชนหมู่บ้านให้ความร่วมมือตามจับใจผู้ร้ายที่ผ่านเข้ามาในหมู่บ้านของตนแล้ว นอกจากการที่กฎหมายได้กำหนดโทษปรับไว้สำหรับผู้ไม่ให้ความร่วมมือแล้ว พบว่ายังมีประเด็นที่ควรพิจารณาตามที่ Clifford (อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ, 2536: 16) อธิบายไว้ในเชิงเปรียบเทียบวิธีการ "เข้าถึงความยุติธรรม" ว่า "ความยุติธรรม" ของโลกตะวันตกและโลกตะวันออกมีความแตกต่างกันในเรื่องวิถีทางที่จะเดินไปสู่ความยุติธรรมตามแบบฉบับของตนอีกด้วย กล่าวคือ วิถีทางไปสู่ความยุติธรรมของตะวันตกเน้นที่ตัวบุคคลและสิทธิมนุษยชนซึ่งการไปสู่จุดหมายปลายทางทำได้ด้วย "การเรียกร้อง" (claims) ขณะที่วิถีทางไปสู่ความยุติธรรมของตะวันออกเน้นที่ภาระหน้าที่ของบุคคลและความสัมพันธ์ของสังคมทั้งมวลซึ่งไปสู่จุดหมายปลายทางได้ด้วย "การทำหน้าที่" (duties)

กล่าวได้ว่า การควบคุมอาชญากรรมในสังคมไทยโบราณ โดยให้ประชาชนดูแลกันเองนั้น น่าจะเนื่องจากผู้คนในบ้านเมืองขณะนั้นมีจำนวนไม่มากนัก ทั้งยังไม่มีการแบ่งพรมแดนบทบาทหน้าที่กันอย่างชัดเจนระหว่าง "ประชาชน" กับ "เจ้าหน้าที่ของรัฐ" โดยประชาชนรับเอา "หน้าที่" ในการป้องกันชุมชนจากอาชญากรรมและหน้าที่ในการตามจับใจผู้ร้ายในหมู่บ้านมาเป็น "หน้าที่ของตน" ทำให้เกิดผลดีบางประการตามมาดังที่นักอาชญาวิทยาแนวป้องกันสังคมคือ Hirschi (1961; พรชัย ชันดีและคณะ, 2543: 129) เรียกว่าเป็น "พันธะทางสังคม หรือ ความผูกพันกับสังคม" (social bonding) คือ เกิดความผูกพัน (attachment) ทางด้านอารมณ์ซึ่งเป็นพันธะสัญญาที่บุคคลมีต่อสังคม ที่จะต้องปฏิบัติตามข้อผูกมัด (commitment) ด้วยการเข้าร่วม (involvement) กิจกรรมตามจับใจที่ขโมยทรัพย์สินของเพื่อนบ้าน ทำให้เกิดความเชื่อมั่นศรัทธา (belief) ต่อกันและต่อการเข้าถึงความยุติธรรมแห่งสังคมด้วยการปฏิบัติหน้าที่อันเป็นองค์ประกอบทางด้านจริยธรรม

**ประการที่สาม ความสัมพันธ์ระหว่าง "เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน" มีลักษณะสมานฉันท์มุ่งเยียวยาขาดใช้แก่กัน**

รูปแบบและวิธีการพิจารณาคดีในสมัยโบราณนั้น สันนิษฐานว่ามีการใช้รูปแบบกระบวนการยุติธรรมในสองลักษณะ คือ รูปแบบที่เป็นทางการตามกฎหมายกำหนดในเมืองหลวงและหัวเมือง คือใช้วิธีการไต่สวนโดยจารีตนครบาลในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดี ส่วนตามหมู่บ้านทั่วไปที่เป็นชุมชนไทยเดิมมีโครงสร้างเศรษฐกิจสังคม



แบบชุมชนนุภาพาลสันนิษฐานว่าใช้รูปแบบของกระบวนการยุติธรรมที่ไม่เป็นทางการที่เรียกว่า การไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาท หรือ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยกระบวนการยุติธรรมโบราณมีสาระสำคัญ ดังนี้

### 1) รูปแบบกระบวนการยุติธรรมไทยในระบบไตสวน

กระบวนการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดี มีขั้นตอน คือ

#### ระบบการฟ้องร้องคดี

ข้อมูลจากศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ปี พ.ศ. 1820 และ 1847 ที่เพิ่งพบเมื่อ พ.ศ. 2473 กล่าวถึงโดยสุทริวาทนฤพุมิ (2504: 24-59) สันนิษฐานว่าไทยมีบทกฎหมายใช้บังคับในการจัดระเบียบสังคมและควบคุมความประพฤติโดยผู้มีอำนาจสิทธิขาดสูงสุด ซึ่งแสดงว่าสามารถปกครองกันได้เรียบร้อยเพียงใด ซึ่งปรากฏมีคำจารึกบางตอนในหลักศิลาที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย หรือจารีตประเพณีของผู้คนสมัยนั้น คือระบบการฟ้องร้องดำเนินคดี ระบุว่า

“ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หันโพรฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมือง มีด้อย มีความเจ็บท้องข้องใจมันจะกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบไว้ไปสิ้นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองได้ยินเรียกเมื่อถามสวนความแก้มันด้วยชื่อไพร่ ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม”

เหตุที่ต้องบัญญัติเช่นนี้หลวงสุทริวาทนฤพุมิอธิบายว่า เนื่องจากในสมัยนั้นราษฎรยังไม่รู้หนังสือที่พอจะเขียนเรื่องราวร้องทุกข์หรือฟ้องร้องได้ ประกอบกับสังคมยังเล็กดังนั้นกษัตริย์ผู้มีพระทัยเป็นธรรมจึงทรงแก้ไขทุกข์ร้อนของราษฎรให้ร้องทุกข์ต่อพระองค์โดยตรง

กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ระบบการฟ้องร้องดำเนินคดีสมัยสุโขทัยเป็นระบบที่ประชาชนผู้เสียหายต้องเริ่มคดีและรับผิดชอบคดีตั้งแต่นั้นฟ้องจนกว่าจะเสร็จสิ้นด้วยตนเอง โดยคดีมิได้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมด้วยเจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้เริ่มต้นเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแต่อย่างใด

ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยามีการตรากฎหมายขึ้นใช้เป็นลักษณะๆ เช่น ลักษณะขบถศึก ลักษณะเบ็ดเสร็จ และลักษณะตระลาการ รวมทั้งมีการกล่าวถึงกฎหมายวิธีพิจารณาความบางข้อรวมไว้ในกฎหมายลักษณะตระลาการใช้ควบคู่กับคัมภีร์พระ

ธรรมศาสตร์ ส่วนระบบการฟ้องร้องในสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนการปฏิรูปกฎหมาย ราษฎรจะต้องไปยื่นฟ้องคดีทุกชนิดด้วยตนเองเช่นเดียวกับ สมัยสุโขทัย ดังปรากฏในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ (Simon de la Loubere) เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2230 สมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ว่า

“ในเบื้องต้น โจทก์จะต้องไปหากรรมการที่ปรึกษาอันเป็นเจ้าขุนมูลนาย ตนก่อน หรือไม่ก็ไปหาเจ้าหม่อมมูลนายในหมู่บ้านของตน แล้วคนผู้นี้ก็ไปหาเจ้าหม่อมมูลนายที่เป็นกรรมการที่ปรึกษาอีกต่อหนึ่งเพื่อยื่นคำฟ้องและกรรมการปรึกษาก็นำไปยื่นต่อเจ้าเมือง หน้าที่ของเจ้าเมืองนั้นก็คือต้องพิจารณาดูให้ถี่ถ้วนว่าควรจะสั่งให้รับฟ้องหรือยกฟ้องนั้น”

### ระบบการพิจารณาคดี

ในสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏชัดว่าพิจารณาคดีอย่างไร แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูประบบกฎหมายและงานยุติธรรมครั้งใหญ่ การพิจารณาคดีของศาลใช้กฎจารีตนครบาล ซึ่งเป็นวิธีที่สันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยเป็นผู้กระทำผิดจนกว่าจะพิสูจน์ตนเองได้โดยให้สืบพยานประกอบข้ออ้างแล้วกระทำการตามที่ศาลจะกำหนดการพิสูจน์ทั้งโจทก์และจำเลย เช่น ดำน้ำ ลุยไฟ หรือมิฉะนั้นก็ใช้วิธีทรมานให้จำเลยรับสารภาพ ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันโดยทั่วไปในสมัยโบราณ ทั้งประเทศจีน ประเทศต่างๆ ในยุโรป รวมทั้งอังกฤษซึ่งเพิ่งเลิกใช้วิธีนี้เมื่อ ค.ศ.1771 (สำนักงานอัยการสูงสุด, 2535: 70)

### ระบบการลงโทษ

เมื่อเกิดอาชญากรรม ได้แก่การลัก ชิง ปล้นทรัพย์ และการทำละเมิดแก่กันขึ้นในสังคมขณะนั้น กฎหมายกำหนดให้ผู้กระทำผิดชดใช้เป็นเงินเบี้ยแก้กัน เรียกว่าเป็นการ “ปรับไหม” ประการหนึ่ง และลงโทษปรับอีกประการหนึ่ง โดยการลงโทษผู้กระทำผิดนั้น ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจร ซึ่งเป็นเหมือนกฎหมายลักษณะอาญา สันนิษฐานว่าจารึกขึ้นระหว่าง พ.ศ.1856-1976 อันเป็นช่วงเวลาส่วนหนึ่งในแผ่นดินของพระยาโลไท มีประเด็นที่น่าสนใจคือ แม้จะเป็นกฎหมายอาญาแต่ก็ไม่ปรากฏบทลงโทษจำคุก มีเพียงโทษปรับ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของกฎหมายอาญาในสมัยนั้นที่ไม่นิยมวิธีการลงโทษที่รุนแรงถ้าเป็นเพียงการประทุษร้ายต่อทรัพย์ ความคิดเกี่ยวกับการลงโทษที่ไม่นิยมใช้ความรุนแรงยังปรากฏในศิลาจารึก

วัดป่ามะม่วง หลักที่ 1 (พ.ศ.1904) ซึ่งจารึกว่าไม่มีการประหารชีวิตผู้ใด

อย่างไรก็ตาม กฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาถูกเผาทิ้งตอนเสียกรุงไม่ปรากฏหลักฐานให้ตามรอยได้ แต่ในคำนำที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงสมัยรัชกาลที่ 1 บ่งชี้ชัดว่ากฎหมายไทยเอาแบบอย่างจากพระธรรมศาสตร์ของฮินดูจากมอญเมื่อนำกฎหมายไทยเปรียบเทียบกับกฎหมายของมอญหรือพม่าซึ่งรับเอาพระธรรมศาสตร์จากฮินดูและพุทธศาสนาจากอินเดียไปปรับเป็นของตนแล้วชั้นหนึ่งนั้น จากการศึกษาของ ชัย เรืองศิลป์ (2523: 111-112) พบว่า กฎหมายมีข้อแตกต่างกันสามประการ คือ จำนวนมูลคดี วิธีลงโทษ และการยอมให้ไถ่โทษ กฎหมายมอญและพมานิยมการลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎหมายอาญาด้วยการปรับไหม ฆ่ากันตายจะถูกปรับ ถ้าผู้ตายเป็นภิกษุหรือพราหมณ์ จำเลยเสียค่าปรับแพงที่สุด ขณะที่กฎหมายไทยในขณะนั้นนิยมการลงโทษเขียนติ ดัดแซนดัดซา ฆ่าฟัน และเอาเข้าคุก และนิยมการเรียกค่าไถ่โทษเอาเงินเข้าคลัง แบบเดียวกับกฎหมายของเขมรที่มีโทษรุนแรงเช่นกัน และมีการยอมให้ไถ่โทษเหมือนกัน เช่น กำหนดโทษผู้กระทำความผิดอุกกรรมหัตโทษไว้ถึง 21 อย่างเท่ากันทั้งเขมรและไทย เช่น ถกหนังหัวเอาเหล็กเผาไฟนาบหัว เอาหินทุบจนกว่าจะตาย ฯลฯ

จึงเป็นไปได้ว่าการชำระกฎหมายขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น ได้มีการปรับประยุกต์กฎหมายที่ใช้ควบคุมสังคมโดยการจัดการเชิงอำนาจของรัฐและผู้ปกครองเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นพัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ สังคม กับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีทางที่รัฐเข้ามามีบทบาทจัดการกับอาชญากรรมในลักษณะที่รุนแรงมากขึ้น มีกระบวนการเพิ่มมากขึ้นได้แก่ มีการบังคับโทษจำคุก และโทษที่กระทำรุนแรงต่อชีวิตร่างกายของผู้กระทำผิดมากขึ้นเป็นลำดับ

นอกจากนี้ จากการศึกษาค้นคว้าของ ร. แลงการ์ด (ชาวนิวซีแลนด์) และวิกัลย์ พงศ์พนิตานนท์ บรรณาธิการ, 2526: 103-104) พบว่า กฎหมายโบราณหรือที่ ร. แลงการ์ดเรียกว่า "กฎหมายเก่าของไทย" นั้น ยังมีการกำหนดลักษณะอันเป็นสามัญแก่การละเมิดทุกชนิด เช่น ลักษณะสำคัญของเงินปรับ เจตนาร้าย เหตุร้ายแรงที่ประกอบเข้ามาในการละเมิด การละเมิดที่กระทำต่อตัวบุคคล ฯลฯ ซึ่งมีข้อกำหนดในเชิงของการชดใช้เหยี่ยวยาแก่กันที่เรียกว่า "สินไหม" ไว้ด้วย ดังที่กำหนดไว้ในบทที่ 154 แห่งกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ซึ่ง ร. แลงการ์ด อธิบายว่า "เงินสินไหม" นั้น ใน



เบื้องต้นเป็นเงินที่เรียกเอาเพื่อใช้เป็นค่าทดแทนความเสียหายที่เกิดขึ้น โดยเหตุนี้สินไหมจึงตรงกันกับที่เรียกกันในกฎหมายปัจจุบันนี้ว่า “ค่าสินไหมทดแทน” และเนื่องจากที่เป็นค่าสินไหมทดแทนความเสียหายเช่นนี้ จำนวนของสินไหมจึงย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามความเสียหายมากหรือน้อยที่เกิดขึ้นแก่ผู้ถูกละเมิด และเป็นเงินซึ่งมีจำนวนสูงกว่ามูลค่าของความเสียหายอันเกิดขึ้นจริง ในการที่จำนวนสินไหมเกินค่าความเสียหายเลยไปนั้นก็ถือได้ว่าสินไหมนี้เป็นโทษที่ใช้ลงแก่ผู้ทำละเมิด และมีลักษณะเป็นโทษทางอาญาหาใช่เพียงแค่ว่า “ค่าทดแทนความเสียหาย” ไม่ ซึ่งถ้าพิจารณาที่สินไหมตามหลักในกฎหมายปัจจุบันแล้วก็จะเห็นว่าสินไหมนี้มีลักษณะเป็นทั้งค่าสินไหมทดแทนทางแพ่งและค่าปรับทางอาญา

ร. แลงการ์ด (ชาลวูวิทช์ เกษตรศิริ และ วิภัลย์ พงศ์พนิตานนท์ บรรณาธิการ, 2526: 123-124, 145) ได้ระบุข้อมูลจากการศึกษาการละเมิดกับการฆ่าคนตายว่า “ผู้ที่ทำให้คนอื่นถึงแก่ความตาย นอกจากที่จะต้องรับโทษทางอาญาแล้ว ยังจะต้องชำระเงินปรับอีกซึ่งส่วนหนึ่งของเงินปรับนี้จะตกได้แก่รัฐ และอีกส่วนหนึ่งจะตกได้แก่ญาติของผู้ตาย” และ “เงินปรับนี้ตามหลักมีจำนวนเท่ากับ 2 เท่าค่าตัวผู้ที่ตาย ซึ่งเท่ากับว่าผู้ละเมิดต้องชำระค่าตัวผู้ที่ตายให้แก่รัฐนั้นคงเพื่อที่จะทดแทนชุมนุมชนต่อการที่ชุมนุมชนต้องสูญเสียสมาชิกไปคนหนึ่ง”

กฎหมายเก่าของไทยแสดงให้เห็นว่า ผู้กระทำผิดทางอาญามีผลผูกพันที่จะต้องรับโทษทั้งทางอาญา มีโทษปรับเข้าหลวง และมีภาระผูกพันต้องจ่ายค่าสินไหมแก่ญาติผู้เสียหายกรณีถึงแก่ความตายไปพร้อมๆ กัน แสดงให้เห็นว่ากฎหมายเก่ามีส่วนสร้างและจรรโลงให้เกิด “ความรับผิดชอบผูกพันของผู้กระทำผิดที่ต้องชดใช้เยียวยาแก่เหยื่ออาชญากรรม” อย่างเบ็ดเสร็จในคราวเดียวกัน โดยไม่ได้แบ่งแยกการดำเนินคดีทางแพ่งและทางอาญาออกจากกันอย่างขาดตอนเช่นที่ปรากฏในกฎหมายปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันดำเนินไปสู่แนวความคิดความเข้าใจที่ว่า “ผู้ถูกละเมิดไม่มีสิทธิที่จะเรียกร้องเอาเงินจากผู้ละเมิดเกินไปกว่ามูลค่าแห่งความเสียหายที่ตนได้รับเนื่องจากการละเมิด แต่ตนมีสิทธิเสมอที่จะเรียกเอาเงิน เป็นค่าทดแทนความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ตนได้จนครบ (ร. แลงการ์ด; ชาลวูวิทช์ เกษตรศิริ และ วิภัลย์ พงศ์พนิตานนท์ บรรณาธิการ, 2526: 145) ซึ่งก็คือการที่ผู้เสียหายต้องไปฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายทางแพ่งเองในภายหลัง



กล่าวโดยสรุปได้ว่า ก่อนการปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ประเทศไทยมีการดำเนินคดีแก่ผู้กระทำผิดโดยประชาชนเป็นผู้ฟ้องร้องดำเนินคดี ศาลจะดำเนินการไต่สวนโดยให้ ผู้ถูกไต่สวนพิสูจน์ตนเองด้วยวิธีการโหดร้ายรุนแรงและใช้การลงโทษกับร่างกายมากกว่าวิธีอื่น ๆ ด้วยการประหารชีวิต จำคุก ลัก บางครั้งใช้การเนรเทศออกจากสังคม ซึ่งพัฒนาจากวิธีการลงโทษที่ไม่รุนแรงจนมีความโหดเหี้ยมรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ ส่วนการป้องกันอาชญากรรมกระทำโดยประชาชนช่วยกันดูแลจับกุมผู้กระทำผิดในชุมชนร่วมกับจารีตนครบาล

## 2) รูปแบบกระบวนการยุติธรรมเชิงจารีต

ในมติของนิติปรัชญา ปรีดี เกษมทรัพย์ (อ้างถึงในแสง บุญเฉลิมวิภาส, 2543: 24-25) อธิบายความเป็นมาของกฎหมายในยุคกฎหมายชาวบ้าน (volksrecht) ว่าในกฎหมายในยุคนี้เป็นเกณฑ์ความประพฤติที่ปรากฏออกมาในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีง่าย ๆ ที่รู้จักโดยทั่วไปเพราะเป็นกฎเกณฑ์ที่ตกทอดกันมาแต่โบราณที่เรียกว่า "the good old law" กฎเกณฑ์ที่ว่่านี้เกิดขึ้นมาจากเหตุผลธรรมดาของสามัญชน หรือ สามัญสำนึกที่เรียกกันว่า "simple natural reason" เป็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน อาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้กฎหมายกับศีลธรรมยังไม่ได้แยกจากกันโดยชัดเจน การกระทำผิดกฎหมายในยุคโบราณย่อมเป็นการฝ่าฝืนศีลธรรมด้วย กฎหมายในยุคนี้จึงเป็นเรื่องที่ประชาชนสามารถรู้ได้ด้วยสามัญสำนึกของตนเองว่าสิ่งใดผิด สิ่งใดถูก เพราะศีลธรรมและกฎหมายยังทับซ้อนเป็นสิ่งเดียวกัน

อนึ่ง พระองค์อาทิตย์ทิพอาภา (สุทริวาทนฤพุม, 2516: 6) อธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนก่อนมีศาสนาและกฎหมายว่า วิวัฒนาการของชุมชนสมัยพ่อบ้าน (หัวหน้า) มีการใกล้เคียงและซับซ้อนพิพาทบางกรณี โดยค่อยๆ เกิดมีขึ้นอย่างเรื่องช้านับร้อยๆ ปี เบื้องแรกก็มีเพียงผู้เฒ่าที่นับถือเท่านั้น ส่วนมากมักเป็นผู้เชี่ยวชาญทางชนบประเพณีทางไสยศาสตร์ สามารถทำพิธีปิดเป่าภูตผีปีศาจ เป็นต้น ซึ่งท่านผู้นี้ก็สามารถใกล้เคียงข้อพิพาทเล็กๆ น้อยๆ หรือว่ากล่าวตักเตือนผู้ละเมิดข้อห้ามต่างๆ ส่วนเรื่องเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นนั้นเป็นตอนที่เจริญขึ้นมาแล้ว และจะมีพ่อเมือง มีประเพณีและข้อศาสนาที่ดียิ่งกว่าเดิมด้วย ในเรื่องเดียวกันนี้จากการศึกษาเชิงสืบค้น

ของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา<sup>1</sup> เรื่องเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีตระบุว่าในสังคมไทยดั้งเดิมสภาพหมู่บ้านไทยมีการปกครองตัวเองและมีการตัดสินข้อพิพาทด้วยชุมชนมาแต่ครั้งบุพกาล ลักษณะการปกครองเช่นนี้ยังปรากฏร่องรอยเหลืออยู่ในระบบ “สภาผู้เฒ่า” ของบางหมู่บ้านในภาคอีสาน คือที่หมู่บ้านนาหว้าใต้ กิ่งอำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี หากมีการวิวาทกัน เช่น เรื่องครอบครัว เรื่องคู่สาว หรือการทำมาหากิน จะถือว่าเป็นเรื่องลูกหลานทะเลาะกัน แต่ละฝ่ายจะหา ผู้เฒ่ามาฝ่ายละ 4-5 คน สภาผู้เฒ่าจะปรึกษากันแล้วตัดสินโดยให้คารวะขอโทษกันแล้วปรับไหม แล้วอบรมสั่งสอนมิให้ประพฤติดีก ซึ่งยังมีใช้จนถึงทุกวันนี้ บางแห่งเรียกว่า “เจ้าโคตร” ซึ่ง ทองใบ ทองเปาด์ เล่าถึงเรื่องนี้ในการประชุมสัมมนาเรื่องการพัฒนาการยุติข้อพิพาทโดยกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในประเทศไทย เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2545 ว่า การเป็นเจ้าโคตรจะถ่ายทอดสืบต่อตระกูลกันมาตามความนับถือศรัทธาของชาวบ้านที่ให้แก่ผู้ที่ทำหน้าที่นี้ เช่น พ่อเป็นเจ้าโคตรในชั้นต่อมาลูกชายหรือลูกเขยที่เป็นที่นับถือก็จะได้รับหน้าที่เป็นเจ้าโคตรสืบต่อไปด้วย โดยทำหน้าที่เช่นเดียวกับสภาผู้เฒ่า คือ ไกลเกลี้ยประนอมข้อพิพาท และคดีความอาญาบางลักษณะ เช่น บุกรุก พรากผู้เยาว์ ฯลฯ เป็นต้น

แม้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับการตัดสินข้อพิพาทด้วยผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือในชุมชนแต่ครั้งบรรพกาลในสังคมไทยจะสืบค้นได้ยากยิ่ง แต่ร่องรอยที่ปรากฏย่อมแสดงให้เห็นว่าการดำเนินการเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมยุคปัจจุบัน น่าจะดำเนินการ “คู่ขนาน” กับบ้านเมืองมาทุกยุคทุกสมัยต่อเนื่องกันมา ประเด็นที่ช่วยให้การวิเคราะห์เรื่องนี้ชัดเจนขึ้นว่ากระบวนการยุติธรรมในลักษณะที่เรียกว่าเชิงสมานฉันท์หรือกระบวนการยุติธรรมเชิงจารีต นั้น น่าจะมีอยู่คู่สังคมไทยมานานแล้ว คือ จากหลักฐานจากการชำระกฎหมายตราสามดวงสมัยรัชกาลที่ 1 ที่ว่า<sup>(2)</sup>

<sup>(1)</sup> โปรดดูเพิ่มเติมใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ: บริษัทต้นไทรการพิมพ์ จำกัด. 2540. หน้า 3-4.

<sup>(2)</sup> โปรดดูเพิ่มเติมใน พระวรภักดิ์ทิพย์. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2504. หน้า 19-23.

เมื่อกรรมการตรวจชำระเสร็จแล้ว อาลักษณ์ได้เขียนด้วยหมึกลงบนสมุดข่อยสีขาวรวม 6 ชุด ชุดละ 41 เล่ม 3 ชุดแรกเป็นต้นฉบับแท้ เรียกว่าฉบับหลวงเขียนเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2347 บนปกแต่ละเล่มประทับตราพระราชสีห์ ตราของมหาไทย 1 ประทับตราพระคชสีห์ ตราของกลาโหม 1 ประทับตราบัวแก้ว ตราของคลัง 1 ที่ประทับตราสามกระทรวงเช่นนี้ก็เพราะ การปกครองบังคับบัญชาหัวเมืองสมัยนั้นแยกออกเป็นสี่ส่วน หัวเมืองฝ่ายเหนืออยู่ในบังคับบัญชาของมหาไทย หัวเมืองปักษ์ใต้อยู่ในกลาโหม หัวเมืองชายทะเลตะวันออกอยู่ในคลัง มณฑลราชธานีอยู่กับพระมหากษัตริย์ และอำนาจตุลาการสมัยนั้นก็รวมอยู่กับอำนาจบริหาร กฎหมาย 3 ชุดแรก อันเป็นฉบับหลวงนั้น ได้แยกเก็บไว้ที่หอเครื่องฉบับหนึ่ง ที่หอหลวงฉบับหนึ่ง ที่ศาลหลวงฉบับหนึ่ง อีก 3 ชุด เขียนอย่างเดียวกัน แต่มีได้ประทับตรา เรียกกันว่าฉบับรองทรง เขียนเมื่อพ.ศ. 2350 สำหรับเอาออกใช้อ่านเขียน คัดลอกและเอาออกใช้เวลาดัดสันคดเพื่อเป็นการถนอมฉบับตัวจริงมิให้ชอกช้ำบุบสลายเร็วเพราะการใช้ ในปัจจุบันนี้ปรากฏว่าฉบับหลวงมีเหลืออยู่ 79 เล่ม ฉบับรองทรงเหลือ 17 เล่ม..... ต่อมา พ.ศ. 2392 คือ 45 ปีหลังจากวันที่ประกาศใช้เป็นสมัยรัชกาลที่ 3 นายโหมต อมาตยกุล ได้พิมพ์กฎหมายนี้ขึ้นเป็นครั้งแรก จำหน่ายได้สักหน่อยก็ถูกรัฐบาลริบและทำลายหมดเพราะถือว่าเป็นการละเมิดพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ และหมอบรัดเลย์นำมาพิมพ์ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2405 สมัยรัชกาลที่ 4.....

เมื่อจำนวนกฎหมายมีจำกัด และการพิมพ์เผยแพร่เป็นเรื่องละเมิดพระเกียรติ เช่นนี้ กฎหมายจึงถูกสงวนไว้สำหรับชนชั้นปกครอง อีกทั้งภาษากฎหมายก็มีสำนวนด้อยคำสลับซับซ้อนเกินสติปัญญาของสามัญชน<sup>(3)</sup> และวิธีการประกาศกฎหมายใหม่ในสมัยโบราณก็ใช้การ “ตีฆ้องร้องป่าว” ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่สามารถทำให้ประชาชนเดินดินสามารถเข้าออกเข้าใจได้อย่างทั่วถึง (ธงทอง จันทรางศุ, 2535: 42-43) พิศุระห์ได้ว่าประชาชนที่อยู่ห่างไกลความเจริญในหมู่บ้านต่างๆ ที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นนั้นย่อมมีความจำกัดต่อการรับรู้ “กฎหมาย” ที่ผู้ปกครองบัญญัติขึ้นได้อย่างทั่วถึงกัน ยิ่ง

<sup>(3)</sup> โปรดดูเพิ่มเติมใน จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543, หน้า 22-27.



ในสมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่วิวัฒนาการแห่งความเจริญยังไม่เข้ามาด้วยแล้วยังเป็นเรื่องที่หมู่บ้านต่างๆ ซึ่งอยู่ห่างไกลน่าจะไม่รู้กฎหมายและวิธีการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีของรัฐไทยโบราณ เว้นแต่จะเป็นคดีความสำคัญที่หัวเมืองรับรู้ ดังนั้น เมื่อมีความขัดแย้ง และข้อพิพาทบางลักษณะเกิดขึ้น จึงต้องปกครองกันเองและชำระความโดยใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงจารีต หรือระบบ “สภาผู้เฒ่า” หรืออาจมีการเรียกชื่ออื่นๆ แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นเช่นเดียวกับสังคมชนเผ่าทั้งหลาย และใช้สามัญสำนึกของตนเองพิจารณาว่าสิ่งใดผิด สิ่งใดถูก เพราะศีลธรรมและกฎหมายยังมีได้ถูกแยกออกจากกันโดยชัดแจ้ง การใกล้ชิดประนอมข้อพิพาทในชุมชน จึงน่าจะเป็นคำตอบสำหรับสังคมไทยในขณะนั้น

### รัฐชาติ สังคม กับ กระบวนการยุติธรรมไทย

การแยกอำนาจและบทบาทของรัฐออกจากสังคมดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เริ่มก่อตัวขึ้นในยุโรปราวศตวรรษที่ 16 (อนุสรณ์ ลิมมณี, 2542: 10) และเริ่มส่งกระแสอิทธิพลต่อรัฐโบราณของไทยเป็นครั้งแรกเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้ตราพระราชบัญญัติเคาน์ซิล ออฟ สเตต<sup>14</sup> ขึ้นในปี พ.ศ. 2417 โดยระบุคำแปลไว้ในตัวเองว่า “สเตต” นั้นหมายถึง “แผ่นดิน” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชิตติยา กรรณสูต, 2518: 20-27) และในปี พ.ศ. 2437 จึงมีการแปลความหมายของ “state” ว่า “รัฐ” เมื่อออกพระราชบัญญัติปรับปรุง “พระราชบัญญัติเคาน์ซิล ออฟ สเตต” ให้สมบูรณ์ (สมเกียรติ วันทะนะ, 2531: 193) ส่วนการรับรู้ถึง “ผลรวม” อันเป็นแนวคิดของหน้าที่พลเมืองในรัฐสมัยใหม่ที่รับรู้ถึงผลรวมจากการที่กลุ่มคนต่างๆ มาอยู่ร่วมกันและต่างทำหน้าที่ของตนอยู่ในชุมชนหนึ่งๆ เพื่อให้ชุมชนนั้นๆ ก้าวหน้าขึ้น เรียกว่า “ชาติ” นั้น ก็เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นกัน โดย อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2531: 216; สมเกียรติ วันทะนะ, 2531: 193) อธิบายว่า เมื่อนำ “ชาติ” มาประกอบเข้ากับขอบเขตของ “รัฐ” ที่อำนาจขององค์อธิปัตย์แผ่ออกไปถึงอย่างแท้จริง จะชี้ได้ว่า “กลุ่มไหนเป็นกลุ่มคนที่อยู่ภายใต้อำนาจตนเอง และในช่วงแรกคำว่า “ชาติ” มักจะถูกเทียบเคียงหรือใช้ร่วมกับคำว่า “บ้านเมือง”<sup>14</sup> คำว่า รัฐและชาติจึงมี “สถานะและเวลา” (space &

<sup>14</sup> โปรดดูเพิ่มเติมในหนังสือแบบเรียนธรรมจริยา เล่ม 4 บทที่ 1 และ 2 ภาค 2 เรื่องการรับรู้ “ผลรวม” ของหน่วยย่อยในสังคม



time) เกิดขึ้นในสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา โดยกฎหมาย หนังสือแบบเรียนธรรมจริยาเป็นตัวกำหนดและการเผยแพร่แนวคิดสู่กระแสสังคม และโดยมีอำนาจการเมืองหนุนหลังอย่างแนบเนียน

ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมโดยทั่วไปจะมีลักษณะเป็น "ปฏิสัมพันธ์" (interaction) มากกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะเป็นตัวกำหนดข้างเดียว แต่ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2538: 95-109) วิเคราะห์ว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง "รัฐชาติ" ที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 กับ "สังคมไทย" มีลักษณะที่ "รัฐ" กับ "สังคม" แยกออกจากกันและรัฐลอยตัวขึ้นอยู่เหนือสังคม กลายเป็นองค์กรจัดตั้งของเจ้าหน้าที่ประจำการซึ่งร่วมกันใช้อำนาจปกครองสังคมตามบรรทัดฐานที่สร้างขึ้นใหม่ อันได้แก่ประมวลกฎหมายฉบับต่างๆ รวมทั้งการตีเส้นแบ่งระหว่างตำแหน่งหน้าที่สาธารณะ (public office) กับผลประโยชน์ส่วนตัว (personal interest) ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในระบบขุนนางโบราณ ทั้งยังเกิดการก่อรูปของ "รัฐชาติ" (nation state) กลายเป็นรูปลักษณะของประเทศไทยดังที่เห็นในปัจจุบัน

กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมไทยสมัยใหม่จึงมีความสัมพันธ์ระหว่างกันและระหว่างรัฐและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ดังนี้

### ประการแรก อำนาจของผู้ปกครองผูกโยงกับกฎหมายบ้านเมืองที่ "รัฐ" มีอำนาจสูงสุด

การเปลี่ยนแปลง "ระบบกฎหมาย" จาก "กฎหมายตราสามดวง" เป็น "กฎหมายตามแบบอย่างคำสอน Jurisprudence" ของจอห์น ออสติน (John Austin) ซึ่งแพร่หลายในอังกฤษควบคู่กับการปฏิรูประบบราชการแผ่นดินครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ทำให้อำนาจของผู้ปกครองผูกโยงกับกฎหมายบ้านเมืองที่ให้ความสำคัญกับ "รัฐ" และ โดยแนวคิดที่เปลี่ยนไปอธิบายได้ตามนิยามของกฎหมายที่ถูกกำหนดขึ้นภายหลังการปฏิรูประบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ว่า "กฎหมาย คือ คำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครองว่าการแผ่นดินต่อราษฎรทั้งหลาย เมื่อไม่ทำตามแล้วตามธรรมดาต้องโทษ" (กรมหลวงราชบุรี ดิเรกฤทธิ์; ปรีดี - เกษมทรัพย์, 2526: 265) เช่นเดียวกับที่มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงสังคมด้านต่างๆ มากมาย และนอกจากนี้ "รัฐ" ยังมีบทบาทเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีการนิยามภารกิจของรัฐขึ้นมาใหม่โดยผนวกเอาหน้าที่ในการพัฒนาเศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรม

ตลอดจนบริการสังคมในเรื่องต่างๆ เข้ามาเป็นหน้าที่หลักของรัฐด้วย และที่สำคัญคือ อำนาจอกรเมืองถอยห่างจากกระบวนการทางวัฒนธรรม โดยนำการปกครองโดยกฎหมาย (rule of law) มาใช้แทนระบบความสัมพันธ์แบบไพร่-ขุนนางของสยามราชอาณาจักรโบราณ ก่อให้เกิดระบบราชการสมัยใหม่ขึ้น มีการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางเพื่อแก้ปัญหาบางประการในขณะนั้น<sup>(5)</sup> ซึ่งเป็นพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 ภายหลังจากที่เกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่จะพัฒนาประเทศเพื่อมิให้ชาติตะวันตกดูถูกได้ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช; กิตติศักดิ์ ปรัตติ, 2540: 9) โดยเฉพาะคำริประการหนึ่งที่ว่า "ต้องรักษาความสงบเรียบร้อยภายในบ้านเมืองและคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินได้" และมีอิทธิพลต่อความคิดทางกฎหมายของไทยในปัจจุบัน ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงรากฐานความคิดทางกฎหมายไทยจากความคิดสำนักกฎหมายธรรมชาติ คือ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ที่ใช้มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาและสำนักประวัติศาสตร์แนวจารีตประเพณีและวัฒนธรรมบางส่วนของไทยมาเป็นแนวคิดสำนักกฎหมายบ้านเมือง (legal positivism) ที่มีลักษณะสำคัญตามที่ปรีดี เกษมทรัพย์ (2543: 242-243) กล่าวไว้คือ

1) ให้ความสำคัญกับรัฐที่เกิดขึ้นใหม่และพยายามปฏิเสธความคิด natural law และ

2) เชื่อว่าความคิดทางวิชาการนิติศาสตร์เป็นระบบที่สมบูรณ์ในตัวเองไม่ต้องอาศัยหลักการอื่นใดมาอธิบาย ซึ่งพัฒนาต่อมาเป็น "วิชานิติศาสตร์" โดยพยายามแยกตัวเองออกจาก "ศีลธรรมประเพณี" ทำให้รัฐโดดเด่น มีอำนาจกฎหมายรองรับและแยกออกมาจากสังคม จารีตประเพณีและหลักธรรมนิยม และเกิด double standard ขึ้น ขณะเดียวกันตามที่ได้อารัมภบทในบทนำแล้วว่า 'รัฐ' เป็นประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมที่มนุษย์ร่วมกันสร้างขึ้นเช่นเดียวกับกระบวนการออกกฎหมายและกระบวนการบังคับใช้กฎหมายที่เกิดขึ้นมา ดังนั้นเมื่อ "กฎหมาย" ถูกนำมาผูกโยงกับสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นแทนการผูกโยงกับธรรมชาติหรือ ธรรมชาติของสรรพสิ่ง จึงมีลักษณะดังที่นักนิติศาสตร์ท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า "การค้นพบการนิติบัญญัติเป็นเรื่องที่มักลัวอย่างยิ่ง

<sup>(5)</sup> ปรัตติ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. "พัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย" ใน วิพากษ์สังคมไทย นอก เหล่าธรรมทัศน์ (บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยและโครงการวิชาการ สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2538.

เพราะเป็นการมอบชะตากรรมของมนุษยชาติไว้ในมือมนุษย์ด้วยกัน" (ปรีดี เกษม-  
ทรัพย์, 2543: 59) โดยในการเปลี่ยนแปลงนี้มี "กฎหมาย" เข้ามาสอดแทรกเป็นตัวแปร  
สำคัญเพิ่มความเป็น "นิติลักษณะ" ให้กับ "ความเป็นคนไทย" มากขึ้นเรื่อยๆ (เสกสรรค์  
ประเสริฐกุล, 2538: 116-117) ทั้งกฎหมายที่รัฐสมัยใหม่ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการ  
สังคมก็มีลักษณะที่ปรีดี เกษมทรัพย์ (2523: 381) เรียกว่า "มีอำนาจสิทธิขาดและ  
สมบูรณ์ในตัวเอง โดยไม่ต้องอยู่ใต้อาณาเขตข้อจำกัดของศีลธรรม ความยุติธรรม หรือ  
สิ่งอื่นใด" ทำให้กฎหมายของรัฐสมัยใหม่ก่อให้เกิดผลกระทบตามมา 4 ประการ คือ

- ยกย่องว่า "รัฐ" มีอำนาจสูงสุด ไม่อยู่ใต้กฎเกณฑ์ใดทั้งสิ้น
- เมื่อกฎหมายเป็นเรื่องของคำสั่ง ทำให้กฎหมายเป็นเรื่องของ "อำนาจ"

แทนที่จะเป็นเรื่องของความถูกต้อง ความชอบธรรม-ความไม่ชอบธรรม ความยุติธรรม-  
ความไม่ยุติธรรมเพราะ "คำสั่ง" นั้นจะต้องเป็นของ "ผู้มีอำนาจเหนือ" สามารถที่  
จะบังคับผู้อยู่ใต้อำนาจให้จำใจที่จะต้องปฏิบัติตามเจตจำนงของผู้มีอำนาจ

- ผู้สั่งจะสั่งอย่างไรก็ได้ตามอำนาจที่มี แต่ "กฎหมาย" จะถูกต้องเป็นธรรม  
หรือไม่ ไม่อาจพิจารณาได้

- กฎหมายเป็นกฎเกณฑ์ที่แตกต่างไปจากศีลธรรม ดังนั้น "ความ  
ยุติธรรมตามกฎหมาย" อาจ "ไม่เป็นธรรม" ก็ได้

การเปลี่ยนแปลงวิธีดำเนินการระบอบการยุติธรรมดังกล่าวจึงสอดคล้องกับการ  
ปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารราชการแผ่นดินไปสู่ "รัฐสมัยใหม่" ในอดีตแต่ไม่สอดคล้อง  
กับสภาพปัจจุบันที่ระบบสังคมและเศรษฐกิจของโลกเปลี่ยนแปลงไปซึ่งรัฐมีอำนาจ  
ลดลง และมีพื้นที่สาธารณะบางส่วนที่รัฐไม่สามารถก้าวล่วงความเป็นส่วนตัวของ  
ปัจเจกชนได้ขยายอาณาบริเวณเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง  
"ผู้ปกครอง" ที่ผูกไว้กับรัฐโดยมีกฎหมายรองรับกับ "สมาชิกสังคม" ซึ่งถูกบังคับใช้  
กฎหมายของรัฐจึงมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปจากรัฐโบราณ และมีแนวโน้มที่จะมี  
อำนาจในวงจำกัดมากขึ้นเนื่องจากรัฐสมัยใหม่เล็กลงตามที่กล่าวมาข้างต้น

## ประการที่สอง การควบคุมอาชญากรรมในชุมชนกระทำโดยเจ้าหน้าที่ ของรัฐ

การเสื่อมสลายของความรู้สึกผูกพันของประชาชนต่อพันธกิจในระบอบการ  
ยุติธรรมและการป้องกันอาชญากรรมเป็นผลกระทบที่เกิดตามมาจาก "วาทกรรมทาง



กฎหมายและความยุติธรรม" ที่เกิดขึ้นในช่วงเปลี่ยนผ่านแห่งกระบวนการยุติธรรมไทย คือ การที่ "รัฐ" ในฐานะตัวแทนอำนาจของฝ่ายกฎหมายบ้านเมืองได้แย้งชิงกฎหมาย และการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบเพื่ออำนวยความสะดวกยุติธรรมแก่ประชาชนมาจาก "ชุมชน" ฝ่ายกฎหมายธรรมชาติ พระเจ้า และศีลธรรมด้วยการปกป้องภัยประกาศใหม่และขยายความคิดนิยามคำจำกัดความของกฎหมาย อาชญากรรมและการลงโทษใหม่ โดยภายหลังการปฏิรูประบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมมีผลทำให้รัฐโดดเด่นมีอำนาจกฎหมายรองรับและแยกออกมาจากสังคม จารีตประเพณีและหลักธรรมนิยมอย่างชัดเจน ประชาชนที่เคยมีหน้าที่ต้องปฏิบัติในการป้องกันอาชญากรรมในชุมชนของตนตามกฎหมายห้าเส้น ก็เป็นอันต้องยุติบทบาทลง เปลี่ยนมาเป็นเพียง "ผู้รับบริการ" จากรัฐโดยเจ้าหน้าที่ของกระบวนการยุติธรรมตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และปรับบทบาทมาเป็นผู้เรียกร้อง "สิทธิ" ต่างๆ อันพึงมีพึงได้ของตนเองมากขึ้น ซึ่งประเด็นนี้สอดคล้องกับที่ Sir Henry Maine ได้เสนอความคิดของเขาไว้ในหนังสือชื่อ Ancient Law ว่า "สังคมมีความโน้มเอียงที่จะพัฒนาจากสถานภาพไปสู่สัญญา" (from status to contract) กล่าวคือ ในสังคมโบราณ ความสัมพันธ์ถูกกำหนดโดยสถานภาพ (status) ของคน เช่น สถานภาพความเป็นพ่อลูก ความเป็นทาสที่ไม่ได้เป็นไปตามความสมัครใจของคน สถานภาพก่อให้เกิดสิทธิหน้าที่ในสังคม ครั้นสังคมเจริญขึ้นความสัมพันธ์ของคนก็เปลี่ยนไป มีความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้นเป็นการปรุงแต่งจากเจตจำนงอิสระ (free will) ของคน เช่น การเข้าเป็นหุ้นส่วนกัน เขาจึงเชื่อว่าวิวัฒนาการของสังคมมีลักษณะคลี่คลายจากสถานภาพสู่สัญญานั้นเอง (ปริดี เกษมทรัพย์, 2526: 45)

อนึ่ง การที่รัฐทวีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นเป็นลำดับ และส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจเบียดแทรกเข้าไปในสังคม ชุมชน หมู่บ้าน เพื่อการระวังรักษาความปลอดภัยในสังคมนั้น ก่อให้เกิดผลกระทบในระยะยาวตามมาคือทำให้สังคมอ่อนแอลงทุกที เมื่อเวลาผ่านไปประมาณ 100 ปี เศษ ผลปรากฏว่าในเรื่องของการควบคุมอาชญากรรมในสังคมไทยปัจจุบันกลับล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ดังที่ลิขิต เพชรสว่าง<sup>(๑)</sup> กล่าวสรุปไว้ว่า

## จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>(๑)</sup> โปรดอ่านเพิ่มเติมใน ลิขิต เพชรสว่าง, รายงานสรุปการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย", ณ ดิถภัณฑ์ไมตรี ทำเนียบรัฐบาล, วันที่ 16 มกราคม 2545.



ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 กำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีบทบาททำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย ทำหน้าที่ในการกลั่นกรองระงับข้อพิพาทคดีที่ส่งจากจังหวัดมาศาล แต่หลังจากนั้น มีการเปลี่ยนบทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้านไปสนใจเรื่องการพัฒนามากกว่าการรักษาความสงบเรียบร้อยประกอบกับการมีตำรวจเป็นผู้เข้าไประงับเหตุในหมู่บ้าน เพราะฉะนั้น บทบาทการที่จะดูแลเหตุทะเลาะวิวาทหรือเรื่องการทะเลาะกันในครอบครัวไม่ต้องไปหานายอำเภอหรือกำนันแต่ไปแจ้งตำรวจลงบันทึกประจำวันแทน ประกอบกับมีเรื่อง "การแบ่งอำนาจสอบสวนระหว่างปกครองกับตำรวจ" เข้ามาเกี่ยวข้องจนสุดท้ายก็ให้ตำรวจเป็นผู้มีอำนาจสอบสวนหรือเปรียบเทียบปรับ หลังจากนั้นฝ่ายปกครองหันหลังให้กับการสอบสวนและกำนันผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นหรือเคยเป็นบุคลากรที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด หันหลังให้กับการระงับเหตุ ใครมีเหตุในหมู่บ้านต้องแจ้งตำรวจ เมื่อแจ้งตำรวจแล้วทุกคดีที่ตำรวจรับแจ้งจะต้องมีการทำสำนวนส่งอัยการทุกเรื่อง แม้กระทั่งลักทรัพย์และไม่ปรากฏตัวผู้กระทำผิดของหายไม่รู้ใครขโมยก็ต้องทำสำนวนทำให้ปริมาณคดีเข้าสู่ "กระบวนการยุติธรรม" มากเกินไป

ความเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดผลกระทบสำคัญ 2 ประการ ประการหนึ่งก็คือประชาชนมีบทบาทในการรักษาความสงบและปลอดภัยในสังคมน้อยลงหรือไม่มีเลย และรู้สึกว่ามีไซ้ธุระของตน หากเป็นของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองโดยเฉพาะตำรวจจึงผลกระทบในการรักษาความสงบและปลอดภัยไปให้เจ้าหน้าที่ เช่น ตำรวจและฝ่ายปกครอง คดีความบางประเภทเป็นเรื่องที่สามารถไกลเกลี่ยประนอมข้อพิพาทกันได้ ในชุมชนกลับไม่มีใครจัดการเพราะไม่ได้รับมอบหมาย และเข้าใจว่าไม่ใช่หน้าที่ของตน ผลกระทบไปให้กระบวนการยุติธรรมเป็นผู้ดำเนินการชี้ขาด เสียเงินทอง เสียเวลาทั้งของรัฐและประชาชนเป็นจำนวนมาก ผลที่ตามมาก็คือเจ้าหน้าที่ต้องรับภาระหนักทั้งๆ ที่จำนวนและความสามารถจำกัด การทำงานของเจ้าหน้าที่จึงมิได้ผลสมความต้องการทั้งของประชาชนและของเจ้าหน้าที่เอง

อีกประการหนึ่ง เมื่อมีความรู้สึกเช่นนั้นเกิดขึ้น ประชาชนและเจ้าหน้าที่ห่างเหินกันและกัน ความห่างเหินทำให้ฝ่ายเจ้าหน้าที่ขาดผู้ควบคุมดูแล และเมื่อเผชิญกับความเย้ายวนรูปต่างๆ เจ้าหน้าที่ซึ่งโดยหลักการและกำเนิดเป็นผู้ที่ควรจะให้บริการ

ประชาชน ก็หันไปสนองความเย้ายวนเหล่านั้น ยิ่งห่างประชาชนออกไปเท่าใด โอกาสที่จะกลายเป็นทรราชหรือทุจริตหรือทั้งสองอย่างก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น

การเสื่อมสลายของความรู้สึกผูกพันของประชาชนต่อพันธกิจในกระบวนการยุติธรรมและการป้องกันอาชญากรรมภายหลังการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมจึงอยู่ตรงประเด็นที่ว่า ไม่มีการสานต่อในเรื่องการให้ความรู้ทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมแก่ประชาชนอย่างเพียงพอ ทำให้ตำรวจเข้ามาทำหน้าที่ของรัฐในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมให้กับสังคมอย่างเป็นรูปแบบและทางการในบทบาทของ "ผู้มีอำนาจเหนือกว่า" ขณะที่ประชาชนเป็นเพียง "ผู้รับบริการด้านการอำนวยความสะดวกยุติธรรม" จากภาครัฐอย่างชัดเจนในฐานะที่เป็นรอง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เดิมประชาชนมีสิทธิฟ้องร้องดำเนินคดีได้เองต่อมาได้ปรับเปลี่ยนการฟ้องร้องดำเนินคดีให้เป็นหน้าที่ของพนักงานอัยการแทน แม้ประชาชนจะยังคงมีสิทธิในการฟ้องคดีเองอยู่แต่ก็ถูกจำกัดให้พนักงานอัยการเข้าเป็นโจทก์ร่วมด้วย ย่อมก่อให้เกิดความสับสนในบทบาทการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินระหว่างรัฐกับสังคมต่อเนื่องมาเป็นเวลากว่าศตวรรษ แม้ในปัจจุบัน กระทรวงมหาดไทย (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2544: 88-89) ก็ยังคงรื้อฟื้นทำความเข้าใจกับประชาชนในเรื่องบทบาทหน้าที่เหล่านี้ว่าเป็นเรื่องที่ควรดำเนินการร่วมกันอย่างไร ดังคำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ 702/2521 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2521 เรื่อง "ปรับปรุงแก้ไขของค์รคณะกรรมการรักษาความสงบเรียบร้อยส่วนภูมิภาค" เพื่อกำหนดให้คณะกรรมการระดับอำเภอมีหน้าที่รับทราบรายงานเหตุโจรผู้ร้าย ในท้องที่และสนับสนุนแนะนำให้คำปรึกษาหารือในการรักษาความสงบเรียบร้อยในท้องที่ และการบำรุงขวัญเจ้าหน้าที่ปราบปราม เป็นต้น

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในบทบาทหน้าที่การควบคุมอาชญากรรมในสังคมสมัยใหม่ โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐได้เข้ามามีบทบาทเบียดแทรกการทำหน้าที่ควบคุมอาชญากรรมในชุมชนของประชาชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีพัฒนาการที่นำไปสู่การแบ่งพรมแดนหน้าที่กันอย่างชัดเจนระหว่างเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ตำรวจ และประชาชนในการควบคุมอาชญากรรมในรัฐสมัยใหม่ ซึ่งมีขั้นตอนพัฒนาการจากการที่ฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยคดีความบางประเภทที่ยอมความกันได้แทนกระบวนการยุติธรรมเชิงจารีต เช่น สภาผู้เฒ่า หรือบางแห่งคือคนๆ เดียวกัน จนกระทั่งเมื่อประมาณ 20 ปีเศษที่ผ่านมา การปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการป้องกันอาชญากรรมเริ่มหย่อนยานลงจนมีการละเลย

หน้าที่ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ จนรัฐโดยกระทรวงมหาดไทย ต้องมีคำสั่ง ที่ 702/2521 รื้อฟื้นทำความเข้าใจกับประชาชนในเรื่องบทบาทหน้าที่เหล่านี้ว่าเป็นเรื่องที่ควรดำเนินการร่วมกันอย่างไรตามที่กล่าวมาข้างต้น สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความล่มสลายของระบบ “ตำรวจคือประชาชน และประชาชนคือตำรวจ” โดยสิ้นเชิง คือการสั่งการให้ประชาชนทำหน้าที่ของตนทั้งที่เป็นหน้าที่ที่เคยกระทำมาก่อนนั้นยังต้องให้ “รัฐ” เป็นผู้สั่งการ การจัดตั้งหน่วยงานเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหอาชญากรรมในสังคมไทย ช่วงต่อมาจึงมีลักษณะเป็น “องค์กรชุมชนที่จัดตั้งโดยรัฐ” เกือบทั้งสิ้น เช่น อาสาสมัครคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม ฯลฯ ส่วน “ประชาสังคม” เพิ่งจะมีการรื้อฟื้นตื่นตัวขึ้นบ้างในช่วงทศวรรษหลังนี้ ซึ่งแตกต่างจากประเทศญี่ปุ่นที่มีรากฐานชุมชนที่เข้มแข็งเป็นหน่วยริเริ่มดำเนินการและบริหารจัดการองค์กรอาสาสมัครเพื่อการป้องกันและแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดทั้งระบบกันเอง (community-based correction) และรัฐให้การสนับสนุนรับรอง

**ประการที่สาม ความสัมพันธ์ระหว่าง “เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน” มีลักษณะมุ่งแก้แค้นทดแทนแก้กัน**

เปลี่ยนแปลงการดำเนินกระบวนการสืบสวนสอบสวน ฟ้องร้องดำเนินคดีใหม่จากระบบไต่สวน (inquisitorial system) โดยจารีตนครบาลที่ใช้วิธีการโหดร้ายรุนแรงมาเป็นระบบกล่าวหา (accusatorial system) ดังปรัชญาของระบบไต่สวนที่ว่า “กระบวนการพิจารณาเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลยนั้น ศาลจะสันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยเป็นผู้กระทำผิดตามที่โจทก์กล่าวหาจนกว่าจำเลยจะพิสูจน์ให้ศาลเชื่อว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ตามระบบจารีตนครบาล” (กรรมวิธีการการบริหารและการยุติธรรม วุฒิสภา, 2539: 8) ส่วนระบบกล่าวหา มีปรัชญาการค้นหาคความจริงบนสมมติฐานที่ว่า “ความจริงจะปรากฏปล่อยให้ทั้งสองฝ่ายต่อสู้กันอย่างยุติธรรมต่อหน้าศาลซึ่งวางตัวเป็นกลาง ซึ่งสามารถกระทำได้โดยรัฐสมัยใหม่ที่มีอำนาจปกครองโดยหลักนิติธรรม (rule of law)”

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมในชั้นนิติปรัชญาแล้วจะพบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยขณะนั้นเป็นการเปลี่ยนรากฐานจากกฎหมายตะวันออกมาเป็นกฎหมายตะวันตกอย่างสิ้นเชิง ทั้งๆ ที่มีกฎหมายทั้งสองระบบมีที่มาและมีความแตกต่างกันในเรื่องการบังคับใช้กฎหมาย กล่าวคือ สำหรับกฎหมายพระธรรมศาสตร์นั้น เป็นหน้าที่ของคนที่จะปฏิบัติ



ตามกฎหมายนั้นเองและผลของการละเมิดกฎหมายนั้นย่อมเกิดขึ้นโดยธรรมชาติโดยไม่ต้องมีผู้ลงโทษ เช่น กฎแห่งกรรม (อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ, 2538: 19) บทที่ใช้บังคับนั้นมิได้ใช้ให้ผู้ใดมาลงโทษ แต่โทษจะเกิดกับผู้กระทำผิดนั้นเองโดยอัตโนมัติไม่ว่าชาตินี้ภพนี้หรือชาติหน้าภพหน้า เมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้นจึงพบว่าส่วนใหญ่มีโทษปรับไหมหรือใช้โทษปรับแทนโทษจำคุกมากกว่าจะลงโทษด้วยการแก้แค้นทดแทนแก่กัน ส่วนกฎหมายตะวันตกนั้น “ผู้มีอำนาจ” ไม่ว่าจะ เป็นด้วยอำนาจของรัฐหรืออำนาจอื่นใดเป็นผู้ลงโทษผู้กระทำผิดและเป็นผู้บังคับบัญชาให้เป็นไปตามกฎหมาย ดังนั้น เมื่อกระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่ฝากการลงโทษไว้กับรัฐแทนการชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายเช่นที่ปฏิบัติมาในสังคมโบราณ ผลที่ตามมาคือผู้เสียหายใช้อำนาจรัฐลงโทษกับชีวิตร่างกายและอิสรภาพด้วยการจำคุกเป็นการแก้แค้นทดแทนความผิดบาปที่เกิดขึ้นและวงจรแห่งการแก้แค้นทดแทนก็วนเวียนจ้องเวรกันเช่นนี้ไม่จบสิ้น

อนึ่ง สำหรับชุมชนในกระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่นี้ถูกลดบทบาทและหน้าที่ไปโดยสิ้นเชิงโดยรัฐแทรกตัวเข้ามาทำหน้าที่กำหนดกฎเกณฑ์ รักษากฎเกณฑ์ และบังคับเมื่อมีผู้ไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อย่างเบ็ดเสร็จในทุกขั้นตอน

## บทสรุป

จากการศึกษาพัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ สังคม กับ กระบวนการยุติธรรมไทย เชิงเปรียบเทียบครั้งนี้ พบว่า ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมและการลงโทษที่มีผู้เกี่ยวข้องคือ “ผู้กระทำผิด-เหยื่อ-ชุมชน” ในรัฐโบราณ นั้น มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงหน้าที่มากกว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ที่สำคัญๆ ได้ 3 ประการ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐโดยผู้ปกครองกับกฎหมายและกระบวนการบังคับใช้กฎหมายที่ใช้ควบคุมสังคมมีลักษณะที่อำนาจของผู้ปกครองผูกโยงกับกฎหมายธรรมชาติ ศีลธรรม ความยุติธรรม และกฎแห่งกรรม ซึ่งใช้ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ระหว่างประชาชนที่มีต่อกฎหมาย ศีลธรรม ธรรมะและความยุติธรรมในการควบคุมอาชญากรรมในสังคม ส่วนการบังคับโทษเมื่อมีการล่วงละเมิดกระทำผิดต่อกันนั้นใช้การเยียวยาปรับไหมโดยเชื่อว่าผู้กระทำผิดจะต้องรับโทษของตนเองไม่ว่าชาติใดภพใดก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่าง “เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน” จึงมีลักษณะสมานฉันท์มุ่งเยียวยาชดใช้แก่กัน โดยมี “คนกลาง” ในชุมชนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยเรื่องราวที่เกิดขึ้น




เมื่อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างสองยุคสมัยของรัฐและสังคมไทยกับกระบวนการยุติธรรมแล้ว พบว่า ความสัมพันธ์เกี่ยวกับอาชญากรรมและการลงโทษที่มีผู้เกี่ยวข้องคือ “ผู้กระทำผิด-เหยื่อ-ชุมชน” กับ “รัฐชาติ” นั้น มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจมากกว่าความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ เน้นการเรียกร้องและคุ้มครองสิทธิมากกว่าการทำหน้าที่ที่พึงกระทำ โดยวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ที่สำคัญ ได้ 3 ประการ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐโดยผู้ปกครองกับกฎหมายและกระบวนการบังคับใช้กฎหมายที่ใช้ควบคุมสังคมมีลักษณะที่นำอำนาจของผู้ปกครองไปผูกโยงกับกฎหมายบ้านเมืองซึ่ง “รัฐ” มีอำนาจสูงสุด แทนกฎความยุติธรรมธรรมชาติ รัฐจึงเป็นผู้ลงโทษผู้กระทำผิดแทนกฎแห่งกรรมอันทำให้เกิดวงจรแห่งการแก้แค้นทดแทนกันเอง ตามมาในระบบความสัมพันธ์ระหว่าง “เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน” นอกจากนี้ การควบคุมอาชญากรรมในชุมชนกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีการแบ่งพรมแดนหน้าที่กันอย่างชัดเจนระหว่าง ฝ่ายปกครอง ฝ่ายยุติธรรม และประชาชนดังที่ได้วิเคราะห์มาแล้ว

อนึ่ง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ สังคม กับ กระบวนการยุติธรรม คือ “กฎหมาย” ที่รัฐใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมในสัมพันธภาพเชิงอำนาจของตนที่สร้างขึ้นโดยการรับระบบกฎหมายบ้านเมือง (legal positivism) แบบสังคมตะวันตกมาใช้เมื่อครั้งปฏิรูปการศาลและกระทรวงยุติธรรมนั้น นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ สังคมกับกระบวนการยุติธรรมที่สำคัญ ซึ่งมีผลกระทบต่อโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ และค่านิยม โดยเฉพาะในทางนิติปรัชญาที่เน้นเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมในการควบคุมสังคมทั้งระบบที่ส่งผลให้เกิดการคลี่คลายของโครงสร้างสังคมแบบจารีตประเพณีมาเป็นสังคมสยามสมัยใหม่อย่างทันทีทันใดและเข้าเป็นส่วนหนึ่งในกระแสโลกได้ แต่ระบบกฎหมาย การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีที่เปลี่ยนแปลงไปก็ยังสามารถเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยไม่ ตัวโครงสร้างองค์การในรูปของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ เป็นการนำโครงสร้างระบบกฎหมายและการยุติธรรมของตะวันตกมาผสมไว้ในวิถีชีวิตแบบไทยๆ ที่คนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจระบบ รูปแบบ และวิธีการเหล่านั้นอย่างชัดเจน จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีแก่นรากลึกลง ซึ่ง จิตวิญญาณ พฤติกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนทั่วไปยังคงเกาะเกี่ยวกับกระบวนการคิดแบบเดิม โครงสร้างของระบบต่างๆ ที่สร้างขึ้นไม่เคยมีบทบาทในฐานะเป็นพื้นฐานแนวคิดแห่งโครงสร้างสังคมและแม่แบบวัฒนธรรม

ด้านความยุติธรรมแต่อย่างใด ขณะเดียวกัน กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่มีกฎหมายให้การรับรองก็เข้ามาครอบครองพื้นที่ทั้งหมดที่เป็นอาณาเขตของรัฐทำให้กระบวนการยุติธรรมเชิงจารีตทั้งหลายกลายเป็นกระบวนการยุติธรรมนอกระบบที่ไม่มีกฎหมายรองรับความมีอยู่และความถูกต้องชอบธรรมในการดำเนินการ ซึ่งเมื่อ "กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก" เริ่มแสดงให้เห็นถึงความเสื่อมสลายสะสมพอกพูนขึ้นทุกที ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาโลกจึงได้หวนกลับมาทบทวนบริบทของการใช้ "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" ซึ่งก็คือระบบยุติธรรมเชิงจารีตอย่างหนึ่ง รวมทั้งสังคมไทยก็เริ่มให้ความสนใจกับแนวคิดดังกล่าวมากขึ้น



ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



# บทที่ 11

## กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

### ในสังคมไทยร่วมสมัย

แม้ว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะเกิดขึ้นในโลกในยุคร่วมสมัยเมื่อ ค.ศ. 1974 (พ.ศ. 2517) และถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายทั่วโลกในเวลาต่อมาแต่สำหรับสังคมไทยแล้ว “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เป็นแนวคิดใหม่ที่คนในสังคมไทยยังไม่เคยรู้จักมาก่อน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2538 วงวิชาการของไทยเริ่มรู้จักกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นครั้งแรกจากผู้นำการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการยุติธรรมที่รับแนวคิดนี้ผ่านมาจากเวทีการประชุมสหประชาชาติและนำมาเผยแพร่ในเวทีทางวิชาการต่างๆ กระจาย แต่เนื่องจากสภาพปัญหาของกระบวนการยุติธรรมยังอยู่ในสภาพที่ไม่เอื้ออำนวยประกอบกับประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและความไม่มั่นคงทางการเมือง ทั้งอยู่ระหว่างการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 แนวคิดดังกล่าวจึงไม่เป็นที่สนใจมากนัก หลังจากนั้นต่อมา เมื่อมีการเปิดตัวกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อย่างเป็นทางการครั้งแรก เมื่อวันที่ 16

มกราคม 2545 โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา เสด็จเข้าร่วมการสัมมนาเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย” ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล นั้น แนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ใช้เวลาเพียงประมาณ 2 ปี ในการขยายผลทำให้เป็นที่รู้จักในวงการกฎหมายและงานยุติธรรมรวมทั้งสังคมไทยทั่วไป

จากการศึกษา พบว่า สังคมไทยรู้จักคำว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2543 โดย ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ผู้อำนวยการสถาบันกฎหมายอาญา (ตำแหน่งในขณะนั้น) ได้กล่าวถึงคำว่า “restorative justice” โดยใช้คำภาษาไทยว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ในเวทีวิชาการเพื่อพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย และ ต่อมาคำดังกล่าวปรากฏอยู่ในหนังสือชุดปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม ลำดับที่ 2 เรื่อง “ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย” (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2544) ทำให้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณชนในฐานะกระบวนการที่คนใหม่ที่ใช้เป็นทางออกของปัญหาวิกฤตยุติธรรมได้ทางหนึ่ง

### กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับกลไกการขับเคลื่อน โดยเวทีความคิด

การขับเคลื่อนโดยเวทีความคิดในเรื่องเกี่ยวกับการเข้าถึงความยุติธรรมโดยไม่ใช้กระบวนการยุติธรรมอันเป็นการแบ่งเบาภาระคดีออกจากกระบวนการยุติธรรมนั้น นอกจากการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย” เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2545 ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล โดยกระทรวงยุติธรรมร่วมกับโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ให้การสนับสนุน<sup>(1)</sup> แล้ว ในระยะต่อมายังได้มีการจัดการเสวนาเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สำหรับคดีความรุนแรง

<sup>(1)</sup> โปรดอ่านเพิ่มเติมใน กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย, หน้า 179-186. กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545.



ในครอบครัว: ความเป็นไปได้ของโครงการ “โรงซอมสามมี” ในสังคมไทย” เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2545 ณ โรงแรมเจ้าพระยา ปาร์ค กรุงเทพมหานคร อีกด้วยโดยร่วมกับ สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีแห่งประเทศไทยฯ ซึ่งเป็นองค์กรภาคเอกชนที่ให้การสนับสนุนเหยื่ออาชญากรรมที่เป็นผู้หญิงและเด็กในคดีความรุนแรงในครอบครัวและคดีอาชญากรรมทางเพศในรูปของการสงเคราะห์ที่พิทักษ์และให้คำปรึกษาแนะนำ ซึ่งพบว่าสังคมไทยให้ความสนใจตอบรับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในฐานะกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในการปรับพฤติกรรมสามีที่ทำร้ายภรรยาแทนการติดคุก และขณะเดียวกันก็เห็นด้วยกับการที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมเยียวยาภรรยาผู้ตกเป็นเหยื่อไปพร้อมๆ กัน ซึ่งจัดว่าเป็นผู้กระทำผิดอีกกลุ่มหนึ่งที่ควรแก่การพิจารณาความเหมาะสมในการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ดังกล่าวนี้ ดังปรากฏในการเสนอข่าวการเสวนาครั้งนี้ในสื่อมวลชนต่างๆ ว่า

...เราอยากเห็นผู้หญิงที่ถูกทำร้ายหรือใช้ความรุนแรงมีสิทธิเลือกให้สามีเข้าสู่ระบบปรับปรุงพฤติกรรมโดยไม่ต้องส่งฟ้องศาลหากการกระทำนั้นไม่รุนแรงถึงช้ายต้องโทษคดีอาญา....

...กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นแนวคิดที่ดีที่จะสร้างความสงบสุขได้โดยเฉพาะเรื่องครอบครัวถือเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและโลกปัจจุบันเราทวีความรุนแรงขึ้นทุกวัน การใช้บทลงโทษทางกฎหมายที่ต้องแก้แค้นทดแทนแก่ผู้กระทำผิดไม่ใช่หนทางที่ดีที่สุด การเยียวยาบำบัดให้สามารถกลับคืนสู่ครอบครัว โดยผลลัพธ์คือความสงบสุขและทุกฝ่ายพึงพอใจเป็นเรื่องดีที่เหมาะสม... (มติชน 12 พฤศจิกายน 2545; กรุงเทพธุรกิจ 15 พฤศจิกายน 2545)

และต่อมายังมีเวทีการสัมมนาทางวิชาการเพื่อให้ความรู้แก่สังคมในเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามมาอีกหลายครั้งเป็นระยะๆ โดยการเคลื่อนไหวของกรมคุมประพฤติ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และสำนักกึ่งการยุติธรรมกระทรวงยุติธรรม ซึ่งเน้นเป้าหมายที่กลุ่มเด็กและเยาวชนกระทำผิด กับผู้ถูกคุมความประพฤติเป็นสำคัญ แม้ว่าจะในช่วงเวลาเดียวกันนั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสังคมตะวันตกได้ปรับเปลี่ยนแนวโน้มทิศทางการมุ่งสู่กลุ่มเป้าหมายใหม่ คือ กลุ่มเด็กนักเรียนในโรงเรียนแล้วก็ตาม

อนึ่ง ในการขยายวงความรู้ด้านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในไทยนั้น นอกจาก จะมีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวิชาการแล้ว ยังมีการจัดทำหนังสือชุด "ปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม" ลำดับที่ 3 เรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย" พ.ศ. 2545 ซึ่งดำเนินการพิมพ์เผยแพร่ วิชาการด้านกระบวนการยุติธรรมเรื่องต่างๆโดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา มีนายกิตติพงษ์ กิตยารักษ์ เป็นบรรณาธิการดำเนินการในฐานะผู้ประสานงานโครงการ พัฒนาระบบกฎหมายไทย เป็นโครงการของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยหนังสือดังกล่าวเป็นหนังสือเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เล่มแรกๆ ของประเทศไทยที่ได้สังเคราะห์ คัดกรอง เรียบเรียง สรุปประเด็นความรู้และข้อมูล ใหม่ ๆ ที่ได้จากเวทีความคิดซึ่งผ่านการถกเถียงทางปัญญาในกลุ่มนักวิชาการและนักปฏิบัติผู้เชี่ยวชาญด้านอาชญาวิทยาและงานยุติธรรมของไทยและองค์ปาฐกชาวต่างชาติที่ได้รับเชิญมาเพื่อการทำให้องค์ความรู้และผลึกความคิดสำคัญๆ ได้รับการเผยแพร่ในวงวิชาการและในหมู่นิสิตนักศึกษา รุ่นใหม่ที่สนใจเรื่องนี้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

### การผลักดันเข้าสู่เวทีทางวิชาการระดับชาติ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 กระทรวงยุติธรรมจัดการประชุมทางวิชาการระดับชาติ ว่าด้วยงานยุติธรรม ครั้งที่ 1<sup>(2)</sup> เรื่อง กระบวนทัศน์ใหม่ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด (The 1<sup>st</sup> National Symposium of Justice Administration) เมื่อวันที่ 17-18 กรกฎาคม 2546 ณ ศูนย์การประชุม อิมแพ็ค เมืองทองธานี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมร่วมการประชุมครั้งนี้ประมาณ 1,500 คน นับเป็นครั้งแรกที่กระทรวงยุติธรรมจัดการสัมมนาทางวิชาการเชิงรุกในฐานะผู้รับนโยบายอาญาของรัฐบาลบริหารจัดการในภาพรวม ซึ่งหนึ่งในหัวข้อการประชุมกลุ่มย่อยครั้งนั้น คือ "วิธีการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" นำเสนอ concept paper โดยสำนักงานกิจการยุติธรรม ซึ่งผู้วิจารณ์และผู้เข้าร่วมการประชุมได้ให้

<sup>(2)</sup> โปรดอ่านเพิ่มเติมใน สำนักงานกิจการยุติธรรม, กระทรวงยุติธรรม. เอกสารรายงานสรุปโครงการประชุมทางวิชาการระดับชาติว่าด้วยงานยุติธรรม ครั้งที่ 1 เรื่อง กระบวนทัศน์ใหม่ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด (The 1<sup>st</sup> National Symposium of Justice Administration) วันที่ 17-18 กรกฎาคม 2546 ณ ศูนย์การประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี.

ข้อคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในทางปฏิบัติ อย่างน่าสนใจ ว่า

**ประการแรก** ผู้ปฏิบัติงานในกระบวนการยุติธรรม นักวิชาการและประชาชน ยังมีความไม่มั่นใจในการที่จะนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่จะมาใช้เป็นอีก ทางเลือกหนึ่งนั้นจะสามารถใช้ได้จริงตามแนวคิดหรือไม่อย่างไร

**ประการที่สอง** การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ต้องคำนึงถึง การสร้างดุลยภาพระหว่างความยุติธรรมทางกฎหมายและความยุติธรรมทางสังคม

**ประการที่สาม** คำว่า “ชุมชน” ในความหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิง สมานฉันท์มีจริงหรือไม่ และมีความเป็นตัวตนแค่ไหนในสังคมไทย และ

**ประการที่สี่** การใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อาจจะเป็นเรื่องระหว่าง เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายกับผู้กระทำผิดเท่านั้น ความเกี่ยวเนื่องของชุมชนและ ความเกี่ยวเนื่องของรัฐกับคู่กรณีข้างต้นอาจจะไม่เกี่ยวข้องกัน ทำให้ยังขาดความเข้าใจว่าชุมชนจะเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างไร

### การประสานงานเครือข่ายเพื่อให้บริการแก่ผู้ประสบปัญหา

สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีฯ เป็นองค์กรภาคเอกชนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสนับสนุน วรรณคดี สร้างภาพลักษณ์เชิงบวก ขยายฐานเผยแพร่ความรู้ และศึกษาวิจัยให้สตรีมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกับชายในกระบวนการตัดสินใจทุกระดับ ทั้งในระดับ นโยบายและปฏิบัติ ซึ่ง นางเมทินี พงษ์เวช นายกสมาคม (2547) อธิบายว่า งานของ สมาคมนั้นมีขอบข่ายงานเกี่ยวกับสตรีที่กว้างขวางทั้งทางด้านสุขภาพอนามัย การ ศึกษา เศรษฐกิจ และส่วนที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะ งานของสถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนานั้นเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ ดำเนินงานโดยอิสระและมีได้หวังผลกำไร ก่อตั้งขึ้นโดยได้รับการสนับสนุนในเบื้องต้น จากกองทุนพัฒนาสตรีแห่งสหประชาชาติ (UNIFEM)

งานส่วนที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม คือ งานสนับสนุนการพัฒนากฎหมายเพื่อส่งเสริมสถานภาพสตรีด้านต่างๆ ส่วนงานที่เกี่ยวข้องด้านการ ปฏิบัติงาน คือ งาน “บ้านพักฉุกเฉิน” เปิดบริการเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2523 เพื่อช่วย เหลือผู้หญิงและเด็กที่ประสบปัญหาเดือดร้อน ในกรุงเทพมหานครมี 3 แห่ง คือ บ้าน พักฉุกเฉิน 1 อยู่ที่ถนนสุขุมวิท เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร และบ้านพักฉุกเฉิน 2-3 อยู่



ที่ถนนเดชะตุงคะ เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร ซึ่งผู้หญิงที่มาขอรับบริการส่วนหนึ่งคือเหยื่ออาชญากรรมทางเพศ ที่ถูกข่มขืน อนาคต และภรรยาที่ตกเป็นเหยื่อความรุนแรงในครอบครัว ผู้ประสพความเดือดร้อนเหล่านี้สามารถขอรับบริการและพักพิงอาศัยชั่วคราวได้ระยะหนึ่งก่อนตัดสินใจดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

จากการที่สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีเคียงร่วมกับโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จัดเสวนาทางวิชาการเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สำหรับคดีความรุนแรงในครอบครัว: ความเป็นไปได้ของโครงการ "โรงซ่อมสามี" ในสังคมไทย" เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2545 ณ โรงแรมเจ้าพระยา ปาร์ค กรุงเทพมหานคร ซึ่งนับได้ว่าเป็นเครือข่ายคู่ขนานกระบวนการยุติธรรมในส่วนของภาคเอกชน ที่มีเครือข่ายเชื่อมโยงกับระดับนานาชาติที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันด้านนโยบาย กฎหมาย และด้านการปฏิบัติงานที่สนับสนุนงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สำหรับกลุ่มเหยื่ออาชญากรรมผู้หญิงและเด็กที่สำคัญเครือข่ายหนึ่ง

### การรณรงค์เชิงนโยบายเพื่อแก้ไขกฎหมาย กฎ และระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง

เมื่อสังคมมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในระดับหนึ่งแล้ว งานสำคัญลำดับต่อไปคือ การแปลงความรู้สู่การนำไปปฏิบัติได้จริงในกระบวนการยุติธรรมไทยซึ่งดำเนินการเป็นลำดับขั้นตอนโดยเริ่มจากการที่หน่วยงานภาครัฐ คือ สำนักกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม ที่มีหน้าที่รับผิดชอบทางด้านนโยบายและแผนของทั้งกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบได้ทำงานเชิงรุกในเรื่องการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในสังคมไทยในฐานะหน่วยงานด้านแผนงานภาครัฐโดยได้รับเอาแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปเผยแพร่และสนับสนุนการปฏิบัติต่อไป

นอกจากนี้ การรับเป็นเจ้าภาพในการนำเสนอแนวคิดเรื่อง "วิธีการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" ของสำนักงานกิจการยุติธรรมที่เป็นหน่วยงานวิชาการกลางของกระบวนการยุติธรรมก็เป็นวิธีการขยายผลทางวิชาการอีกวิธีหนึ่งคือมีการนำเสนอแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นหัวข้อหนึ่งในการประชุมทางวิชาการระดับชาติว่าด้วยงานยุติธรรม ครั้งที่ 1 เรื่อง กระบวนทัศน์ใหม่



ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด (The 1<sup>st</sup> National Symposium of Justice Administration) เมื่อวันที่ 17-18 กรกฎาคม 2546 ณ ศูนย์การประชุม อิมแพ็ค เมืองทองธานี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ในเวลาต่อมา

ต่อมาได้มีการจัดทำ “แผนแม่บทกระบวนการยุติธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2547-2549” ที่มีพื้นที่ของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ปรากฏอยู่ในแผนแม่บทฉบับนี้ด้วย รวมทั้งมีการแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระราชบัญญัติจัดตั้งและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.... และ พระราชบัญญัติชะลอการฟ้อง พ.ศ....ซึ่งมีสาระและช่องทางเดินของงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อยู่ด้วย

ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ ในช่วงระยะเวลาเพียงประมาณ 2 ปีเศษนับจากที่มีการเปิดตัว กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเวทีระดับชาติครั้งแรก เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2545 โดยโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นผู้ผลักดัน นั้น “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ได้กลายเป็น “ประเด็นทางวิชาการสาธารณะ” ที่หน่วยงานอื่นๆ เริ่มให้ความสนใจเข้ามาศึกษาและนำไปเสริมเพิ่มเติมเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายและงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เริ่มเป็นที่รู้จักและเข้าใจของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมแล้วนั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นเรื่องที่มีคุณค่าความสำคัญในตัวเองที่สามารถดึงดูดความสนใจและใช้เป็นแนวคิดในการพัฒนากระบวนการยุติธรรมได้ด้วยตนเองในเวลาต่อมา

## การเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการประชุมในเวที

### UN Crime Congress ครั้งที่ 11

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในประเทศไทยพัฒนามาถึงช่วงเวลาสำคัญแห่งประวัติศาสตร์โลก เมื่อรัฐบาล โดยพันตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี<sup>(3)</sup> ประกาศว่า วันที่ 18-25 เมษายน พ.ศ. 2548 นี้ ประเทศไทยรับเป็นเจ้าภาพใน

<sup>(3)</sup> โปรดอ่านเพิ่มเติมใน “สารของพันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ในโอกาสที่ประเทศไทยจะเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญาครั้งที่ 1.” โดยสำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม ในฐานะเลขาธิการคณะกรรมการจัดประชุมด้านพิธีการ. เผยแพร่เมื่อ 15 มีนาคม 2546.

การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญา ครั้งที่ 11 (The 11<sup>th</sup> United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice) ชื่อหัวข้อหลักในการประชุม คือ “การผนึกกำลังและการโต้ตอบ: การดำเนินกลยุทธ์ร่วมกันในการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญา” (Synergies and Responses: Strategic Alliances in Crime Prevention and Criminal Justice) ซึ่งหัวข้ออภิปรายสำหรับการประชุมเชิงปฏิบัติการหัวข้อหนึ่ง คือเรื่อง Enhancing criminal justice reform, including restorative justice ดังนั้น กิจกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมไทยในช่วงเวลาต่อมาจึงมีเรื่องของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เกี่ยวข้องอยู่ด้วย และต่อมากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้เป็นข้อสรุปประการหนึ่งที่ระบุไว้ในปฏิญญากรุงเทพอันเป็นผลจากการประชุมครั้งนั้นด้วย

### การนำโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปปฏิบัติ

ภายหลังจากที่มีการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ กับสังคมไทยและความเป็นไปได้ในการนำมาใช้ว่ามีความเป็นไปได้มากนักน้อยเพียงใด โดยพูดคุยกันในเวทีทางความคิดเชิงวิชาการมาระยะหนึ่งเป็นเวลาประมาณหนึ่งปีเศษ (มกราคม 2545 ถึง พฤษภาคม 2546) พร้อมทั้งก็มีการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันให้นำโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์บรรจุไว้ในแผนแม่บทกระบวนการยุติธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2547-2549) นั้น หน่วยปฏิบัติที่มีความพร้อมก็ได้เริ่มต้นดำเนินการนำโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปประยุกต์ใช้ในลักษณะ “โครงการนำร่อง” และ “โครงการทดลอง” ตามความพร้อมของแต่ละหน่วยงาน และตามแต่กฎหมายจะเปิดช่องทางให้สามารถดำเนินการได้เพียงใด ซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกที่มีการนำโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในประเทศไทย

**กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน**

เช่นเดียวกับกรมราชทัณฑ์ที่ประสบปัญหาคนล้นคุก กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ประสบปัญหาจากการที่มีเด็กและเยาวชนกระทำความผิด

ถูกส่งเข้าสู่สถานพินิจเป็นจำนวนมากจนมีสภาพแออัดคับคั่ง โดยเพิ่มขึ้นจากจำนวนเด็ก 31,448 ราย ในปี พ.ศ. 2545 เป็นจำนวน 35,285 ราย ในปี พ.ศ. 2546 คิดเป็นอัตราเพิ่มขึ้นร้อยละ 12.2 ประกอบกับตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาสังคมมีทางเลือกในเชิงของมาตรการแบ่งเบาภาระคดีออกจากกระบวนการงานยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนค่อนข้างน้อยจึงทำให้เกิดภาวะคดีล้นสถานพินิจเช่นเดียวกับเรือนจำหรือคุกผู้ใหญ่ คือ มีเด็กและเยาวชนจำนวนมากที่ต้องเข้ารับการอบรมในสถานฝึกอบรมของสถานพินิจเกินกว่าที่จะสามารถแก้ไขฟื้นฟูได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ในเดือนพฤษภาคม 2546 กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจึงได้เริ่มนำโครงการ “การประชุมกลุ่มครอบครัว” (Family Group Conferencing) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้กับเด็กและเยาวชนกระทำผิดเป็นครั้งแรก โดยใช้วิธีการตามแบบอย่างประเทศออสเตรเลียซึ่งรูปแบบของประเทศออสเตรเลียมีที่มาจากการปรับปรุงข้อผิดพลาดของประเทศนิวซีแลนด์<sup>(4)</sup> และใช้ในขั้นตอนการสืบเสาะและพินิจโดยอาศัยอำนาจของพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 มาตรา 63 ระบุว่า

“ในกรณีที่เด็กหรือเยาวชนต้องการความช่วยเหลือจากผู้อำนวยการสถานพินิจพิจารณาโดยคำนึงถึงอายุ ประวัติ ความประพฤติ สถิติปัญญา การศึกษา อบรม สุขภาพ ภาวะแห่งจิต นิสัย อาชีพ ฐานะ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนและพฤติการณ์ต่างๆ แห่งคดีแล้วเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องและเด็กหรือเยาวชนนั้นยินยอมที่จะอยู่ในความควบคุมของสถานพินิจด้วยแล้ว ให้ผู้อำนวยการสถานพินิจแจ้งความเห็นไปยังพนักงานอัยการ ถ้าพนักงานอัยการเห็นชอบด้วยให้มีอำนาจสั่งไม่ฟ้องเด็กหรือเยาวชนนั้นได้ คำสั่งไม่ฟ้องของพนักงานอัยการให้เป็นที่สุด

<sup>(4)</sup> รัฐาภรณ์ อุเทนสุด ผู้รับผิดชอบร่างเค้าโครงหลักสูตรการฝึกอบรมการประชุมกลุ่มครอบครัวของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กล่าวถึงเรื่องนี้ดังปรากฏในรายงานการประชุมคณะกรรมการจัดงานจัดทำหลักสูตรฝึกอบรมผู้ปฏิบัติงานกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในงานคุ้มครองฯ ครั้งที่ 1/2547 วันอังคารที่ 9 มีนาคม 2547 ณ ห้องประชุมกรมคุ้มครองฯ ชั้น 2, น.6.



การควบคุมเด็กหรือเยาวชนในสถานพินิจตามวรรคหนึ่ง ให้มีกำหนดเวลา ตามที่ผู้อำนวยการสถานพินิจเห็นสมควร แต่ต้องไม่เกินสองปี  
บทบัญญัติมาตรานี้มิให้ใช้บังคับแก่การกระทำความผิดอาญาที่มีอัตราโทษ อย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกเกินกว่าห้าปีขึ้นไป"

นายวันชัย รุจนวงศ์ อธิบดีกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ให้ข้อมูลต่อ การสัมมนามาตรฐานของ UN: ห้าสิบปีของการสร้างมาตรฐานในการป้องกัน อาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญา จัดโดยสำนักงานอัยการสูงสุด เมื่อวันที่ 24-25 มิถุนายน 2547 ว่า การให้โอกาสแก่เด็กหรือเยาวชนที่กระทำผิดโดยการส่งไม่ ฟ้องนั้น ไม่ใช่เพียงการให้อภัยแก่ความผิดพลาดเพียงอย่างเดียว ยังมุ่งหวังให้เด็กและ เยาวชนกลับตนเป็นคนดีให้กลับไปกระทำผิดซ้ำอีก เพื่อประคับประคองให้เด็กหรือ เยาวชนที่มีปัญหาได้ผ่านพ้นภาวะวิกฤตแห่งชีวิตไปได้

หลักการดังกล่าวได้ถูกกำหนดไว้ในกฎหมายตั้งแต่ปี พ.ศ. 2494 คือ ในมาตรา 29 แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 ซึ่งกล่าวโดยสรุป ได้ว่า

"ในความผิดที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หากผู้อำนวยการสถานพินิจ พิจารณาโดยคำนึงถึงสภาวะต่างๆ แล้วเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นอาจกลับ ตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องก็ให้เสนอความเห็นดังกล่าวไปยังพนักงานอัยการ และถ้าพนักงานอัยการเห็นด้วยก็ให้มีคำสั่งไม่ฟ้องเด็กหรือเยาวชนนั้นได้ แม้กฎหมายดังกล่าวถูกยกเลิกและมาใช้พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชน และครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 หลักการ แห่งกฎหมายดังกล่าวยังคงมีบัญญัติในมาตรา 63"

ข้อมูลจากกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ระบุต่อไปว่า บทบัญญัติดังกล่าวแม้จะเป็นหลักการที่ดีแต่ก็มีปัญหาไม่อาจนำไปปฏิบัติได้ในช่วงแรกเพราะยังไม่มีกระบวนการใดที่จะทำให้แน่ใจได้ว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นกลับตนเป็นคนดีได้จริง จนกระทั่งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2545 ความรู้เรื่องกระบวนการยุติธรรมทางเลือกและการประชุมกลุ่มครอบครัวเริ่มเป็นที่รู้จัก ซึ่งผู้ปฏิบัติงานก็เห็นว่าหากได้นำการประชุม



กลุ่มครอบครัวมาใช้ร่วมกับการเสนอความเห็นว่าเป็นเด็กหรือเยาวชนสามารถกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องแล้วน่าจะเป็นการแก้ไขเด็กหรือเยาวชนได้ระดับหนึ่งรวมทั้งสามารถป้องกันมิให้กลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก ดังนั้น จึงมีการศึกษากันอย่างจริงจังแล้ววางรูปแบบให้เข้ากับบริบทของสังคมไทย โดยกำหนดให้นำชุมชนเข้ามาร่วมในการประชุมกลุ่มครอบครัวด้วย เป็นรูปแบบ "การประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน" เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2546 กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนได้แจ้งให้ผู้อำนวยการสถานพินิจทุกแห่งดำเนินการเพื่อเสนอความเห็น ตามมาตรา 63 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 แต่กำหนดให้ดำเนินการในความผิดที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาทก่อน

เนื่องจากเป็นเรื่องใหม่ที่ยังไม่เคยทำมาก่อน กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจึงได้จัดให้มีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานซึ่งต้องทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานและได้จัดฝึกอบรมผู้ปฏิบัติหน้าที่ผู้ประสานการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชนทุกสถานพินิจ จากนั้นจึงได้ดำเนินการเพื่อเสนอความเห็นตามมาตรา 63 ดังกล่าวโดยขยายฐานสำหรับความผิดซึ่งมีอัตราโทษจำคุกไม่เกินห้าปี

วิธีดำเนินการเพื่อเสนอความเห็นตามมาตรา 63 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 โดยสรุปคือ เมื่อพนักงานคุมประพฤติสอบปากคำแล้วเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนยอมรับว่าตนกระทำความผิดจริง ซึ่งความผิดนั้นมีอัตราโทษจำคุกไม่เกินห้าปี และเด็กหรือเยาวชนมีความประพฤติยังไม่เสียหายหรือเสียหายอยู่บ้างแต่ยังพอแก้ไขได้ ก็จะจัดให้มีการตรวจทางจิตวิทยาเพื่อพิจารณาหาความเสี่ยงที่อาจกระทำความผิดซ้ำ หากพบว่าไม่อยู่ในภาวะเสี่ยงหรือเสี่ยงอยู่บ้างแต่ไม่มากก็จะจัดให้มีการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชนขึ้น ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยเด็กหรือเยาวชน บิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็กหรือเยาวชน ผู้เสียหาย (บิดามารดาหรือผู้ปกครองผู้เสียหาย กรณีผู้เสียหายเป็นผู้เยาว์) ครู อาจารย์ หรือนายจ้างของเด็กหรือเยาวชน ผู้นำชุมชนที่เด็กหรือเยาวชนอาศัยอยู่ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าร่วมประชุม ได้แก่ ผู้อำนวยการสถานพินิจ ผู้ประสานการประชุม พนักงานคุมประพฤติ นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา พนักงานอัยการ พนักงานสอบสวน รวมทั้งอาจเชิญบุคคลหนึ่งบุคคลใดที่เห็นว่าจะประโยชน์ต่อ

การประชุมและมีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเด็กหรือเยาวชนเข้าร่วมประชุมด้วย

ในการประชุมจะต้องให้เด็กหรือเยาวชนรับสารภาพด้วยความสมัครใจ ขอโทษต่อผู้เสียหายอย่างจริงใจ ชดใช้ความเสียหายที่ตนได้ก่อขึ้น หรือยอมกระทำการใดเพื่อเป็นการชดเชยความผิดนั้น ยอมกระทำการเพื่อแก้ไขตามที่กำหนดโดยผลการประชุม และจะต้องอยู่ในความดูแลของสถานพินิจเพื่อติดตามความประพฤติอีกเป็นเวลาไม่เกินสองปี

### ผลการดำเนินงานโครงการทดลอง

ต่อมาเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2547 นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ปลัดกระทรวงยุติธรรม เปิดแถลงผลการดำเนินการเพื่อหันเหคดีออกจากกระบวนการยุติธรรมโดยใช้ระบบการประชุมกลุ่มครอบครัวซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในคดีเด็กและเยาวชนที่ผ่านมาว่า ผลการดำเนินงานในรอบ 1 ปี มีการจำแนกเด็กออกมาดำเนินการตามมาตรา 63 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 จำนวน 3,099 ราย จากจำนวนเด็กและเยาวชนที่ถูกส่งตัวมาดำเนินคดีทั้งสิ้น 30,033 ราย โดยสถานพินิจจัดให้มีการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน 1,972 ราย ต่อมาพนักงานอัยการเห็นชอบกับผู้อำนวยการสถานพินิจสั่งไม่ฟ้องคดีอาญาแก่เด็กและเยาวชน 1,160 ราย มีเด็กและเยาวชนเพียง 30 รายเท่านั้นที่พนักงานอัยการสั่งฟ้อง นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่ของสถานพินิจยังได้ติดตามเพื่อประเมินผลเด็กและเยาวชนที่อัยการสั่งไม่ฟ้องภายหลังการประชุมกลุ่มครอบครัว พบว่ามีเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดซ้ำเพียง 19 รายเท่านั้น แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้นำร่องกับคดีที่มีผู้กระทำความผิดเป็นเด็กและเยาวชน ดังนั้น กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ได้ตั้งเป้าหมายว่าภายในปี 2548 จะสามารถหันเหคดีออกจากศาลให้ได้มากกว่า 3,000 คดีขึ้นไป (หนังสือพิมพ์มติชน วันที่ 26 มิถุนายน 2547)

ขณะเดียวกันกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนอยู่ระหว่างการดำเนินการแก้ไขกฎหมายพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวเพื่อนำวิธีการเชิงสมานฉันท์มาใช้กับเด็กและเยาวชนได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นต่อไป รายละเอียดปรากฏตามตารางต่อไปนี้

## ตารางที่ 4

แสดงสถิติคดีเด็กและเยาวชนกระทำผิดที่มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ระหว่างวันที่ 1 มิถุนายน 2546 ถึงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2548

รายการ	จำนวน(ราย)	ร้อยละ
จำนวนเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีทั้งสิ้น	55,097	100.0
มีคดีที่เข้าข่ายใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์	7,873	14.3
สถานพินิจจัดให้มีการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน	5,393	68.5
พนักงานอัยการสั่งไม่ฟ้องคดีอาญาแก่เด็กและเยาวชน	3,943	73.1
พนักงานอัยการสั่งฟ้อง	61	1.1
เด็กและเยาวชนกระทำผิดซ้ำจำนวน	116	2.9

ที่มา: กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2548

จากผลการดำเนินงานโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของกรมพินิจตั้งแต่ 1 มิถุนายน 2546 ถึง 28 กุมภาพันธ์ 2548 ที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า ในจำนวนเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีทั้งสิ้น 55,097 ราย มีคดีที่เข้าข่ายใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้คือเป็นความผิดซึ่งมีอัตราโทษจำคุกไม่เกินห้าปี จำนวน 7,873 ราย คิดเป็นร้อยละ 14.3 ของปริมาณคดีทั้งหมด และสถานพินิจจัดให้มีการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน 5,393 ราย คิดเป็นร้อยละ 68.5 ของปริมาณคดีที่เข้าหลักเกณฑ์เรื่องอัตราโทษ เพราะคดีบางส่วนอาจมีความไม่เหมาะสมบางประการที่จะใช้วิธีการนี้ แต่ที่น่าสนใจคือ พนักงานอัยการเห็นชอบกับผู้อำนวยการสถานพินิจสั่งไม่ฟ้องคดีอาญาแก่เด็กและเยาวชน 3,943 ราย คิดเป็นร้อยละ 73.1 และสั่งฟ้องเพียง 61 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.1 เท่านั้น อย่างไรก็ตาม มีเด็กและเยาวชนกระทำผิดซ้ำจำนวน 116 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.9 ซึ่งในห้วงเวลาที่ผ่านมาทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า



โครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ช่วยหันเหคดีออกจากศาลเยาวชนและครอบครัวอย่างน้อยร้อยละ 14.3 ของคดีที่เข้าสู่กระบวนการนี้ โดยคดีระงับไปในชั้นของพนักงานอัยการด้วยความพอใจของผู้เสียหาย ด้วยการแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน และด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน สมตามเจตนารมณ์ของการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ อย่างไรก็ตามจะต้องมีการติดตามประเมินผลงาน และผลกระทบต่อทุกฝ่ายในระยะยาวต่อไป

### กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับการคุ้มครองประพจน์ผู้กระทำผิด

กรมคุ้มครองประพจน์ กระทรวงยุติธรรม ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในการคุ้มครองประพจน์ผู้กระทำผิดที่เป็นเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่และผู้ที่ได้รับการพักโทษจำคุก ได้กำหนดไว้ในแผนการดำเนินงานของกรมคุ้มครองประพจน์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2547 และกำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์ของกลุ่มภารกิจให้นำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ โดย นายกิตติพงษ์ กิตยารักษ์ อธิบดีกรมคุ้มครองประพจน์ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2547 โดยผู้วิจัย) ระบุว่า กรมคุ้มครองประพจน์ได้มีคำสั่งกรมคุ้มครองประพจน์ที่ 247/2547 ลงวันที่ 17 มีนาคม 2547 เรื่องแต่งตั้งคณะทำงานโครงการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ใช้ในงานคุ้มครองประพจน์ เพื่อดำเนินการกำหนดขอบเขต แนวทางการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในงานคุ้มครองประพจน์ ติดตามประเมินผล ดำเนินการอื่นใดเพื่อการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และดำเนินการกิจกรรมอื่นๆ ที่จะทำให้โครงการนี้ประสบความสำเร็จ

ในชั้นเริ่มต้น คณะทำงานเห็นว่าควรให้ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในงานสืบเสาะและพินิจก่อนเพื่อจะได้นำผลจากการประชุมของคู่กรณีในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เสนอให้ศาลทราบในรายงานการสืบเสาะและพินิจต่อไป ซึ่งหากศาลเห็นชอบด้วยจะช่วยลดปริมาณคดีที่อาจต้องโทษจำคุกได้ทางหนึ่ง

ดังนั้น เมื่อต้นปี พ.ศ. 2547 กรมคุ้มครองประพจน์ สำนักกักขังการยุติธรรม ร่วมกับโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงได้จัดให้มีการประชุมทางวิชาการเพื่อเปิดตัวโครงการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในงานคุ้มครองประพจน์ เมื่อวันที่ 12-13 มกราคม 2547 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ กรุงเทพมหานคร โดยมี Mr. David Daubney, General Counsel,



Department of Justice, Canada ผู้เป็นประธานการประชุม expert group meeting เรื่อง Restorative Justice เพื่อพิจารณาร่างหลักการพื้นฐานเรื่องดังกล่าวที่ประเทศแคนาดา ซึ่งนักวิชาการต่างประเทศที่เกี่ยวข้องโดยตรงในเรื่องนี้มาร่วมบรรยายให้ความรู้และมีการวิพากษ์กรอบแนวคิดโดยผู้ทรงคุณวุฒิในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในงานคุมประพฤติตามที่ผู้แทนกรมคุมประพฤติเสนอต่อสาธารณชน ขณะเดียวกันก็มีการจัดโครงการบรรยายพิเศษเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์โดย Professor Ron Claassen, Co-Director, Center for Peace-making and Conflict Studies, Fresno Pacific College, United States of America เรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: แนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการประชุมกลุ่มเพื่อความสมานฉันท์ระหว่างผู้เสียหายกับผู้กระทำผิด" (Restorative Justice: Practices in Restorative Conference) เมื่อวันที่ 7 มกราคม 2547 ที่โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ กรุงเทพมหานคร อีกเวทีหนึ่ง เป็นการให้ความรู้ทางวิชาการเสริมแก่บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมและเวดวงผู้ที่เกี่ยวข้อง

ต่อมา คณะทำงานโครงการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ใช้ในงานคุมประพฤติได้มีคำสั่งที่ 1/2547 ลงวันที่ 18 มีนาคม 2547 แต่งตั้งคณะอนุทำงานจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในงานคุมประพฤติ และคำสั่งที่ 2/2547 ลงวันที่ 18 มีนาคม 2547 แต่งตั้งคณะอนุทำงานจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมผู้ปฏิบัติงานกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในงานคุมประพฤติ และได้ทำการฝึกอบรมพนักงานคุมประพฤติที่จะทำหน้าที่นี้ในสำนักงานคุมประพฤติที่อยู่ในโครงการนำร่อง 11 แห่ง จำนวน 40 คน เมื่อวันที่ 10-21 พฤษภาคม 2547 ซึ่งได้จัดให้มีนักวิชาการจากหน่วยงานภายนอกมาทำการประเมินผลการดำเนินโครงการ นำร่องดังกล่าวไปพร้อมๆ กัน ทั้งด้านการฝึกอบรมผู้ประสานงาน กระบวนการทำงาน และผลสัมฤทธิ์ และในวันที่ 1 มิถุนายน 2547 สำนักงานคุมประพฤติ 11 แห่ง ซึ่งเป็นตัวแทนจาก 9 ภูมิภาค คือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระยอง นครราชสีมา (ศาลจังหวัดสีคิ้ว) มหาสารคาม ลำพูน กำแพงเพชร เพชรบุรี สุราษฎร์ธานี และพัทลุง รวมทั้งสำนักงานคุมประพฤติประจำศาลแขวงพระนครเหนือ และสำนักงานคุมประพฤติประจำศาลแขวงตลิ่งชัน ได้เริ่มดำเนินโครงการทดลองดังกล่าวขึ้นพร้อมๆ กับที่มีการดำเนินโครงการวิจัยประเมินผลโดยนักวิชาการภายนอกด้วยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ไปพร้อมๆ กัน

อนึ่ง รูปแบบของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่นำมาใช้ในงานคุมประพฤตินี้ใช้รูปแบบ Victim-Offender Mediation ในการทำงานและเรียกชื่อเป็นภาษาไทยว่า "การประชุมฟื้นฟูสัมพันธ์ภาพ" ซึ่ง ดร.อังคณา บุญสิทธิ์ เลขานุการคณะทำงานโครงการฯ เปิดเผยว่า เหตุที่เรียกเช่นนี้เพราะไม่ต้องการแปลคำว่า "mediation" ว่า "การไกล่เกลี่ย" ตามที่ปรากฏในพจนานุกรม เนื่องจากคำว่า "ไกล่เกลี่ย" จะมีความหมายว่าพูดจาตกลงกันเพื่อหาทางยุติข้อพิพาทด้วยการประนีประนอมยอมความกัน หรือมีการชดใช้ความเสียหายโดยตีค่าเป็นเงิน ซึ่งแตกต่างจากคำว่า "mediation" ในความหมายของกระบวนการที่ศึกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ อย่างไรก็ตาม ดร.อังคณา บุญสิทธิ์ ระบุต่อไปว่าชื่อที่เรียกเป็นภาษาไทยนี้ก็ยังไม่ยุติ อาจมีการปรับเปลี่ยนได้ ส่วนเหตุผลที่เลือกรูปแบบนี้ เพราะเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพคดีที่เข้ามาสู่งานคุมประพฤติโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของงานสืบเสาะและพินิจมากที่สุด กล่าวคือ มีผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มอย่างน้อย 2 ฝ่าย คือ ผู้เสียหายและเครือข่าย (victim's network) และ ผู้กระทำผิดและเครือข่าย (offender's network) สำหรับชุมชนนั้นสามารถเข้าร่วมประชุมกลุ่มได้ในฐานะ indirect victim

การนำปรัชญา แนวคิด กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาแปลงเป็นนโยบายและแผนสู่การปฏิบัติได้จริงนั้น นับว่าเป็นความสำเร็จของการเพิ่มพื้นที่เชิงสันติวิธีในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักโดยการดำเนินงานได้ผลเป็นที่น่าพอใจระดับหนึ่ง ส่วนการขยายผลการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้กับหน่วยสังคมอื่นๆ ที่เกิดปัญหาความขัดแย้ง มีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และมีปัญหาอาชญากรรมเล็กๆ น้อยๆ เกิดขึ้น เช่น ในสังคมโรงเรียน ที่ทำงาน องค์การภาคเอกชน ฯลฯ และการนำไปใช้กับเหยื่ออาชญากรรมกลุ่มอื่นๆ ที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น คดีความรุนแรงในครอบครัว นักเรียนยกพวกตีกันระหว่างสถาบัน ฯลฯ รวมถึงการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในชั้นของการบรรลุผลตามตัวชี้วัด (KPI) และผลสัมฤทธิ์ของการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในเชิงรูปธรรมนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องทำการศึกษาวิจัยต่อไป

## สรุปภาพรวมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสังคม ไทยร่วมสมัย

กล่าวโดยสรุปได้ว่าภายหลังจากที่บรรดาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในงานยุติธรรมได้นำ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” จากสังคมโลกมาสู่สังคมไทย โดยรับแนวคิดจากเวทีการประชุมสหประชาชาติมาทำการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยนำความรู้มาเผยแพร่ด้วยการขับเคลื่อนทางเวทีความคิด ในรูปของการประชุม สัมมนา และการสัมมนาระดับชาติ เขียนบทความ ทำการศึกษาวิจัย ตลอดจนเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนทางวิทยุ โทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ โดยมีนายกรัฐมนตรีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการ ร่วมบรรยายพิเศษและรับฟังเกี่ยวกับแนวคิดนี้ และมีองค์กรเครือข่ายภาคเอกชนเป็นแนวร่วมดำเนินการบางเรื่องที่มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกันตลอดช่วงเวลา 2 ปีที่ผ่านมา ทำให้แนวคิดใหม่นี้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้นในสังคมไทย ซึ่งต่อมาบางหน่วยงานที่มีความพร้อมได้เริ่มต้นนำมาทดลองใช้ปฏิบัติจริงอีกด้วย การเคลื่อนไหวทางความคิดเหล่านี้มีพลังกดดันให้เกิดกระแสการยอมรับและเห็นความสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จนกระทั่งมีการนำไปบรรจุไว้เป็นแผนงานหนึ่งในแผนแม่บทกระบวนการยุติธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2547-2549) ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติแผนแม่บทฉบับดังกล่าวเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547 อันมีผลต่อการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการตามมา และหน่วยราชการต่างๆ ได้แก่ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนได้นำโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชน กระทำผิดรวมทั้งกรมคุมประพฤติได้นำไปใช้ในงานคุมประพฤติบางส่วนด้วยแล้ว ทั้งยังมีความเคลื่อนไหวต่อเนื่องเพื่อออกกฎหมายร่างพระราชบัญญัติชะลอการฟ้อง พ.ศ. ... ที่มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์โดยมีกฎหมายรองรับต่อไป ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติรับหลักการร่างกฎหมายดังกล่าวเมื่อวันที่ 21 กันยายน 2547 ตามลำดับ



**บทสรุป:**

**กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์:  
การคืน 'อำนาจ' แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน**

ภายหลังจากที่แนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เริ่มปรากฏขึ้นใหม่ในสังคมและได้รับความนิยมจากกลุ่มนักคิดทวนกระแสทั่วโลกเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ นั้นได้มีบรรดาข้อถกเถียงทางวิชาการในประเด็นต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย บ้างก็เป็นการเสริมประเด็นสนับสนุนแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์แต่บ้างก็เป็นประเด็นเชิงหักล้างที่ไม่เห็นด้วยกับการมอบอำนาจชี้ขาดความยุติธรรมทางสังคมให้แก่ผู้อื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่นๆ หรือยังกังวลใจในการยินยอมให้ประชาชนทั่วไปมีอำนาจดำเนินการควบคุมสังคมโดยยังคงเชื่อมั่นว่าหน้าที่การควบคุมสังคมควรจะต้องเป็นหน้าที่ของผู้ประกอบวิชาชีพเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น

ดังนั้น เมื่อการศึกษาวิจัย เรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน ‘อำนาจ’ แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน” เดินทางมาถึงบทสรุป จึงเป็นการวิเคราะห์ส่งท้ายเพื่อปิดประเด็นการทบทวนวรรณกรรมที่แสดงให้เห็นภาพรวมของแนวคิด



กระบวนการยุติธรรมเชิงสันติวิธีทวนกระแสที่พัฒนาเปลี่ยนร่างสร้างรูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากภาพลักษณ์ในอดีต รวมทั้งเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่ครอบครองพื้นที่ส่วนใหญ่ในการควบคุมสังคมโลกปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็เป็นการเปิดประเด็นทางวิชาการเพื่อให้มีเวทีถกเถียงกันทางความคิดสำหรับช่วงต่อไป

### ใครควรคืน 'อำนาจ' แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน

เมื่อกล่าวกันว่า "รัฐ" ควรคืนอำนาจการอำนวยความสะดวกยุติธรรมบางลักษณะแก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนไปจัดการดูแลและใช้อำนาจควบคุมสังคมกันเอง นั้น เป็นคำถามที่ต้องการคำตอบที่ชัดเจนลงไปว่า ควรเป็นภาคส่วนใดของรัฐที่ควรคืนอำนาจเหล่านี้ให้แก่ประชาชน กล่าวคือ ควรเป็นภาคส่วนที่คุมอำนาจบริหาร หรือภาคส่วนที่คุมอำนาจตุลาการของสังคม เพราะลำพังฝ่ายบริหารจะสามารถจัดการฟ้องถ่ายอำนาจได้เฉพาะส่วนที่เป็นอำนาจกึ่งตุลาการ (quasi judicial power) เท่าที่อยู่ในความรับผิดชอบของฝ่ายบริหารและเท่าที่กฎหมายกำหนดให้กระทำได้นั้น เช่น อำนาจของหน่วยงานตำรวจ และอัยการ ส่วนฝ่ายตุลาการเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยของประเทศในกิจการงานตุลาการทั้งหลายทั้งปวงเพื่อประสาทความยุติธรรมตามหน้าที่ที่กฎหมายให้อำนาจไว้

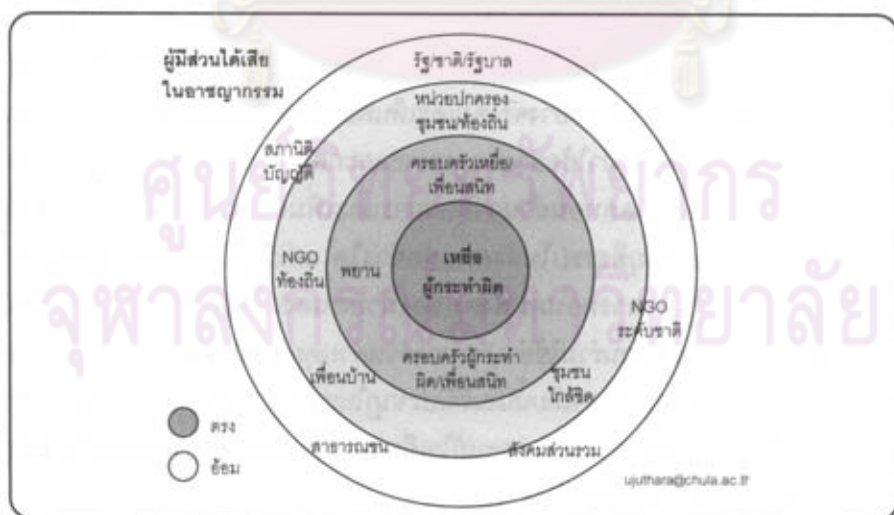
อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการยินยอมคืนอำนาจให้เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนของฝ่ายใดก็ตาม ฝ่ายนิติบัญญัติก็น่าที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะของภาคส่วนที่กำหนดกฎ กติกาใช้บังคับควบคุมสังคมอย่างเป็นทางการมากที่สุด คือ กำหนดออกมาในรูปของกฎหมายที่ทุกฝ่ายยินยอมและเห็นพ้องต้องกัน ที่สำคัญคือ สังคมควรต้องมีกรดถกเถียงทางวิชาการอย่างจริงจังและเห็นพ้องต้องกันก่อนว่า การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ต้องมีกฎหมายและกลไกกระบวนการทางสังคมรองรับต่อไปนั้นมิใช่เป็นการลดทอนอำนาจตุลาการและเพิ่มอำนาจให้แก่ฝ่ายบริหารมีอำนาจจัดการด้านงานยุติธรรมในสังคมแต่อย่างใด แต่เป็นการที่ทั้งสองฝ่ายต่างยินยอมลดทอนอำนาจการควบคุมสังคมของฝ่ายตนลงเพื่อให้ประชาชนเจ้าของอำนาจเดิมได้มีโอกาสมีส่วนร่วมใช้อำนาจบางส่วนควบคุมชุมชนสังคมของตนเองต่างหาก ซึ่งประชาชนเจ้าของอำนาจเดิมนั้นในที่นี้ปรากฏในรูปของ "เหยื่ออาชญากรรม" และ "ชุมชน" ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไขเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดที่เป็นสมาชิกชุมชนของตนเป็นสำคัญ

## มิติด้านสังคมและวัฒนธรรมของการคืนอำนาจการอำนาจ ความยุติธรรมแก่เหยื่ออาชญากรรม

เมื่อพิจารณาถึงผู้มีส่วนได้เสียในอาชญากรรมที่เกิดขึ้นแต่ละครั้ง รวมทั้งพิเคราะห์ถึง ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมแล้ว พบว่า อาชญากรรมก่อให้เกิดผลกระทบแก่ผู้คนกลุ่มต่างๆ ในวงกว้าง ดังแสดงในภาพที่ 11 คือมีทั้งผู้ที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมโดยตรง ได้แก่ ผู้กระทำผิด เหยื่ออาชญากรรม ครอบครัวเหยื่ออาชญากรรมครอบครัวผู้กระทำผิด เพื่อนสนิท พยานผู้เห็นเหตุการณ์ เพื่อนบ้าน และชุมชนใกล้เคียง รวมทั้งหน่วยปกครองท้องถิ่นและองค์กรภาคเอกชนท้องถิ่น ส่วนผู้ที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมโดยอ้อม ได้แก่ สาธารณชน องค์กรภาคเอกชนระดับชาติ สังคมส่วนรวม รัฐบาลและประเทศชาติ ที่สะท้อนถึงความล่มสลายของระบบการควบคุมสังคมและระบบช่วยเหลือของวัฒนธรรมที่โยงยึดควบคุมบรรดาสมาชิกให้อยู่ในบรรทัดฐานเดียวกัน เรียกได้ว่าได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมมากบ้างน้อยบ้างในทุกภาคส่วนของสังคมเลยทีเดียว

### ภาพที่ 11

แสดงผู้มีส่วนได้เสียและรับผลกระทบจากอาชญากรรม



กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญที่เปิดมิติด้านสังคม และวัฒนธรรมระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องขึ้นใหม่อีกครั้ง ภายหลังจากที่ต่างก็สูญเสียความรู้สึกไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกันในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันไปชั่วขณะหนึ่งเมื่อเกิดอาชญากรรมขึ้น มิติใหม่นี้เป็นมิติที่มีความหวังเกิดขึ้นในการฟื้นฟูสัมพันธภาพระหว่างกลุ่มต่างๆ และเป็นการมองปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นโดยรอบที่คนะที่แตกต่างออกไปโดยมิได้จำกัดอยู่เพียงกรอบที่คนะทางด้านกฎหมายเท่านั้น กล่าวคือ

**เหยื่ออาชญากรรมกับอำนาจที่ได้รับคืนมาจากผู้กระทำผิด** เมื่อมีอาชญากรรมเกิดขึ้น เหยื่ออาชญากรรมซึ่งเป็นผู้ถูกกระทำที่อาจได้รับอันตรายทั้งทางร่างกายทรัพย์สิน และทางจิตใจ ย่อมรู้สึก "สูญเสียอำนาจ" รวมทั้งสูญเสียความสามารถในการควบคุมชีวิตความเป็นอยู่ของตนไปขณะหนึ่ง ขึ้นอยู่กับการปรับตัวของแต่ละคนว่าจะสามารถปรับจิตใจยอมรับสถานการณ์ที่ไม่คาดฝันที่เกิดขึ้นได้รวดเร็วมากน้อยเพียงใด กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ช่วยให้เกิดเวทีที่ทั้งสองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนข้อมูล อารมณ์ความรู้สึก และแสดงการขอภัย-ให้อภัยซึ่งกันและกัน

**เหยื่ออาชญากรรมกับอำนาจที่ได้รับคืนมาจากกระบวนการยุติธรรม**  
ระบบงานยุติธรรมจัดว่าเป็นบริการพื้นฐานของสังคมที่ผู้รับบริการทุกฝ่ายควรได้รับบริการอย่างทั่วถึงเท่าเทียมกันรวมทั้งเหยื่ออาชญากรรมด้วย แม้ว่า กฎหมายจะเป็นอุปสรรคที่ไม่เปิดช่องให้ระบบยุติธรรมเอื้อต่อการจัดบริการโดยคำนึงถึงความรู้สึกของเหยื่ออาชญากรรมมากนักก็ตาม แต่การจัดบริการโดยหน่วยงานอื่นๆ ของกระทรวงยุติธรรมเพื่อส่งเสริมสนับสนุน ให้การเยียวยาและให้กำลังใจแก่บรรดาเหยื่ออาชญากรรมทั้งหลายในฐานะหน่วยงานที่ให้บริการพื้นฐานด้านงานยุติธรรมของรัฐแก่ประชาชนนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ รวมทั้งการเสนอเพื่อปรับปรุงแก้ไขกฎหมายฉบับให้คุ้มครองเหยื่ออาชญากรรมและกระบวนการเรียกร้องเพื่อให้มีการชดใช้ค่าเสียหายระหว่างผู้กระทำผิดกับเหยื่ออาชญากรรมให้มากขึ้นอย่างน้อยที่สุดก็ควรจะทำให้เกิดความสมดุลกับกฎหมายที่คุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาที่มีอยู่มากมายหลายฉบับในปัจจุบัน จึงอาจกล่าวได้ว่า การที่กระบวนการยุติธรรมไม่ละเลยต่อสิทธิพื้นฐานอันพึงมีพึงได้ของเหยื่ออาชญากรรมและการช่วยเป็นแกนนำผลักดันให้มีการประกาศและรับรองสิทธิของเหยื่ออาชญากรรมอย่างแพร่หลายในสังคมนั้น นับได้ว่าเป็น "การคืนอำนาจ" และ "การเสริมพลัง" แก่ประชาชนกลุ่มที่



ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมซึ่งถูกผลักดันให้อยู่ชายขอบของกระบวนการยุติธรรมทางหนึ่งเช่นกัน

### เหยื่ออาชญากรรมกับการได้รับการเสริมพลังอำนาจจากชุมชน

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2494 เป็นต้นมา เป็นเวลากว่า 50 ปีที่สังคมไทยได้มีการนำวิธีการคุมประพฤติผู้กระทำผิดที่เป็นเด็กและเยาวชนมาใช้ และในปี พ.ศ. 2522 ได้นำวิธีการคุมประพฤติผู้กระทำผิดที่เป็นผู้ใหญ่มาใช้ในระยะต่อมา ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นวิธีการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในชุมชนทางหนึ่งคือเป็นทางเลือกแทนการลงโทษผู้กระทำผิดคดีที่ไม่ร้ายแรงในเรือนจำ และทำให้สังคมได้มีโอกาสนำ "ทรัพยากรชุมชน" ที่มีคุณค่าทั้งด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเป็นเวทีฝึกปฏิบัติจริงมาใช้ "เสริมพลัง" ผู้กระทำผิดให้แก่เขาปรับปรุงความประพฤติและกลับตนเป็นพลเมืองดีต่อไป

กระนั้นก็ตาม ในทางตรงกันข้าม กลับไม่มีใครหรือหน่วยงานใดที่ยินหยัดขึ้นเรียกร้องให้ชุมชนนำคุณค่าทั้งหลายทั้งปวงรวมทั้งทรัพยากรชุมชนในลักษณะต่างๆ ออกมาให้การช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมแต่อย่างใด จะมีก็เพียงองค์กรภาคเอกชนบางหน่วยงานที่ช่วยเหลือกลุ่มเหยื่ออาชญากรรมที่มีลักษณะเฉพาะ ได้แก่ กลุ่มเหยื่อผู้หญิงและเด็กที่ถูกข่มขืน หรือประสบปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ฯลฯ เท่านั้น ทั้งๆ ที่การเกิดอาชญากรรมแต่ละครั้งนั้น ประชาชนส่วนที่ เป็นผู้สูญเสีย เจ็บปวด ทุกข์ทรมานจากอาชญากรรมคือเหยื่ออาชญากรรม หรือผู้ที่ถูกกระทำต่างหาก ดังนั้น การที่สังคมได้จุดประกายแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีองค์ประกอบสำคัญคือการให้ความสำคัญกับผู้ที่ถูกกระทำหรือเหยื่ออาชญากรรมไม่น้อยไปกว่าองค์ประกอบอื่นๆ คือผู้กระทำผิดและชุมชน นั้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่สังคมอาจถือโอกาสนี้ในการกำหนดนโยบาย สร้างกิจกรรม และกระตุ้นให้ชุมชนได้มีส่วนสำคัญในการเสริมพลังแก่เหยื่ออาชญากรรมซึ่งก็คือสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชนให้มากยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับที่ชุมชนได้เสริมพลังแก่ผู้กระทำผิดที่พลาดพลั้งไปและรับกลับคืนสู่ชุมชนด้วยดีตลอดมา รวมทั้งเป็นการเตรียมการให้ชุมชนได้เรียนรู้ที่จะป้องกันลูกหลานและเพื่อนบ้านของชุมชนจากกรณีอาชญากรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ปลอดภัยจากอาชญากรรมที่อาจเกิดขึ้นซ้ำรอยเดิมในอนาคตได้อีกทางหนึ่ง ตามแนวทางของยุติธรรมชุมชนที่เน้นการป้องกันอาชญากรรมต่อไป



## มิติด้านสังคมและวัฒนธรรมของการคืนอำนาจการอำนวย ความยุติธรรมแก่ชุมชน

### ชุมชนกับบทบาทหน้าที่ในการป้องกันอาชญากรรม

การรื้อฟื้นแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้อีกครั้งนั้น ทำให้แนวคิดยุติธรรมชุมชน (community justice) ซึ่งส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปสู่การมีพลวัตเชิงสร้างสรรค์ในการป้องกันชุมชนจากอาชญากรรมได้รับความสนใจตามมาด้วย โดยแนวคิดยุติธรรมชุมชนมุ่งให้ความสนใจป้องกันปัญหาอาชญากรรมที่ชุมชนเป็นสำคัญ ด้วยการจัดให้ประชาชนรู้จักป้องกันตนเองและลูกหลานมิให้ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม รวมทั้งป้องกันตนเองและลูกหลานมิให้ประกอบอาชญากรรมเสียเองด้วย การกระตุ้นให้ชุมชนมีบทบาทหน้าที่ในการป้องกันอาชญากรรมเพิ่มมากขึ้นจึงเป็นการเสริมพลังทางบวกและเป็นรากฐานแห่งระบบยุติธรรมในอนาคตที่สำคัญยิ่งทางหนึ่ง

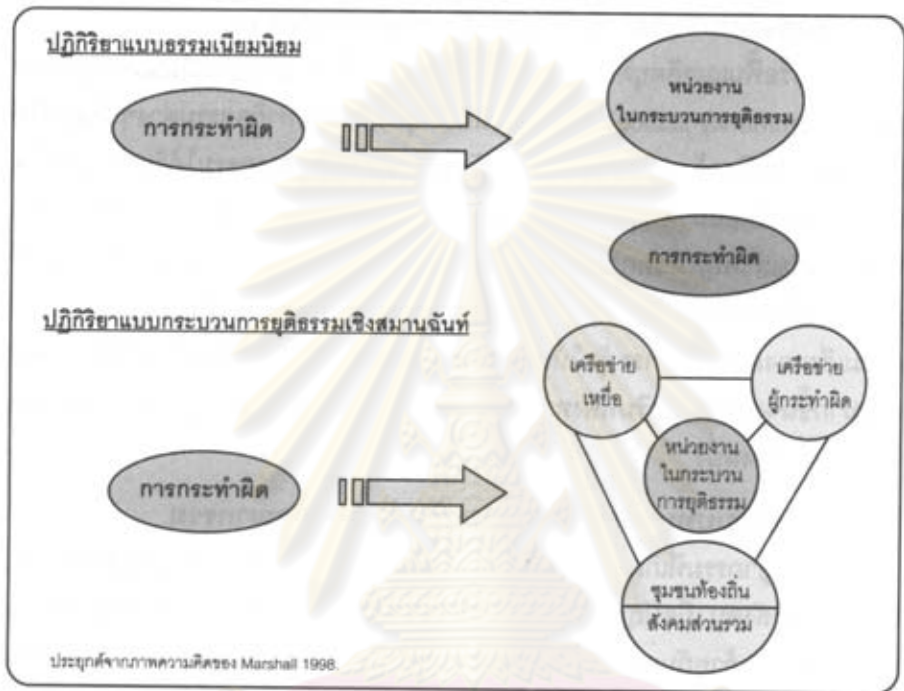
### ชุมชนกับบทบาทหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรม

อาชญากรรมที่เกิดขึ้นทุกครั้งมีลักษณะที่เป็นการลดทอนความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม เมื่อปัญหาอาชญากรรมเกิดขึ้นที่ชุมชน เกิดจากคนในชุมชนกระทำแก่คนในชุมชนด้วยกันเอง ปัญหาอาชญากรรมเหล่านั้นก็ควรได้รับการควบคุมแก้ไขโดยชุมชนเช่นกัน บทบาทหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมนี้จึงไม่อาจพรากไปจากความรับผิดชอบของชุมชนได้ เพราะเป็นบทบาทที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนในสังคมให้กลับคืนมาอีกครั้งและเมื่อใดก็ตามที่ระบบกลไกที่สลับซับซ้อนทางสังคมได้รับเอาหน้าที่ดังกล่าวไปจากชุมชนไปเป็นของรัฐหรือหน่วยทางสังคมที่มีอำนาจมากกว่าแล้ว ย่อมส่งผลให้การควบคุมปัญหาอาชญากรรมในชุมชนไม่ได้ผลเท่าที่ควร ดังเช่นที่หลายประเทศต้องประสบกับปัญหาการควบคุมอาชญากรรมทั้งหลายในสังคมในปัจจุบัน รวมทั้งสังคมไทยด้วย

การคืนอำนาจการอำนวยความยุติธรรมแก่ชุมชนจึงเป็นการเสริมพลังชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนปฏิกิริยาของชุมชนและวิธีการปฏิบัติงานของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมทั้งองค์ภาพพเมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้นจากปฏิกิริยาแบบธรรมเนียมนิยมไปสู่ปฏิกิริยาแบบกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่เชื่อมโยงเสริมพลังกันเป็นเครือข่าย ดังแสดงในภาพที่ 12

## ภาพที่ 12

แสดงปฏิกิริยาของทุกภาคส่วนเมื่อมีอาชญากรรมเกิดขึ้นเชิงเปรียบเทียบ



### บทสรุปสังท้าย

การคืน 'อำนาจ' แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนด้วยกระบวนการวิธีการและกลไกของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงเป็นกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์โยงใยกันระหว่าง "เหยื่ออาชญากรรม-ผู้กระทำผิด-ชุมชน" ดังแสดงในภาพที่ Paul McCold (2004) สรุปและนำเสนอไว้ ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย





ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย





**พจนก ก.**

**Declaration of Basic Principles on the  
Use of Restorative Justice  
Programmes in Criminal Matters**

The Economic and Social Council,

Recalling its resolution 1999/26 of 28 July 1999, entitled "Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice", in which the Council requested the Commission on Crime Prevention and Criminal Justice to consider the desirability of formulating United Nations standards in the field of mediation and restorative justice,

Recalling also its resolution 2000/14 of 27 July 2000, entitled "Basic principles on the use of restorative programmes in criminal matters", in which it requested the Secretary-General to seek comments from Member States and relevant intergovernmental and non-governmental organizations, as well as institutes of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme network, on the desirability and means of establishing common principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters, including the advisability of developing a new instrument for that purpose,

Taking into account the existing international commitments with respect to victims, in particular the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power,

Noting the discussions on restorative justice during the Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, under the agenda item entitled "Offenders and Victims: Accountability and Fairness in the Justice Process",

Taking note of General Assembly resolution 56/261 of 31 January 2002, entitled the "Plans of Action for the Implementation of the Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century", in particular the action on restorative justice in order to follow up the commitments undertaken in paragraph 28 of the Vienna Declaration,

Noting with appreciation the work of the Group of Experts on Restorative Justice at their meeting held in Ottawa, from 29 October to 1 November 2001, Taking note also of the Report of the Secretary-General on Restorative Justice and the Report of the Group of Experts on Restorative Justice,

1. Takes note of the Basic principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters annexed to the present resolution;

2. Encourages Member States to draw on the Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters in the development and operation of restorative justice programmes;

(a) Requests the Secretary-General to ensure the widest possible dissemination of the Basic Principles on Restorative Justice Programmes in Criminal Matters among Member States, the institutes of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme network and other international, regional and non-governmental organizations;

3. Calls upon Member States that have adopted restorative justice practices to make information about those practices available to other States upon request;

4. Also calls upon Member States to assist one another in the development and implementation of research, training or other programmes, as well as activities to stimulate discussion and the exchange of experience on restorative justice;

5. Further calls upon Member States to consider, through voluntary contributions, the provision of technical assistance to developing countries and countries with economies in transition, on request, to assist them in the development of restorative justice programmes.

(37<sup>th</sup> plenary meeting, 24 July 2002)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

## Annex: Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters

### Preamble

Recalling that there has been, worldwide, a significant growth of restorative justice initiatives,

Recognizing that those initiatives often draw upon traditional and indigenous forms of justice which view crime as fundamentally harmful to people,

Emphasizing that restorative justice is an evolving response to crime that respects the dignity and equality of each person, builds understanding, and promotes social harmony through the healing of victims, offenders and communities,

Stressing that this approach enables those affected by crime to share openly their feelings and experiences, and aims at addressing their needs,

Aware that this approach provides an opportunity for victims to obtain reparation, feel safer and seek closure; allows offenders to gain insight into the causes and effects of their behaviour and to take responsibility in a meaningful way; and, enables communities to understand the underlying causes of crime, to promote community well-being and to prevent crime,

Noting that restorative justice gives rise to a range of measures which are flexible in their adaptation to established criminal justice systems and which complement those systems, taking into account legal social and cultural circumstances,

Recognizing that the use of restorative justice does not prejudice the right of States to prosecute alleged offenders,

### 1. Use of terms

1. "Restorative justice programme" means any programme that uses restorative processes and seeks to achieve restorative outcomes.



2. "Restorative process" means any process in which the victim and the offender, and, where appropriate, any other individuals or community members affected by a crime participate together actively in the resolution of matters arising from the crime, generally with the help of a facilitator. Restorative processes may include mediation, conciliation, conferencing and sentencing circles.

3. "Restorative outcome" means an agreement reached as a result of a restorative process. Restorative outcomes include responses and programmes such as reparation, restitution, and community service, aimed at meeting the individual and collective needs and responsibilities of the parties and achieving the reintegration of the victim and the offender.

4. "Parties" means the victim, the offender and any other individuals or community members affected by a crime who may be involved in a restorative process.

5. "Facilitator" means a person whose role is to facilitate, in a fair and impartial manner, the participation of the parties in a restorative process.

## 2. Use of restorative justice programmes

6. Restorative justice programmes may be used at any stage of the criminal justice system, subject to national law.

7. Restorative processes should be used only where there is sufficient evidence to charge the offender and with the free and voluntary consent of the victim and the offender. The victim and the offender should be able to withdraw such consent at any time during the process. Agreements should be arrived at voluntarily and should contain only reasonable and proportionate obligations.

8. The victim and the offender should normally agree on the basic facts of a case as the basis for their participation in a restorative process. Participation of the offender shall not be used as evidence of admission of guilt in subsequent legal proceedings.

9. Disparities leading to power imbalances, as well as cultural differences among the parties, should be taken into consideration in referring a case to, and in conducting, a restorative process.

10. The safety of the parties shall be considered in referring any case to, and in conducting, a restorative process.

11. Where restorative processes are not suitable or possible, the case should be referred to the criminal justice authorities and a decision should be taken as to how to proceed without delay. In such cases, criminal justice officials should endeavour to encourage the offender to take responsibility vis à vis the victim and affected communities, and support the reintegration of the victim and the offender into the community.

### 3. Operation of restorative justice programmes

12. Member States should consider establishing guidelines and standards, with legislative authority when necessary, that govern the use of restorative justice programmes. Such guidelines and standards should respect the basic principles set forth in the present instrument and should address, inter alia:

- (a) The conditions for the referral of cases to restorative justice programmes;
- (b) The handling of cases following a restorative process;
- (c) The qualifications, training and assessment of facilitators;
- (d) The administration of restorative justice programmes;
- (e) Standards of competence and rules of conduct governing the operation of restorative justice programmes;

13. Fundamental procedural safeguards guaranteeing fairness to the offender and the victim should be applied to restorative justice programmes and in particular to restorative processes:

- (a) Subject to national law, the victim and the offender should have the right to consult with legal counsel concerning the restorative process and,

where necessary, to translation and/or interpretation. Minors should, in addition, have the right to the assistance of a parent or guardian;

(b) Before agreeing to participate in restorative processes, the parties should be fully informed of their rights, the nature of the process and the possible consequences of their decision;

(c) Neither the victim nor the offender should be coerced, or induced by unfair means, to participate in restorative processes or to accept restorative outcomes.

14. Discussions in restorative processes that are not conducted in public should be confidential, and should not be disclosed subsequently, except with the agreement of the parties or as required by national law.

15. The results of agreements arising out of restorative justice programmes should, where appropriate, be judicially supervised or incorporated into judicial decisions or judgments. Where that occurs, the outcome should have the same status as any other judicial decision or judgement and should preclude prosecution in respect of the same facts.

16. Where no agreement is reached among the parties, the case should be referred back to the established criminal justice process and a decision as to how to proceed should be taken without delay. Failure to reach an agreement alone shall not be used in subsequent criminal justice proceedings.

17. Failure to implement an agreement made in the course of a restorative process should be referred back to the restorative programme or, where required by national law, to the established criminal justice process and a decision as to how to proceed should be taken without delay. Failure to implement an agreement, other than a judicial decision or judgement, should not be used as justification for a more severe sentence in subsequent criminal justice proceedings.

18. Facilitators should perform their duties in an impartial manner, with due respect to the dignity of the parties. In that capacity, facilitators should ensure that the parties act with respect towards each other and enable the



parties to find a relevant solution among themselves.

19. Facilitators shall possess a good understanding of local cultures and communities and, where appropriate, receive initial training before taking up facilitation duties.

#### 4. Continuing development of restorative justice programmes

20. Member States should consider the formulation of national strategies and policies aimed at the development of restorative justice and at the promotion of a culture favourable to the use of restorative justice among law enforcement, judicial and social authorities, as well as local communities.

21. There should be regular consultation between criminal justice authorities and administrators of restorative justice programmes to develop a common understanding and enhance the effectiveness of restorative processes and outcomes, to increase the extent to which restorative programmes are used, and to explore ways in which restorative approaches might be incorporated into criminal justice practices.

22. Member States, in cooperation with civil society where appropriate, should promote research on and evaluation of restorative justice programmes to assess the extent to which they result in restorative outcomes, serve as a complement or alternative to the criminal justice process and provide positive outcomes for all parties. Restorative justice processes may need to undergo change in concrete form over time. Member States should therefore encourage regular evaluation and modification of such programmes. The results of research and evaluation should guide further policy and programme development.

#### 5. Saving clause

23. Nothing in these basic principles shall affect any rights of an offender or a victim which are established in national law or applicable international law.





## คำแปล

# หลักการพื้นฐานว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรม เชียงสามานฉันทึในร็องทางอาญา <sup>(1)</sup>

### ถึง สภาเศรษฐกิจและสังคมแห่งองค์การสหประชาชาติ

ระลึกถึง มติที่ 1999/ 26 ลงวันที่ 28 กรกฎาคม ค.ศ.1999 เรื่อง "การพัฒนาและการดำเนินการเกี่ยวกับการประนอมข้อพิพาทและมาตรการทางกระบวนการยุติธรรมเชิงสามานฉันทึในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา" ซึ่งสภาเศรษฐกิจและสังคมขององค์การสหประชาชาติได้ขอให้คณะกรรมการว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาพิจารณาถึงความประสงค์ที่จะกำหนดเป็น

---

<sup>(1)</sup> ข้อมูลจากการประชุมทั้งคณะครั้งที่ 37 เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม ค.ศ. 2002 และโปรดอ่านเพิ่มเติมใน กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ชาติ ชัยเดชสุริยะ และ ญัฐวสา ฉัตรไพฑูริย์ แปล, 2547.

มาตรฐานขององค์การสหประชาชาติในเรื่องการประนอมข้อพิพาทและกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ระลึกถึงด้วยว่า มติที่ 2000/14 ลงวันที่ 27 กรกฎาคม ค.ศ.2000 เรื่อง "หลักการพื้นฐานว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญา" ได้ขอให้เลขาธิการองค์การสหประชาชาติขอข้อสังเกตจากประเทศสมาชิกองค์การระหว่างประเทศและองค์กรภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสถาบันที่เป็นเครือข่ายด้านโครงการป้องกันอาชญากรรมและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาขององค์การสหประชาชาตินั้น ในเรื่องเกี่ยวกับความประสงค์และวิธีการที่จะจัดให้มีหลักการทั่วไปว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญา รวมทั้งข้อเสนอแนะในเรื่องการพัฒนาของหลักเกณฑ์ใหม่สำหรับวัตถุประสงค์ดังกล่าว

นำเข้าสู่การพิจารณาซึ่ง พันธกรณีระหว่างประเทศที่มีอยู่ซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้เสียหายนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปฏิญญาว่าด้วยหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกยุติธรรมแก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากอาชญากรรมและการใช้อำนาจโดยไม่ถูกต้อง

บันทึกว่า มีการถกแถลงเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในช่วงที่มีการประชุมองค์การสหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ครั้งที่ 10 ภายใต้วาระการประชุมในหัวข้อ "ผู้กระทำความผิดและผู้เสียหาย: ความรับผิดชอบและความยุติธรรมในกระบวนการยุติธรรม"

จดบันทึกถึง มติของที่ประชุมสมัชชาทั่วไปที่ 56/261 ลงวันที่ 31 มกราคม ค.ศ.2002 เรื่อง "แผนปฏิบัติการสำหรับการดำเนินการตามปฏิญญากรุงเวียนนาว่าด้วยอาชญากรรมและความยุติธรรม: การพบกับความท้าทายของศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ด" โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปฏิบัติของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เพื่อที่จะเป็นไปตามพันธกรณีซึ่งกำหนดไว้ในข้อที่ 28 ของปฏิญญากรุงเวียนนานั้น

บันทึกด้วยความชื่นชมถึง การทำงานของคณะผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในการประชุมของคณะผู้เชี่ยวชาญนี้ที่จัดขึ้นที่เมืองฮ็อตตาวาระหว่างวันที่ 29 ตุลาคมถึง 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 2001

จดบันทึกถึง รายงานของเลขาธิการองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และรายงานของคณะผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

1. จัดบันทึกว่า หลักการพื้นฐานว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญา ได้ปรากฏในภาคผนวกของมติปัจจุบัน

2. สนับสนุนให้ ประเทศสมาชิกอาศัยหลักการพื้นฐานว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญานี้ ในการพัฒนาและจัดการโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

3. ขอให้ เลขาธิการองค์การสหประชาชาติดำเนินการให้เป็นที่มั่นใจได้ว่าจะมีการเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางที่สุดซึ่งหลักการพื้นฐานว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญา ในระหว่างประเทศสมาชิก สถาบันที่เป็นเครือข่ายด้านโครงการป้องกันอาชญากรรมและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาขององค์การสหประชาชาติตลอดจนองค์กรระหว่างประเทศ องค์กรระดับภูมิภาคและองค์กรภาคเอกชนอื่นๆ

4. เรียกร้องให้ ประเทศสมาชิกซึ่งได้ดำเนินการด้านกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในภาคปฏิบัติได้จัดทำข้อมูลเกี่ยวกับผลการปฏิบัตินั้นเพื่อให้ประเทศอื่นๆ สามารถขอข้อมูลนั้นได้

5. เรียกร้องให้ ประเทศสมาชิกช่วยเหลือประเทศสมาชิกอื่นๆ ในการพัฒนาและการดำเนินการด้านการศึกษาวิจัย การฝึกอบรม หรือโครงการอื่นๆ ตลอดจนกิจกรรมที่ส่งเสริมการตกลงและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นด้วย

6. เรียกร้องต่อไปให้ ประเทศสมาชิกพิจารณา โดยผ่านการดำเนินการโดยสมัครใจ ในข้อกำหนดของความช่วยเหลือทางเทคนิคให้กับประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่อยู่ระหว่างรอยต่อของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ในการพัฒนาโครงการกระบวนการยุติธรรม เชิงสมานฉันท์ตามที่ประเทศนั้นร้องขอความช่วยเหลือ

**ภาคผนวก: หลักการพื้นฐานว่าด้วยการดำเนินโครงการ  
กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในเรื่องทางอาญา**

## คำนำ

ให้ระลึกว่าความคิดริเริ่มในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ได้แพร่ขยายไปอย่างมากในทั่วโลก



รับทราบว่าเป็นความคิดริเริ่มดังกล่าว มักมีพื้นฐานมาจากกระบวนการยุติธรรมในรูปแบบดั้งเดิมหรือแบบของกลุ่มชนชั้นพื้นเมืองซึ่งมองว่าอาชญากรรมโดยพื้นฐานแล้วเป็นภัยต่อประชาชน

เน้นว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นรูปแบบการตอบสนองต่ออาชญากรรมที่กำลังพัฒนาขึ้นโดยเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเสมอภาคของบุคคล เสริมสร้างความเข้าใจ และส่งเสริมความสมานฉันท์ในสังคมโดยผ่านการฟื้นฟูเยียวยาผู้เสียหาย ผู้กระทำความผิด และชุมชน

ย้ำว่า ในแนวทางนี้จะทำให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมสามารถที่จะมีส่วนร่วมแสดงความรู้สึกนึกคิดและประสบการณ์ได้อย่างเปิดเผยตลอดจนเป็นแนวทางที่มุ่งประสงค์ในการสนองตอบกับความต้องการของผู้ที่ได้รับผลกระทบเหล่านั้น

ตระหนักว่า ในแนวทางนี้ได้ให้ออกสแก่ผู้เสียหายที่จะได้รับการชดใช้เยียวยา มีความรู้สึกปลอดภัยมากขึ้นและมองเห็นแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น แนวทางนี้ยังช่วยให้ผู้กระทำความผิดได้มองเห็นมูลเหตุและผลกระทบอันเกิดจากการกระทำของผู้กระทำความผิดนั้นและแสดงความรับผิดชอบในวิถีทางที่ดี อีกทั้งยังช่วยให้ชุมชนเกิดความเข้าใจในสาเหตุเบื้องหลังของอาชญากรรม ทั้งนี้เพื่อที่จะส่งเสริมสวัสดิภาพของชุมชนและป้องกันอาชญากรรม

บันทึกว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ก่อให้เกิดมาตรการหลากหลายที่มีความยืดหยุ่นในการปรับใช้กับระบบกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่เป็นอยู่และยังช่วยส่งเสริมข้อดีของระบบกระบวนการยุติธรรมเหล่านั้น ทั้งนี้โดยนำเอาปัจจัยทางด้านกฎหมาย สังคมและวัฒนธรรมเข้ามาประกอบการพิจารณา

ระลึกว่า การใช้มาตรการเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไม่กระทบต่อสิทธิของรัฐในการฟ้องร้องดำเนินคดีอาญากับผู้ที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด

### คำจำกัดความ

1. "โครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์" หมายถึงโครงการใดๆ ซึ่งใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์และมุ่งหมายที่จะให้บรรลุผลในทางสมานฉันท์

2. "กระบวนการเชิงสมานฉันท์" หมายถึงวิธีการใดๆ ซึ่งผู้เสียหายและผู้กระทำความผิด และในกรณีที่มีสมควรอาจมีบุคคลอื่นๆ หรือสมาชิกคนอื่นๆ ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมนั้น ได้เข้ามามีส่วนร่วมกันอย่างจริงจังในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรม โดยทั่วไปแล้วอาจมีการช่วยเหลือโดย "ผู้ประสาน



งาน" กระบวนการเชิงสมานฉันท์อาจได้แก่การไกล่เกลี่ย การประนอมข้อพิพาท การประชุมกลุ่ม และการพิพากษาโดยการประชุมล้อมวง

3. "ผลในทางสมานฉันท์" หมายถึงข้อตกลงที่เป็นผลมาจากกระบวนการเชิงสมานฉันท์ ผลในทางสมานฉันท์ได้แก่การตอบสนองและโครงการเช่น การฟื้นฟู การเยียวยา และการทำนุบำรุงบริการสังคม โดยมุ่งหมายเพื่อให้ตรงกับความต้องการและความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลและความต้องการและความรับผิดชอบร่วมกันของคู่กรณี และเพื่อให้บรรลุผลในการทำให้ผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดได้กลับคืนมา มีความสัมพันธ์ใหม่ที่ดีต่อกัน

4. "คู่กรณี" หมายถึงผู้เสียหาย ผู้กระทำความผิด และบุคคลอื่นๆ หรือสมาชิกคนอื่นๆ ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม ซึ่งอาจมีส่วนร่วมในโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้น

5. "ผู้ประสานงาน" หมายถึงบุคคลซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือสนับสนุนการมีส่วนร่วมของคู่กรณีในโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยมีความยุติธรรมและเป็นกลาง

### การดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

6. โครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ควรมีได้ทั่วไปในทุกขั้นตอนของระบบกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยเป็นไปตามกฎหมายของประเทศนั้น

7. กระบวนการเชิงสมานฉันท์ควรใช้เฉพาะกรณีที่มีพยานหลักฐานเพียงพอที่จะดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิด และโดยความยินยอมโดยอิสระและสมัครใจของทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำความผิด ผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดควรที่จะสามารถยกเลิกเพิกถอนความยินยอมดังกล่าวในเวลาใดๆ ก็ได้ในระหว่างการใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์นั้น ข้อตกลงควรเป็นไปโดยความสมัครใจและประกอบด้วยภาระหน้าที่ที่สอดคล้องเหตุผลและพอเหมาะพอดีเท่านั้น

8. ผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดควรมีความเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับข้อเท็จจริงพื้นฐานแห่งคดีนั้น โดยถือเป็นพื้นฐานของการเข้าร่วมในกระบวนการเชิงสมานฉันท์ การเข้าร่วมของผู้กระทำความผิดไม่ควรถูกใช้เป็นพยานหลักฐานสำหรับการดำเนินคดีอาญาในภายหลังว่าได้มีการยอมรับผิด

9. ช่องว่างเกี่ยวกับอำนาจต่อรองที่ไม่เท่ากัน ตลอดจนความแตกต่างกันทางวัฒนธรรมของคู่กรณี ควรเป็นข้อที่นำมาพิจารณาในคดีและในการดำเนินการตามกระบวนการเชิงสมานฉันท์นั้น

10. ความปลอดภัยของคู่กรณี ควรเป็นข้อที่นำมาพิจารณาในการที่จะนำเอาคดีขึ้นมาเข้าสู่กระบวนการเชิงสมานฉันท์และในการดำเนินการตามกระบวนการเชิงสมานฉันท์นั้นด้วย

11. ในกรณีที่กระบวนการเชิงสมานฉันท์หรือผลในทางสมานฉันท์เป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมหรือเป็นไปได้ คดีนั้นควรนำเข้าสู่การดำเนินการของหน่วยงาน ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาตามปกติและการพิจารณาดำเนินการในทางคดีนั้นควรเป็นไปโดยไม่ชักช้า ในกรณีนี้ เจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาควรใช้ความพยายามเพื่อสนับสนุนให้ผู้กระทำผิดได้แสดงความรับผิดชอบที่มีต่อผู้เสียหายและต่อชุมชนที่ได้รับผลกระทบ ตลอดจนหาทางทำให้ผู้เสียหายและผู้กระทำผิดสามารถที่จะกลับคืนไปใช้ชีวิตในชุมชนได้อย่างปกติสุข

### การจัดการของโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

12. ประเทศสมาชิกควรพิจารณากำหนดแนวทางและมาตรฐานและโดยทางนิติบัญญัติหากจำเป็น เพื่อที่จะเป็นหลักเกณฑ์ในการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้น แนวทางและมาตรฐานดังกล่าวควรคำนึงถึงหลักการพื้นฐานฉบับนี้ และนอกจากประการอื่นๆ แล้วยังควรระบุถึง

(ก) เงื่อนไขซึ่งกำหนดลักษณะของคดีที่จะดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้

(ข) การจัดการทางคดีหลังจากที่มีการใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์แล้ว

(ค) คุณสมบัติ การฝึกอบรมและการประเมินผลผู้ช่วยเหลือสนับสนุน

(ง) การบริหารจัดการในโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

(จ) มาตรฐานของกฎและผลบังคับว่าด้วยการปฏิบัติในการจัดการโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

13. มาตรการคุ้มครองทางวิธีพิจารณาความชั้นพื้นฐานซึ่งประกันความยุติธรรมสำหรับผู้เสียหายและผู้กระทำผิดนั้น ควรมีการนำมาใช้ในโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการเชิงสมานฉันท์ ทั้งนี้ตามที่กฎหมายกำหนด

(ก) ผู้เสียหายและผู้กระทำผิดควรมีสติที่จะได้รับคำปรึกษาแนะนำจากที่ปรึกษากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการเชิงสมานฉันท์และในกรณีที่จำเป็นควรมีสติได้รับการจัดให้มีล่ามและการแปลความนั้น นอกจากนี้ กรณีผู้เยาว์พึงมีสติได้

รับความช่วยเหลือจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองของตนด้วย

(ข) ก่อนที่จะมีการตกลงเข้าร่วมในกระบวนการเชิงสมานฉันท์ คู่กรณีควรได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของสิทธิของคู่กรณี ลักษณะของกระบวนการเชิงสมานฉันท์และผลที่จะเป็นไปได้จากการตัดสินใจของตนเอง

(ค) ผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดไม่ควรถูกบังคับ หรือชักจูงด้วยวิธีการอันไม่ชอบธรรมใดๆ เพื่อให้เข้าร่วมในกระบวนการเชิงสมานฉันท์หรือให้ยอมรับในผลในทางสมานฉันท์นั้น

14. การถกปัญหากันในระหว่างการใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์ที่มีได้กระทำในสาธารณะ ควรเป็นความลับและไม่ควรที่จะเปิดเผยในเวลาต่อมา เว้นแต่จะเป็นไปโดยความยินยอมของคู่กรณีหรือโดยเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

15. ผลของข้อตกลงที่เกิดขึ้นจากโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้น ในกรณีที่เหมาะสม ควรได้รับการกำกับโดยกระบวนการทางกฎหมายหรือนำเข้าสู่การรับรองโดยคำตัดสินทางกฎหมายหรือคำพิพากษาของศาล ในกรณีเช่นนี้ผลของข้อตกลงนั้น ควรมีสถานะอย่างเดียวกันกับผลของคำตัดสินทางกฎหมายหรือคำพิพากษาของศาลและควรทำให้สิทธิในการฟ้องคดีอาญาในเรื่องเดียวกันนั้นเป็นอันระงับไป

16. ในกรณีที่คู่กรณีไม่อาจตกลงกันได้ คดีนั้นควรที่จะกลับเข้าสู่การดำเนินการในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาปกติ และควรมีการดำเนินการเกี่ยวกับคดีนั้นต่อไปโดยไม่ชักช้า แต่ลำพังการที่คู่กรณีไม่สามารถตกลงกันได้นี้ไม่อาจนำมาใช้เป็นข้อพิจารณาเพื่อดำเนินคดีอาญากับบุคคลนั้น

17. กรณีที่มีการไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่จัดทำขึ้นในกระบวนการเชิงสมานฉันท์เรื่องนั้นควรที่จะกลับเข้าสู่โครงการเชิงสมานฉันท์นั้นใหม่หรือเข้าสู่การดำเนินการในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาปกติตามที่กฎหมายกำหนด และควรมีการดำเนินการต่อไปโดยไม่ชักช้า แต่การที่มีการไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงดังกล่าวนี้ไม่อาจนำมาเป็นข้อพิจารณาสำหรับกำหนดโทษให้หนักขึ้นแก่ผู้กระทำความผิดในกรณีมีการดำเนินคดีอาญานั้น

18. ผู้ประสานงานควรปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม ด้วยความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคู่กรณี และในบทบาทดังกล่าวผู้ประสานงานพึงดำเนินการส่งเสริมให้คู่กรณีได้ปฏิบัติด้วยการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ตลอดจนช่วยเหลือให้คู่กรณีสามารถหาทางออกของปัญหาได้โดยคู่กรณีนั่นเอง



19. ผู้ประสานงานจะเป็นผู้ที่มีความเข้าใจเป็นอย่างดีเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และชุมชน และควรได้รับการฝึกอบรมเบื้องต้นตามความเหมาะสมก่อนที่จะทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน

### การพัฒนาอย่างต่อเนื่องของโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

20. ประเทศสมาชิกควรพิจารณาถึงรูปแบบของยุทธศาสตร์และนโยบายของชาติซึ่งมุ่งหมายในการพัฒนากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และส่งเสริมวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในระหว่างเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย องค์การศาลและองค์กรทางสังคม ตลอดจนชุมชนท้องถิ่น

21. ควรมีการปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างองค์กรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญากับผู้ที่มีหน้าที่บริหารจัดการโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เพื่อที่จะพัฒนาความเข้าใจทั่วไปและส่งเสริมประสิทธิภาพในกระบวนการเชิงสมานฉันท์และผลในทางสมานฉันท์ เพื่อที่จะขยายขอบเขตการดำเนินโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และแสวงหาหนทางที่จะทำให้วิธีการเชิงสมานฉันท์เข้าไปอยู่ในการปฏิบัติของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

22. ประเทศสมาชิก โดยความร่วมมือของภาคประชาสังคมหากเป็นไปได้ ควรส่งเสริมการศึกษาวิจัยและการประเมินผลโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เพื่อประเมินว่าผลในทางสมานฉันท์อันเกิดจากการดำเนินการนั้นอยู่ในระดับใดและสามารถใช้เป็นทางเลือกแทนกระบวนการยุติธรรมทางอาญาปกติและสามารถสร้างผลในเชิงบวกต่อคู่กรณีที่เกี่ยวข้องในคดีทั้งหลายได้เพียงใด กระบวนการเชิงสมานฉันท์อาจจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อเวลาผ่านไป ประเทศสมาชิกจึงควรสนับสนุนการประเมินผลและปรับปรุงโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ดังกล่าวอย่างเป็นกิจจะลักษณะ ผลของการศึกษาวิจัยและการประเมินผลนั้นควรให้แนวทางสำหรับการพัฒนานโยบายและโครงการนั้นต่อไปด้วย

### ข้อจำกัด

23. หลักการพื้นฐานนี้ไม่กระทบต่อสิทธิใดๆ ของผู้กระทำความผิดหรือผู้เสียหาย ซึ่งกำหนดไว้ในกฎหมายของประเทศนั้นหรือกฎหมายระหว่างประเทศที่มีผลบังคับอยู่นั้น



## ผนวก ข.

# สไลด์ประกอบคำบรรยายนำเสนอผลงานวิจัย เรื่อง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน 'อำนาจ' แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน

(4 พฤษภาคม 2548 ณ โรงแรมเจ้าพระยา ปาร์ค กทม.)


Slide 1

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) The Thailand Research Fund	
โครงการวิจัย เรื่อง...	
กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน 'อำนาจ' แก่เหยื่อ อาชญากรรมและชุมชน	
ใน ชุดโครงการวิจัยเรื่อง 'กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสังคมไทย'	
คณะผู้วิจัย: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	
ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย	หัวหน้าคณะ
นายชัยทิศ พิเศษสกุลกิจ	ผู้ช่วยนักวิจัย
นายวิชาญ ชนะชัยวิบูลย์วัฒน์	ผู้ช่วยนักวิจัย
<a href="mailto:Jutharat.U@chula.ac.th">Jutharat.U@chula.ac.th</a>	

ศูนย์วิจัยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

## Slide 2

**วัตถุประสงค์**



- เพื่อทบทวนวรรณกรรม ว่าด้วยปรัชญา แนวคิด หลักการ กระบวนการทำงาน พัฒนาการในสังคมโลก และวิธีปฏิบัติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อย่างเป็นระบบ
- เพื่อสืบค้นภูมิหลัง วิเคราะห์ ตั้งคำถาม ทำความเข้าใจแก่นัยของวิธีคิดว่าด้วยความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์เชิงอำนาจการ "คืนอำนาจ" และ "เสริมพลัง" แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนในสังคมไทย
- เพื่อเปิดประเด็นให้มีเวทีถกเถียงความคิดทางวิชาการเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อย่างกว้างขวางต่อไป

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 3


วิธีการศึกษาวิจัย	ระยะเวลาในการศึกษา
<ul style="list-style-type: none"> <li>• การวิจัยเอกสาร (documentary research)</li> <li>• การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• 1 มิถุนายน 2547 – 31 มกราคม 2548</li> </ul>



Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 4

**สารัตถะในการศึกษา**



**บทนำ: กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์**


ภาคแรก ภาพรวมของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

- 1. หลักการและความสำคัญ
- 2. ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ความหมายและแนวคิดข้างเคียง
- 3. ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับเครือข่ายทฤษฎีรองรับ
- 4. ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ความเป็นมาและความเป็นไป
- 5. พัฒนาการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ร่วมสมัย
- 6. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์
- 7. นานาทรรศนะเกี่ยวกับยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 5

**สารัตถะในการศึกษา (ต่อ)**



ภาคที่สอง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภาคปฏิบัติ

- 8. รูปแบบของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์
- 9. กระบวนวิธีเชิงสมานฉันท์

ภาคที่สาม สืบค้นภูมิหลังแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสังคมไทย

- 10. สารัตถะแห่งสัมพันธภาพเชิงอำนาจระหว่างเหยื่ออาชญากรรมผู้กระทำผิด-รัฐและสังคมไทย
- 11. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสังคมไทยร่วมสมัย

**บทสรุป:** กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน 'อำนาจ' แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 6

**นิยามศัพท์สำคัญ**

<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (conciliation)</b> การแก้ปัญหาความขัดแย้งซึ่งบุคคลที่สามมีส่วนร่วมเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ในการเจรจาสูงมาก ไม่จำกัดอยู่เพียงบทบาทการเป็นผู้ประสานงาน (facilitator) เท่านั้น</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>การไกล่เกลี่ย (mediation)</b> การแก้ปัญหาคความขัดแย้งซึ่งผู้ไกล่เกลี่ย (mediators) จะไม่ให้คำแนะนำหรือให้ข้อเสนอแนะใดๆ</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>การปรองดองกัน หรือ การสมานไมตรี (reconciliation)</b> เป็นเป้าหมายของโปรแกรมการไกล่เกลี่ยเพื่ออาชญากรรม</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>การชดใช้เยียวยา (reparation)</b> คือ การที่ผู้กระทำผิดคืนบางสิ่งบางอย่างให้แก่เหยื่ออาชญากรรมเป็นค่าสินไหมทดแทน (compensation) สำหรับสิ่งที่สูญหายหรือสิ่งที่ได้รับความเสียหาย</li> </ul>

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 7

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับแนวคิดข้างเคียง

- การประนีประนอมยอมความ (Compromise) วิชาญาม. 39(2)
- การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (Conciliation)
- การไกล่เกลี่ย (Mediation)
- อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) -แพ่ง
- การประนอมข้อพิพาททางอาญา (Criminal Mediation)
- การดำเนินคดีอาญาอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Justice)
- กระบวนการยุติธรรมทางเลือก (Alternative Dispute Resolutions ADRs)
- กระบวนการยุติธรรมคู่ขนาน (Diversion)

ujuthara@chula.ac.th



## Slide 8

ยุติธรรมชุมชน	VS	ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์
<ul style="list-style-type: none"> <li>กิจกรรมเน้นที่การป้องกันอาชญากรรมในชุมชน</li> <li>มีลักษณะเป็นพลังเงียบที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด</li> </ul>		<ul style="list-style-type: none"> <li>กิจกรรมเกิดขึ้นภายหลังจากที่มีความขัดแย้ง พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ หรืออาชญากรรมเกิดขึ้นแล้ว</li> <li>เน้นที่การชดเชยความเสียหาย การเยียวยา และการประสานสัมพันธ์ภาพระหว่างเหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิดและชุมชน</li> </ul>

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 9

<p>การจัดกลุ่มยุติธรรมชุมชนกับยุติธรรมเชิงสมานฉันท์</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>รูปแบบแรก จัดตั้งคู่ไว้เป็นการบังคับโทษแบบไม่เป็นทางการในชุมชน ได้แก่           <ul style="list-style-type: none"> <li>โครงการเพื่อนบ้านเตือนภัย (Neighborhood Watch) การคุมประพฤติแบบเข้มข้น (intensive probation) โทษปรับ (fines) การทำงานบริการสังคม (community service) และ การชดเชยความเสียหาย (restitution)</li> </ul> </li> <li>รูปแบบที่สอง จัดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นหลัก ได้แก่           <ul style="list-style-type: none"> <li>การจัดบริการแก่เหยื่ออาชญากรรม การให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรทางเพศ หรือที่มีผลกระทบในการพิจารณาคดีต่อเหยื่ออาชญากรรม และการแจ้งสิทธิการเป็นพยานในการประหารชีวิตของครอบครัวเหยื่ออาชญากรรมที่ถูกฆาตกรรม</li> </ul> </li> <li>รูปแบบที่สาม จัดยุติธรรมชุมชนเป็นหลัก ได้แก่           <ul style="list-style-type: none"> <li>การบำบัดฟื้นฟูที่บ้าน (residential treatment) การป้องกันอาชญากรรมโดยชุมชน (community crime prevention) การบังคับโทษระดับกลาง (intermediate sanctions) การบริการแก่เหยื่ออาชญากรรม (victims services) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) และ หน่วยปฏิบัติการร่วมของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม</li> </ul> </li> </ul>
--

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 10



## Slide 11

## วัตถุประสงค์ประการแรก

- เพื่อทบทวนวรรณกรรม เกี่ยวกับปรัชญา แนวคิด หลักการ กระบวนการทำงาน พัฒนาการในสังคมโลก และวิธีปฏิบัติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อย่างเป็นระบบ



## Slide 12

กระแสโลกที่พัฒนาสู่

การเกิดขึ้นของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

---

- สังคมโลกสนใจกับเรื่องของ "การละเมิดสิทธิมนุษยชน" มากขึ้น
- นักวิจัยสันติภาพ (ชาย) สนใจเรื่องสงครามและสันติภาพระดับชาติ (หญิง) สนใจเรื่องความรุนแรงที่มีผู้หญิง เด็ก และกลุ่มคนชายขอบ
- วงการอาชญาวิทยากล่าวถึง "ระบบปฏิปักษ์" (adversary system) ว่า "การลงทุนด้านกระบวนการยุติธรรมได้ผลลัพธ์เป็นผลรวมที่มีค่าเป็นศูนย์" = ระบบงานยุติธรรมที่ใช้อยู่ทุกวันนี้ไม่ใช่วิธีการจำเป็นอย่างยิ่งที่ทำให้เกิดผลผลิตที่ดีที่สุด (optimum) ในการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง

ujuthara@chula.ac.th

## Slide 13

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เกิดมาจากจุดอ่อนของกระบวนการ  
ยุติธรรมกระแสหลัก คือ

- ประการแรก หน่วยงานต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรมมิได้สนองความต้องการของทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำผิดได้อย่างเป็นที่ เข้าใจ เข้าใจและสอดคล้องกับสถานการณ์แวดล้อมที่เกิดขึ้น แต่ชุมชน ครอบครัว กลุ่มเพื่อน ญาติพี่น้องต่างหากที่จะสามารถตอบสนองความต้องการของทั้งสองฝ่ายได้อย่างถูกต้องตรงประเด็น

## Slide 14

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เกิดมาจากจุดอ่อนของกระบวนการ  
ยุติธรรมกระแสหลัก คือ (ต่อ)

- ประการที่สอง หน่วยงานต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรมได้แต่ปฏิบัติตามตัวบทกฎหมาย ทำให้ล้มเหลวในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมที่แท้จริงให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรม ผลก็คือ การระงับข้อพิพาทหรือการลงโทษมิได้ช่วยให้ผู้เสียหายหรือผู้สูญเสียมีความรู้สึกที่มั่นคงปลอดภัย
- ประการที่สาม การตัดสินใจใดๆ ของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมมิได้ก่อให้เกิดความพึงพอใจที่แท้จริง เนื่องจากฝ่ายที่เกี่ยวข้องมิได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั้นๆ

## Slide 15

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เกิดมาจากจุดอ่อนของกระบวนการ  
ยุติธรรมกระแสหลัก คือ (ต่อ)

- ประการที่สี่ กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักมิได้ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายที่มีข้อพิพาทกันนั้นมาร่วมกันหาทางออก ดังนั้น ความรู้สึกโกรธ เกลียด และกลัวจะยังคงมีต่อไป
- ประการที่ห้า ทั้ๆ ที่เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายเป็นฝ่ายแรกที่กระบวนการยุติธรรมควรให้ความสำคัญ แต่กลับเป็นผู้กระทำผิดที่เป็นฝ่ายสำคัญ ดังนั้น ในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักจึงให้ความสำคัญกับเหยื่อหรือผู้กระทำผิดน้อยเกินไป



## Slide 16

การเกิดขึ้นใหม่ของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ใน  
สังคมโลก

**แคนาดา** : เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 1974

- ผู้กระทำผิด: เด็กหนุ่มชาวแคนาเดียน 2 คน
- ฐานความผิด: คดีทำให้เสียชีวิต (ขีดเขียนทรัพย์สินจำนวน 22 แห่ง)
- พนักงานคุมประพฤติ: Mark Yantzi และ
- ผู้ประสานงานคณะกรรมการกลางอาสาสมัคร: Dave Worth
- สถานที่: Kitchener, Ontario


**สหรัฐอเมริกา** : เริ่มต้นโครงการนี้ครั้งแรกปี ค.ศ. 1978

- ที่เมืองเอ็กซ์เฮิร์ท (Elkhart) Indiana.

ujuthara@chula.ac.th

Mark Yantzi

## Slide 17



ศูนย์วิจัยการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คืออะไร?

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 18



**กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์:**  
**นิยาม ความหมาย**

- หมายถึง ปรัชญา แนวคิด และกระบวนการปฏิบัติ ต่อ ความขัดแย้ง-พฤติกรรมกึ่งอาชญากรรม-และอาชญากรรม
- ด้วยการคำนึงถึง 'คู่กรณี' ผู้ได้รับผลกระทบเป็นศูนย์กลาง
- โดยกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์จะสร้างความตระหนักต่อความขัดแย้งหรือความเสียหาย/เยียวยาความเสียหาย/และสร้างแผน ความรับผิดชอบหรือข้อตกลงเชิงป้องกันที่เป็นไปได้
- อันนำไปสู่ผลลัพธ์แห่งความสมานฉันท์ของสังคม

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 19

**องค์ประกอบของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์**

- มีการเผชิญหน้ากัน (encounter)
  - การประชุม การพูดคุย อารมณ์ ความเข้าใจ และการบรรลุข้อตกลง
- มีการเยียวยาชดใช้ ซอชมา (amends)
  - การขอโทษ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การชดใช้ค่าเสียหาย ความกรุณา
- มีการสมานฉันท์ คืนดีกัน (reintegration)
  - การให้เกียรติ การช่วยเหลือสงเคราะห์ ความรู้สึกผิดชอบ
- มีการหลอมรวม (inclusion)
  - การรับเชิญ การยอมรับผลประโยชน์ร่วมกัน การยอมรับการใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือก

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 20

การเยียวยาชดใช้

- การขอโทษ/ขอขมา (apologizing) –ต่อหน้ากลุ่มเพื่อนที่ทำงาน/ตัวต่อตัว
- การจ่ายค่าทำขวัญและการชดใช้ค่าเสียหาย (reparation and restitution)
- การประนีประนอม (เยียวยา) (Conciliation) –กรณีที่เป็นความผิดทางเพศ/รุนแรง ที่มีความเสียหายบาดเจ็บทางอารมณ์จิตใจ
- การชดใช้เชิงสัญลักษณ์ (symbolic reparation)  
(เช่น ทำงานบริการสังคม/หรือบริการสาธารณะประโยชน์ที่ไม่ใช่ตัวเหยื่อ  
- กรณีเหยื่อไม่ใช่บุคคล เช่น ลักทรัพย์ในห้าง ทำลายของสาธารณะ มาสุรา อาละวาด)

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 21

วิธีการและขั้นตอน


- ผู้เสียหายและผู้กระทำผิดตกลงยินยอมเข้าร่วมประชุม
- การประชุมอาจมีผู้สนับสนุนทั้งสองฝ่าย และผู้แทนชุมชนร่วมด้วย
- ผู้เสียหายกล่าวถึงความรู้สึก ความเสียหายและผลกระทบที่ได้รับจากอาชญากรรม
- ผู้กระทำผิดแสดงความรู้สึก และแสดงความรับผิดชอบในการเยียวยาความเสียหาย
- ผู้แทนชุมชนร่วมแสวงหาทางออก
- จัดทำข้อตกลงที่ได้จากการประชุมโดย ทศป. ประสานงาน
- ติดตามผลการปฏิบัติตามข้อตกลง

Jutharat.U@chula.ac.th


Slide 22

**How do restorative justice work?**

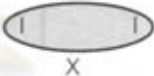
Four Options for Handling Conflict by Ron Claassen

#1 


---

#2 


---

#3 

---

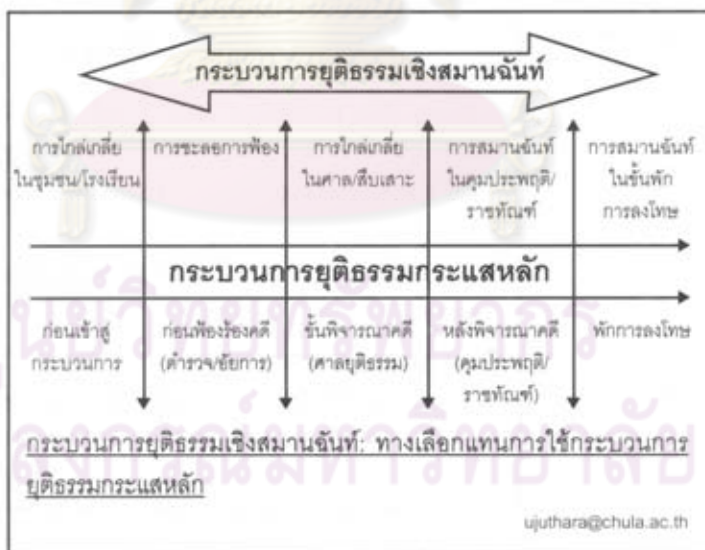
#4 

---

 show "power"

Jutharat.U@chula.ac.th

Slide 23





## Slide 24

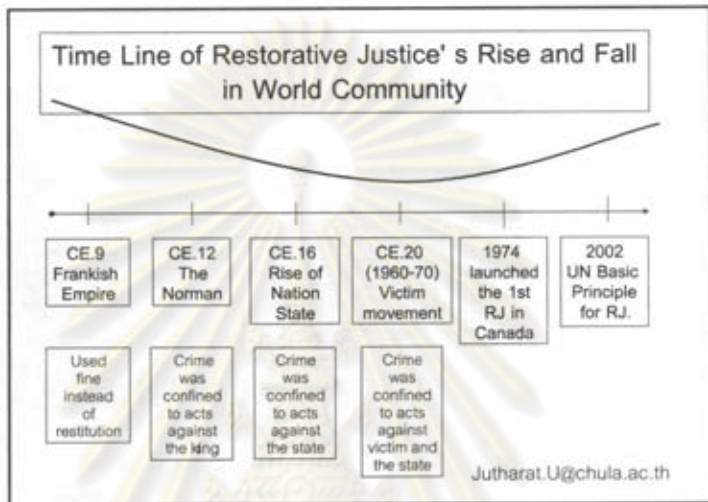


## Slide 25

## พัฒนาการแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสังคมโลก

- ยุคแรก การเฟื่องฟูของการชดใช้เยียวยา ก่อนศตวรรษที่ 16 (ก่อนรัฐชาติเด็บโต)
- ยุคที่สอง ยุคทองของรัฐชาติ ศตวรรษที่ 16-20 (กฎหมายบ้านเมือง)
- ยุคที่สาม การกลับคืนสู่กระแสความนิยมของสังคมโลก ค.ศ. 1974-ปัจจุบัน (การเกิดขึ้นของโครงการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์)

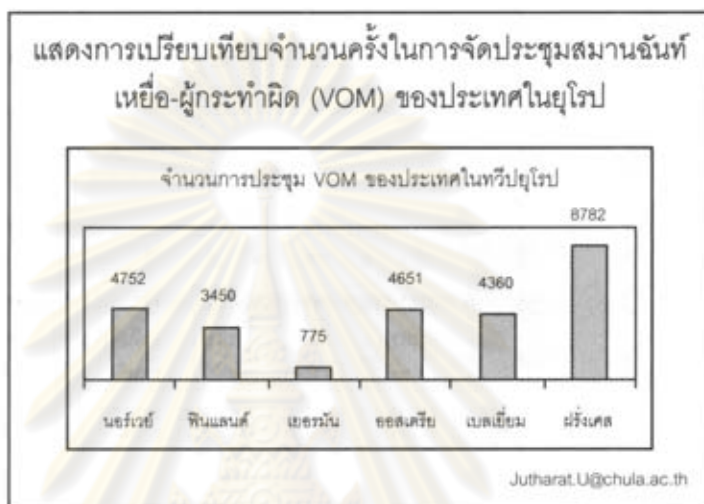
## Slide 26



## Slide 27



## Slide 28



## Slide 29



## Slide 30

### รูปแบบการทำงานและผลลัพธ์

- **การไกล่เกลี่ยเหยื่อ-ผู้กระทำผิด (Victim-offender Mediation)**
  - 100% ของเหยื่อ และ 88.4% ของผู้กระทำผิดมีความพึงพอใจ มีอัตราการกระทำผิดซ้ำลดลงร้อยละ 8
- **คณะกรรมการฟื้นฟูชุมชน (Community Reparative Boards)**
  - ของเวอร์มอนต์ดำเนินการเป็นเวลา 2 ปี มีอัตราความสำเร็จถึงร้อยละ 85
- **การประชุมกลุ่มครอบครัว (Family Group Conferences)**
  - ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ประเมินผลทันทีที่เสร็จการประชุม พบว่า ร้อยละ 98.2 ของผู้กระทำผิด ร้อยละ 97.8 ของเหยื่อและร้อยละ 100 ของพ่อแม่รู้สึกว่าได้รับความยุติธรรม
- **การพิพากษาแบบล้อมวง (Sentence Circles)**

ujuthara@chula.ac.thJutharat.U@chula.ac.th

## Slide 31

### ผลการนำไปใช้: การประเมินผลความพึงพอใจของเหยื่อ

ก่อนประชุม	หลังประชุม
<ul style="list-style-type: none"> <li>• เหยื่อมีความกลัวและโกรธ</li> <li>• ไม่รู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้กระทำผิด</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ความกลัวและโกรธลดลงกว่า 50%</li> <li>• รู้สึกเห็นอกเห็นใจเพิ่มขึ้นกว่า 50%</li> </ul>
<p><b>กรณีไม่ใช่ยุติธรรมสมานฉันท์</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 9% ของผู้กระทำผิดกล่าวคำขอโทษ</li> <li>• เหยื่อ 40% ยกโทษให้ผู้กระทำผิด</li> <li>• พบสถานการณ์ "แพ้-แพ้" บ่อยครั้ง</li> </ul>	<p><b>กรณีใช้ยุติธรรมสมานฉันท์</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 93% ของผู้กระทำผิดกล่าวคำขอโทษ</li> <li>• เหยื่อ 70% ยกโทษให้ผู้กระทำผิด</li> <li>• พบสถานการณ์ "ชนะ-ชนะ" บ่อยครั้ง</li> </ul>

(Strang, 2000) Jutharat.U@chula.ac.th



## Slide 32



## Slide 33



## Slide 34

**The use of restorative justice in Thailand**

**1** 14.3% of juvenile delinquents be diverted to FCGC programmes  
(from 1 June, 2003)



Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 35

**The Statistic of FCGC in Thailand**  
(from 1 June 2003 to 31 February 2005)

Number of cases		cases
Being arrested		55,097
Potential cases for FCGC	(14.3%)	7,873
FCGC being organized	(68.5%)	5,393
Non-prosecution orders (diverted)	(73.1%)	3,943
Prosecution orders	(1.1%)	61
Recommitted another offence	(2.9%)	116

*Data from Department of Juvenile Observation and Protection, 2005*

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 36



### The use of restorative justice in Thailand

**2**

- launched VOM Pilot project in 11 probation office area teams
- (from 1 June, 2004)

**3**

- launched RJ for domestic violence project in 3 areas of Bangkok
- (police-probation-hospital- and woman shelter- NGOs)
- (from 1 January, 2005)

Jutharat.U@chula.ac.th

## Slide 37

### วัตถุประสงค์ประการที่สอง

- เพื่อสืบค้นภูมิหลัง วิเคราะห์ ตั้งคำถาม ทำความเข้าใจของวิธีคิดว่า  
ด้วยความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของ  
ความสัมพันธ์เชิงอำนาจการ “คืนอำนาจ” และ “เสริมพลัง” แก่เหยื่อ  
อาชญากรรมและชุมชนในสังคมไทย



Jutharat.U@chula.ac.th

**รัฐ-สังคม-กระบวนการยุติธรรมไทย**

ก่อน	ปฏิรูปกฎหมาย	หลัง
<ul style="list-style-type: none"> <li>• อำนาจของผู้ปกครองผูกโยงกับ <b>กฎหมายธรรมชาติ</b> ศีลธรรม ความยุติธรรม และกฎแห่งกรรม</li> <li>• การควบคุมอาชญากรรมในสังคมเป็น <b>หน้าที่ของประชาชน</b></li> <li>• ความสัมพันธ์ระหว่าง "เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน" มีลักษณะ <b>สมานฉันท์</b> มุ่งเยียวยาขาดใช้กัน</li> </ul>		<ul style="list-style-type: none"> <li>• อำนาจของผู้ปกครองผูกโยงกับ <b>กฎหมายบ้านเมือง</b> ที่ "รัฐ" มีอำนาจสูงสุด</li> <li>• การควบคุมอาชญากรรมในสังคม <b>กระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ</b></li> <li>• ความสัมพันธ์ระหว่าง "เหยื่อ-ผู้กระทำผิด-ชุมชน" มีลักษณะ <b>มุ่ง</b> <b>แก้แค้นทดแทน</b> แก่กัน</li> </ul>

Jutharat.U@chula.ac.th

**มอง "การชดใช้เยียวยา" ผ่านกฎหมายโบราณ หรือกฎหมายเก่าของไทย**

- พบว่า กฎหมายเก่าของไทยยังมีการกำหนดลักษณะอันเป็นสามัญแก่การละเมิดทุกชนิด เช่น ลักษณะสำคัญของเงินปรับ เจตนาร้าย เหตุร้ายแรงที่ประกอบเข้ามาในการละเมิด การละเมิดที่กระทำต่อตัวบุคคล ฯลฯ ซึ่งมีข้อกำหนดในเชิงของการชดใช้เยียวยาแก่กันที่เรียกว่า **"สินไหม"** ไว้ด้วย ดังที่กำหนดไว้ในบทที่ 154 แห่งกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ
- "สินสินไหม" นั้น ในเบื้องต้นเป็นเงินที่เรียกเอาเพื่อใช้เป็นค่าทดแทน ความเสียหายที่เกิดขึ้น ตรงกับที่เรียกกันในกฎหมายปัจจุบันนี้ว่า "ค่าสินไหมทดแทน" ซึ่งเงินมีจำนวนสูงกว่ามูลค่าของความเสียหายอันเกิดขึ้น จริง ในการที่จำนวนสินไหมเกินค่าความเสียหายเลยไปนั้น ก็ถือได้ว่า สินไหมนี้เป็นโทษที่ใช้ลงแก่ผู้ทำละเมิด และมีลักษณะเป็นโทษทางอาญา ใช้เพียงแต่ "ค่าทดแทนความเสียหาย" ไม่ ซึ่งถ้าพิจารณาว่าสินไหมตามหลักในกฎหมายปัจจุบันแล้วก็จะเห็นว่าสินไหมนี้มีลักษณะเป็นทั้งค่าสินไหมทดแทนทางแพ่งและค่าปรับทางอาญา

(ร. แลงการ์ด; ชาวนุวิทย์ เกษตรศิริ และ วิกีลย์ ทองศ์พนิตานนท์ บรรณาธิการ, 2526: 145)  
Jutharat.U@chula.ac.th



## Slide 40

มอง "การชดใช้เยียวยา" ผ่านกฎหมายโบราณ  
หรือกฎหมายเก่าของไทย

- "ผู้ที่ทำให้คนอื่นถึงแก่ความตาย นอกจากที่จะต้องรับโทษทางอาญาแล้วยังจะต้องชำระเงินปรับอีกซึ่งส่วนหนึ่งของเงินปรับนี้จะตกให้แก่รัฐ และอีกส่วนหนึ่งจะตกให้แก่ญาติของผู้ตาย" และ "เงินปรับนี้ตามหลักมีจำนวนเท่ากับ 2 เท่าค่าตัวผู้ตาย ซึ่งเท่ากับว่าผู้ละเมิดต้องชำระค่าตัวผู้ตายให้แก่รัฐนั้นคงเพื่อที่จะทดแทนชุมนุมชนต่อการที่ชุมนุมชนต้องสูญเสียสมาชิกไปคนหนึ่ง"
- กฎหมายเก่าของไทยแสดงให้เห็นว่า ผู้กระทำผิดทางอาญามีผลผูกพันที่จะต้องรับโทษทั้งทางอาญา มีโทษปรับเข้าหลวง และมีภาระผูกพันต้องจ่ายค่าสินไหมแก่ญาติผู้เสียหายกรณีถึงแก่ความตายไปพร้อมๆกัน แสดงให้เห็นว่ากฎหมายเก่ามีส่วนสร้างและจรรโลงให้เกิด "ความรับผิดชอบผูกพันของผู้กระทำผิดที่ต้องชดใช้เยียวยาแก่เหยื่ออาชญากรรม" อย่างเบ็ดเสร็จในคราวเดียวกัน โดยไม่ได้แบ่งแยกการดำเนินคดีทางแพ่งและทางอาญาออกจากกันอย่างชัดเจนเช่นที่ปรากฏในกฎหมายปัจจุบัน

(ร. แลงการ์ด, ชาลวูทซ์ เกษตรศิริ และ วิกัลย์ พงศ์พินิตานนท์ บรรณาธิการ, 2526: 145)

## Slide 41

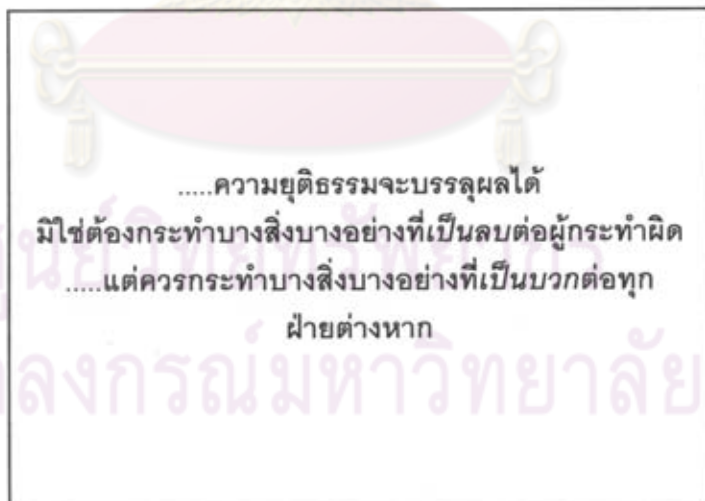
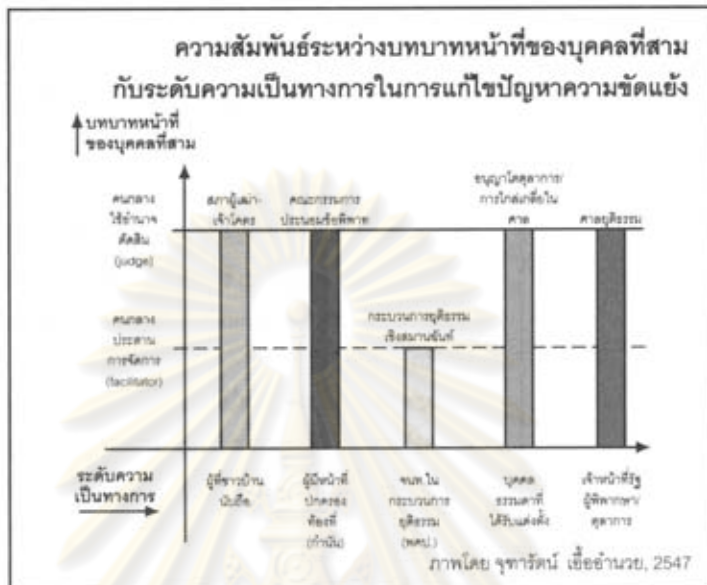
กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน 'อำนาจ' แก่  
เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน

เหยื่ออาชญากรรม

- กับอำนาจที่ได้รับคืนมาจากผู้กระทำผิด
- กับอำนาจที่ได้รับคืนมาจากกระบวนการยุติธรรม
- กับการได้รับการเสริมพลังอำนาจจากชุมชน

ชุมชน

- ชุมชนกับบทบาทหน้าที่ในการป้องกันอาชญากรรม
- ชุมชนกับบทบาทหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรม



# บรรณานุกรม

- กฎหมายตราสามดวง. 2521. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- กรมคุมประพฤติ. กระทรวงยุติธรรม. รายงานการศึกษาดูงานเรื่อง "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในชุมชน และการสงเคราะห์ผู้กระทำผิด" ณ ประเทศสหราชอาณาจักร. วันที่ 21-29 กันยายน 2547. เอกสารโรเนียว.
- กรมราชทัณฑ์, กระทรวงยุติธรรม. 2547. รายงานประจำปี 2546.
- กระทรวงยุติธรรม, กองนโยบายและแผน. เอกสารผลการศึกษานโยบายลดปริมาณคดีชั้นศาล. เอกสารกองนโยบายและแผน ที่ 7/2544 เมษายน 2544.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, ซาดิ ซัยเดชสุริยะ และ ณัฐวสา จัตรีไพฑูริย์ (คณะผู้แปล). 2547. มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (United Nations Standards on Criminal Justice). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. 2544. ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. 2545. "ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: หลักการและแนวคิด" ใน กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย. หน้า 5-19, กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กิตติศักดิ์ ปกติ. "การปฏิรูปกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป". ใน เอกสารการประชุมทางวิชาการ เรื่อง ยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง. หน้า 1-66. กรุงเทพฯ มหานคร: สยามสนพระบรมราชูปถัมภ์และคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ โรงแรมเจดับบลิว แมริออท กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 18-20 ธันวาคม 2540.

- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. "ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการป้องกันอาชญากรรม." ใน รวมบทความสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พ.ศ. 2544. หน้า 88-106. บรรณาธิการโดยนิตะ ตินณะกุล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. 2545ก. "กระบวนการยุติธรรมเชิงบูรณาการ." วารสารสหวิทยาการ. ฉบับที่ 1 ปีที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2545): 169-190
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. 2545ข. "การปรับกระบวนการทัศน์กระบวนการยุติธรรมไทย: จาก การแก้แค้นทดแทนสู่การสมานฉันท์." ใน รวมบทความสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พ.ศ. 2545, ศิริรัตน์ แอดสกุล บรรณาธิการ หน้า 89-106. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. 2545ค. "รัฐ สังคม และ กฎหมายกับกระบวนการยุติธรรมไทย." ใน เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 3, หน้า 1-24. โดยคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ณ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นนทบุรี วันที่ 29-30 พฤศจิกายน 2545.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. 2548. "กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การปรับกระบวนการทัศน์กระบวนการยุติธรรม." วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสหวิทยาการ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ: บริษัทต้นไทรการพิมพ์ จำกัด. 2540.
- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรื่องศิลป์, 2523.
- ชัยวัฒน์ ภิระพันธ์. 2542. ทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos Theory) กับทางแพร่งของสังคมสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2542. อภัยวิถี: มิตร/ศัตรู และการเมืองแห่งการให้อภัย. ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธงทอง จันทรางศุ. การปฏิรูปภาษากฎหมายไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.



- บรรลือ คงจันทร์ และปัทมา เผ่าสังข์ทอง. "การระงับข้อพิพาทก่อนนำคดีขึ้นสู่ศาล." ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง แนวทางการพัฒนาการยุติข้อพิพาทโดยกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในประเทศไทย หน้า 1-15, โดยศูนย์สันติวิธีเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย สถาบันพระปกเกล้า โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม วันที่ 12 ธันวาคม 2544.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. "กฎหมายคืออะไร ในแง่ของนิติปรัชญา". วารสารนิติศาสตร์. 11 (ฉบับที่ 3 2523): 379-409.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. นิติปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, 2543.
- ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ และคณะ. 2529. อาชญากรรมพื้นฐานกับกระบวนการยุติธรรม: ปัญหา อุปสรรค และแนวทางควบคุม. เอกสารประกอบการสัมมนา ณ โรงแรมอิมพีเรียล วันที่ 11 มิถุนายน 2529.
- พรณนง พุฒิกาศ, น้ำฝน กุลไทย, สุพินดา ธีระวราพิชญ์, และ วิชชาญ ชนะชัยวิบูลวัฒน์. 2547. การปฏิบัติงานของอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.) ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไข. สำนักงานศาลยุติธรรมและ Asia Foundation. กรุงเทพมหานคร.
- พิชัยศักดิ์ หรยางกูร. "การระงับข้อพิพาทโดยไม่ใช้ศาล." ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง แนวทางการพัฒนาการยุติข้อพิพาทโดยกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในประเทศไทย. หน้า 1-15. โดยศูนย์สันติวิธีเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย สถาบันพระปกเกล้า โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และกรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม วันที่ 12 ธันวาคม 2544.
- ร. แลงการ์ด. 2526. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. ชาวนิวทรี เกษตรศิริ และ วิกัลย์ พงศ์พินิตานนท์ บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2525. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2543. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด.

- วิยะดา วัจวรรณรัตน์. 2543. "วิธีดำเนินคดีอาญาที่ไม่เป็นทางการ." วิทยานิพนธ์  
มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิริศักดิ์ ตียะพรรณ. "มาตรการแทนการดำเนินคดีอาญา." ข่าวเนติบัณฑิตยสภา.  
20 (พฤษภาคม 2534): 13.
- สม อินทร์พวง. 2530. "การประนอมข้อพิพาทและทางเลือกอื่นในการระงับข้อพิพาท  
นอกศาล." เอกสารประกอบการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 1 พ.ศ.  
2543, หน้า 1-20. จัดโดย คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สมเกียรติ วันทะนะ. "รัฐศาสตร์: นามธรรมและรูปธรรม." รัฐศาสตร์สาร 1 (กันยายน  
2531-เมษายน 2532):14-15.
- สำนักงานอัยการสูงสุด, สถาบันกฎหมายอาญา สารานุกรมกระบวนการยุติธรรม  
นานาชาติ, 2540.
- สุทธิวาตนฤพุมิ, หลวง. ประวัติศาสตร์กฎหมาย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์  
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2504.
- สุทธิวาตนฤพุมิ, หลวง. . ประวัติศาสตร์กฎหมายชั้นปริญญาโท. กรุงเทพมหานคร:  
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.
- สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ. 2528. ตุลาการหมู่บ้าน. รายงานการวิจัยทุนรัชดาภิเษก  
สมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภัทรา กรอุไร. 2543 การประนอมข้อพิพาททางอาญา. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์  
มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. 2538. "พัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย: แง่คิดเกี่ยวกับพลวัตทางการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตย" ใน  
วิพากษ์สังคมไทย, หน้า 89-150 เอนก เหล่าธรรมทัศน์ บรรณาธิการ.  
กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยและโครงการ  
วิชาการ สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. 2543. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์  
วิญญูชน.
- อนุสรณ์ ลิ้มมณี. 2542. รัฐ สังคม และการเปลี่ยนแปลง: การพิจารณาในเชิงอำนาจ  
นโยบาย และ เครือข่ายความสัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือน  
ตุลา.

- อุกฤษ มงคลนาวิน. 2514. ประวัติศาสตร์กฎหมายสากล. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- อุดม บัวศรี และ ชอบ ดีสมโคก. 2546. รายงานการวิจัยเรื่อง เจ้าโคตร: การระงับความขัดแย้งในวัฒนธรรมอีสาน. สนับสนุนโดยสถาบันพระปกเกล้า.
- Aertsen, Ivo., and Willemsens, Jolien. "The Europe Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice." Europe Journal on Criminal Policy and Research 9 (2001): 291-300.
- Barak, Gregg. 1998. Integrating Criminologies. Boston: Allyn and Bacon.
- Barton, C. 2000. "Theory of Restorative Justice," Australian Journal of Professional and Applied Ethics, vol.2, no.1, July 2000, pp. 18-25.
- Bazemore, G. 1997. "The 'Community' in Community Justice: Issues, Themes, and Questions for the New Neighborhood Sanctioning Models." Justice System Journal 19: 193-228.
- Bazemore, G. and Umbreit, M., [www.ncjrs.org/html/ojjdp/2001\\_2\\_1/images/tbl\\_l\\_git](http://www.ncjrs.org/html/ojjdp/2001_2_1/images/tbl_l_git).
- Bell, John., and Schokkaert, Erik. 1994. "Interdisciplinary theory and research on justice." In Justice: interdisciplinary perspectives, Edited by Klaus Scherer. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Bilchik, Shay. 1998. Guide for Implementing the Balanced and Restorative Justice Model Report. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Binny, V., Harkell, G., and Nixon, J. 1985. "Refuges and Housing for Battered Woman." In Private Violence and Public Policy, Edited by J. Pahl. London: Routledge and Kegan Paul.
- Braithwaite, J. 1989. Crime, Shame, and Reintegration. Cambridge: Cambridge University.

- Braithwaite, J. 1998a. "Restorative Justice." The Handbook of Crime & Punishment, ed. Michael Tonry, pp. 323-344. Oxford: Oxford University Press.
- Braithwaite, J. 2002. Restorative Justice & Responsive Regulation. New York: Oxford University Press.
- Braithwaite, J. 1993. "Juvenile offending: New theory and practice." Pp. 35-42 National Conference on Juvenile Justice, Conference Proceedings no.22, ed. Atkinson, L. and Gerull, S. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Braithwaite, J. 1998b. "Restorative Justice: Assessing an Immodest Theory and a Pessimistic Theory" In Crime and Justice: A Review of Research, Vol.23, edited by Michael Tonry, Chicago: University of Chicago Press.
- Cannon, Joanna. 2002. "A Case Study of Restorative Community Justice Initiative for Juveniles in the Southeastern United States." Ph.D. Dissertation, Florida State University.
- Carey, M. 1996. "Faciliator Role." Corrections Today. v.58 (Aug. 1996) pp. 152-155.
- Chesney, Steven. Hudson, Joe and McLagen, John, "A New Look at Restitution," *Judicature*. 61 (8) 1978: 355-356.
- Claassen, Ron. 2000. "Four Options for Handling Conflict." <http://www.fresno.edu/dept/pacs>
- Coates, Robert B. 2001. "Victim Offender Mediation in the United States: A Multisite Assessment." The Handbook of Victim Offender Mediation: An Essential Guide to Practice and Research. San Francisco: JOSSEY-BASS.
- Consedine, J. 1999. Restorative Justice: Healing the Effects of Crime. Lytellton, New Zealand: Ploughshares Publications.



- Corder / Thompson & Associate. 1993. Role of Facilitator, Learn-centered Self-study Community Facilitators' workshop. [www.utsa.edu/sac/facilitator.pdf](http://www.utsa.edu/sac/facilitator.pdf).
- Galaway, B. "The Use of Restitution." Crime and Delinquency 23(1), 1977: 57-63.
- Gehm, J. 1998. "Victim-Offender Mediation Programs: An Exploration of Practice and Theoretical Frameworks". In Western Criminology Review. 1(1) [Online]. Available: <http://wcr.sonoma.edu/v1n1/gehm.html>.
- Hirsch, A., Ashworth, A., and Shearing, C. 2003. "Specifying Aims and Limits for Restorative Justice: A 'Making Amends' Model?" In Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms? pp. 21-41. Edited by Andrew von Hirsch and friends. Oregon: Hart Publishing.
- Holdsworth, Sir W. 1956. A History of English Law. London: Methuen.
- Home Office. 1996. Protecting the Public: The Government's Strategy on Crime in England and Wales. London: HMSO.
- Hopkins, B. 2004. Just Schools: A Whole Approach to Restorative Justice. London and New York: Jessica Kingsley Publishers.  
<http://www.restorativejustice.org/rj3/Feature/2003/September/award.htm>
- Jeffery, C. R. 1990. Criminology an Interdisciplinary Approach. New Jersey: Prentice Hall.
- Johnstone, G. 2003. "How and in what terms, should restorative justice be conceived?" In Critical Issues in Restorative Justice. ed., Howard Zehr and Barb Toews, pp. 5-15. New York: New York Criminal Justice Press.
- Kadish, S. ed. 1983. "Victim Compensation and Restitution". Encyclopedia of Crime and Justice Vol. 4, pp. 1604-1608. New York: A Division of Macmillan Inc.

- Kirkham, D. B. 1968. Compensation for the Victims of Crime. Submitted to The Institute of Law Research and Reform, Edmonton, Alberta.
- Kurki, L. 2000. "Restorative and Community Justice in the United States" In Crime and Justice: A Review of Research, Vol.27, edited by Michael Tonry, Chicago: University of Chicago Press.
- Libmann, Marian and Masters, Guy. 2000. "Victim-offender in the UK." Victim-Offender Mediation in Europe: Making Restorative Justice Work. Leuven (Belgium): Leuven University Press.
- Luyt, W. 2003. "Hidden victims of the criminal justice system?" Paper submitted for the XIth International Symposium on Victimology, 13-18 July 2003, Stellenbosch, South Africa.
- Lyon, Ben et. al. 2003. "CONNECT." Restorative Justice: Conclusion Report. NACRO and National Probation Service for England and Wales.
- Marshall, T. 1996. "The Evolution of Restorative Justice in Britain." European Journal on Criminal Policy and Research, 4/4: 21-43.
- Mauer, M. 2003. Comparative international rates of incarceration: An examination of causes and trends. Presented to the U.S. Commission on Civil Rights. June 20, 2003. [www.sentencingproject.org](http://www.sentencingproject.org).
- McCold, P. 1997. Restorative Justice: An Annotated Bibliography 1997. Monsey, New York: Criminal Justice Press.
- McCold, P. 2004. *A summary of "A Survey of Assessment Research on Mediation and Restorative , Restorative Practices E forum , June 29 , 2004.* [www.restorativepractice.org](http://www.restorativepractice.org).
- McGarrell and friends. 2000. Returning Justice to the Community: The Indianapolis Juvenile Restorative Justice Experiment. Indianapolis, Indiana: Hudson Institute.
- Miers, D. 2001. "An International Review of Restorative Justice." Crime Reduction Research Series Paper 10, Barry Webb Editor, London: Home Office, 2001.

- Ministry of Justice. 1996. Restorative Justice: A Discussion Paper, Wellington, New Zealand: Ministry of Justice.
- Ministry of Justice. 2000. Restorative Justice. Wellington, New Zealand: Ministry of Justice.
- Ministry of Justice. 2002. Facilitator Training Manual, Module 6: Preparing for conference. Wellington, New Zealand: Ministry of Justice. cited in [www. Courts.govt.nz/crrj/manual/m6.doc](http://www.Courts.govt.nz/crrj/manual/m6.doc).
- Nader, Laura. 2002. The Life of the Law: Anthropological Project. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Restorative Justice Consortium, 2005, [www.restorativejustice.org.uk](http://www.restorativejustice.org.uk)
- Roach, D. 2003. Accountability in Restorative Justice. New York: Oxford University Press.
- Roach, K. "Changing punishment at the turn of the century-Restorative Justice on the rise." Canadian Journal of Criminology, July 2000; 42, 3. pp. 249-280.
- Rock, P. Helping Victim of Crime: The Home Office and the Rise Victim Support in England and Wales. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Rorty, R. 1998. Truth and Progress: Philosophical Papers, Volume 3. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rupert Ross. 1995. Returning to the Teachings: Exploring Aboriginal Justice. Markham, Ont.: Octopus Books.
- Schafer, S.1970. Compensation and Restitution to Victims of Crime. Montclair, Patterson Smith.
- Smith, Michael. 2001. "What future for 'public safety' and 'restorative justice' in a system of community penalties." In Community Penalties: Change and Challenges. pp. 200-225. Edited by Anthony Bottoms, Loraine Gelsthorpe and Sue Rex. Oregon: Willan Publishing.

- Sharpe, Susan. 2001. "Restorative Justice, a Vision for Healing and Change." cited in <<http://www3.ns.sympatico.ca/icjs/core.htm>>.
- Sutherland, E. H. and Cressey, D. R. 1970. Principles of Criminology. Philadelphia: J. B. Lippincott.
- Sutter, M. 2003. "The promise of restorative justice: A hermeneutical Analysis." Doctoral Dissertation of Illinois State University.
- Taylor, R. 1999. "The Incivilities Thesis: Theory, Measurement, and Policy." In Measuring What Matters: Proceedings from the Policy Research Institute Meetings, ed. Robert Langworthy. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice.
- The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice (ed.). 2000. Leuven: Leuven University Press.
- The Forum of Restorative Community Justice. 2004. Restorative Justice Values & Principles. <http://www.coloradorestorativejustice.org/ValuesPrinciples.shtml>
- Umbreit, M. 1998. Restorative Justice through Victim-Offender Mediation: A Multi-Site assessment. [www.sonoma.edu/v1n1/umbreit.html](http://www.sonoma.edu/v1n1/umbreit.html).
- Umbreit, M., and Greenwood, J. 1998. National Survey of Victim Offender Mediation Programs in the US. University of Minnesota: Center for Restorative Justice and Peacemaking.
- Van Ness, D. & Crocker, C. 2003. Restorative Justice: Overview of the network. in <[http://www.restorativejustice.org/rj3/RJ\\_City/01-03/rjcity\\_default.htm](http://www.restorativejustice.org/rj3/RJ_City/01-03/rjcity_default.htm)>.
- Van Ness, D. 1986. Crime and Its Victims: What We Can Do. Downers Grove, Ill: Intervarsity Press.
- Van Ness, D. 1990. "Restorative Justice." In Criminal Justice, Restitution, and Reconciliation. Eds., Galaway, B. & Hudson, J. Monsey, New York: Criminal Justice Press.



- Van Ness, D. and Strong, K. 1997. Restoring Justice. Cincinnati: Anderson.
- Van Ness, D. Morris, A. and Maxwell, G. 2002. Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, Mediation and Circles. Edited by D. Morris, A. and Maxwell, G.. Oxford-Portland Oregon, Oregon: Hart Publishing.
- Victims' Task Force. 1993. Towards Equity in Criminal Justice: Report to the Minister of Justice. Wellington: Victims' Task Force.
- Wachtel, T. 1999. "Restorative Justice in Everyday Life: Beyond the Formal Ritual." In Reshaping Australian Institutions Conference: Restorative Justice and Civil Society. The Australian National University, Canberra, February 16-18, 1999.
- Warner, Ann. 2001. "Victim Offender Mediation in England: A Multisite Assessment." The Handbook of Victim Offender Mediation: An Essential Guide to Practice and Research. San Francisco: JOSSEY-BASS Company.
- Weber, Thomas. "Peace Research and Criminology." Interdisciplinary Peace Research. (October-December 1993): 109-119.
- Weitekamp, E. 2000. "Research on Victim-Offender Mediation: Findings and Needs for the Future". In Victim-Offender Mediation in Europe: Making Restorative Justice Work, pp. 99-121. Leuven (Belgium): Leuven University Press.
- Weitekamp, E. 1989. "Restitution: A New Paradigm of Criminal Justice or a New Way to Widen the System of Social Control?" Ph.D. dissertation, University of Pennsylvania (The United States of America).
- Wright, M. 1996. Justice for victims and offenders: A restorative response to crime. second ed. Winchester: Waterside Press.
- Zedner, Lucia. 1997. "Victims." The Oxford Handbook of Criminology. Second edition, pp. 577-612, edited by Mike Maguire, Rod Morgan and Robert Beiner, Oxford: Oxford University Press.

Zehr, H. 2002. The Little Book of Restorative Justice. PA: Good Books, Intercourse.

Zehr, H. 1990. Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice. Scottsdale, PA: Herald Press.



ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

# ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ผศ.ดร. จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย  
e-mail: jutharat.u@chula.ac.th

## ตำแหน่งปัจจุบัน

ผู้ช่วยคณบดีฝ่ายวิชาการ  
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

## วุฒิการศึกษา

- พ.ศ. 2525 B.Ed. (Psychology) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พ.ศ. 2529 M.A. (Criminology & Criminal Justice) มหาวิทยาลัยมหิดล
- พ.ศ. 2535 Certificate in Probationary Service (Scotland) U.K.
- พ.ศ. 2548 Ph.D. (Integrated Sciences) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

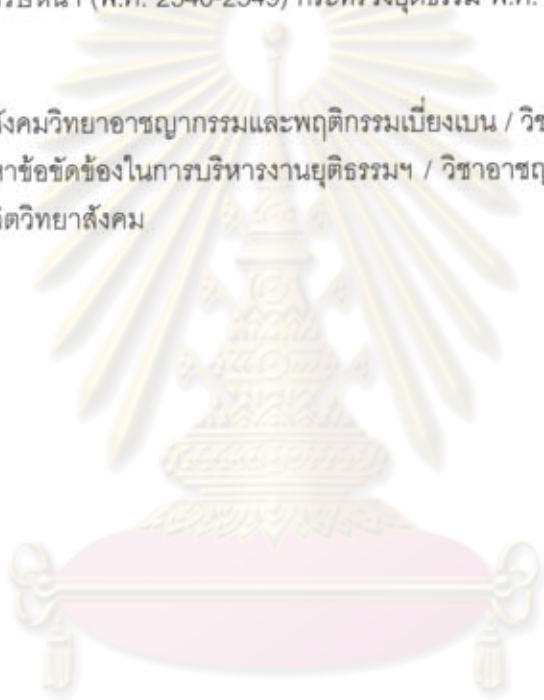
## ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย (หัวหน้าโครงการ/นักวิจัยหลัก)

- Visiting Researcher at Law School, Cornell University, U.S.A. 2003
- วิจัยที่มีความเสี่ยงต่อการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมทางเพศของผู้หญิงไทย ทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2544

- ครอบครัวของเด็กและเยาวชนกระทำผิด: จำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ ใน กรุงเทพมหานคร คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2542
- การประเมินประสิทธิภาพหน่วยงานกระทรวงยุติธรรมเพื่อการบริหารจัดการเชิงคุณภาพในยุคโลกาภิวัตน์ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2542
- ทิศทางการวางแผนกำลังคนเพื่อรองรับการอำนวยความสะดวกยุติธรรมใน ทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2540-2549) กระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2541


### วิชาที่สอน

- วิชาสังคมวิทยาอาชญากรรมและพฤติกรรมเบี่ยงเบน / วิชาการสัมมนา ปัญหาข้อขัดข้องในการบริหารงานยุติธรรมฯ / วิชาอาชญาวิทยา และ วิชาจิตวิทยาสังคม



ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย





คณะผู้วิจัย

1. ผศ.ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
(หัวหน้าโครงการวิจัย)
2. นายชัยทิศ พิเศษสกุลกิจ นักวิจัยอิสระ
3. นายวิชาญ ชนะชัยวิบูลย์วัฒน์ พนักงานคุมประพฤติ กรมคุมประพฤติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย